

KUR'ÂN IŞIĞINDA
DOĞRU BİLDİĞİMİZ
YANLIŞLAR

PROF. DR. ABDULAZİZ BAYINDIR

Süleymaniye Vakfı – 09
Fıkıh – 01
Kur'ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar, Abdülaziz Bayındır

Kapak:
Çizgi Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti. Tlf: 02122111521
Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sit. No 12/197-203 Topkapı-İstanbul
Tlf: 02126125860

İKİNCİ BASKI

Copyright© Süleymaniye Vakfı 2007

Bu eserin tüm hakları Süleymaniye Vakfı'na aittir. Yayıncının izni olmaksızın tümüyle veya kısmen yayınlanamaz, kısmen de olsa fotokopi, film vb. tekniklerle çoğaltılamaz ve elektronik ortamlarda yayınlanamaz.

İstanbul-2007
Hoca Gıyaseddin Mah. Şifahane Sk. No: 20 34470
Eminönü-İstanbul
Tel: 0(212) 513 00 93-Fax: 0 (212) 511 21 69
Web: www.suleymaniyevakfi.org
www.kurandersi.com

e-mail: suleymaniyevakfi@suleymaniyevakfi.org

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Süleymaniye Vakfı Yayınları
Bayındır, Abdülaziz
Kur'an Işığında
Doğru Bildiğimiz Yanlışlar

1. Din 2. Nesh 3. Faiz 4. İrade ve Meşiet 5. Ecel 6. Tahrif

KUR'ÂN IŞIĞINDA
DOĞRU BİLDİĞİMİZ
YANLIŞLAR

GÖZDEN GEÇİRİLMİŐ
İKİNCİ BASKI

PROF. DR. ABDULAZİZ BAYINDIR
İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

SÜLEYMANİYE
VAKFI

Süleymaniye Vakfı Yayınları
İstanbul 2007

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Bismillahirrahmanirrahim
(İyiliği sonsuz, ikramı bol Allah'ın adıyla)
Allah Teâlâ şöyle buyurur:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِّيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ
وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

“(Kur’ân) bereketli bir kitaptır. Onu sana indirdik ki, âyetlerini bağlantılarıyla düşünsünler ve içi temiz olanlar onu kafalarına yerleştirsınler.”

(Sâd 38/29)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	7
ÖNSÖZ	13
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	17

GİRİŞ

I- BUGÜNKÜ HİRİSTİYANLIK.....	23
II- BUGÜNKÜ MÜSLÜMANLAR.....	26
A. PEYGAMBERİ TANRILAŞTIRMA	33
B. BESMELE.....	35
C. HAMD VE ŞÜKÜR	36
D. HER İNSAN ALLAHI BİLİR.....	37
E. KUR'ÂN'DA DİNDARLIK	39
1. Fitrata Uyanlar.....	44
a. Kendine Tebliğ Ulaşmamış Olanlar.....	49
b. Kendine Tebliğ Ulaşmış Olanlar	51
2. Kararsızlar	52
3. Fitrata Uymayanlar	52
a- Kendine Kul Olanlar.....	54
b- Büyüklere Kul Olanlar.....	62
F. İNSAN ALLAH'IN HALİFESİ Mİ?	66
G. TESBİH VE TAKDİS.....	71
H. CENNETE KİMLER GİRER	72

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİRK, MÜNAFİK KAFİR VE DİNLER

I. DİNLER	76
II. ŞİRKLE İMAN ARASINDA KARARSIZLIK.....	78
A. GELENEKSEL YÖNTEM	82
B. KUR'ÂN'IN YÖNTEMİ.....	86
III. MÜNAFİK=İKİ YÜZLÜ.....	97
IV. KÂFİR=GÖRMEZLİKTE GELEN	98

A. İYİ VE DOĞRU ŞEYLERİ GÖRMEME	99
B. KÖTÜ VE YANLIŞ ŞEYLERİ GÖRMEME	101
C. KALBİN MÜHÜRLENMESİ.....	102
VI. İNSANI İNSAN YAPAN ÖZELLİKLER.....	106
A. AKLINI KULLANMAYANIN HALİ	114
B. İÇİNDE OLANDAN SORUMLU OLMA	118
VII. CUMARTESİ YASAĞI	119
VIII. BAKARA (KURBANLIK BOĞA) OLAYI.....	121
IX. UYKU ÖLÜM İLİŞKİSİ.....	123
A. İNSAN RUHU.....	125
B. ÖLÜM VE UYKU	125

İKİNCİ BÖLÜM

KİTAP VE TAHRİF

I. KİTABI TAHRİF	130
II. YAHÛDİLER İSYAN SÖZÜ MÜ VERDİLER?	132
III. KUR'ÂN'DA MEŞİET VE İRÂDE.....	134
A. İRÂDE.....	136
B. KADER = ÖLÇÜ.....	138
C. ERÂDE (اراد) VE ŞÂE (شاء) FİLLERİ.....	142
D. İNSAN FİLLERİ	150
1. Şey'e İrade Denemez.....	152
2. Şâe (شاء) Fiilinin Başına Gelenler.....	153

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ECEL

I. ECELİN KISALMASI.....	162
A. YANLIŞ DAVRANIŞLAR	165
1. Kişinin Kendi Ecelini Kısaltması	165
a- Tevbenin Kabul Zamanı	167
b- Cezanın Gelişi	170
c- Musibetlerin Yazılma Zamanı	172
2. Toplumların Eceli	173
a- Başkasının Ömrünü Kısaltmak.....	174
3. Allah Yolunda Kendini Feda Etmek	177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞEFAAT, SORU CÜMLELERİ VE CUMA NAMAZI

I. ŞEFAAT	182
A- ŞEFAAT İHTİYACI	183
B- MÜSLÜMANLARDA ŞEFAAT İNANCI	185
C- AMELLERİN TARTILMASI	188
D- MAHŞERDE OLACAK ŞEYLER	188
1. Doğrudan Cehenneme gidenler	189
2. Doğrudan Cennete gidenler	189
3. Şefaatchiler	190
II. SORU CÜMLELERİ	191
III. CUMA NAMAZI	193
1. CUMA KİMLERE FARZDIR	193
2. CUMA EZANI	195
3. NAMAZA GELME ÂDABI	196
4. NAMAZ BİTİNCE YAPILACAK İŞLER	196
5. CUMA GÜNÜ	198
6. CUMANIN FAZİLETİ	198
7. CUMA İÇİN ÖZEL ELBİSE	199
8. CUMA İÇİN YIKANMA	199
9. CUMA İÇİN GÜZEL KOKU SÜRÜNME	200
10. CUMA VAKTİ	200
11. CUMA EZANLARI	201
12. HUTBE	202
13. HUTBE ESNASINDA NAMAZ KILINMASI	203
a- Hutbe Esnasında Susmak	204
b- Hutbe Duası	204
c- Hutbe Okunurken İmama Yakın Oturma	205
14. CUMA GÜNÜ DUALARIN KABUL EDİLDİĞİ SAAT	206
15. HANEFİ MEZHEBİNE GÖRE CUMA NAMAZI	206
a- el-Mebsût	209
b- el-Bedâi'	210
c- el-Hidâye	213
d- Fethü'l-Kadîr	214
e- İbn Abidîn	214
16. İMAMIN DURUMU	215

BEŞİNCİ BÖLÜM

KADIN, NİKAH VE TALAK

I. ÂDETLİ KADININ ORUCU VE NAMAZI	218
A. ORUÇ FİDYESİ	222
1. Olumlu Anlam	222
a- Zamirin Orucu (الصيام) Göstermesi	222
b- Zamirin Kaza Orucunu Göstermesi	225
2. Anlamı Olumsuz Çevirenler	226
I. TALAK (ERKEĞİN BOŞAMA HAKKI)	229
A- İDDET İÇİNDE BOŞAMA	232
B- ŞAHİT BULUNDURMA	233
C- İDDETİ SAYMA GÖREVİ	236
D- KADININ EVDEN ÇIKMAMASI VE ÇIKARILAMAMASI	236
E- HUDUDULLAH = ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLAR	237
F- EŞİNE DÖNME KARARI	238
G- TALAKIN SAYISI	239
H- ÜÇ TALAK KONUSU	242
1. Peygamberimizin dönemi	242
2. Sahabe dönemi	243
3. Fukaha dönemi	244
III. İFTİDÂ (KADININ BOŞANMA HAKKI)	246
IV. NİKAHIN DENETLENMESİ	253
A. HANEFİ MEZHEBİNİN DELİLLERİ	256
B. MÂLİKÎ, ŞAFİÎ VE HANBELÎLERİN DELİLLERİ	258
C. ZAHİRİ MEZHEBİNİN DELİLLERİ	262
D. DEĞERLENDİRME	263
V. KADINLARIN ŞAHİTLİĞİ	264
A. ZİNAYA ŞAHİTLİK	267
B. TALAKA ŞAHİTLİK	268
C. PEYGAMBERİMİZİN UYGULAMASI	268
VI. KADININ DÖVÜLMESİ	269

ALTINCI BÖLÜM

FAİZ VE RÜŞVET

I. FAİZ	278
A. FAİZİN ÇEVRESİNDE KORUMA ÇEMBERİ	281

1. Altı Malı Kendi Cinsiyle Peşin Değişme	281
2. Altı Malı Kendi Cinsiyle Eşit Değişme	282
3. Ödünç Verilebilen Yakın Cinsleri Değişme	283
4. Farklı Paraları Günlük Fiyattan Değişme	284
B. MEZHEPLERİN USUL HATALARI.....	284
II. RÜŞVET.....	290
A. TARIM TOPLUMU	290
B. CEZA HUKUKU PRENSİPLERİ	292
1. Can Dokunulmazlığına Saldırı.....	294
a- Diyet ve Keffaret Cezası.....	294
b- Kisas ve Ebedi Cehennem Cezası.....	295
2. Mal Dokunulmazlığına Saldırı.....	297
a- Malı Saklandığı Yerden Çalmak	297
b- Saklı Olmayan Malı Çalmak	298
c- Buluntu Malı Sahiplenme.....	299
3. Özel Hayatın Dokunulmazlığına Saldırı	299
4. Ceza Hukukunun Diğer Sahaları	300
a- Zina Suçu	300
b- Gayr-i Müslimlerle İlişkiler	302
c- Dinden Dönme (İrtidad)	305
d- Dine Saldırı	307

YEDİNCİ BÖLÜM

NESH VE RECM

I. NESİH VE RECM CEZASI.....	312
A. TEVRAT'TA ZİNA CEZASI.....	318
B. İNCİL'DE ZİNA CEZASI	319
C. HADİSLERDE RECM CEZASI	320
D. RECM CEZASININ KALDIRILIŞI.....	324
1. Karısına Zina İftirası	326
2. Peygamber Eşleriyle İlgili Âyet	327
3. Evli Cariyelerin Zinası.....	327
4. Recmin Kalktığını Gösteren Hadisler	328

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'I AÇIKLAMADA USUL

II. KUR'ÂN'I AÇIKLAMADA USUL	330
---	------------

A. KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'I AÇIKLAMASI.....	334
1. Muhkem	337
2. Müteşâbih.....	337
3. Mesânî.....	343
4. Tevîl.....	345
a- Musa ve Hızır Olayının Tevîli	346
b- Rüya Tevîli.....	347
c- Dünyanın Tevîli	348
d- Âyetlerin Tevîli.....	349
B. KUR'ÂN'I ALLAH'IN ELÇİSİNİN UYGULAMASI.....	352
C. KUR'ÂN'I ÖNCEKİ KİTAPLARIN AÇIKLAMASI	355
D. ARAP DİLİNDEN YARARLANMA.....	359
E. KUR'ÂN-FITRAT İLİŞKİSİ	361
BİBLİYOGRAFYA	365
KARMA İNDEKS	371

Peygamber, Kur'ân'a uymak zorunda olduğu için onun Sünnetini, Kur'ân ışığında değerlendirmek gerekir. Bu yol, uydurma veya yanlış rivayetlerden korunmayı sağlar.

Akaid, fıkıh, kelâm ve sair konularda oluşmuş mezhepler vardır. Bu mezheplere ait kitaplarda Kur'ân'a ters görüşler bulunur. Bu görüşler genellikle eskilere dayandırılır. Bunun böyle olacağını Kur'ân haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا.

“O gün Elçi diyecek ki, “Ya Rabbi, benim kavmim bu Kur'ân'ı kendilerinden uzak tuttular.” (Furkan 25/30)

İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre bir gün Peygamberimiz şöyle bir konuşma yaptı: “Sizler yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak toplanacaksınız. Tıpkı âyette,

كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ.

“İlkin yaratmaya nasıl başladıysak öylece yeniden yaratacağız. Bu bizim verdiğimiz sözdür; onu yerine getireceğiz.” (Enbiya 21/104) dendiği gibi. Kıyâmet günü ilk giyindirilecek olan İbrahim'dir. Ashabımdan bir grup sol tarafa alınacak, ben; “Ashabım! Ashabım!” diyeceğim. Allah Teâlâ diyecek ki; “Bunlar, senin ayrılmadan sonra sürekli geriye gittiler.” Ben de salih kul İsa'nın dediği gibi diyeceğim:

وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ. إِنَّ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ وَإِنْ تَعْفِرَ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

“... İçlerinde bulunduğum sürece onları görüyordum. Beni vefat ettirince gören yalnız sen oldun. Sen her şeyi görüp gözetirsin. Eğer azab edersen, onlar senin kullarıdır. Bağışlarsan şüphesiz

ÖNSÖZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله رب العالمين و الصلاة و السلام على رسولنا محمد و على آله و صحبه أجمعين.

Dinimizin bir kitabı, bir de peygamberi vardır. Kitabı korumayı Allah üstlenmiş.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ.

“O Zikri (Kurân'ı) biz indirdik. Ne olursa olsun onu koruyacak olan da biziz.” (Hicr 15/9) buyurmuştur.

Peygamber Kur'ân'a uymak ve onu tebliğ etmekle görevlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي.

“Onlara bir âyet getirmedeğin zaman “bir yerden derleseydin ya?” derler. De ki: “Rabbim tarafından bana ne vahyedilirse ben ona uyarım.” (A'raf 7/203)

sen güçlüsün, doğruyu yaparsın.” (Mâide 5/117-118) (Buhari, Enbiya, 8)

Dini menfaatlerine alet edenler, hiçbir zaman eksik olmaz. Bunlar ilim sahibi ve etkili kimselerse büyük zararları olur. Kimin ne niyette olduğu bilinemediğinden dikkatli olmak, din adına ortaya konmuş görüş ve uygulamalara ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Biz de ihtiyatla yaklaşarak tefsir usulünü gözden geçirdik ve gördük ki, muhkem, müteşâbih, mesânî ve nesih gibi temel kavramlar, Kur'an'dan uzak bir biçimde tanımlanmışlar. Bu tespit bizim, Kur'an'ı açıklama usulünü, Kur'an'dan bulup çıkarmamızı sağladı. Kitabın son bölümünü oluşturan bu usûl, bir çok şeyi düzeltecek niteliktedir.

Beyaz bir sayfa açmaya çalıştık. Bu sebeple kitap, baştan sona yeniliklerle doludur. Esas yenilik, her konunun Kur'an-Sünnet bütünlüğü içinde ele alınmasıdır.

Çalışmalarımızı, Süleymaniye Vakfı'ndaki uzmanlarla birlikte yürütmekteyiz. Bunlar arasında Arapçayı, Kur'an'ı, Sünneti, tarihi, fıkhi, akaidi, ekonomiyi, felsefe vs.yi iyi bilenler vardır. Çalışmalara esnaf, sanayici, işçi-memur ve vasıfsız vatandaşların da katkısı olmuştur. Dünyanın her yerinden Vakfın internet sitelerine akan sorular, insanların sıkıntılarını ve beklentilerini tespit etmemize yaramaktadır. Bu sebeple en zor konuları, her insanın anlayacağı şekilde sunmaya çalıştık.

Hedefimiz, kimliğine bakmadan, Kur'an'ı her insana ulaştırmak ve tebliğ etmektir. İnsanların yazdığı kitaplardan öğrenilmekte olan dini, Allah'ın kitabından öğrenmenin büyük bir zihniyet değişikliğine sebep olacağına inanıyoruz.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR

İSTANBUL 16.03.2006

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İyiliği sonsuz, ikramı bol Allah'ın adıyla

“Kur’ân Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar” kitabının ilk baskısı 2006 yılının Mayıs ayı sonlarında tamamlandı ve kısa sürede bitti. Bunu lütfeden Allah’a hamdü sena ve onun son Elçisine salat ve selam ederim.

Birinci baskıdaki bazı hatalar düzeltildi. Kur’ân’da Meşîet ve İrâde, Talak ve Şefaât konuları yeniden yazıldı. Bu kitapta yazılanların, özellikle meşîet ve irade konusunun iyice tartışılması için Allah’ın yardımını niyaz ederim. Çünkü bu ve benzeri konular geleceğimiz için önemlidir. Kitabın sonunda yer alan “Kur’ân’ı Açıklamada Usul” başlıklı yazının da tartışılmasına büyük ihtiyaç vardır.

Süleymaniye Vakfı’nda çok sayıda ilim adamı, tam mesai ile çalışmakta, Müslümanları ilgilendiren her konuda araştırmalar yapmaktadır. Yapılan her bir araştırma, ikinci toplantılarında tartışılarak olgunlaştırılmakta, tatminkar sonuca ulaşıncaya internete yayınlanmaktadır. Bu kitapta yer alan konular bu araştırmalardan bir kaçıdır. İnternet ortamında tartışılmasından sonra diğer çalışmalarını da yayımlamayı arzu etmekteyiz.

Gayret bizden başarı Allah’tandır.

Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR
Haziran 2007 İSTANBUL

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ.

“Bilin ki, kalplerin yatışıp rahatlaması Allah'ın zikri ile olur.”
(Ra'd 13/28)

Kendini ve çevresini dikkatle gözlemleyenler, Allah'ın Kitabındaki benzer bilgilere ulaşırlar. Çünkü gözlemlenen o şeyler de birer âyettir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ.

“Biz onlara âyetlerimizi, hem çevrelerinde hem de kendi içlerinde göstereceğiz; sonunda onun gerçek olduğu onlar açısından iyice anlaşılacaktır.” (Fussilet 41/53)

Bu bilgiler fitrata, yani yaratılış, değişim ve gelişim kanunlarına tam uyduğu için kişiyi rahatlatır ve tatmine ulaştırır. İşte Allah'ın dini budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

“Sen yüzünü dosdoğru bu dine, Allah'ın fitratına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. İşte sağlam din bu dindir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler.” (Rum 30/30)

(نقيض = kayd) kökündendir. Kayd, yumurtayı saran dış kabuktur.⁴ âyette geçen; (نقيض له شيطانا) = *nukayyid lehü şeytânen*) ifadesi, “şeytanın onu, yumurta kabuğu gibi sarmasına fırsat veririz” demek olur.

Doğru yol, şeytanın çalışma sahasıdır. İblis, Allah'tan Kıyâmete kadar yaşama izni alınca şöyle demişti:

GİRİŞ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَنْ يَعِشْ عَنِ الذِّكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيطُ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ.
وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ.

“Kim Rahman'ın Zikri'ni (Kur'an'ı) bulanık görürse başına bir şeytan sararız. O onun arkadaşı olur. Onlar bunları yoldan çevirirler ama bunlar doğru yolda olduklarını hesap ederler.” (Zuhruf 43/36-37)

Ayetteki (يعش = ya'şu), (ذكر الرحمن = zikru'r-Rahman) ve (نقيض = nukayyid) kelimeleri önemlidir. (يعش) aşâ, kökünden, gözün dumanlı olması, iyi görememesi veya kör olması anlamıdır.¹ (ذكر الرحمن), Rahmân'ın Zikri demektir. Zikir, kafaya yerleştirilip kullanıma hazır tutulan bilgidir. Onu akla ve dile getirmeye de zikir denir.² Kafalara yerleşip kullanıma hazır yapılacak asıl bilgi Allah'ın Kitabında olmalıdır. Bu sebeple İlâhî kitapların ortak adı Zikir'dir.³ Allah Teâlâ şöyle buyurur:

- 1 Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi* (Firuzâbâdî'nin), Bahriye Matbaası, 1305.
- 2 Ragıb el-İsfahâni, *Müfredât*, (nşr. Safvan Adnan Dâvûdî), Dımışk ve Beyrut, 1412/1992, ذ كر mad.
- 3 Bkz. Al-i İmran, 3/58, A'raf 7/63, Hicr, 15/6,9; Nahl, 16/44, Enbiya, 21/2,50,105; Furkân, 25/18, Yasin, 36/11, Sad,38/8, Kamer, 54/25.

- 4 Ragıb el-İsfahâni, *Müfredât*, نقيض mad.

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ. ثُمَّ لَا يَتَّبِعُهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ.

“... And olsun, insanlar için senin doğru yolunun üstünde oturacağım. Sonra onlara; önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım. Göreceksin, çoğu sana teşekkür etmeyecektir.” (A’raf 7/16-17)

Allah da şöyle demişti:

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ.

“Çık oradan; yerilmiş ve kovulmuş olarak. Hele onlardan biri sana uysun, sizin hepinizi Cehenneme dolduracağım.” (A’raf 7/18)

Şeytan insandan ve cinden olur.⁵ Cinden olanını kovmak için Allah’a sığınmak yeterli olur. Ama insan şeytani ile mücadele zordur. En zoru da dini söylemlerle karşımıza çıkanlardır. İlahi dinleri bozanların tamamı, bu işi, dindar gözükerek yapmışlardır.

Şimdi âyeti tekrar okuyalım:

وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ. وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ.

“Kim Rahman’ın Zikri’ni (Kur’ân’ı) bulanık görürse başına bir şeytan sararız. O onun arkadaşı olur. Onlar bunları yoldan çevirirler ama bunlar doğru yolda olduklarını hesap ederler.” (Zuhruf 43/36-37)

5 Bkz. En’am 6/112 ve Nas 114/6.

Sahabe döneminde, bilinen dünyanın büyük bir bölümü Müslümanların hakimiyetine girince yönetimi ve gelirleri paylaşmada ihtilaf çıktı. Üzücü olaylar ve günümüze kadar süren derin ayrılıklar oldu. Peygamberimize yakın kişilerden Ömer, Osman ve Ali (ra), halife iken, torunu Hüseyin de daha sonra, Kerbelâ’da şehit edildi. Cemel ve Siffin savaşlarında yetmiş bin kadar Müslüman birbirini öldürdü. Herkes haklılığına Kur’ân’dan delil getirme ihtiyacı içindeydi. Bu ortamda ilim, siyasetin emrine girdi. Bir taraf, sahabenin önemli bir bölümünü kafirlikle suçlarken diğer taraf onları bir şekilde masum saydı. İslam’ı anlama ve yayma işi, yeni Müslüman olmuş kimselere kaldı. Mevâlî diye adlandırılan bu kişilerin çoğu Arap değildi.

Bu ayrışmada inançla ilgili mezhepler oluştu. Arkasından diğer mezhepler geldi. Sonra yapı kemikleşti. Kur’ân ve sünnetle meşgul olanlar hür olamadılar, mezheplerin görüşlerine uydular. Öncekilerin görüşleri, Kitap ve sünnete perde oldu ve yukarıdaki âyetin hükmü gerçekleşti. Yanlış yanlış doğurdu. Müslümanların hayatı hurafeye boğuldu. Sonunda Müslümanlar hem Kur’ân âyetlerine, hem de birer kevnî âyet olan, vücudumuzda ve dış dünyadaki âyetlere ilgisiz kaldılar. Batılıların kevnî âyetleri okumasına kadar birçok şey fark edilemedi. Ne zaman ki onlar kevnî âyetleri okumaya başladılar, o zaman İslam dünyasının durumu ortaya çıktı. Allah’ın hiçbir âyetini okumayan Müslümanlar, kevnî âyetlerini okuyan Batılılar karşısında şaşkın ve perişan duruma düştüler.

Kevnî âyetleri okumak; insanı, toplumu, toprağı, havayı, suyu, hayvanları, bitkileri ve gökyüzünü araştırıp incelemek ve oralardan bilgi edinmek demektir. Batılılar bu bilgilerle çok şey başardılar ve başarmaya devam ediyorlar.

Peygamberimizin yetiştirdiği bir avuç Müslüman’ın gittiği yerlerin hakim rengi hâlâ İslam’dır. Fas’tan Doğu Türkistan’ın doğusuna kadar bu böyledir. Sözü ettiğimiz karışıklıklardan sonra değişen anlayışla gidilen İspanya’da ve Osmanlı’nın dört asır kaldığı Batı Trakya’da ise durum farklı oldu. Batı

Trakya'ya İslam yerine Müslüman aileler götürüldü. Dört asır sonra bu aileler geri dönmek zorunda kaldılar. Çünkü Kur'ân dışı engellerle sarılı İslam dünyasında ufuklar daralmış; İslam, insanlığa sunulan din olarak değil, hakimiyetin bir unsuru olarak görülmeye başlanmıştı. Bu şartlar altında Müslümanlar kendilerine yol gösteremiyorlardı ki başkalarına gösterebilirler.

Bu kitabı okuyanlar, İslam'ın ilk hali ile bugünkü hali arasındaki farkı göreceklerdir. Ama önce Hıristiyanların başına gelenleri okumak gerekir. Çünkü onları tenkit, Müslümanları tenkitten kolaydır.

I- BUGÜNKÜ HIRİSTİYANLIK

Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir: “Sizden öncekilerin izlerini, kuşkusuz karış karış, arşın arşın takip edeceksiniz. Onlar bir kertenkele deliğine girmiş olsalar, siz de gireceksiniz.

Dedik ki; Yahûdi ve Hıristiyanlar mı?

-Ya kim olabilir? dedi.” (Buhari, *I'tisam bi's-Sünne*, 14)

Hıristiyanlıkta şirk en büyük günahdır. “Birinci buyruk şirki yasaklar. Allah'tan başka tanrılara inanılmamasını, Tek olandan başka ilahlara saygı gösterilmemesini ister”⁶ İsa şöyle demiştir: “Tanrının olan Rabb'e tap, yalnız ona kulluk et.” (İncil/Luka 4:5-8)

Havariler zamanında İsa, gerçek anlamda insan sayılırdı.⁷ Zaten elimizdeki İncil'lerin hiçbirinde onun tanrılığından bahsedilmez. Bunun yolunu açan Pavlus'tur. Milattan sonra 10. yılında doğduğu kabul edilen⁸ Pavlus, İsa aleyhisselam ile çağdaş

6 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, (çev. Dominik Pamir), İstanbul 2000, par. 2112. Bu eser Papa 14. Lui'nin emriyle (bugünkü Papa) Kardinal Joseph Ratzinger başkanlığında kurulan 12 kişilik heyetin altı yıllık çalışmasının ürünüdür. Kilise tarafından kabul edilmiş öğretileri içerir. Kardinal Joseph Ratzinger, Katolik Kilisesi'nin bugünkü Papa'sıdır.

7 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 465.

8 Şinasi Gündüz, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2004, s. 32.

olmasına rağmen, Tarsus'ta yaşadığı için onu görememişti. Azınlı bir Hıristiyan düşmanı iken İsa'nın ölümünden kısa bir süre sonra Hıristiyan olduğunu açıkladı. Havarilerin hayatta olmasına ve bütün engellemelere rağmen o, Şam yolunda ansızın gökten parlayan bir nurun çevresini sardığına, İsa'nın ona seslendiğine,⁹ sonra İsa'ya inandığına ve vaftiz edildiğine¹⁰ insanları inandırabilirdi. İsa'nın Elçisi olduğunu da kabul ettirerek kendi sözlerini İncil'e sokmayı başardı. Bugünkü İncil'in önemli bir bölümü Pavlus'un mektuplarından oluşur.

Pavlus, Allah'ın dışında tanrıların varlığını kabul etti ve bunlar arasında İsa'yı, kendilerinin tek Rabbi saydı. Onun, bugünkü İncil'de yer alan ifadeleri şöyledir:

“Yerde ya da gökte ilah diye adlandırılanlar varsa dantekim birçok ilahlar ve rabler vardır- bizim için tek bir Tanrı Baba vardır. O her şeyin kaynağıdır ve biz O'nun için yaşıyoruz. Tek bir Rab var, O da İsa Mesih'tir. Her şey O'nun aracılığıyla yaratıldı, biz de O'nun aracılığıyla yaşıyoruz.”¹¹

Pavlus Rab kelimesini ustaca kullanmıştır. Rab sahip demektir. Araplar kölenin sahibine rab derler. Biz de efendi deriz. Yusuf aleyhisselam, köle olarak Mısır'ın bir devlet yetkilisine satılmış, o yetkilinin karısı Züleyhâ ona aşık olmuş ve beraber olmak istemişti. İlgili âyet şöyledir:

“Evinde bulunduğu kadın onu kendine çağırdı, kapıları sıkı sıkı kapadı ve “gelsene” dedi. Yusuf: “Günah işlemekten Allah'a sığırmırım, doğrusu senin kocan benim rabbimdir; (إِنَّهُ رَبِّي) bana iyi bakmıştır. Zalimler iflah olmazlar.” dedi. (Yusuf 12/23)

Rab kelimesi daha çok Allah için kullanılır. Allah'tan başkasına köle olmayı reddedenler, bir başkasına rab demeyi kabul

9 İncil/Elçilerin İşleri 9/3-6.

10 İncil/Elçilerin İşleri 9/18 vd.

11 İncil/Pavlus'un Korintililere 1. Mektubu 8:5-6.

etmezler. Köle ile sahibi arasındaki ilişki zoraki ilişkidir. Köle, ilk fırsatta hürriyetine kavuşmak ister. Kul ile Allah arasındaki ilişki gönüllü ilişkidir. Yanlışlar peşinde koşanlar, böyle iki anlama gelen kelimeler seçerler ki kendilerini kolay savunsunlar. Bir Hıristiyan, İsa'yı Rab kabul ederse aradaki ilişkiyi gönüllü ilişki haline getireceğinden onu ilah makamına oturtması kolay olur. Pavlus'un bu tavrı İsa'yı tanrılaştırma sürecinin ilk basamağını oluşturmuştur.

Pavlus kendini, İsa Mesih'in kulu ve elçisi sayarak şöyle dedi:

“İsa Mesih'in kulu, Tanrı'nın müjdesini yaymak için seçilip elçi olmaya çağrılan ben Pavlus'tan selam! Tanrı, öz Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'le ilgili olan bu müjdeyi peygamberleri aracılığıyla Kutsal Yazılarda önceden vaat etti. Bedence Davud'un soyundan doğan Rabbimiz İsa Mesih'in, kendi kutsal ruhu sayesinde ölümden dirilişle Tanrı'nın Oğlu olduğu kudretle ilan edildi. Her ulustan insanların iman edip söz dinlemesini sağlamak için Mesih'in aracılığıyla ve O'nun adı uğruna Tanrı'nın lütfuna ve elçilik görevine sahip olduk.”¹² “Söylediğiniz ve yaptığınız her şeyi Rab İsa'nın adıyla, O'nun aracılığıyla Baba Tanrı'ya şükrederek yapın.”¹³

Pavlus, daha ileri giderek şu sözlerle Mesih İsa'yı Allah'a eşit gibi gösterdi: “Mesih, Tanrı özüne sahip olduğu halde, Tanrı'ya eşitliği sınımsız sarılacak bir hak saymadı.”¹⁴

Pavlus'un yolundan giden Hıristiyanlar, 325'te Ökümenik İznik konsilinde İsa'nın yaratılmış olmadığına, Baba'dan doğduğuna ve onunla aynı özden olduğuna karar verdiler.¹⁵ 451'de

12 İncil/Pavlus'un Romalılarına Mektubu 1: 1-6.

13 İncil/Pavlus'un Koloselilere Mektubu 3:17.

14 İncil/Pavlus'un Filipililere Mektubu 2:6.

15 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 465.

toplanan dördüncü Ökümenik Kadıköy Konsili'nde ise onun gerçek tanrı olduğu şöyle ilan edildi:

“Rabbimiz Mesih İsa'nın mükemmel Tanrılığa ve mükemmel insanlığa sahip, gerçek Tanrı ve gerçek insan olduğunu, akıllı bir ruhtan ve bedenden oluştuğunu, Tanrılık açısından Baba ile, insanlık açısından da bizimle aynı özde olduğunu, günah dışında hepimize her şeyde benzer olduğunu, Tanrılık açısından yüzyıllar öncesinden Baba'dan doğduğunu, insanlık açısından bizim esenliğimiz için bakire Meryem'den doğduğunu oybirliği ile kabul ettiğimizi resmen beyan ederiz.”¹⁶

Bugünkü Hıristiyanlar, şirki iyice özümstedikleri için Pavlus öncesi Hıristiyanlığı kabule yanaşmazlar. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurur:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ.

“Allah Meryem'in oğlu Mesih'tir” diyenler tam kâfir oldular. Oysa Mesih şöyle demiştir: “Ey İsrail oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kul olun. Şurası bir gerçek ki; kim Allah'a şirk koşarsa Allah ona cenneti haram eder, varacağı yer ateştir. Zalimlerin yardımcıları da olmaz”. (Mâide 5/72)

II- BUGÜNKÜ MÜSLÜMANLAR

Sahabe döneminde başlayıp devam eden karmaşa içinde oluşan mezheplerin ihmali yüzünden şirke kapı aralandı. Allah'ın asla affetmeyeceği günah şirk olduğu halde akâidin konusu olarak ele alınıp incelenmedi. Allah'tan başkasına ibadet üzerinde durulmadı. Kur'ân'ın birçok âyeti, Allah'tan başkasına dua edip yardım beklemeyi müşriklerin en belirgin özelliklerinden saydığı halde akâidin konuları arasına ne dua girdi ne de istiâne.

16 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 467.

Herkes Allah'ı var ve bir bildiği için hiçbir peygamber Allah'ın varlığını ispatla meşgul olmamış, bütün gayretini Allah'tan başka ilah olmadığı üzerinde yoğunlaştırmıştır. Akâid kitaplarında bunun tam tersi yapıldı, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat yani “*İspât-ı Vâcib*” ana konular arasına girdi. Sonunda “*lâ ilâhe illallah, yani Allah'tan başka ilah yoktur*” inancı, “*vücut ve vahdaniyet*” yani Allah'ı var ve bir bilme inancına dönüştü. Yeryüzünde Allah'ı var ve bir bilmeyen kimse olmadığı için kafirleri tanıma ve İslam'ın farkını gösterme konusunda zihin karışıklığı ortaya çıktı.

Müşrik, Allah'ı var ve bir bilir ama onu, yeryüzü krallarına benzetir ve kendinden uzak sayar. Krala, bir yakını aracılığı ile ulaşıldığı için Allah'a yakın bildiği birini aracı koyar. Hıristiyanların İsa'yı Allah'ın oğlu, Mekkeli müşriklerin putlarını Allah'ın kızları,¹⁷ büyüklerinin ruhlarından yardım umanların da onları, Allah'ın dostu saymaları bundandır.

Allah Teâlâ, bugünkü Hıristiyanlar hakkında şöyle buyurur:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ
وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

“Allah için üçüncüsüdür” diyenler tam kafir oldular. Oysa Tek Tanrı'dan başka tanrı yoktur. Eğer bu dediklerinden vazgeçmezlerse, onlardan kafir olanları, elem verici bir azap elbette çarpacaktır.” (Mâide 5/-73)

Oysa onlara göre Allah birdir; ondan başka Tanrı yoktur.¹⁸ O, gerçeğin kendisidir. Yeri ve göğü tek başına yaratmıştır. Yaratılış düzenini ayarlayan ve dünyayı yöneten odur.¹⁹ O insan-

17 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Camiu'l-beyân ft tefsiri'l-Kur'an* (Taberî Tefsiri), Beyrut 1412/1992, c. 11, s. 519, Necm 19. âyet.

18 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 200 ve 212. Burada Allah yerine Tanrı kelimesi kullanılmaktadır.

19 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 215, 216 ve 222.

lara yakındır²⁰ ve her şeyi bilir.²¹ O her zaman vardır,²² varlığının başı ve sonu yoktur. Her şey varlığını ona borçludur. Sahip olduğumuz her şey ondan gelmektedir.²³ O, kendiliğinden var olandır.²⁴ Allah'ın Baba olarak adlandırılması, her şeyin başlangıcı ve aşkın otorite sahibi olmasından ve tüm çocuklarının üstüne titreyen sevgi dolu iyiliğinden dolayıdır. Allah ne erkektir, ne kadın; Allah, Allah'tır.²⁵

Böyle demelerine rağmen onların kâfir sayılmalarının sebebi, Allah ile aralarına, Allah'a ait özellikler verdikleri İsa'yı ve Kutsal Ruh'u koymalarıdır. Hıristiyanlar şöyle derler:

“İsa, Baba'nın yanında Hıristiyanların avukatlığını yapıyor. Onlar lehine aracılık etmek için hep canlıdır. Allah'ın huzurunda daima hazır bulunmaktadır.²⁶ Kendisi aracılığı ile Allah'a yaklaşmaları tamamen kurtarmaya gücü yeter.”²⁷

Kutsal Ruh ile ilgili olarak Pavlus'un Romalılara mektubunda şu ifadeler yer alır:

“Kutsal Ruh, bizim zavıflığımıza yardım eder, çünkü nasıl dua etmemiz gerektiğini bilmiyoruz; ama Ruh'un kendisi sözle anlatılamayan iniltilelerle bizim için şefaet eder. İnsanların yüreklerini araştıran Allah, Ruh'un düşüncesinin ne olduğunu bilir. Çünkü Ruh, Allah'ın isteğine göre kutsallar için şefaet eder.”²⁸

Kur'an, Mekkeli müşriklerin putları hakkında şöyle dediklerini bildirir:

20 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 206.

21 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 208.

22 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 212.

23 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 224.

24 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 212.

25 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 239.

26 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 519.

27 *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 2634.

28 İncil/Romalılar 8/26-28. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, par. 741.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ

“Onlara kul olmamız, başka değil sadece bizi Allah’a iyice yaklaştırsınlar diyedir.” (Zümer 39/3)

Onlar, ilahlarının Allah’ın yanında kendilerine şefaathçi olacaklarına da inanırlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْبِئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ.

“Onlar, Allah’tan önce öyle şeye kul olurlar ki, onlara ne faydası olur ne de zararı. Derler ki, ‘Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir.’ De ki: ‘Göklerde ve yerde, Allah’ın bilmediği bir şeyi mi ona haber veriyorsunuz?’ Allah, onların şirkinden uzaktır ve yücedir.” (Yunus 10/18)

Hıristiyanların ve Mekkeli müşriklerin Allah’ı var ve bir kabul etmedikleri söylenebilir mi? Bunun doğurduğu zihin karışıklığı içinde Kur’ân tefsirleri de şirkle ilgili âyetleri anlaşılmasız hale getirmiş ve hurafelere zemin hazırlamışlardır.

Mesela Kur’ân’da hem ibadet, hem de dua kelimeleri geçer. ibadet, kulluk etmek; dua, çağrıda bulunmak ve yardım istemektir. Tefsir ve meallerin çoğu, duaya “ibadet” anlamı vererek asıl anlamın kaybolmasına yol açmıştır. ibadet, yapılan duanın kabulüne yönelik olacağı için bu iki kelime arasında sıkı bağ vardır. Peygamberimiz; “Dua ibadetin iligidir, özüdür”²⁹ buyurmuştur. Ama dua, ibadet diye tercüme edilince, birini olağan dışı yollarla yardıma çağırmanın ibadet olduğu anlamı kaybolmaktadır. Ahkaf Suresinin 4, 5 ve 6. âyetlerini örnek vere-

29 Tirmizî, *Sahih*, Dua, 1, 3371 sayılı hadis.

rek, duaya ibadet anlamı vermenin, âyetleri nereye taşıdığını görelim:

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ اتُّنُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنِ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ. وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ.

“De ki, baksanıza, Allah’ın yakınından neyi çağırıyorsunuz? Gösterin bana, onların yeryüzünde yaratmış oldukları ne vardır? Yoksa onların göklerde bir payı mı bulunuyor? Bu konuda bana, bundan önce gelmiş bir kitap veya bir bilgi kalıntısı getirin bakalım. Eğer doğru sözlü kimselerseniz.

Allah’ın yakınından Kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek kimseleri çağırandan daha sapık kimdir? Oysaki bunlar onların çağrısının farkında değillerdir.

İnsanlar, ahirette bir araya getirildiği gün, bunlar onlara düşman olacak ve onların kulluğunu kabul etmeyeceklerdir.” (Ahkaf 46/4, 5, 6)

Duâya ibadet anlamı verilince yeni anlam kaymaları kaçınılmaz olmuştur. Hata, hatayı doğurmuş ve âyetlerin asıl anlamı kaybolmuştur.³⁰ Bu farkı, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanan ve Türkiye’de en yaygın olan mealden görebiliriz:

“De ki: Söylesenize, Allah’ı bırakıp taptığımız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar, göstersenize bana! Yoksa onların göklere ortaklıkları mı vardır? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, bundan

30 Daha geniş bilgi için bkz: Abdulaziz Bayındır, *Duâda Evliyayı Aracı Koyma ve Şirk*, İstanbul 2001. s. 8-9. (Kitaba www.suleymaniyevakfi.org adresinden ulaşılabilir.)

evvel (size indirilmiş) bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.

Allah'ı bırakıp da Kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir? (Oysa) onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.

İnsanlar bir araya toplandıkları zaman (müşrikler) onlara (tapındıklarına) düşman kesilirler ve onlara kulluk ettiklerini inkar ederler.” (Ahkaf 46/4, 5, 6) 31

“Dua” yerine ibadet, “kimseler” yerine şeyler denmiş, “şeyler” de “putlar” diye açıklanmış ve âyetin anlamı tamamen değişmiştir. “Putlara tapan” nerde, “Kıyâmet gününe kadar kendine cevap veremeyecek kimseleri yardıma çağırın” nerde! Âyetlere bu anlamı verebilmek için beş ciddi hatayı yapmak kaçınılmaz olmuştur. Bu hatalar şunlardır:

1. Duaya ibadet anlamı verilmesi
2. “Men” kelimesine “mâ” anlamı verilmesi

Arapça’da “men” kimse veya kimseler anlamına gelir ve akıllı varlıklar için kullanılır.³² “Mâ” ise şey veya şeyler demektir. Ahkâf 5. âyette üç kere “men” kelimesi geçer. Dua’ya ibadet anlamı verenler, onlardan ikisine “men” üçüncüsüne de “mâ” anlamı vermek zorunda kalmışlardır.

3. “Hum هم” zamirine “hiye هي” anlamı verilmesi

31 Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağırıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, *Kur’ânı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV yayınları, Ankara 2005. (Bu meâl, yıllardır Suudi Arabistan kralığı tarafından Türk hacılarına hediye edilmektedir. Suudi Arabistan baskısında öze dokunmayan farklılıklar vardır.)

32 Cümle içinde akıllı varlıklarla birlikte başka varlıklar da geçerse men kelimesi, akıllı olmayanlar için de kullanılabilir. Buna şu âyet örnek verilir: “Allah bütün canlıları sudan yarattı. Onlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yürür.” (Nur 24/45) Bu âyette “kimi” diye tercüme edilen “men” kelimesidir. İki ayak üzerinde yürüyen insanlar, canlılar kapsamında olduğu için diğer canlılara da “men” denmesi uygun düşmüştür.

“Bunlar” diye tercüme edilen hum, Arapçada akıllı erkek varlıkları gösterir. Kur’ân’da kadınları da kapsamına alır. Ama “Men”e “şeyler” anlamı verildiği için hum zamirine de ya “men”in lafzını gösteren “huve” ya da manasını gösteren “hiye” anlamını vermek kaçınılmaz olmuştur. Bu, önemli bir hatadır.

4. Cem’i müzekker salime yanlış anlam verilmesi

“Habersizdirler” diye tercüme edilen “gâfilûn kelimesi cem’i müzekker salimdir; akıllı erkekler için kullanılır. Kur’ân’da kadınları da kapsar. “Men”e “şeyler” anlamı verilmesi bu anlamı da yok etmiştir.

5. Putlar cansız varlıklardır. Ahirette yeniden dirilecek ve kendilerini yardıma çağırınlarla konuşacak olanlar ise insanlardır. Dolayısıyla “Kıyâmet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeyler...” sözü yanlıştır. Sonuç olarak bu âyet, savunulması imkansız hatalarla dolu olarak tercüme edilmiştir. Bir çok Arapça tefsirde de durum aynıdır.³³ Onlar da bu âyetleri doğru anlamayı imkansız hale getirmişlerdir.

Tefsir ve meallerdeki bu gibi hatalar, türbe ziyareti ile ilgili şu inanca yol açmıştır:

“Allah bu sevgili kullarına bazı yetkiler, imkanlar, özellikler bahsetmiştir, bunlar şefaatchilerimizdir, bizler günahkar olduğumuz için doğrudan Allah’tan istemeye yüzümüz yok, belki bunlar sayesinde Allah dileklerimizi kabul eder.”³⁴

Bu gibi yanlışlar sebebiyle, ölmüş bir din büyüğünü Allah’ın yakın dostu sayma, ona hayali yetkiler verip Allah’a onun aracılığı ile ulaşma hastalığı Müslümanlara da bulaşmıştır.

33 Örnek olarak şu tefsirlere bakılabilir: Celaleddin el-Mahallî, *Tefsiru’l-celâleyn*; Abdullah b. Ahmed en-nesefî, *Tefsiru’n-nesefî*, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Cami’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsiru’t-taberî*, Fahrü’d-Din er-Râzî, *et-Tefsiru’l-kebir*.

34 Hayrettin Karaman, “Ramazanda Türbe Ziyaretleri” 10. 12. 2000 tarihli Yeni Şafak Gazetesi, Fıkıh Köşesi.

A. PEYGAMBERİ TANRILAŞTIRMA

Hıristiyanlar İsa aleyhisselamı tanrı yaptılar. Onlara göre İsa olmasaydı kainat yaratılmazdı. Göklerde ve yer yüzünde görünen ve görünmeyen şeyler, tahtlar, egemenlikler, yönetimler ve hükümlerlikler...Her şey onun aracılığıyla ve onun için yaratılmıştır.³⁵

Yanlış inanç, bulaşıcı hastalık gibidir, çabuk yayılır. Yukarıdaki inançlar Müslümanlara da bulaşmıştır. Bir uydurma hadiste Allah Teâlâ'nın Peygamberimiz için şöyle dediği iddia edilmiştir:

“Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım.”³⁶

Kimi tarikatlar göre Muhammed aleyhisselam, var oluşun başlangıcıdır. Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-i Muhammediye var olmuş, bütün yaratıklar ondan ve onun için yaratılmıştır. Hakikat-i Muhammediye nur olması bakımından âlemi yaratma ilkesi ve onun aslıdır. Bu nur ölümsüz ve ebedi olduğundan Peygamber için “öldü” denmez. ... Hakikat-i Muhammediye bütün peygamberlerin ve velilerin ledünnî ve bâtinî bilgileri aldıkları kaynaktır. Bu hakikat Hak'tan gelen feyzin halka ulaşmasında aracı olur.³⁷ Bu inancın tam şirk olduğu açıktır.

Katoliklere göre “Mesih İsa, gerçek Allah ve gerçek insandır. İşte bu nedenle insanlarla Allah arasında tek aracıdır.”³⁸ Bu inanç kimi tarikatçılara da bulaşmıştır. Onlara göre Allah ile

35 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 331.

36 İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* (كشف الخفاء), Beyrut 1988/1408, c. II s. 164. Aclûnî bu eserini, halk arasında hadis diye bilinen sözleri, eğrisiyle doğrusuyla ortaya çıkarmak için yazmıştır. Bu sebeple o kitapta çok sayıda uydurma hadis vardır. Bu hadis de uydurmadır.

37 Mehmet Demirci, “Hakikati Muhammediye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DIA) c. XV, s. 179-180.

38 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 480.

hakikat-i Muhammediye aynı gerçeğin ön ve arka yüzleridir.³⁹ Bu konuda şöyle bir şiir söylerler:

“Ahad Ahmed'dir, kim mim eder fark,
Bütün âlem o mîm içre olur gark.”

Şiiri açıklamak için şu ilave de yapılır: “Ahad yani Allah'tır.”⁴⁰

Ahmed, Muhammed aleyhisselamın Kur'an'da da geçen isimlerindedir. “Ahad Ahmed'dir” “Ahad Allah'tır” sözünün tabii sonucu, “Allah Ahmed'dir yani Muhammed'tir” olur. Bu da Hıristiyanların, “Allah, Meryem oğlu Mesih'tir” iddialarıyla aynı anlamı taşır. Bu şiire göre, Ahad (أحد) ile Ahmed (أحمد) arasında farklı olarak sadece bir mim harfi vardır. Bu fark yazılıştadır ve Ahmed'in lehinedir. Çünkü onlara göre bütün âlem o mîmin içindedir!.. Bu inancın İslam ile ilgisi olmadığı açıktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ

“Muhammed, başka değil, sadece bir elçidir; ondan önce de nice elçiler gelmiştir.” (Al-i İmran 3/144)

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَاستَقِيمُوا
إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ.

“De ki: ‘Ben başka değil, tıpkı sizin gibi bir insanım. Bana; Tanrının bir tek tanrı olduğu bildiriliyor. Artık ona karşı dürüst olun ve ondan bağış dileyin. Yazık o eş koşanlara.’” (Fussilet 41/6)

39 Mehmet Demirci, “Hakikati Muhammediye”, *DIA*, c. XV, s. 179-180.

40 Ali Ramazan Dinç, İki Cihan Serveri Peygamberi Zîşânımız, *Yeni Dünya Dergisi*, 58-59. sayılar, Ağustos-Eylül 1998, s. 32.

Bu şahıs, İlahiyat Fakültesi mezunudur ve Nakşibendi tarikatı şeyhlerdendir. Bu yazıyı dergide gördüğüm gün onu, İstanbul Gedikpaşa'da bulunan bir müridinin evinde ziyaret ederek gerekli uyarıyı yaptım. Ancak o, bunun sevgiden kaynaklandığını iddia edip kendini canla başla savundu. İnşallah ölmeden tövbe eder. Günahı yazılı işlediği için tövbesi de yazılı olmalıdır.

قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا. قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا. إِلَّا بَلَاغًا مِنَ اللَّهِ وَرِسَالَاتِهِ.

“De ki: “Benim size ne zarar vermeye gücüm yeter, ne de sizi olgunlaştırmaya.

De ki: “Beni Allah’ın azabından hiç kimse kurtaramaz. Ben ondan başka bir sığınak da bulamam.

Benimkisi yalnız Allah’tan olanı, onun gönderdiklerini tebliğdir, o kadar.” (Cin 72/21-23)

Müslümanlar beyaz bir sayfa açmaya, tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve diğer ilimleri Kur’ân ışığında gözden geçirmeye mecburdurlar. Yoksa dünya da elden gider, ahiret de.

B. BESMELE

Besmele diye bilinen “*Bismillahirrahmanirrahim*”, Türkçeye farklı şekillerde tercüme edilmiştir. Fark, Rahman ve Rahim kelimelerinden kaynaklanmaktadır. Bunlar rahmet kökünden türetilmiştir. Rahmet, iyilik ve ikramı gerektiren incelik anlamıdır. Ama bazen yalnız incelik, bazen de yalnız iyilik ve ikram anlamında kullanılır. Allah’ın özelliği olarak kullanılınca sadece iyilik ve ikram anlamı kast edilir.⁴¹

Rahman “*rahmeti her şeyi kuşatan*” demektir. Bu özellik Allah’tan başkasında olmaz. Rahim ise “*rahmeti bol*” demektir. Rahmet bolluğu Allah’ın dışındaki varlıklarda da olabilir. Bu sebeple rahim sıfatı Kur’ân’da Peygamberimiz için de kullanılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ.

“Size kendi içinizden bir elçi geldi. Sizi sıkıntıya sokan her şey onu da sıkar. O size pek düşkündür. Müminlere karşı çok şefkatli ve rahimdir.” (Tevbe 9/128)

“*Rahman*”ı Türkçeye “*iyiliği sonsuz*” diye çevirdik. Çünkü Allah’tan başka kimsenin iyiliği sonsuz olamaz. “*Rahim*”i de “*ikramı bol*” diye çevirdik. Çünkü bu özellik insanlarda da olabilir. Sonunda Bismelenin Türkçe tercümesi şöyle oldu:

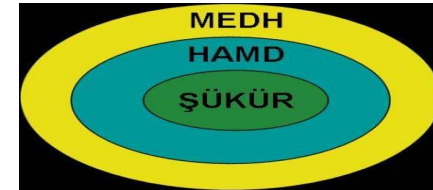
“İyiliği sonsuz, ikramı bol Allah’ın adıyla”

Bize göre bu tercüme en doğru tercümedir.

C. HAMD VE ŞÜKÜR

Hamd; birini, yaptığı iyi bir işten dolayı övmektir. Buna medih de denir. O iyi işi, sizin için yaptı diye övmek şükür olur. Türkçede buna teşekkür denir. Kişinin, kendi katkısı olmadan sahip olduğu şeyle övülmesi, sadece medih yani övgü olur. Hamd şükürden, medih de her ikisinden kapsamlıdır.

Birinin size iyi davrandığını söylemeniz hem hamd, hem şükür hem medih olur. Size yaptığı iyilikten bahsetmeden “O iyidir” demeniz, hamd ve medihtir ama şükür değildir. “Uzun boylu ve zekidir” demek ise sadece medih olur. Çünkü zekayı ve uzun boyu, kendi çalışmasıyla elde etmemiştir. Bunlar aşağıda olduğu gibi iç içe övgü halkalarıdır.

41 Ragıb el-İsfahâni, *Müfredât*, رحم mad.

Her şükür, hamd ve medihtir. Her hamd medihtir ama şükür değildir. Her medih hamd ve şükür olmayabilir.⁴²

“*el-hamdu lillah*” sözünün başındaki “*el*” takısı, “*hamd*” kelimesine cins anlamı kazandırır ve “*bütün hamdler Allah’a aittir*” demek olur. Hamd; birini, yaptığı iyi bir işten dolayı övmek, olduğundan “*Yaptığı her şeyi doğru ve güzel yapmak Allah’a mahsustur*” anlamı çıkar. Bütün bu anlamları içine alması ve şiirsel bir yapıda olması sebebiyle biz “*el-hamdu lillah*” sözünü, “*Allah neylerse güzel eyler*” şeklinde tercüme etmenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

“Varlıkların sahibi Allah, neylerse güzel eyler.” (Fatıha 1/1)

D. HER İNSAN ALLAH'I BİLİR

(‘ELESTU Bİ RABBİKUM’ OLAYI)

Allah Teâlâ kâfirlerle ilgili şöyle buyurur:

الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ.

“Onlar Allah’a verdikleri sözün kesinleşmesinden sonra cayarlar. Allah’ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler. Ortalığı karıştırırlar. Onlar büsbütün zarardadırlar.” (Bakara 2/27)

Her insan, Allah’ın varlığını ve birliğini, gözüyle görmüş ve eyleyle dokunmuş gibi kavrar ve bu hususta Allah’a kesin söz verir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا

42 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât*. حمد mad.

كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ. أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ. وَكَذَلِكَ نَفْصِلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ.

“Rabbin, Ademoğullarından, onların bellerinden nesillerini aldığında onları kendilerine karşı şöyle şahit tuttu: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlar da: “Evet Rabbimizsin. Biz buna şahidiz.” dediler. Artık Kıyamet günü; “biz bunun farkında değildik” diyemezsiniz.

Şunu da diyemezsiniz: “Önceden ortak koşanlar babalarımızdı. Biz ise onlardan sonra gelen bir nesil idik. O batıla sapanların işlediklerinden ötürü bizi yok mu edeceksin?”

İşte o belgeleri böyle açık açık anlatırız. Belki dönerler.” (A’raf 7/172-174)

Halk arasında “*bezm-i elest*’te alınan misak” veya “*elestu birabbikum*” denen bu olay, insanın, açık ve net olarak, Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmesi olayıdır. Âyet bu işlemin, Adem oğullarının “*bellerinden nesillerinin alınması*” sırasında kesinleştiğini bildirmektedir.

Neslin belden alınması, nesli devam ettirecek tohumun alınmasıdır. Kişi onunla erginlik çağına girer ve çocuğu olacak yaşa gelir. İnsan, henüz çocuk yaşta iken Allah’ı aramaya başlar. Bu konuda çevresini soru yağmuruna tutar. Sonunda Allah’ın var ve bir olduğunu tam olarak kavrar. Karşısına çıkan delillerle sanki Allah ona, “*Ben senin rabbin değil miyim?*” diye sorar. O da tam bir kararlılıkla “*Evet, Rabbimsin, ben buna şahitlik ediyorum*” der. Benzeri durumlar, çevresinde Allah’ın âyetlerini gözlemledikçe tekrarlanır durur. Bu sebeple her insan, Allah’ın var ve bir olduğunu, her şeyi onun yarattığını kabul eder.

Müşrik, ortak koşan demektir. Ortaklık için en az iki şey gerekir. Bunlardan birincisi daima Allah’tır. Allah’ın var ve bir olduğunu bilen insan, Allah’a ortak saydığı varlık için haklı bir gerekçe bulamayacağından ahirette şu sözü söyleyemeyecektir:

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا
بِمَا فَعَلَ الْمُبِطِلُونَ.

“Önceden ortak koşanlar babalarımızdı. Biz ise onlardan sonra gelen bir nesil idik. Şimdi o batıla sapanların işlediklerinden ötürü bizi yok mu edeceksin.” (A’raf 7/173)

Erginlik çağı önemlidir. Sorumluluk bu çağda başlar. Babalar veya çevredekiler aksini söylese de erginlik çağına giren insan, Allah’ın varlığına ve birliğine, onun kendinin ve tüm varlıkların sahibi ve efendisi olduğuna kesinkes şahit olur. Kimi bunu açığa vurur. Kimi de önemli olaylar karşısında ortaya çıkarır. Bir çok insan bu kadar bir inancın kendine yeteceğini sanır. Bu bir şeytan aldatmasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَا يَعْرَنُّكُمْ بِاللَّهِ الْعَزُورُ.

“O aldatıcı şeytan, sakın sizi Allah ile aldatmasın.” (Lokman 31/33)

Kendilerine tanrıtanımayan diyen ateistler Allah’ı işlerine karıştırmak istemeyenlerdir. Onlar kendilerini tanrılaştırır ve kendilerinin efendisi olmaya çalışırlar. Diğer müşrikler ise Allah ile beraber başka efendiler bulur, onları Allah’a benzer konuma getirir ve Allah’a verdikleri kesin sözden cayarlar. Ama hepsi de bilir ki, Allah’ın bir benzeri olamaz.

Şirke düşenler; “...Allah’a verdikleri sözün kesinleşmesinden sonra caymış, Allah’ın birleştirilmesini emrettiği şeyi kesmiş olurlar.” Çünkü Allah’a karşı aracı koymak doğrudan ilişkiyi kesmektir.

E. KUR’ÂN’DA DİNDARLIK

Din, Arapça deyn kökünden mastar veya isim olarak kabul edilir. Cevherî dinin “âdet, durum; ceza, mükâfât; itaat” şeklinde üç anlamını verir ve terim olarak dinin bu son anlamdan

geldiğini belirtir.⁴³ Ragıb buna ceza ve itaat anlamlarını vermiş, İbn Manzur bunlara hesap ve İslam’ı eklemiş, ayrıca deynin mastar, dinin isim olduğu yolunda bir görüş aktarmıştır.⁴⁴ Zebîdî âyet ve hadisler yanında Arap şiirinden aldığı çeşitli örneklerle dayanarak din kelimesinin yirminin üzerinde anlamını ve terim olarak iki ayrı anlamını zikretmiştir.⁴⁵ Mütercim Asım Efendi ise dinin otuzu aşkın anlamından söz etmiştir. Bunlardan dinin terim anlamını yakından ilgilendirenler şunlardır: Ceza ve karşılık, İslam, örf ve âdet, zül, inkıyad, hesap, hakimiyet ve galibiyet, saltanat ve mülkiyet, hüküm ve ferman, makbul ibadet, millet, şeriat, itaat.⁴⁶

Dinin sözlük anlamlarından boyun eğme ve karşılık görme⁴⁷ öne çıkmaktadır. Çeşitli güçlere boyun eğilerek bir karşılık bekenelenebilir. Dinde boyun eğilen güç, aşkın güç, yani ilahdır. Her dinin ilahı, kendine boyun eğilen kuralları ve o kurallara uyanlara vaat ettiği bir karşılık vardır.

İlk din, Allah’ın Adem’e öğrettiği, onun da çocuklarına tebliğ ettiği dindir. Bu çizgi, ilk peygamberden son peygambere kadar devam etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

“Sen yüzünü dosdoğru bu dine, Allah’ın fitratına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yarattığının yerini tutacak bir

43 İsmail b. Hammad el-Cevheri, *es-Sıhah*, (Tahkik: Ahmed Abdulfafür Atar), Beyrut 1983, (دين) mad.

44 Cemalüddin Muhammed b. Manzur, *Lisanu’l-arab*, Beyrut tarihsiz, (دين) mad.

45 Muhammed Murtaza ez-Zebidi, *Tacu’l-arus*, Mısır 1306/1889, (دين) mad.

46 *Kamus Tercümesi* (دين) mad.

47 Ragıp el-İsfahâni, *Müfredât*, (دين) mad.

şey yoktur. İşte doğru din bu dindir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler.” (Rum 30/30)

Bu âyet, dini; doğru ve yanlış olarak ikiye ayırmakta, doğru dinin fitratla örtüştüğünü bildirmektedir.

Allah Teâlâ bir de şöyle buyurur:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ.

“Allah katında din, İslam dinidir.” (Al-i İmran 3/19)

وَمَنْ يَتَّبِعْ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ.

“Kim İslam’dan başka din ararsa, bu ondan kabul edilmez. O, ahirette, kaybetmiş olanlardan olur.” (Al-i İmran 3/85)

İnsan, dünyaya gözünü açtığı andan itibaren Allah’ın âyetlerini görmeye başlar. Âyet; açık işaret, gösterge ve belge demektir. Kur’ân surelerinin birbirinden ayrılmış bölümlerine de âyet denir.

Allah’ın âyetleri Kur’ân’da olanlarla sınırlı değildir. Tüm varlıklarda; göklerde, yerde, hayvanlarda, bitkilerde, kişinin iç dünyasında hâsılı her yerde onun âyetleri vardır.⁴⁸ Bunlar fitrat âyetleridir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

سُنِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَسَبِّحَ لَهُمُ أَنَّهُ الْحَقُّ.

48 İlgi duyanlar şu âyetleri inceleyebilirler: Bakara 2/164; Ali İmrân 3/190; En’âm 6/97, 99; A’raf 7/26, 58; Yunus 10/5, 6, 67, 92, 101; Yusuf 12/7, 35; Ra’d 13/2, 3, 4; Nahl 16/13, 65, 66, 67, 68, 69, 79; İsrâ 17/12; Kehf 18/9; Mer-yem 19/10; Tâhâ 20/128; Ankebût 29/ 24, 33, 34, 35; Rum 30/21, 22, 23, 24, 28; Lokman 31/31, 32; Secde 32/26; Sebe’ 34/15; Zümer 39/42, 52; Mümin 40/13; Câsiye 45/3, 4, 5, 6; Zâriyât 51/22, 23, 35, 36, 37; Kamer 54/12, 13, 14, 15.

“Biz hem dış çevrede hem de kendi içlerinde olan âyetlerimizi onlara göstereceğiz; sonunda onun (Allah’ın) gerçek olduğu onlar açısından iyice ortaya çıkacaktır.” (Fussilet 41/53)

İnsanın çevresinde ve içinde var olan âyetler, bir yaratıcının var olduğunu gösterir. Bu sebeple o, henüz çocukken Allah ile ilgilenmeye başlar ve çevresini soru yağmuruna tutar. Sonunda varlıkların Rabbini yani sahibini, gözüyle görmüş ve eliyle dokunmuş gibi kavrar. Bu konu “*Her İnsan Allah’ı Bilir*” başlığı altında anlatılmıştı.

Allah’ın varlığını herkes anlayıp kavradığı için Kur’ân’da onu ispatla ilgili âyet yoktur. Allah’ın hiçbir elçisi bu konuda bir çaba sarf etmemiştir. Onlar Allah’tan aldıkları emirle çabalarını, ondan başka ilah olmadığı konusunda yoğunlaştırmışlardır. Allah Teâlâ Elçisi Muhammed aleyhisselama şöyle buyurur:

فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ. وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ. كَذَلِكَ مَا آتَى الدِّينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ. أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ. فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَا أَنْتَ بِمَلُومٍ. وَذَكَرَ فَإِنَّ الدَّكَرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ. وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ. مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعَمُوا. إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ. فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونَ. فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ.

“De ki, Allah’a koşun; ben ondan yana sizi açıkça uyarıyorum. Allah’ın yanı sıra başka bir Tanrı uydurmayın; ben ondan yana sizi açıkça uyarıyorum.

Bunlardan öncekilere bir elçi gelmeye görsün; hemen ya büyücü dediler ya deli. Bunlar da öyle.

Biri diğerine vasiyette mi bulundu? Yok; onlar taşkınlık eden bir toplumdur.

Onlara bakma. Onlardan dolayı kınanacak değilsin.

Sen yine de görevlerini hatırlat. Hatırlatma inanacak olanlara yarar sağlar.

Cinleri ve insanları yaratmam, başka değil, sırf bana kul olsunlar diyedir.

Onlardan ne bir rızık isterim, ne beni doyurmalarını isterim.

(Ben Allah'ım.) Rızıkı, güç ve kuvvet sahibi olan Allah verir.

Yanlış yapanların peşine takılacak vardır; tıpkı arkadaşlarının peşine takılan gibi; acele etmesinler.

Sözü verilen günlerinden dolayı vay o kafirlerin haline!"
(Zâriyat 51/50-60)

Dindar, bir dine uyan kişi demektir. Herkesin kendine göre din anlayışı vardır ve herkes kendini, kendi anladığı dinin din-darı sayar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ. وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ. قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ. فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنََّّهُم مُّهْتَدُونَ.

"Ey Ademoğulları! Sakın Şeytan başınızı derde sokmasın. Nitekim edep yerlerini kendilerine göstermek için ananızın ve babanızın elbiselerini soymuş ve onları o cennetten çıkarmıştı. O ve onun takımından olanlar sizi, sizin onları göremeyeceğiniz yerlerden görürler. Biz şeytanları, inanmayanlara dost olacak hale soktuk.

Onlar çirkin bir iş işlediler mi, "Atalarımızdan böyle gördük. Allah da bize böyle emretmiştir" derler. De ki: "Allah çirkinlikleri emretmez. Yoksa siz bilmediğiniz şeyleri Allah'ın üstüne mi atıyorsunuz?"

De ki: "Rabbim adaletli davranmayı emretti. Siz, her secde yerinde ona yönelin. Dini, katkısız, ona has kılarak ona yalvarın. Sizi baştan yarattığı gibi yine ona döneceksiniz."

Allah bir takımını doğru yola kabul etti. Bir takımı da sapıklığı hak etti. Çünkü onlar Allah'tan önce o şeytanları kendilerine dost edindiler. Üstelik kendilerini doğru yolu tutmuş sanırlar."
(A'raf 7/27-30)

İtiraf etsin veya etmesin her insan Allah'ı kabul ettiği için bütün sapıklıklar, Allah ile kendi aralarına başka dostlar, başka ilahlar koyarlar. Doğru din, fitrat ile örtüştüğü için fitratı esas alarak değerlendirme yapacak olursak insanların üçe ayrıldığını görürüz; bir bölümü fitrata uyar, bir bölümü uymaz, bir bölümü de kararsız kalır.

1. Fıtrata Uyanlar

Bütün peygamberler insanlara "Allah'tan başkasına ibadet etmemelerini"⁴⁹ söylemişlerdir. "ibadet" sözlükte taat anlamına gelir. Taat boyun eğmek demektir, daha çok "emre uymak ve izinden gitmek" anlamında kullanılır.⁵⁰ Türkçede buna kulluk ve kölelik denir. Allah'tan başkasına ibadet etmemek, ondan başkasına kul ve köle olmamak demektir. Bu da hürriyetin doruk noktasıdır. Fıtrat hür olmayı gerektirir. Ama insanlar, güçlerinin yettiğini kendilerine köle etmeğe, güç yetiremediklerine de köle olmağa yatkındırlar. Erginlik çağına girmiş kişi imtihan gereği, iç ve dış baskılarla yüz yüze gelir. Kendi iç dünyasından ve dışardan

49 Hûd 11/2,26; Yusuf 12/40; İsrâ 17/23; Yasin 36/60-61; Fussilet 41/14; Ahkâf 46/21.

50 İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab*, İtaat, Tav' (طوع) kökündendir. Tav' boyun eğmek, istemek demektir. Zıddı, kerih görmek ve hoşlanmamaktır. Âyette şöyle buyrulur: "Sonra, duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yeryüzüne: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin" dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler." (Fussilet 41/11) Taat da aynı köktendir, boyun eğmek anlamına gelir ve daha çok "Emre uymak ve izinden gitmek." anlamında kullanılır. (Ragib el-İsfahânî, *Müfredât*, (طوع) mad.

gelen bu baskılar onu zihinsel ve duygusal köleliğe iterler. Bunlar fitratı bozmaya yönelik baskılardır.

Uyulması gereken fitrattır. Fıtrat, varlıkların temel yapısını ve bu yapıyı oluşturan yaratılış, değişim, gelişim ilke ve kanunlarını ifade eder. İnsanların, hayvanların, bitkilerin, yerin, göğün hasılı her şeyin yapısı ve işleyişi buna göredir. İnsanın içinde ve çevresinde görüp durduğu âyetler fitrat âyetleridir. Kur'ân ise fitratın “*kelâma*” dönüşmüş halidir.

İmtihan hür ortamda yapılır. İnsan, karar alırken de uygularken de hürdür. Fıtrattan edindiği bilgiler sayesinde yaptığının iyi mi kötü mü olduğunu fark eder. Kendine zorla yaptırılan şeylerden de sorumlu tutulmaz. Bu durumda insanın sahip olduğu üç şey ortaya çıkmaktadır.

Birincisi; karar alma hürriyetidir. İnsanın akli ve kalbi vardır. Kalp karar organı; akıl onun yanında, fıtrata uymayan şeyleri ayıklamakla görevli uzmandır. Karar, akla uyarırsa fıtrata da uyar. Bir hata yapılırsa kolaylıkla anlaşılır ve düzeltilir.

Akıl ve kalp, kişinin alabildiğine hür olduğu sahadır. Burada verilen karara kimse karışamaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. İçinizde olanı, ister açığa vurun ister gizleyin, Allah sizi ondan hesaba çekecektir.⁵¹ Sonra o, bağışlanmayı hak edenleri bağışlar, azabı hak edene de azap eder. Allah’ın gücü her şeye yeter.” (Bakara 2/284)

İçinde olan ile içinden geçen aynı değildir. İçinde olan; iman, küfür, sevgi, nefret, kin, iyi niyet gibi şeylerdir. İçinden

51 Önceki âyette şu hüküm vardır: “Şahitliği gizlemeyin. Kim gizlerse, kalbi günah işlemiş olur.” Bu hüküm şu âyette de yer alır: “Allah için yaptığımız şahitliği gizlemeyiz, yoksa elbette günahkarlardan oluruz.” (Maide 5/106) Kalp karar organıdır. İman, şirk, münafıklık, yalan, dürüstlük vs. hepsi kalbin kararı ile olur. Allah bunlardan şirki affetmeyecek, onun dışındakileri istediği kişiler için affedecektir. O, şöyle buyurur: “Allah şirki bağışlamaz, onun dışında kalanı bağışlanmayı hak eden için bağışlar.” Nisa 4/48). Geniş bilgi için, “İçinde Olandan Sorumlu Olma” bölümüne bkz.

geçenler ise şeytan vesvesesi, duygular, istekler, beklentiler ve diğerleridir. İçte olana engel olunabilir ama içinden geçene engel olunamaz.

Dinin özü imandır. İmanın temeli de onu içten kabul etmek, yani kalp ile tasdiktir. Kalpteki tasdiki bir o kişi, bir de Allah bilir. Orası insanın en hür olduğu yerdir. Bu sebeple hiç kimse bir inancı kabule veya inkara zorlanamaz. Çünkü bu, fıtrata aykırıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ
وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ.

“Dinde zorlama olmaz; doğru ile eğri birbirinden iyice ayrılmıştır. Kim azgınları tanımaz da Allah’a inanırsa kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah işitendir, bilendir.” (Bakara 2/256)

İnsan ibadete de zorlanamaz. Çünkü ibadet için niyet gerekir. Niyet, bir şeye içten karar vermektir. “Ameller niyetlere göredir.”⁵² Bir ibadetin ne maksatla yapıldığını, tam olarak bir o ibadeti yapan bir de Allah bilir. Niyetsiz ibadet yapılmadığından zorla ibadet olmaz. Birisine zorla namaz kıldırılabilir ama niyet etmezse namaz kılmamış, boşuna yatmış kalkmış olur. Bu da bir şeye yaramaz.

Davranışlara yön veren, insanın içinde olanlardır. Kalbinde iman olduğu halde baskılar sonucu farklı davrananın sorumlu tutulmaması bu yüzdendir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

52 Bu hadis-i şerif, *Sahih-i Buhârî*’nin en başında yer alır.

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ
وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ.

“Kim inandıktan sonra Allah’ı görmezlikten gelir, kâfir olursa ... kalbi iman ile huzur bulmuşken baskı altında bırakılmış başka; ama kim içini küfre açarsa üstüne Allah’ın gazabı çöker. Onların payına düşen büyük bir azaptır.” (Nahl 16/106)

İkincisi; yaptığı şeyin farkında olmaktır. Büyüdüğünü ispat için sigara içen çocuk gibi fitrata uymamak da kişiye cazip gelir. Ama o, bunun yanlış olduğunu bilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَالْتَمَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا. قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا. وَقَدْ خَابَ مَنْ
دَسَّاهَا.

“(Nefse) isyankârlığını ve takvâsını ilham edenin hakkı için, onu arındıran gerçekten umduğuna kavuşmuş, kirletip karartan da kaybetmiş olur.” (Şems 91/8-10)

Fıtrata aykırı davranan, önce irkilir, sonra ya vazgeçer ya devam eder. Onu irkilten, Allah’ın “(Nefse) isyankârlığını ilham etmesi”; “yanlış yapıyorsun” diye uyarmasıdır. İsyandan sonra da bir iç sıkıntısı duyar; bu da onu tövbeye teşviktir.

Takvâ, kendini kötü duruma düşmekten korumak demektir. Bu, iyi bir davranıştır. İyi davranışlar insanın içini rahatlatır. Bu da Allah’tan ona bir ilham yani “(Nefse) takvâsını ilham” dır.

Vabısa b. Mabed diyor ki; Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme gittim; “iyilikten ve gûnahtan sormaya mı geldin?” dedi.

Evet, dedim.

Parmaklarını bir araya getirip göğsüne vurdu ve üç kere şöyle dedi: “Nefsine danış, kalbine danış Vabısa! İyilik, nefsin yatıştığı, kalbin yatıştığı şeydir. Günah da içe dokunan ve göğüste tereddüt doğuran şeydir. İsterse insanlar sana fetva vermiş, yaptığını uygun bulmuş olsunlar.”⁵³

Doğru karar veren kişinin içi rahat olur. Kararını uygularken de mutluluk duyar. Yanlış karar ise, hem karar verme süreci içinde hem de uygulama esnasında kişiyi rahatsız eder. Çünkü fitrata aykırıdır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الدِّينَ أَمْنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

“Kimler inanır, iyi işler yapar, namazı dosdoğru kılar ve zekatı verirlerse; onlara Rableri katında ödül vardır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzümler.” (Bakara 2/277)

Üçüncüsü; tezekkürdür. İç ve dış dünyadaki âyetlerden edinilen bilgileri zihne yerleştirmek ve kullanıma hazır halde tutmak gerekir. Bu tür bilgiye zikir denir. Onu kalbe ve dile getirme ve hatırlama da zikirdir.⁵⁴ Bu bilgilerin yanlışları da olur. Aklını kullananlar o yanlışları ayıklayabilirler. Onların doğru olanları ile Allah’ın kitabı arasında tam bir uyum bulunur. Bu sebeple Kur’ân’ı okuyan her insanın içinde ona karşı bir güven ve tatmin duygusu oluşur.

Peygamberler insanları tezekküre çağırılmışlardır. Tezekkür, zihinde var olan bilgiyi harekete geçirmektir. İbrahim aleyhis-salam puta tapanlara “tezekkür etmez misiniz?”⁵⁵ derken “Fıtrattan edindiğiniz bilgilerle benim sözlerimi karşılaştırıp yaptığınızı

53 Sünen-i Dârimî, Büyû’, 2.

54 Ragıb el-İsfahânî, Müfredât, ذكر mad.

55 En’âm 6/80.

ğınız yanlışı görmez misiniz?” demiş olmaktadır. Bu onları, iç muhasebesi yapmaya çağırır.

Fıtrattan alınan doğru bilgi zikir olduğu gibi ilâhî kitapların ortak adı da zikirdir.⁵⁶ Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ.

“Bilin ki kalplerin yatışıp rahatlaması Allah’ın zikri ile olur.”
(Ra’d 13/28)

Allah Teâlâ Kur’ân ile ilgili şöyle buyurur:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ.

“O Zikri biz indirdik. Ne olursa olsun onu koruyacak olan da biziz.” (Hicr 15/9)

Allah’ın elçileri, insanlarda var olan doğru bilgileri harekete geçirdikleri yani evrensel doğruları söyledikleri için etkili olmuşlardır. Herkese Allah’ın bir elçisinin tebliği ulaşmayabilir. Bu açıdan insanlar iki kısımdır. Bir kısmı bir elçinin tebliğini almış, ikinci kısmı ise böyle bir tebliğ ile muhatap olmamış olur.

a. Kendine Tebliğ Ulaşmamış Olanlar

Kendine bir elçinin tebliği ulaşmamış olanın sorumluluğu fıtrata uymakla sınırlıdır. Fıtrata uymak, şirke karşı yani Allah’tan başkasına kul olmaya karşı direnmeyi gerektirir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ.

“Allah şirki bağışlamaz, onun dışında kalanı bağışlanmayı hak eden için bağışlar.” (Nisa 4/48)

56 Bkz. Al-i İmran 3/58, A’raf 7/63, Hicr 15/6,9; Nahl 16/44, Enbiya 21/2,50,105; Furkân 25/18, Yasin 36/11, Sad 38/8, Kamer 54/25.

Allah’ın varlığının ve birliğinin delili her yerde sayısız miktarda olduğu halde ortak koşulanlarla ilgili bir delil yoktur. Bu konuda tek dayanak gelenektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَٰئِكَ كَانُوا لَنَا آبَاءُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ.

“Onlara, “Allah ne indirmişse ona ve o Elçi’ye gelin.” denince şöyle derler: “Atalarımızda ne bulmuşsak o bize yeter”. Ya ataları bir şey bilmez, doğru yolu da tutmaz kimseler idiye?” (Mâide 5/104)

أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ.

“İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Öyleyse Allah’ın yakınından ortaklara yalvaranlar neyin peşindedirler? Onların peşine takıldığı sadece kuruntudur. Onlar sadece yalan söylerler.” (Yunus 10/66)

Aklını kullanan bu batağa düşmez. Çünkü “(Allah) o pisliği aklını kullanmayanların üstüne bırakır.” (وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ) (لَا يَعْقِلُونَ) (Yunus 10/100) Bu sebeple insana tebliğ ulaşsın veya ulaşmasın, onun bağışlanmayacak günahı, şirk günahıdır. Yukarıda geçen ilgili âyetlerden birini burada tekrarlayalım.

أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ.

“Şunu diyemezsiniz: “Önceden ortak koşanlar babalarımızdı. Biz ise onlardan sonra gelen bir nesil idik. O batıla sapanların işlediklerinden ötürü bizi yok mu edeceksin?” (A’raf 7/173)

Kendine peygamber tebliği ulaşmamış olanlar, bir peygamberden öğrenilebilecek şeylerden sorumlu olmazlar. Çünkü

Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemez.” (لا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) (Bakara 2/286)

Bu konu ile ilgili olarak “*Cennete Kimler Girer*” başlıklı yazının da okunması yararlı olur.

b. Kendine Tebliğ Ulaşmış Olanlar

Kendine Allah’ın elçisinin tebliği ulaşan kişi önce o elçiye sorgulamalıdır. Çünkü Allah her elçiye, elçiliğini ispatlayacak belge vermiştir. Taklidi mümkün olmadığı için o belgeye mucize denir. Mucizeyi gören kişi, Allah’ın ona elçilik görevi verdiğini gözüyle görmüş gibi kavrar. “Eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluh.” Yani “Ben şahitlik ederim ki, Muhammed Allah’ın kulu ve elçisidir.” dememiz bundandır. Onun mucizesi olan Kur’ân’ı anlayan herkes bu kanaate varır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ
الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا.

“Doğru yol kendisi için apaçık belli olduktan sonra kim o elçiden ayrı düşer ve müminlerin yolundan başka bir yola girerse onu gittiği yolda bırakır ve cehenneme sokarız. Ne kötü hale gelmedir o!” (Nisa 4/115)

Fitrata uyanlar, benliklerini koruyan, doğru olduğu için di-
ne uyanlardır. Allah Teâlâ bunlarla ilgili olarak şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا
تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ. نَحْنُ
أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْأَخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي
أَنفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ. نَزَّلْنَا مِنْ عَفْوَ رَحِيمٍ. وَمَنْ أَحْسَنُ
قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

“Rabbimiz Allah’tır diyen, sonra doğru davrananlar.. onların üzerlerine melekler iner ve “korkmayın, üzülmeyin, size söz vermiş cennet ile sevinin” derler.

Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarınızız. Ahirette sizin için canınızın çektiği her şey vardır. Sizin için orada istediğiniz her şey vardır.

Bu, bağışlaması ve ikramı bol olan Allah tarafından bir ziyafet olarak verilecektir.

Allah’a çağırın, iyi işler yapan ve “ben Müslüman’ım” diyen kimsenin sözünden daha güzeli kimin sözüdür?” (Fussilet 41/30-33)

2. Kararsızlar

Kendi arzularına uygun olarak yaşamak isteyenler, Allah’ın her şeyi vermesini ama emir vermemesini isterler. Bunlardan bazıları da Allah’a kulluğu, isteklerinin kabulüne vasıta sayarlar. İşler iyi giderse sevinir, dine sarılırlar. Kötü giderse umutsuzluğa kapılır, yoldan çıkarlar. Bunlar dine, doğru olduğu için değil, menfaatlerine uygun düştüğü için uyarlar. Menfaatleri bozuldu mu kararları değişir, çareyi başka kapılarda aramaya başlarlar. Onun için bunlara kararsızlar demek uygun olur. Bununla ilgili olarak “*Şirkle İman Arasında Kararsızlık*” bölümünü okumak gerekir.

3. Fitrata Uymayanlar

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ
شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَمْ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا
يُشْرِكُونَ. ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ
لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ. قُلْ سِيرُوا فِي
الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ

مُشْرِكِينَ. فَأَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يُصَدِّعُونَ. مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نَفْسَ لَهُمْ يَمْهَدُونَ.

“Sizi yaratmış olan, sonra size rızık veren, sonra canınızı alacak olan, sonra yeniden diriltecek olan Allah’tır. Ortaklarımız içinde bunlardan birini yapan var mıdır? Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir.

İnsanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde bozulmalar ortaya çıktı. Bu, yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın diyerdir. Belki vazgeçerler.

De ki: “Yeryüzünde gezip dolaşın da bakın ki, bundan evvelkilerin sonu nasıl olmuştur?” Onların çoğu müşrik kimselerdi.

Sen yüzünü o doğru dine yönelt. Bunu Allah tarafından gelecek olan ve savma imkanı olmayan bir günden önce yap. İnsanlar o gün bölük bölük bölüneceklerdir.

Kim kâfir olursa kâfirliği kendi aleyhinedir. Kim de iyi iş yaparsa kendileri için hazırlık yapmış olurlar.” (Rum 30/40-44)

İnsanların çoğunun müşrik olması, çoğunun fitrata uymaması demektir. Müşrik, ortak koşana denir. Ortaklık en az iki şey arasında olur. Bunlardan biri daima Allah’tır; ikincisi değişir. Bazen değer verilen bir varlık, bazen de bir ruhani olur. Allah’a ortak sayılan bu varlıklara, Allah’a ait özellikler yakıştırılır. Allah ile bitecek işin, ancak onların araya girmesi ile olacağına inanılır.⁵⁷ Böylece kişi, Allah’tan önce bu aracıya kul olur. Çünkü araçlar yarı insan, yarı tanrı sayılırlar. Hıristiyanların 451’de Kadıköy’de toplanan dördüncü ökümenik konsil’de İsa aleyhisselamın “.. mükemmel Tanrılığa ve mükemmel insanlığa sahip, gerçek Tanrı ve gerçek insan olduğuna⁵⁸ karar vermeleri

57 Muhammed b. Abdullah Hani, Adâb, (Terc: Abdulkadir Akçiçek), İstanbul, 1396/1976, s. 172.

58 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 467.

bundandır. Bu, aklın ve fitratın kabul edemeyeceği bir iddiadır. Bu sebeple bu tür inançlara sahip olanlar akıllarını kullanmaya yanaşmaz, uydurma iddialar, telkinler ve manevi baskılarla insanları şartlandırmaya çalışırlar.

İnsanlardan bir kısmı da kendilerini tanrılaştırarak Allah’tan önce kendilerine kul olurlar.

a- Kendine Kul Olanlar

Kendine kul olanlar, gönüllerince yaşamak isteyenlerdir. Karşlarına Allah’ın bir elçisinin tebliği ile çıkılınca çok rahatsız olurlar. Çünkü Allah’ın her şey vermesini ama emir vermemesini isterler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الدِّينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا. أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا.

“Allah’ı ve elçilerini görmezlik ederek kâfir olan, Allah’la elçilerinin arasını ayırmak isteyen, birine inanır diğerini tanımayız diyen ve ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler... Onlar hak ederek kâfir olanlardır. O kâfirlere aşağılayıcı bir azap hazırlamışızdır.” (Nisa 4/150- 151)

Allah’ın Elçisini kabul etmeyen biriyle yaptığımız bir görüşme şöyledir:

- Benim Allah’ıma inancım sonsuzdur.
 - Allah’a herkes inanır, bu her insan için kaçınılmazdır.
 - Zaman zaman Allah’ıma sığınır, onun yardımını isterim.
- Böyle yapınca rahatlar, mutlu olurum.
- Bunu herkes yapar. Zor olan Allah’ın emirlerine yani Elçisinin tebliğine uymaktır. Siz Elçiye uymak yerine gönlünüzce yaşamak istiyorsunuz değil mi?
 - Elbette. Hayat benim hayatım; buna kim karşıabilir?

-O hayatı veren Allah karışamaz mı?
-... ?!

Bunların bir kısmı Allah'ın emirlerini sınıflara ayırır, kimini uygun görür, kimini görmezler. Bazıları kendilerini Tanrıtınamaz saydıkları için onları ikiye ayırarak inceleyeceğiz.

Kendine kul olanların bir kısmına tanrıtınamaz yani ateist denir. Bunların bir kısmı önder kişiler, bir kısmı da onların takipçileridir. Önderler, fitrata uyma yerine fitratı kendilerine uydurmaya çalışır, görüş ve teoriler üretirler. Kimileri de itibarını kaybetme korkusuyla ateizme sarılırlar. Bunların ortak yönü, kendi arzu ve heveslerine uygun bir dünya kurmak veya böyle bir dünyada yaşamaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ.

“Kendi arzusunun kendine tanrı edineni görmedin mi? Bilgili olduğu halde Allah onu sapık saymış, kulağında ve kalbinde izler, gözünün önünde perde oluşturmuştur. Allah sapık saydıktan sonra onu kim yola gelmiş kabul edebilir? Hiç düşünmez misiniz?” (Câsiye 45/23)

Bunlar kendine aşık, kendini kainatın merkezi gören ve kendi doğrularını evrensel doğru sayan, dünyası dar, çözemediği problemler sebebiyle huzursuz ve hırçın kimselerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا. أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا.

“Kendi arzusunun kendine tanrı edineni görmedin mi? Ona sen mi vekil olacaksın? Yoksa sen zannediyor musun ki, onların çoğu söz dinler veya aklını çalıştırır? Onlar; en’am⁵⁹ gibidirler; hayır, daha düşük seviyededirler.” (Furkan 25/43-44)

Koltuğunu kaybetme korkusuyla ateizme sarılanların işi daha da zorlaşır. Bunların karşısına hangi delille çıkılırsa çıkılınsın aldırılmazlar ve hırçınlıkları artar. Nitekim bunlardan biri olan Firavun, Musa'nın Allah'ın elçisi olduğundan şüphe duymadığı halde onu kabul etmemiştir. Konuyla ilgili âyet şöyledir:

فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ. وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا.

“Belgelerimiz bütün açıklığı ile onlara gelince: “Bunlar apaçık büyüdür” dediler.

Belgeleri içten kesin olarak anladıkları halde zalimlikten ve büyüklük taslamadan dolayı, onlara karşı inkarcılık yaptılar.” (Neml 27/13-14)

Firavun'un tanrıtınamazlardan olduğunu şu âyetlerden anlıyoruz:

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ. حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ.

“Musa dedi ki, “Bak, Firavun! Ben âlemlerin Rabbinin bir elçisiyim.

Bana düşen, Allah'a karşı gerçek dışı bir şey söylememektir. Size Rabbinizden bir mucize getirdim, İsrail oğullarını benimle beraber gönder.” (A'raf 7/104-105)

59 En'am Arapça'da koyun, keçi, sığır ve deveye verilen ortak addır.

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ. قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ. قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ. قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ. قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُم لَمَجْنُونٌ. قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ. قَالَ لَئِنِ اتَّخَذَتِ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ.

“Firavun dedi ki: “Alemlerin Rabbi de neyin nesi oluyor?”

Dedi ki, kesin olarak inanacaksınız, o göklerin, yerin ve ikisinin arasındaki her şeyin Rabbidir.”

Çevresinde bulunanlara dedi ki, “İşitmiyor musunuz?”

Musa devam etti: “O sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.”

Firavun dedi ki, “Size gönderilen elçiniz gerçekten delidir.”

Musa dedi ki: “Eğer aklınızı kullanabilirseniz o, doğunun, batının ve bu ikisinin arasında olanların Rabbidir.”

Firavun dedi ki: “Hele benden başkasını tanrı edin, ant olsun seni zindanlıklardan biri yaparım.” (Şuarâ 26/23-29)

Firavun önce akıllı, sabırlı, bilgili ve güçlü görünüp Musa aleyhisselama cevap vermeye çalıştı. Başarılı olamayınca hırçınlaştı ve aşırı tepkiler gösterdi. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى. قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى. فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى. قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى.

“Firavun’a belgelerimizin hepsini gösterdik. Ama o, yalana saptı ve direndi.

Dedi ki, “Sen büyünle bizi toprağımızdan çıkarmaya mı geldin, Musa?”

Ne olursa olsun, sana onun dengi bir büyü getireceğiz. Bizimle senin aranda bir buluşma yeri belirle. Düz bir yer olsun ki, ne biz cayalım, ne de sen.”

Musa dedi ki, “buluşmamız bayram gününüzde, insanların toplandığı kuşluk vaktinde olsun.” (Taha 20/56-59)

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ائْتُونِي بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ.

Firavun: “Bana bütün bilgin büyücülerini getirin” dedi. (Yunus 10/79)

(Büyücüler ve halk toplandı, gösteri başladı.)

قَالَ لَهُمْ مُوسَى اأَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ. فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْعَالِيُونَ.

“Musa büyücülere: “Ne atacaksanız atın” dedi.

İplerini ve değneklerini attılar ve “Firavun’un gücü adına üstün gelen biz olacağız” dediler.” (Şuarâ 26/43-44)

قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيَّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى.

“..değnekleri ve ipleri, büyüleri yüzünden, Musa’ya sanki yürüyorlarmış gibi geldi.” (Taha 20/66)

فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ.

“Musa da değneğini attı; birden, onların uydurduklarını yutmağa başladı.” (Şuarâ 26/45)

فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. فَعُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ.

“Hak yerini buldu, onların yaptıkları da boşa gitti. Orada yenildiler ve küçük düştüler.” (A’raf 7/ 118-119)

فَأَلْقَى السِّحْرَةَ سَاجِدِينَ. قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ. رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ. قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ أَدْنَّ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا صَلِّبِنَكُمْ أَجْمَعِينَ.

“Büyücüler hemen secdeye kapandılar. “Biz âlemlerin Rabbine inandık. Musa’nın ve Harun’un Rabbine” dediler.

Firavun dedi ki: “Ona inandınız ha? Ben size izin vermedim!.. Muhakkak o sizin büyüğünüzdür; size büyüyü öğreten odur. Yakında iyice öğreneceksiniz. Ellerinizi ayaklarınızı, çaprazlama ke-seceğim ve hepinizi asacağım.” (Şuarâ 26/46-49)

قَالُوا لَنْ نُؤْتِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَافْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا. إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى.

“Büyücüler dediler ki: “Biz seni, ne bize gelen apaçık mucizelere üstün tutarız ne de bizi yaratana. Haydi ne karar vereceksen ver. Sen, ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin.

Biz Rabbimize inandık ki, hem hatalarımızı hem de bize zorla yaptırdığın büyüyü bağışlasın. Allah’ın vereceği daha iyi ve daha kalıcıdır.” (Taha 20/72-73)

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ. وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ.

“Firavun dedi: “Bırakın beni Musa’yı öldüreyim; o da Rabbini çağırın bakalım. Çünkü korkarım o, sizin dininizi değiştirir veya bu toprakta karışıklık çıkarır.”

Musa şöyle dedi: “İşte ben, benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah’a sığınırım. Hesap gününe inanmayan her kibirlinin şerrinden.” (Mümin 40/26-27)

Bunlar Allah’ın varlığını bilirler ama açığa vurmak istemezler. Ümitlerinin kaybolduğu, gizlemenin bir anlam taşımadığı zaman bunu açığa vururlar.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ.

“... Firavun boğulmayla yüz yüze gelince dedi ki, “İsrail oğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, artık ben ona teslim olanlardanım.” (Yunus 10/90)

Bunların arkasından gidenler de bunlar gibi değerlendirilirler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ.

“Firavun kavmini küçümsedi ama, onlar ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim idiler.” (Zuhruf 43/54)

Kendine kul olanların tamamı Allah’ı bilirler. Yukarıda anlatılan tanrıtanımazlar yani ateistlerin görüntüde bir farkı vardır ama aslında onlar da bu gurupla aynıdır. Kendine kul olanların başında İblis gelir. Allah, Adem’e secde emri verince İblis, kendi şartlarına uygun görmediği için secde etmemişti. Konu ile ilgili âyetler şöyledir:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ. فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ. فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ. إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ

السَّاجِدِينَ. قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ. قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ. قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ.

“Bir gün Rabbin meleklere dedi ki: “Ben, kurumuş çamurdan, değişken kara balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğimde ona secde edin.” Bütün melekler hemen topluca secde ettiler; İblis öyle yapmadı, secde edenlere katılmakta direndi. Allah dedi ki: “İblis! Senin neyin var ki, onlarla birlikte secde etmedin?” Dedi ki, “Kurumuş çamurdan, değişken kara balçıktan yarattığın insana secde edemem.” Allah dedi ki, “Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun.” (Hicr 15/28-34)

أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ.

“O, direnmiş, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.” (Bakara 2/34)

İblis, Adem’e değil, Allah’a karşı büyüklenmişti. Çünkü uygun bulmadığı Allah’ın emriydi. Bu yüzden Allah ona, قَالَ فَاهْبِطْ “..In oradan, orada büyüklenmek sana düşmez; çık, sen alçağın tekisin” demişti. (A’raf 7/13)

İblis, Allah’ın ne varlığını, ne de birliğini inkar etmiştir. Sapık sayıldıktan sonra bile şöyle demiştir:

“..Doğrusu ben Allah’tan korkarım, Allah’ın cezası pek ağırdır.” (Enfâl 8/48)

İblis ahirete de inanır. Çünkü kovulunca şöyle demişti: قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ “Rabbim! Hiç olmazsa, tekrar dirilecekleri güne kadar bana süre tanı.” (Hicr 15/36)

İblis’in kâfirliği, Allah’a şart ileri sürmesi ile başladı ve artarak devam etti. Çünkü Allah’a şart ileri sürmek, kendini o ko-

nuda onunla eşit görmektir. Bu da kendini tanrılaştırmaktan başka bir şey değildir. Büyüklemeenin en kötüsü işte budur.

b- Büyüklere Kul Olanlar

İslam’ın dışına çıkan her insan ya nefsinin ya başkasının kölesi olur. Yanlış yolda olduğu için kendine destekçiler arar. Kendisi gibi düşünenlerle birlik olur. Bunların ortak hatası, ortak değerleri olur. Bu yanlış değerler etrafında kenetlenirler. Putperestlerde de olan bu özelliği, Kur’ân şöyle anlatır:

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا.

“İbrahim dedi ki; Allah’ın yakınından putlara tutulmanızın sebebi sadece bu dünyada, aranızda bir sevgi bağı oluşsun diyedir...” (Ankebut 29/25)

Her insan, yaptığı yanlışın farkındadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَمَّتْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ فَمَسَرَّهُوا فِي الْأَرْضِ فَاَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ.

“Her millete bir elçi gönderdik; “Allah’a kul olun ve azgınlardan uzak durun!” diye. Sonra onlardan bir kısmına Allah hidâyet nasip etti, bir kısmı da sapıklığı hak etti. Yeryüzünde gezin dolaşın da o yalancıların sonu ne olmuş bir görün.” (Nahl 16/36)

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ.

“Ya Muhammed, seninle o gerçeği (Kur’ân’ı), müjdeci ve uyarıcı olasın diye gönderdik. Her ümmetin geçmişinde bir uyarıcı, kesin vardır.” (Fâtır 35/24)

Her millete elçi gönderildiğine göre mevcut dinlerden her birinin temelinde bir elçinin tebliğini bulmak mümkündür. Ni-

tekim Mekke'nin geçmişinde de İbrahim ve İsmail peygamberler vardı. Kureyşliler İbrahim soyundan gelmekle övünür,⁶⁰ ondan kalma hac ve umre ibadetlerini yerine getirirlerdi.

Geçmişlerinde İbrahim ve İsmail peygamberler olmasına rağmen Mekkeliler şirke düşmüşlerdi. Hıristiyanların büyük bir bölümü ise, İsa aleyhisselamı ve Kutsal Ruh'u yani Cebrail'i Allah'a ortak saymaya başlamışlar ve şirke düşmüşlerdir.

Allah, dinlerdeki bozulmanın nasıl başladığını, ehl-i kitaba hitaben söylediği şu sözleriyle açıklamaktadır:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ
إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ
وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ
إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا.

“Ey ehl-i kitap! Dininizde sınırı aşmayın. Allah'a karşı gerçek dışı şeyler söylemeyin. Meryem oğlu İsa Allah'ın sadece elçisi, Meryem'e yönelttiği sözü⁶¹ ve onun bir ruhudur.⁶² Artık Allah'a ve Elçisi'ne inanın. Tanrı üçtür, demeyin; buna bir son verin, sizin için iyi olur. Allah tek tanrıdır, onun çocuğa ihtiyacı olmaz. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi onundur. Vekil olarak Allah yeter.” (Nisa 4/171)

60 İbn Hişam, *Siretu'n-Nebi*, Thk: M. Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut, 1401/1981, c. I, 216.

61 “Meryem'in rahminde ol” dediği için orada babasız olarak bir çocuk oluşmuştur.

62 “Allah'ın ruhu” terimi İsa aleyhisselama has değildir. Bu terim, Adem için ve her insan için kullanılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Adem'i tamamlayıp, içine ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın.” (Sad 38/72) İnsanın yaratılışı ile ilgili bir âyet şöyledir: “Sonra insanı tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir.” (Secde 32/9)

Sınırı önce Yahûdiler aşmış, Hıristiyanlar onları takip etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ.
لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ.

“De ki: Ey ehl-i kitâp! Dininizde haksız yere aşırılık yapmayın; daha önce sapmış bir kavmin arzusuna uymayın; onlar çoklarını yoldan çıkardılar. Kendileri zaten doğru yoldan çıkmışlardı.

İsrail oğulları içinden kâfir olan bu kimseler hem Davûd'un hem Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlendiler. Bu onların isyan etmeleri ve sınırı aşmaları sebebiyle idi.” (Mâide 5/77-78)

Yahûdi ve Hıristiyanlar, bu şekilde aşırılıklar yaparak kendi din adamlarına kul olmuşlardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ
وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا
يُشْرِكُونَ.

“Alimlerini ve din büyüklerini, Allah ile aralarına rab olarak koydular. Meryem oğlu Mesih'i de öyle. Oysa onlara verilen emir, sadece tek bir Tanrı'ya kul olmaları idi. Ondan başka tanrı yoktur. Allah, onların şirkinden uzaktır.” (Tevbe 9/31)

Adiyy b. Hatim diyor ki, Peygamber sallallahu aleyhi ve selame geldim, boynumda altın haç vardı; “Adiyy, at o putu” dedi. Ondan yukarıdaki âyeti dinledim. Dedi ki, “Onlar bunlara ibadet etmediler, ama bir şeyi helal sayarlarsa helal saydılar, ha-

ram sayarlarsa haram saydılar.”⁶³ Onları rab edinmeleri böyle oldu.

Bir çok Müslüman’ın da bu konuda yukarıdaki duruma düştüğü gözlenmektedir. Bu kitapta yer alan bölümler bunun delilidir. Örnek olarak Talak, Nikahın Denetlenmesi ve iftidâ başlıklı yazılar incelenebilir.

Sonuç olarak doğru dindarlık, akli kullanmayı ve Allah’ın kitabına uymayı gerektirir. Sınırları aşanlar ise dinin akılla anlaşılacağı söyler, Allah’ın kitabı yerine büyüklere uymayı tavsiye ve telkin ederler. Mesela üçlü tanrı inancını aklın kabul edemeyeceğini bilen Katolikler şöyle derler: “İmanın nedeni, açıklanan gerçeklerin doğal aklımızla anlaşılması ve gerçek olarak görülmeleri değildir.”⁶⁴ İnanmak bir Kilise eylemidir. Kilisenin imanı bizim imanımızdan önce gelir, imanımızı taşır ve besler. Kilise tüm inananların anasıdır. Anası Kilise olmayanın Babası Tanrı olamaz.”⁶⁵

Allah Teâlâ Yahûdi ve Hıristiyanlara şöyle buyurur:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ
وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

“De ki: Ey ehl-i kitap! Siz Tevrat’ı ve İncil’i ve size rabbinizden indirileni uygulamadıkça hiç bir temeliniz olmaz. (Ya Muhammed!) Sana rabbinden indirilen -bu Kur’ân- onlardan bir çoğunun sadece aşırılığını ve kâfirliğini artıracaktır. O kâfirler topluluğuna üzülme.” (Mâide 5/68)

Allah Teâlâ Müslümanlar için de benzer bir uyarıda bulunmuş ve şöyle demiştir:

63 Tirmizi, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 10.

64 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 156.

65 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 181.

وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِصْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ. وَإِنَّهُمْ
لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ.

“Kim Rahman’ın Zikri’ne (Kur’ân’a) bulanık bakarsa başına bir şeytan sararız. O onun arkadaşı olur. Onlar bunları yoldan çevirirler ama bunlar doğru yolda olduklarını hesap ederler.” (Zuhruf 43/36-37)

Kur’ân, fitratın kelama dönüşmüş hali olduğu için evrensel-dir. Onu açıklayan ve tebliğ eden Muhammed aleyhisselamın dili de evrenseldi. Kur’ân’da anlatılanlar, her insanın kendinde ve çevresinde gözlemlediği fitrat âyetlerinin gereği olduğundan onu anlamak ve kavramak kolay olur. Yorumlar ise yereldir. Hangi mezhep ve hangi yorum olursa olsun, yerel unsurlar taşır. İnsanlara, onları hayata bağlayacak olan Kur’ân’ı anlatmak, doğru dini tebliğ etmek gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيَسِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ
يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا. وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا.

“Bu Kur’ân, insanlara en doğru yolu gösterir. İyi iş yapan müminlere, kendilerini büyük bir karşılığın beklediğini müjdelir. Ahirete inanmayanlara gelince, onlar için elemli bir azap hazırlamıştır.” (İsrâ 17/9-10)

F. İNSAN ALLAH’IN HALİFESİ Mİ?

(HALEF- SELEF OLAYI)

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ
فِيهَا مَنْ يَفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ
لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ.

“Bir gün Rabbin meleklere: “Yeryüzünde halife, biri diğerinin yerine geçecek bir varlık oluşturmaktayım” dedi. Melekler: “Orada karıştırıcılık yapacak ve kan dökecek kimseleri mi oluşturuyorsun? Ama neylersen, güzel eylersen; biz bu sebeple sana boyun eğeriz. Sen en temizini yaparsın”⁶⁶ dediler. Allah dedi ki: “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” (Bakara 2/ 30)

Başkasının yerine geçene halife veya halef denir. Allah her bir insanı bir başkasının yerine geçebilecek şekilde yaratmıştır. İnsan, öncelikle aile büyüklerinin yerine geçer. Hayatı boyunca, bir çok kimsenin malını, makamını ve imkanlarını ele geçirebileceği gibi elinde olanı da kaptırabilir.

Bütün karışıklıklar, elindekini kaybetme korkusundan veya başkasının yerine geçme arzusundan kaynaklanır. Peygamberlere karşı gelenler de ellerindekini kaybetme korkusu ile hareket etmişlerdir. Buna karşılık her bir peygamber şunu söylemiştir:

“Ben sizden bunun bir karşılığını beklemiyorum. Alacağım karşılığı alemlerin Rabbi verecektir.” (Şuarâ 26/127)

Melekler; “Orada karıştırıcılık yapacak ve kan dökecek birilerini mi oluşturuyorsun?” derken bu sistemden duydukları endişeyi aktarmışlardır. Allah Teâlâ bunun olmayacağını söylememiş ama meleklerin bilmediği şeyler olduğunu belirtmiştir.

İnsanlar daha çok bilgi ve becerileriyle başkasının yerine geçmeye çalışırlar. Bunların yerine geçmek isteyenlerin de daha çok bilgi ve beceriye sahip olması gerekir. Bu da hayırlı bir yarışın doğmasına yol açar. Fertte ve toplumda gelişmeler olur. Bilim ve medeniyeti oluşur. Halifelik sistemi olmasaydı insanlar da diğer varlıklar gibi olur, bir medeniyet oluşturamazlardı. İşte meleklerin bilmediği taraf bu olmalıdır.

Bazıları bu ayete dayanarak Adem’den önce başka Ademler olduğunu, yer yüzünde fesat çıkarıp kanlar döktüklerini iddia

66 Bkz. “Tesbih ve Takdis” başlıklı yazı.

ederler. Derler ki, melekler onları bildikleri için bu Adem’in soyundan gelenlerin de fesat çıkaracaklarını söylemişlerdir. Bu iddia doğru olsaydı Allah Teâlâ meleklere; “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” demezdi.

Halifeliğin yani birinin diğeri yerine geçmeye çalışacağı sistemin kan dökülmesine yol açtığı hayvanlar aleminde görülebilir. Mesela hiçbir horoz kendi kümesinde başka horozla tahammül edemez. İki horozdan biri ya orayı terk eder, ya da diğeri tarafından öldürülür. Halifelik kavgası tavuklar arasında da olsaydı daha çok kan dökülürdü. Kadınıyla erkeğiyle bütün insanların halifelik sistemi içinde yaratıldığını öğrenen meleklerin endişesi, hayvanlar alemindeki gözlemlerinden kaynaklanabilir.

Bu âyete dayanılarak insanın, Allah’ın halifesi olduğu da iddia edilir. Halife, kendinden öncekinin yerine konan ve onun makamına geçen kişi⁶⁷ olduğu için önceki, ya orada bulunmamalı veya aciz yahut ölmüş olmalıdır. Bunlar Allah hakkında düşünülemez. Öyle ise insan Allah’ın değil, ancak bir başka insanın halifesi olabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ
وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ.

“Bak Davûd! Biz seni bu toprağa halife yaptık. İnsanlar arasında gerçekçi kararlar ver. Arzuna uyma, bu seni Allah’ın yolundan saptırır.” (Sâd 38/26)

Çünkü Davûd, kendinden önce o toprağa hakim olan Talut’un yerine geçmişti. Konu ile ilgili âyetlerin tamamı insan-

67 “الخليفة من استخلف مكان من قبله و يقوم مقامه” el-Halil b. Ahmed (100-175 h.) *el-Ayn*, Tahkik; Mehdi el-Mahzûmi, İbrahim es-Sâmraî, İran 1409 خلف mad., c. IV, s.267.

ların birbirlerine halife olmasını anlatır.⁶⁸ Onlardan ikisi şöyledir:

كَذَّبُوهُ فَتَبَعْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِّ وَجَعَلْنَاهُمْ خَلَائِفَ وَأَعْرَفْنَا
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَنَنْظُرُ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُتَدْرِبِينَ.

“Kavmi, Nuh’u yalancı yerine koydu. Biz de onu ve gemide kendisiyle beraber olanları kurtardık. Onları ötekilere halifeler yaptık. Âyetlerimizi yalan sayanları da suda boğduk. Bak bakalım, uyarılan o kimselerin sonu nasıl olmuş.” (Yunus 10/73)

قَالُوا أَوْزِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ
أَنْ يَهْلِكَ عِدْوُكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ.

İsrail oğulları Musa aleyhisselama demişlerdi ki: “Sen gelmeden önce de işkence gördük, geldikten sonra da.” Musa dedi ki: “Belki Rabbiniz düşmanlarınızı yok eder de bu toprakta sizi onların halifesi yapar. Sonra da nasıl davranacağımıza bakar.” (A’raf 7/129)

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونََ مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ثُمَّ
جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

Sizden önce nice nesilleri, zalimlik ettikleri zaman helâk ettik. Hâlbuki onlara elçileri açık belgelerle gelmişlerdi ama inanacak değillerdi. İşte günahkâr kavmi böyle cezalandırırız. Sonra onların arkasından sizi o toprakta halifeler yaptık ki, sizin ne yapacağımıza bakalım. (Yunus 10/13-14)

68 Halef kökünden kelimeler şu âyetlerde geçer. Bakara 2/30,66, Al-i İmran 3/170, Nisa 4/9, En’am 6/133,165, A’raf 7/69,74,129,169, Yunus 10/14,73, Hud 11/57, Ra’d 13/11, İsra 17/76 Meryem 19/59, Nur 24/55, Neml 27/62, Fatır 35/39. Sad 38/26. Toplam 20 âyet.

وَرَبُّكَ الْعَنِّي ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَاءُ يُدْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا
يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ

Senin Rabbin zengindir, ikram sahibidir. Sizi giderecekse giderir ve sizi başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi arkanızdan getireceklerini size halife yapar. (Enâm 6/133)

Bilgisine güvendiğim bir kişi ile aramızda şu konuşma geçti:⁶⁹

Sordum: İnsan Allah’ın vekili olabilir mi?

Dedi ki: Hayır, Allah, peygamberini vekil etmemiştir; bizi eder mi? O, Peygamberine şöyle demiştir:

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِوَكِيلٍ.

“Allah dileseydi şirke düşmezlerdi. Biz seni onların üzerinde bir koruyucu yapmadık. Sen onların üzerinde bir vekil de değilsin.” (En’am 6/107)

إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ.

“Sen sadece bir uyarıcısın. Her şeye vekil olan Allah’tır.” (Hüd 11/12)

Sordum: İnsan Allah’ın halifesi olabilir mi?

Dedi ki: Evet, çünkü Allah meleklerle, “Yeryüzünde bir halife var edeceğim” buyurmuştur.

Sordum: Halifelik mi üst görevdir, yoksa vekillik mi?

Dedi ki: Halifelik. Vekil bazı konularda temsile yetkili olur ama halifenin yetkisi fazladır.

Sordum: Allah’ın vekili olamayan, halifesi olabilir mi?

Dedi ki: Peki sen o âyeti nasıl anlıyorsun?

69 Bu zat, uzun süre İstanbul Müftülüğü’nde Fetva Kurulu Üyesi olarak çalışmış ve bu görevden emekli olmuş olan Celal Börühan’dır.

Dedim ki; ilgili âyetlere bakınca Bakara 30. âyette, bir kişinin diğerinin yerine geçeceğinden, halef-selef sisteminden bahsedildiği ortaya çıkar. Yoksa insan Allah'a halife olamaz. Bu, kelimenin hem sözlük anlamına; hem de terim anlamına aykırıdır. Ayrıca çok çirkin bir durumun ortaya çıkmasına da yol açar. Çünkü Melekler; Allah'ın yerine geçecek birinin karıştırıcı ve kan dökücü olacağını söylemekle, Allah'ın karıştırıcı ve kan dökücü olduğunu ima etmiş olurlar. Allah Teâlâ da Melekler de böyle şeylerden uzaktır.

Dedi ki: Beni susturdun.

G. TESBİH ve TAKDİS

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ.

“... Melekler: Neylersen, güzel eylersin; biz bu sebeple sana boyun eğerez. Sen en temizini yaparsın.” dediler. Dedi ki: “Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” (Bakara 2/30)

Tesbih, sebh kökündendir. Sebh, havada veya suda hızla akıp gitme, yüzme, yıldızların kendi yörüngelerinde dönmesi anlamlarına gelir. Hızla işe koşma veya atın hızla koşması anlamına da gelir. Tesbih, terim olarak, Allah'a kul olmada hızlı davranma anlamında kullanılmıştır.⁷⁰

Buna göre “*nusebbihu bi hamdike*” cümlesi, “*Hamdin sebebiyle sana kul oluruz*” demek olur. Hamd'in Türkçe⁷¹ karşılığını katınca anlam şöyle olur: “*Neylersen güzel eylersin, biz bu sebeple sana kul oluruz*”.

Takdis, kuds kökündendir. Kuds, temiz olma anlamına gelir. Takdis ise, teksir kalıbında tertemiz saymak demektir.

70 Mufredât, سبح mad.

71 Bkz: “Hamd” başlıklı yazı.

Kuddüs, Allah'ın isimlerinden, lekesiz, tertemiz demektir.⁷² Allah'ın lekesiz ve tertemiz olduğunu, yaptığı işlere bakarak görebiliriz. “*Nukaddisu lek*” (seni takdis ederiz) sözünü, “*en temizini yaparsın*” diye tercüme etmemiz bundandır.

H. CENNETE KİMLER GİRER

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

“İman etmiş olanlar; Yahüdi, Hıristiyan ve Sabii olanlar; bunlardan kim Allah'a ve Ahiret gününe inanır ve iyi işler yaparsa, onların ödülleri Rableri katındadır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülürler.” (Bakara 2/62)

Kendine peygamber tebliği ulaşmayan kişi, sadece şirkten ve bildiği doğrulardan sorumlu olur. Peygamber tebliği ulaşan ise o peygambere inanmak ve onun gösterdiği gibi yaşamak zorundadır. Tebliğin ulaşması, peygamberin mucizesini, yani peygamberlik belgesini görmekle olur. Çünkü o zaman Allah'ın elçisini, gözüyle görmüş gibi kesin bilgiye ulaşır. Muhammed aleyhisselamın belgesi Kur'an'dır. Kur'an âyetlerini, kendi anlayacağı dille anlayarak okumamış veya dinlememiş kişilere de tebliğ ulaşmış olmaz.

Yukarıdaki âyetin bir benzeri Mâide suresinde geçer. O âyet, öncesi ve sonrasıyla şöyledir:

72 Mufredât, قدس mad; Muhammed b. Yakub el-Firuzâbâdi, *Besâiru zevi't-temyiz*, Beyrut tarihsiz, قدس mad.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ
وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم مَّا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ
رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ. لَقَدْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا
لَا تَهْوَىٰ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ.

“De ki: “Ey kitap ehli! Tevrat’ı, Incil’i ve Rabbinizden size indirilmiş olanı uygulamadıkça bir değeriniz olmaz. (Ya Muhammed) Rabbinden sana indirilenler, onların çoğunun azgınlık ve inkârını kesin artıracaktır. Onun için bu kâfirler topluluğuna üzülme.

İman etmiş olanlar; Yahûdi, Sabîi veya Hıristiyan olanlar; işte bunlardan kim Allah’a ve Ahiret gününe inanır ve iyi işler yaparsa üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülürler.

İsrail oğullarından kesin söz aldık ve elçiler gönderdik. Ama onlar, canlarının istemediği bir şey getiren elçilerden kimini yalanlamışlar, kimini de öldürmüşlerdir.” (Mâide 5/68-70)

Konu ile ilgili bir âyet de şöyledir:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ
فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ
وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ
وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ
وَاتَّبَعُوا التَّوْرَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

“Yanlarındaki Tevrat’ta ve Incil’de yazılı bulacakları ümmi Peygambere uyanlara; işte onlara o Peygamber iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar. İyi şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar. Sırtların-

dan ağır yükleri, boyunlarından demir halkaları kaldırır atar. Kim ki ona inanır, onu saygıyla destekler, ona yardım eder, onunla birlikte gönderilen o Nur’a uyarsa; işte onlar umduklarına kavuşurlar.” (A’raf 7/157)

Bu üç dinde; Yahûdi, Sabîi ve Hıristiyanlarda Allah’ın varlığı ve birliği inancı ile âhiret inancı vardır. âyette geçen “iyi işler” kavramı, kişilerin bilgisine göre değişir. Yukarıdaki âyetlerin açıkça gösterdiği gibi onlardan kim, son peygamberin tebliği ile karşılaşırsa ona inanmak ve orada belirtilen iyi işleri yapmak zorundadır. Allah, bu konuda peygamberlerden kesin söz almıştır:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّن كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ.

“Size kitap ve hikmet veririm de, sonra sizdekini doğru sayan bir elçi gelirse, ona muhakkak inanacaksınız ve yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?” demişti. Onlar: “Kabul ettik” demişlerdi. “Öyleyse şahit olun, ben de sizinle beraber şahit olanlardanım” demişti.” (Al-i İmran 3/81)

Sonuç olarak yukarıdaki âyeti şöyle anlamak gerekir.

“İman etmiş olanlar; Yahûdi, Hıristiyan ve Sabîi (olup kendilerine Son Elçi’nin tebliği ulaşmamış) olanlar; işte bunlardan kim (şirk koşmadan) Allah’a ve Ahiret gününe inanır ve iyi işler yaparsa, onların ödülleri Rableri katındadır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülürler.” (Bakara 2/62)

I. DİNLER

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“... Allah’a benzerler uydurmayın. Siz bunu bilirsiniz.” (Bakara 2/22)

Herkes Allah’ın benzerinin olamayacağını bilir. Bu yüzden kimse onun heykelini yapamamıştır. En büyük hastalık, Allah ile ilişkiyi, araçlarla kurmaya çalışmaktır. Allah’a dair sayısız delil olduğu halde araçlarla ilgili delil yoktur. Buna inananların tek dayanağı, atalarına dayandırdıkları haberlerdir.

Allah tek olduğu halde aracı olacağına inanılanlar sayısızdır. Her topluluk, kendi hayaline göre, farklı araçlar uydurur. Bu onları şirke sokar. Çünkü bu araçların, Allah’a ait bazı özelliklere sahip olduğu var sayılır. Allah’a yakın bilinir ve Allah’tan önce onlara köle olunur. Allah kral, onlar da onun yakınları gibi görülürler.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى.

“İyi bil ki, saf din Allah’ın dinidir. Allah ile kendi aralarına koydukları velilere tutulanlar derler ki: “Biz onlara, başka değil sadece bizi Allah’a daha çok yaklaştırsınlar diye kul oluruz.” (Zümer 39/3)

Araçların değişmesi ile dinlerin adı değişir. Hıristiyanlar İsa aleyhisselamı, Kutsal Ruh’u, Meryem’i, havarileri ve kilise babalarını, Taoistler Te, Yin-Yang vb. yi, Mekkeli müşrikler ise Allah’ın kızları diyerek bazı melekleri aracı sayar, onların putlarını yaparlardı.

BİRİNCİ BÖLÜM
ŞİRK, MÜNAFİK
KAFİR VE DİNLER

el-Lât, *el-Uzza* ve *el-Menat*, Mekke'nin meşhur putları idi. Allah'ın kızları saydıkları için isimlerini Allah'ın isimlerine benzetmişlerdi. *el-Lât*, *ellah*'ın, *el-uzza*, *el-aziz*'in, *el-menat* da *el-mennan*'ın benzeridir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ. وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ. أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ
الْأُنثَىٰ. تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ.

“Gördünüz değil mi *el-Lât*'ı ve *el-Uzzayı*; diğer üçüncüsü *el-Menât*'ı? Erkek size dişi ona öyle mi? O halde bu haksız bir paylaşımdır.” (Necm 53/19-22).

İslam, aracılığı kesin olarak reddeder. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلِمُ مَا تُوسْوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ
مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ.

“İnsanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından da yakınız.” (Kaf 50/16)

Allah şah damarından yakın olduğuna göre araya aracı gi-
remez. Öyle olsa, insanlar önce ona kul olurlar. Çünkü aracı memnun olmazsa işlerini görmez. Mesela biri, belediye başkanı ile olan işlerini bir kişi aracılığı ile yürütse onun için belediye başkanı artık odur. Onunla ilişkilerini iyi yürütür ki, o da belediye ile olan işlerini iyi yürütsün.

Bütün Peygamberler insanları, Allah'tan başkasına kul olmamaya çağırılmışlardır.¹ Allah'tan başkasına kul olmamak için Allah ile araya kimseyi sokmamak gerekir. Müslümanlar yalnız Allah'a kul olur ve hürriyetin doruğuna ulaşırlar.

Allah, yarattığı ve her şeyini temin ettiği insanın başkasına da kul olmasını affetmez. O, şöyle buyurur:

1 Şu âyetler de konu ile ilgilidir: En'am 6/56, Ra'd 13/36, Zümer 39/11.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ.

“Allah şirki bağışlamaz, onun dışında kalanı bağışlanmayı hak eden için bağışlar.” (Nisa 4/48)

مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ
كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ.

“Hiçbir insanın hakkı yoktur ki, Allah ona Kitap, doğru bilgi ve peygamberlik versin, o da tutsun halka, “Allah'tan önce bana kul olun” desin. Onun diyeceği şudur: “Kitabı öğrettiğinize ve okuduğunuzuza göre katıksız olarak Rabbe kul olun”. (Al-i İmran 3/79)

Allah ile insan arasına aracı koymayı kabul etmeyen tek din İslam'dır. İslam çizgisi dışında olanlar kendilerini aracılar göre isimlendirirler.

II. ŞİRKLE İMAN ARASINDA KARARSIZLIK

(Hac 11-16. âyetlerin açıklanması)

Arzularını ve menfaatlerini öne alanlar, Allah'ın her şeyi vermesini ama emir vermemesini isterler. Bazıları da Allah'a kulluğu, dünyalık elde etmenin vasıtası sayarlar. İşler iyi giderse sevinir, dine sarılırlar. Kötü giderse umutsuzluğa kapılır, yoldan çıkarlar. Bunlar dine, doğru olduğu için değil, menfaatlerine uygun düştüğü için uyarlar. Menfaatleri değişti mi kararları da değişir. Onun için bunlara kararsızlar demek uygun olur. Allah Teâlâ bunlarla ilgili olarak şöyle buyurur:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ
أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ هُوَ
الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ. يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا نُنْفَعُهُ ذَلِكَ
هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ. يَدْعُو لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلَىٰ

وَلَبِئْسَ الْعَشِيرُ. إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ. مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ.

“İnsanlardan kimi Allah’a sınırdaki kulluk eder. Eline bir imkân geçse rahatlar; başına bir sıkıntı gelse yüz çevirir. Böylesi dünyayı da kaybeder âhireti de. Apaçık kayıp budur işte.

Allah’ın yakınından, kendisine zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şeyi yardıma çağırır. İşte bu, pek derin bir sapıklıktır.

Zararı yararından yakın olan kişiyi de yardıma çağırır. O ne kötü bir veli ve ne kötü bir yandaştır.

Allah, iman eden ve iyi işler yapanları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Allah, dilediğini yapar.

Kim Allah’ın, dünyada da âhirette de kendine asla yardım etmeyeceği kanaatine varmışsa bir sebebe tutunup göğe (Allah’a) yönelsin, diğer ilişkiyi derhal kessin ve baksın ki, bu yol kendini bunaltan şeyi gerçekten giderecek mi yoksa gidermeyecek mi?” (Hac 22/11-15)

Tutunulacak sebep, iman edip iyi işler yapmaktır. Bir âyet şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ.

“Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namaz kılarak yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.” (Bakara 2/153)

Bazıları sıkıntıya düşünce Allah’ın yardımını almak için Allah’a yakın bildikleri kişileri araya koyarlar. Önce Eyüp Sultan gibi yatırlara koşar, onun ruhaniyetinden yardım isterler. İstekleri olmazsa Allah’a yakın bildikleri din büyüklerine koşarlar. Onların bir kısmı doğru yolu gösterirler. Bir kısmı ise, sıkıntıların gidereceklerini ima ederek gelenlerin kendilerine bağlan-

malarını ve cemaatlerinin bir üyesi olmalarını şart koşarlar. Bunlar da Allah ile ilişkileri onlar aracılığıyla yürütmek ve yardım alıp sıkıntıdan kurtulmak için onlara bağlanır; hediyeler sunar, huzurlarında saygıyla eğilirler. Bunların, Allah’tan aldıkları bir yetkiyle kendilerine yardım edecekleri hayalini kurarlar. Böylece ellerine bir şey geçmeden en büyük zarara uğramış, şirke düşmüş olurlar. Allah Teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurur:

اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ.

“Alimlerini ve din büyüklerini, Allah ile aralarına rab olarak koydular. Meryem oğlu Mesih’i de öyle. Oysa onlara verilen emir, sadece tek bir Tanrı’ya kul olmaları idi. Ondan başka tanrı yoktur. Allah, onların şirkinden uzaktır.” (Tevbe 9/31)

Ayette geçen أَحْبَابٌ (ahbâr); iz anlamına gelen حبر (hibr)’in çoğuludur. Bilgileri, insanların gönlünde iz bıraktığı için Alim anlamında kullanılmıştır.² el-Halil b. Ahmed’e göre حبر; din alimlerinden bir alim demektir; ister zimmi olsun, isterse ehl-i kitaptan iken Müslüman olmuş olsun.³

رُهْبَانٌ (ruhban): Tekil olabildiği gibi rahib kelimesinin çoğulu da olabilir. Kökü, ruhbanlık yani الرهبانية (er-Ruhbâniyye)’dir; “çok ibadet yükü altına girme” anlamına gelir.⁴ Bizde bu işi yapanlara sofı, sufî veya derviş, onların başında olanlara da şeyh denir. Halk bunları din büyüğü kabul eder.

2 Müfredât حبر mad.

3 el-Halil b. Ahmed, el-Ayn, حبر mad.

4 Müfredât الرهبة والرهب mad.

أرباب (erbâb): Rab kelimesinin çoğuludur. Rab sahip demektir. Araplar kölenin sahibine rab derler. Yusuf aleyhisselam hapiste iken hapisten çıkıp krala içki sunma görevi alacak olan köleye şöyle demişti:

اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ

“Rabbinin yanında benden bahset” (Yusuf 12/42)

Bizde kölenin sahibine efendi denir. Bir din büyüğünü, Allah ile kendi arasına bir rab, bir efendi olarak yerleştiren kişi ona tanrılık özelliği vermiş olur. Bu da kişiyi şirke sokar. Nitekim Hıristiyanlar da İsa aleyhisselamı araya sokar ve ona Rab derler. Kimi din büyüklerine “Efendi Baba” denmesi boşuna değildir.

Yukarıdaki âyet mealine karşı yapılacak en tutarlı itiraz şu olur: “Ahbar ve ruhban kelimeleri, daha çok ehl-i kitabın din adamları için kullanılır. Siz bu mealle Müslüman alimleri ve din adamlarını da bu kapsama sokmuş oluyorsunuz.”

Bu itiraza şöyle cevap verilir: Din alimlerini ve din büyüklerini efendileri kabul edip onların karşısında köle gibi olan ve onlara kayıtsız şartsız itaat edenler, onları Rab edinmiş olacakları için ehl-i kitapla aynı konuma düşmüş olurlar.

Adiyy b. Hatim diyor ki, Peygamber sallallahu aleyhi ve selame geldim, boynumda altın haç vardı; “Adiyy, at o putu” dedi. Ondandır yukarıdaki âyeti dinledim. Dedi ki, “Onlar bunlara ibadet etmediler, ama bir şeyi helal sayarlarsa helal saydılar, haram sayarlarsa haram saydılar.”⁵ Onları rab edinmeleri böyle oldu.

Şimdi asıl konuya dönelim. Sıkıntıya düşen kişi, Allah’a yakın bildiği araçlara baş vurarak destek almaya çalışır. Sıkıntıyı bu yolla gidermeye çalışmak, Allah’a ortak koşmak ve çıkmaza

girmek olur. Bütün ümitler yok olur gider. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ.

“Allah’a ortak koşan öyle olur ki, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor.” (Hac 22/31)

Yapılacak tek şey, derhal araçları bırakıp doğrudan Allah’a yönelmek ve sabır göstererek onun yardımını beklemektir. Allah, bizi sıkıntılara sokmak suretiyle imtihanını tamamlayacağı için sabır çok önemlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ.

“Kim Allah’ın kendisine, dünyada ve ahirette yardım etmeyeceği kanaatine varmışsa bir sebebe tutunup göğe (Allah’a) yönelsin, diğer ilişkiyi derhal kessin; baksın ki, bu yol, kendini bunaltan şeyi gerçekten giderecek mi yoksa gidermeyecek mi?” (Hac 22/15)

Bunun hemen arkasından şu âyet gelir:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ.

“İşte böylece biz onu apaçık âyetler olarak indirmişizdir. Şüphesiz Allah, isteyen yola getirir.” (Hac 22/16)

Bu âyetin, şimdiye kadar yapılmış bir çok tefsiri vardır. Buna geleneksel yöntem diyoruz. Bir de onu Kur’ân’la açıklama yöntemi vardır. Bu yöntem, Kur’ân’ın açık olmasının ne anlama geldiğini göstermektedir.

A. GELENEKSEL YÖNTEM

Tefsirlerde ve meallerde bu âyet üç şekilde açıklanmıştır:

1- Birinci açıklamaya göre, “Kim ona, Allah’ın dünyada ve ahirette yardım etmeyeceğini santıyorsa” bölümündeki “o” zamiri

5 Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 10.

ile Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem'e işaret edilmektedir. Bu görüşte olanlar kendi aralarında ikiye ayrılırlar. Bir gruba göre âyetteki sebep (السبب) ip, sema (السماء) ise evin tavanı anlamındadır. O zaman âyetin meali şöyle olur:

“Her kim Peygambere, Allah'ın dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanıyorsa evinin tavanına bir ip uzatsın, sonra onunla intihar etsin; baksın ki, onun bu hilesi nefret ettiği şeyi giderecek mi?”

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hasan Basri Çantay, Ömer Nasuhi Bilmen, Bekir Sadak, Suat Yıldırım, Muhammed Hamidullah ile Ali Özek, Hayrettin Karaman ve arkadaşları bu anlamı tercih etmişlerdir.

İkinci gruba göre âyetteki semâ gök, sebep ise bildiğimiz sebeptir. O zaman âyetin meali şöyle olur:

“Her kim Peygambere, Allah'ın dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanıyorsa bir sebeple göğe uzanıversin de ona Allah'tan gelen vahyi kessin; baksın ki, onun bu hilesi nefret ettiği şeyi giderecek mi?”

Mustafa Hizmetli bu anlamı tercih etmiştir.

2- “O” zamiri âyetin başındaki “من (men)=kim”i gösterir. Sebeb, ip, sema evin tavanı anlamındadır. Bu durumda meâl şöyle olur:

“Her kim kendine, Allah'ın dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanıyorsa evinin tavanına bir ip uzatsın, sonra onunla intihar etsin; baksın ki, onun bu hilesi nefret ettiği şeyi giderecek mi?”

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Süleyman Ateş, Ahmet Ağırakça ve Beşir Eryarsoy bu anlamı tercih etmişlerdir.

Taberî, Zemahşerî ve İbn Kesîr bu iki anlamdan birincisini tercih etmişlerdir.⁶

3- Üçüncü görüş şöyledir: Semâ ile kastedilen bildiğimiz göktür. Sebeb, ip anlamındadır. Yukarıda “ilişkiyi kessin” diye tercüme edilen لِيَقَطَّ (=liyakta') ise “yol katetsin” demektir. Yani dünya ile ilişkisini kesip göğün yukarısına doğru gitsin, peygambere gelen yardımı engellemeye veya kendi için rızık elde etmeye gayret etsin, demek olur.⁷ Muhammed Esed bu anlamı tercih etmiş, farklı olarak sebep kelimesine yol anlamını vermiştir. Onun Türkçeye tercüme edilen meali şöyledir:

“Kim Allah'ın kendisine bu dünyada da, ahirette de yardım etmeyeceğini düşünüyorsa göğe başka bir yolla ulaşmayı denesin de yol katetsin; ve böylece görsün bakalım bu hilesi onu sıkıntısından kurtaracak mı?”⁸

Bunlardan bazıları, bu âyetin, Hac Suresinin 11 ve 12. âyetleriyle ilişkili olduğunu söylemiş ama bunun nasıl bir ilişki olduğunu göstermemiştir.

Yukarıdaki tefsir ve meâllerin anlaşılabilir olduğu ortadadır. Çünkü âyet bağlantılarından koparılmış ve bir boşluk doğmuştur. Boşluğu gidermek için yeni hatalar yapılmış, bir hata diğeri doğurmuştur.

1- Birinci yorum hatalıdır; çünkü “O” zamiri ile Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem'e işaret edilmesi imkansızdır. Zamirler, kendilerinden öncesini gösterirler. Hac Suresinin 1.

6 Taberî, *Tefsîr'ut-taberî*, c. IX, s. 118-121; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Daru'l-Marife, Beyrut, c. III, s. 8; İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, Beyrut 1401/1981, c. II, s. 211.

7 Kadı Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envârû't-tenzîl ve Esrârû't-tevîl*, (Tefsîru'l-Beydâvî), İstanbul tarihsiz., c. II, s. 85. Beydâvî, birinci görüş tercih etmiş, bu son görüşü de قَطَّ = denildi başlığı ile vermiştir.

8 Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul 2001, c. II, s. 669.

âyetinden buraya kadar bir tek yerde Allah'ın Elçisinden söz edilmemiştir.

Bu anlamı verenlerin birinci grubuna göre, Peygamber düşmanı olup Allah'ın ona, dünyada da ahirette de yardım etmeyeceği kanaatinde olan kişi intihar etmelidir. Böyle bir kişi sadece mutlu olur. Hiç ona, “öfkeni gidermek için intihar et”, denir mi?.

Bu tefsiri yapanlar, satır arasına bazı şeyleri sıkıştırarak düzeltme yapmaya çalışmışlardır. Elmalılı'nın şu sözü, bu konudaki ortak tavrı yansıtmaktadır:

“Yani onun o zanda bulunması, kin ve kıskançlığından, Peygamberin dünya ve ahirette ilahi yardım görmesini ve başarıya ulaşmasını istememesindedir.”⁹

“O” zamiri ile Allah'ın Elçisine işaret edildiğini söyleyenlerden ikinci gruba göre bu kişi göğe uzanıp gelen vahyi kesmeliymiş. Böyle bir şeye kimin gücü yeter? Allah kimseye, gücünün yetmediği yükü yüklemez. Allah Teâlâ'nın, Elçisine yaptığı şu uyarıyı düşünmek gerekir.

وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِي نَفَقًا فِي
الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ

“Onların yüz çevirmesi sana ağır gelince yeri delmeye veya göğe merdiven dayamağa gücün yetseydi onlara bir mucize getirirdin.”
(En'am 6/35)

Hac Suresinin 15. âyeti şöyle bitiyor: “.... *baksın ki, tuzağı öfkelenildiği şeyi giderecek mi?*” İntihar edip ölen kişi dönüp neye bakabilir?

Zemahşerî diyor ki: Tuzak (كيد=keyd) denmesi, yapabileceği başka bir şey olmadığı içindir. “.... baksın ki, tuzağı öfkelen-

9 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, İstanbul 1935, c. IV, s. 3389.

diği şeyi giderecek mi? sözü de, “*hayal dünyasında böyle bir şeyi tasarlasın da baksın ki, peygambere gelen ve kendini öfkeleniren yardımı kesebilir mi?*” anlamındadır.¹⁰

Göğün yukarısına doğru ip uzatılabilir mi? Yahut dünya ile ilişkiyi kesip göğün yukarısına hangi yolla gidilebilir? Bunu bugünkü uzay çalışmalarına delil gösterme imkanı da yoktur. Çünkü bu yorumu yapanlar, Peygamberin hayatında, ona muhatap olan kafirleri hedef almışlardır.

2- İkinci yorum da tutarsızdır. Allah'ın kendine dünyada da ahirette de yardım etmeyeceğini sanan kişinin öfkesini giderecek hile, yardım almasını sağlayacak hile olur. Yoksa kimse intihar için hile yapmaz. Allah kendine ahirette de yardım etmeyecekse neden intihar etsin? Allah'ın Kitabında böyle anlamsız bir şey olur mu?

3- Üçüncü yorumun da tutarlı yanı yoktur. Dünya ile ilişkiyi kesip göğün yukarısına doğru gidiş, peygambere gelen yardımı engellemeye veya kendi için rızık elde etmeye gayret nasıl olabilir? İnsanların göğe zaten ulaştıkları bir yol var mı ki, Muhammed Esed âyete, “... göğe başka bir yolla ulaşmayı denesin de yol katetsin” şeklinde anlam veriyor?

Bu bölümde Hac Suresi'nin yalnızca 15. âyeti üzerinde durulmuştur. Aşağıda görüleceği gibi geleneksel yöntemde âyetlerin öncesi ve sonrası ile ve diğer âyetlerle bağlantısı yeteri kadar gösterilmediğinden 15. âyetle bağlantılı olan 11'den 16'ya kadar olan âyetler de anlaşılabilir biçimde yorumlanmıştır. Konunun bu yönü bundan sonraki bölümde ele alınacaktır.

B. KUR'ÂN'IN YÖNTEMİ

Kur'ân'ın diğer âyetleri gibi Hac Suresinin 11'den 16'ya kadar olan âyetleri hem birbiriyle hem de diğer âyetlerle ilişkilidir. Şimdi bu âyetleri ve ilişkiler ağını görelim.

10 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. III, s. 8.

11. Âyet:

“İnsanlardan kimi Allah’a sınırdaki kulluk eder. Eline bir imkân geçse rahatlar; başına bir sıkıntı gelse yüz çevirir. Böylesi dünyayı da kaybeder, ahireti de. Apaçık kayıp budur.”

Her müslüman, bu dünyada imtihandan geçirecektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ
وَالْأَنْفُسِ وَالْثَّمَرَاتِ وَبَشِيرِ الصَّابِرِينَ. الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ
قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ. أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ
وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ.

“Sizi, biraz korku, biraz açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltme ile ağır bir imtihandan geçireceğiz; bundan kaçış olmaz. Sen sabır gösterenlere müjde ver.

Onlar başlarına bir sıkıntı geldiğinde şöyle derler: “Biz zaten Allah’a aidiz; nasıl olsa ona döneceğiz.”

Onlar üzerlerinde Allah’ın verdiği olgunlukları ve bereketi taşırlar. Yola gelmiş olanlar işte onlardır.” (Bakara 2/155-157)

Başına gelen sıkıntıya katlanamayan kişi, ondan kurtulmak için Allah’a yakın gördüğü birinin ruhâniyetini aracı koymaya çalışır ve yoldan çıkar. 12. âyet onu söylüyor.

12. Âyet

“Allah’ın yakınından, kendisine zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şeyi yardıma çağırır. İşte bu, pek derin bir sapıklıktır.”

Çevremizdeki Müslümanlar böyle durumlarda Eyüp Sultan gibi yatırlara koşar, onları Allah’a yakın gördüklerinden ruhaniyetinden yardım isterler. Halbuki bunlar ölmüş kimselerdir. Bizi duyamaz ve cevap veremezler. Kıyâmetten önce onlarla görüşme imkanımız da yoktur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ اتُّونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَارَةٌ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ. وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنِ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ.

“De ki, baksanıza, Allah’ın yakınından neyi çağırıyorsunuz? Gösterin bana, onların yeryüzünde yaratmış oldukları ne vardır? Yoksa onların göklerde bir payı mı bulunuyor? Bu konuda bana, bundan önce gelmiş bir kitap veya bir bilgi kalıntısı getirin bakalım. Eğer doğru sözlü kimseler iseniz.

Allah’ın yakınından kıyâmet gününe kadar kendisine cevap vermeyecek kimseleri yardıma çağırandan daha sapık kimdir? Oysaki bunlar onların çağırısının farkında değillerdir.” (Ahkaf 46/4-5)

Bu şahıs, daha sonra Allah’a yakın bildiği bir din büyüğünü araya koymaya çalışır. Ona bağlanıp manevi yardımını almak ve sıkıntıdan kurtulmak ister. 13. âyet onu gösteriyor.

13. Âyet

“Zararı yararından yakın olan kişiyi de yardıma çağırır. O ne kötü bir yardımcı ve bu ne kötü bir cemaat üyesidir.”

Halbuki yardım istediği kişi de yardıma muhtaçtır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ.

“Onun yakınından çağırıklarınız kendilerine yardım edemezler ki size yardım etsinler.” (Araf 7/197)

قُلْ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفِ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا (56) أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ

أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا.

“De ki, Allah’ın yakınından yardım beklediklerinizi çağırın bakalım; onlar, sıkıntınızı ne gidermeye, ne de başka tarafa çevirmeye güç yetirebilirler.

Zaten Rablerinin yakınından yardımcı çağırınlar, onun rahmetini umdukları ve azabından korktukları sırada, kim ona daha yakın diye vesile ararlar. Rabbinin azabı cidden korkunçtur.”¹¹ (İsrâ 17/56-57)

Bu şahıs, aracı yaptığı din büyüğünün cemaatine girer; ona kul olur, hediyeler, adaklar sunar, huzurunda saygıyla eğilir ve şirke düşer. Eline bir şey geçmeden en büyük zarara uğrar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ. لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحَضَّرُونَ.

“Belki kendilerine yardımları dokunur diye Allah’ın yakınından tanrılar edindiler. Ama onların yardıma güçleri yetmez. Oysa ki kendileri onlar için hazır askerdirler.” (Yasin 36/74-75)

İnsanların çoğu, olağan üstü saydıkları bir kısım varlıkları, ata ruhlarını, bir de Allah’a yakın bildikleri kişileri araya koyarak isteklerini Allah’a ulaştırmaya ve kabul ettirmeye çalışırlar. İşte bu, İslam ile batıl inançları ayıran temel farktır. 11, 12 ve 13. âyetler, bu yola giren bir Müslüman’ın pek derin bir sapıklığa düşmüş olacağını, hem dünyayı hem de âhireti kaybedeceğini bildiriyor. İşte apaçık kayıp budur.

11 Bu meal diğer meallerden farklıdır. Önceki ayette olanlar dışında bir takdire gidilmediğinden bize göre doğru mealdir. (أَوْلَيْكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ) mübteda, (... haber, (يُنصَرُونَ إِلَى) nin bedelidir. Daha sonra gelen cümle de (يُنصَرُونَ) failinin failinin halini beyan eder.

12. âyette yardıma çağrılan için ما *mā*=şey, 13. âyette ise من *men*=kişi kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca 12. âyette yardıma çağrılanın, zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şey olduğu belirtilirken, 13. âyette, zararı yararından yakın olan kişi olduğu ifade edilmektedir. Bunlar, yardıma çağrılan iki farklı şeyi gösterdiğinden meâl ona göre yapılmıştır. Ama geleneksel yöntemde bu farklar görülmemiş, her iki âyette de yardıma çağrılanın putlar olduğu sanılmıştır.

Çağdaş tefsircilerden Muhyiddin ed-Dervîş 13. âyeti, 12. âyetin tekrarı, onun bedeli saymıştır. Büyük tefsir bilgini ez-Zemahşerî’nin aşağıda gelecek olan yorumu, onun da aynı görüşte olduğunu göstermektedir.

Bedel, bir kelime veya cümlenin diğerinin yerine geçmesidir. İkinci âyeti birincinin bedeli saymak aradaki farkları görmezlikten gelip birinci âyete de ikinci âyetteki anlamı vermek olur. Yani ikinci âyet, mana olarak birincinin tekrarı sayılmış olur.

O zaman birinci âyetteki, “zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şey” ifadesi ikinci âyette; zararı yararından yakın olan kişi olarak değiştirilmiş olur. Bu yorumcular, yardıma çağrılanın put olduğuna karar verdiklerinden; putun zarar verebileceği, yarar da sağlayacağı, ama zararının yararından yakın olduğu ortaya çıkar. Bu, çok sayıda âyetle çelişir. Meşhur müfessir ez-Zemahşerî, hatadan döneceğine şunları söylemiştir:

“Eğer derseni ki, putların zarar vermesi veya fayda sağlaması reddedilmişken bu iki âyette var gösterilmiştir;¹² bu bir çelişki değil midir? Derim ki; mana kavranırsa bu anlayış ortadan kalkar. Şöyle ki, Allah Teâlâ, kafiri zavallı duruma sokmuştur. Çünkü o, fayda ve zarar verme gücü olmayan cansız bir maddeye kul olur. Cahilliği ve sapıklığı sebebiyle inanır ki, şefaattesteceği zaman puttan yararlanacaktır. Sonra bu kafir, Kıyâmet günü putlar sebebiyle zarar gördüğünü, onlara kul olduğu için cehenneme girdiğini, iddia ettiği şefaatten de bir iz olma-

12 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c III, s. 7-8.

diğını görünce bağırıp çağırır ve şöyle der: “Zararı yararından yakın olan kişi!. O ne kötü yardımcı ve ne kötü bir arkadaştır.”

İkinci âyet birincinin bedeli olduğundan “çağırır” ifadesi tekrarlanmış olur. Sanki Allah Teâlâ şöyle demiştir: “Allah’ın çevresinden, kendisine zarar vermeyecek ve yarar da sağlamayacak şeyi yardıma çağırır da çağırır.” Sonra da sanki Allah, şöyle devam etmiştir: Mabut sayıldığı için “zararı”, şefaatchi sayıldığı için “yararından yakın olan kişi” ne kötü yardımcıdır!”¹³

Zemahşerî’nin birinci yorumu kabul edilemez. Ebedi cehenneme mahkum olmuş kafir o anda, putun hangi yararını bekleyebilir ki “zararı yararından yakın” desin?

İkincisi hiç kabul edilemez. Çünkü o yorum, putun şefaatchi olacağını kabul etmek olur.

Muhyiddin ed-Dervîş diyor ki; 12. âyetle ilgili yorumların sayısı yediye ulaşır. Ancak onların hepsi mantık dışıdır... Bu âyet, nahiv ve tefsir alimlerini meşgul etmiş ama onlar, susuzluğu giderecek bir yorum getirememişlerdir.¹⁴

İkinci âyeti birincinin tekrarı sayıp da bu işin içinden çıkmak elbette mümkün olamaz. Bunlar, insanların din perdesi altında nasıl sömürüldüğünü görebilselerdi âyetleri doğru yorumlardı.

12. âyetin sonundaki العشير (el-aşîr) kelimesi de önemlidir. Aynı soydan gelip birlikte yaşayanlara aşiret (العشيرة) denir. Aşîr ise, aynı soydan olan veya birbirini tanıyanlarla birlikte yaşayan kişidir.¹⁵ Bugün buna parti, grup veya cemaat üyesi denir. Allah’a yakın olduğuna ve manevi yardım yapacağına inanılan kimselerin etrafında bir cemaat oluşur. Onlara sığınanlar

13 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c III, s. 7-8.

14 Muhyiddin ed-Dervîş, *Prabu'l-Kur’ani'l-Kerîm ve beyânuh*, Dimaşk-Beyrut 1412/1992, c. VI, s. 403-404.

15 عشر, Ragıb el-İsfahânî, المعاشر قريبا كان أو معارف

cemaate girer ve orada olmanın bazı faydalarını görebilirler. Âyette sözü edilen menfaat bu olmalıdır.

Şu âyet, böyle bir menfaate dikkat çekmektedir:

وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرِينَ.

(İbrahim şöyle) demişti: “Allah ile aranızda koyduğunuz putlara tutulmanız sadece bu hayatta birbirinize karşı bir sevgi ortamı oluşsun diyerdir. Sonra, Kıyâmet gününde biriniz diğerini tanımayacak ve biriniz diğerine lanet edecektir. Varacağımız yer o ateştir; size yardım eden de olmayacaktır.” (Ankebut 29/25)

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ

Muhakkak ki Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar. (Hac 22/14)

Allah, iman eden ve iyi işler yapanları içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Allah, dilediğini yapar.

Bunlar sıkıntılar karşısında yüz üstü geri dönmeyip sabır gösterenlerdir. Bu zor bir iştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ.

Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez. (Secde 32/17)

(Bir gün Lokman oğluna demişti ki:) “Yavrum! Namazı sürekli kıl, iyiliği emret, kötülükten sakındır ve başına gelene sabret; çünkü bunlar kararlılık gerektiren işlerdendir.” (Lokman 31/17)

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ

“Kim Allah’ın kendisine, dünyada ve ahirette yardım etmeyeceği kanaatine varmışsa bir sebebe tutunup göğe (Allah’a) yönelsin, diğer ilişkiyi derhal kessin; baksın ki, bu yol, kendini bunalıtan şeyi gerçekten giderecek mi yoksa gidermeyecek mi?” (Hac 22/15)

Yukarıda sözü edilen kişinin araçlarla Allah’ı ikna çabaları başarısızlıkla sonuçlanmış, bu onu bunalıma sokmuş ve korumasız bırakmıştır. Aslında o, her şeyin Allah’ın elinde olduğunu da bilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمْ مَنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ. فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ فَأَنْتَى تُصْرَفُونَ.

“Desen ki: Gökten ve yerden size rızık veren kim? Ya da işitenin ve gözlerin sahibi kim? Kimdir o diriye ölüden çıkararak, ölüyü de diriden çıkararak? Ya her işi çekip çeviren kim? Onlar: “Allah’tır” diyeceklerdir. De ki; öyleyse hiç sakınmaz mısınız?

İşte sizin gerçek Rabbiniz Allah budur. Hakkın ötesi sapıklık değildir de ya nedir? Nasıl çevriliyorsunuz?” (Yunus 10/31-32)

Sıkıntı geçmeyince, Allah’tan kendine dünyada da ahirette de yardım görmeyeceği kanaatine varır. Allah, sonsuz merhameti ile şöyle demiş oluyor: “O yanlış yolları bırak, emrime uy ve doğrudan bana yönel. Bunalımdan çıkıp çıkmayacağını gör.”

Âyette geçen kelimeler:

- a) فليمدد (*fe’l-yemdud*) med kökündendir. Med, çekip uzatmak ve bir vasıtayla biriyle dikey ilişki kurmak anlamına gelir.¹⁶
- b) السبب (*es-Sebeb*), aracı, vesile, vasıta anlamındadır.¹⁷ Müslüman Allah ile arasına aracı koymaz, çünkü o kendine, şah damarından daha yakındır. Ama müslümanın da sarılacağı sebep ve vesileler vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun, ona bir vesile arayın. Onun yolunda gayret gösterin. Belki umduğunuza kavuşursunuz.” (Mâide 5/35)

Âyetteki vesile, elif lamlıdır, yani bilinen, Kur’ân’ın bir çok yerinde açıklanmış olan vesiledir. Mesela bir âyet şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ.

“Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namaz kılarak yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.” (Bakara 2/153)

Bir başka âyette de şöyledir:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ.

“Kimler inanmış, iyi işler yapmış, namazı sürekli kılmış, zekatı vermiş olurlarsa onların Rableri katında ücretleri vardır. Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzülmeler.” (Bakara 2/277)

16 أصل المد جر الشئ في طول وا اتصال شيء بشيء في استئطالة 488.

17 ما يتوصل به إلى غيره Firuzabâdî, Besâir, c. III, s. 169.

c) السماء Sema, gök anlamındadır. “Bir sebeple göğe uzansın” ifadesi Allah’a duadan kinayedir. Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem’in yaptığı dua ile ilgili aynı kelime kullanılmıştır. (Qad nerâ teqallube vechike fi’s-semâi) “Yüzünün, zaman zaman gökte aranıp durduğunu görüyoruz.” (Bakara 2/144)

ليقطع kelimesi, “diğer ilişkiyi kessin” diye tercüme edilmiştir. Çünkü o kişiyi bu hale sokan, Allah ile arasına arabulucu koyma çabasıdır. Arabulucu saydığı kişiye Allah’a benzer özellikler yakıştırmaması gerektiğinden şirke düşer. Şirk, bağışlanmayacak bir suçtur. Dolayısıyla o ilişki derhal kesilmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Allah şirki bağışlamaz, onun dışında kalanı bağışlanmayı hak eden için bağışlar.” (Nisa 4/48)

Burada ثم=sümme atıf edatına derhal anlamı verilmiştir. Çünkü bu kelime, aşağıdaki âyette olduğu gibi مع=maa beraberlik anlamına gelir.¹⁸

ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ

“O, aynı zamanda iman edip birbirine sabrı tavsiye eden ve merhametli olmayı tavsiye edenlerden oldu.” (Beled 90/17)

d) Âyetin sonunda yer alan هل=hel soru edatı, somut bir olayla ilgi olumlu cevap almak için kullanılır. Zihinde canlandırılan (tasavvur), yahut olumsuz cevap beklenen bir soruda kullanılmaz.¹⁹ Geleneksel yöntemde bunun tam tersi bir anlam verilmiştir. Anlamı doğru verebilmek için soru; “... giderecek mi yoksa gidermeyecek mi?” şeklinde tekrarlanmıştır.

e) كيد, keyd bir şeye yaklaşma, çare bulma ve gayret gösterme anlamına gelir. Kişinin kendine keydi, kendine iyi-

lik yapması, yönünü iyi belirlemesi demektir.²⁰ Âyette geçen keyd, kişinin kendine keydi olduğu için “bu yol” diye tercüme edilmiştir

Keyd, مكر mekr anlamına da gelir. Mekr, bir çıkış yolu göstererek birini yöneldiği taraftan çevirmektir. Türkçede buna hile veya aldatma denir.

Keyd hedefine göre ikiye ayrılır. Biri hainlerin keydidir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ “Allah hainlerin keydini başarıya ulaştırmaz.” (Yusuf 12/52) Diğeri de iyilik yapmak isteyenlerin keydidir. “Böylece Yusuf için bir çıkış yolu (keyd) gösterdik.” (Yusuf 12/76)²¹

f) غيظ = gayz kelimesi hışım ve gazab, tansiyonun yükselmesinden doğan ve giderek artan kızgınlık anlamına gelir.²² Bu kızgınlık kişiyi bunalıma sokacağı için bunalım diye tercüme edilmiştir.

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ.

“İşte böylece biz onu apaçık âyetler olarak indirmişizdir. Şüphesiz Allah, isteyeniyi yola getirir.” (Hac 22/16)

Âyetleri, öncesi ve sonrasıyla ve diğer âyetlerle birlikte anlamaya çalışınca anlatım, gerçekten apaçık görülmektedir. Geleneksel yöntemde bu yola gidilmediği için o açık âyetler, anlaşılmaz hale getirilmiştir. Bu sebeple gelenekçiler, 16. âyeti farklı açıklamak zorunda kalmışlardır. Mesela Taberî’nin açıklaması şöyledir:

“Allah Teâlâ diyor ki: Ey insanlar! Ölen bir kimsenin yok olmasından sonra ona yeniden hayat vermeye gücümün yeteceğine size delilleriyle açıklayıp izah ettiğim gibi aynı şekilde bu Kur’an’ı, Peygamberimiz Muhammed sallallahu aleyhi ve

18 Firuzabâdî, Besâir, c.II, s. 344.

19 Firuzabâdî, Besâir, c. V, s. 335-336.

20 İbn Manzûr, Lisânü’l-arab كيد mad.

21 Firuzabâdî, Besâir, c. IV, s.399-400 ve 516.

22 Mütercim Asım, Kamus Tercümesi.

selleme, açık âyetler olarak yani Allah'ın yola gelmesini istediği kişileri doğruya yönelten işaretler olarak indirmiştir.”²³

Yukarıdaki örnek üzerinde düşününce, Kur'an'ın açık kitap olmasının anlamı ortaya çıkmaktadır. Ama geleneksel yöntemde bu anlam kaybolmaktadır.

III. MÜNAFİK=İKİ YÜZLÜ

Münafık, önce inanan sonra Allah'ı görmezlik eden ama kendini inançlı gören veya gösteren kişidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنافِقِينَ لَكاذِبُونَ. اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَأَنَّهُمْ قُلُوبُهُمْ لَا يَفْقَهُونَ.

“O münafıklar sana geldiklerinde şöyle dediler: “Biz şahitlik ederiz ki, sen, gerçekten Allah'ın elçisisin.” Allah biliyor ki, sen elbette kendi elçisisin. Ama Allah şahitlik eder ki, o münafıklar kesinlikle yalan söylerler. Yeminlerini kalkan edip Allah yolundan çekilirler. Ne kötü şey yapıp duruyorlar! Bu, şundandır: Onlar önce inandılar, sonra kâfirlik ettiler, sonra kalplerinde farklı bir yapı oluştu. Artık anlamazlar.” (Münafikun 63/1-3)

İnanmadığı halde kendini inançlı gösterenler de vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ. يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ.

“İnsanlardan “Allah'a ve Ahiret gününe inandık” diyenler vardır. Oysa onlar inanmış değildir. Allah'a ve inanmış kimselere oyun kurarlar. Oysa oyunu sırf kendilerine karşı kurarlar da farkına varmazlar.” (Bakara 2/8-9)

Bakara 7. âyette, Allah'ı görmezlikten gelen kâfirlerin, gerçekleri görmeme alışkanlığı kazandığı ve bu yüzden gözlerinde perde olduğu bildirilmiştir. Aynı perde, münafıklarda da oluşur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ. صُمُّ بُكُمْ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ

“Onların durumu bir ışık yakmak isteyeninin durumuna benzer. Işık çevresini aydınlatınca Allah göz nurlarını gidermiş ve onları karanlıklar içinde bırakmış da göremez hale gelmiş gibidirler. Sağır durlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar vazgeçmezler.” (Bakara 2/17-18)

âyet onların başlangıçta ilahi tebliğle aydınlanmaya istekli olduklarını gösterir. O tebliğ, gerçekleri ortaya çıkarınca rahat-sız olur, onları görmezlikten gelerek tekrar karanlıklara dalarlar. Kendilerini sağır, dilsiz ve kör konumuna sokarlar. Doğruları; ne duymak, ne görmek, ne konuşmak isterler. Bundan vazgeçme niyetleri de yoktur.

IV. KÂFİR=GÖRMEZLİKTE GELEN

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلْأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ.

“O kâfirlere, gerçekleri görmezlik edenlere gelince, onlar için fark etmez, ister uyar, ister uyarma; inanacak değildirler.” (Bakara 2/6)

“Kafir” kelimesinin kökü küfr ve küfür’dur, örtme anlamına gelir. Örtmek, göstermemek içindir. Peygamber tebliği gibi herkesin görüp duyabileceği bir şeyi örtmeye çalışmak onu görmezlikten gelmek olur. Bir kişinin yaptığı iyiliği görmemek de öyledir. Böylelerine de nankör anlamında kâfir denir. Çünkü yapılan iş küfrân-ı nimettir. Bazen de bir kötülük, görmezlikten gelinerek örtülür. Bunu iyi kimseler yapar. Dolayısıyla örtülen şey, iyi ya da kötü olabilir. İyiyi örtmek kötü, kötüyü örtmek iyidir.

A. İYİ VE DOĞRU ŞEYLERİ GÖRMEME

İyi ve doğru şeyleri örtüp gizleyen, onların görülmesine engel olur. Arapçada buna küfür veya küfrân denir. Bir çok kimse, kendine yapılan iyilikleri görmek istemez. Bu, kötü bir şeydir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّكُمْ
إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا .

“Denizde başınıza bir sıkıntı gelse, yardıma çağırdığınız herkes kaybolur; yalnız Allah kalır. Allah sizi kurtarıp karaya çıkardı mı, yüz çevirirsiniz. İnsan, yapılan iyiliği görmez.” (İsrâ 17/67)

إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ .

“Allah, hain olan ve yapılan iyiliği görmezlik edenlerin hiçbirini sevmez.” (Hac 22/38)

Birçok insan bu hale düşer. En kötüsü Allah’ı, peygamberini ve Kitabını görmezlikten gelmektir. İşte kâfirlik budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ
إِلَّا كُفُورًا .

“Biz bu Kur’an’da her örneği, gerçekten, türlü biçimlerde verdik. Ama insanların çoğu, kolayca bunları görmezlik eder.” (İsrâ 17/89)

Kâfirlik şuurlu bir eylemdir, her kâfir kendi konumunun farkındadır. Bu sebeple hiçbiri sağlam bir gerekçeye dayanmaz. Kendini savunmak zorunda kaldı mı, gerçekleri saptırır. İblis’in yoldan çıkması ile ilgili âyetler bunun için iyi bir örnektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ
فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ . قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا
تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ .

“Sizi yaratmıştık, sonra şekil vermiştik; sonra meleklerle: “Adem’e secde edin” demiştik. Hemen secde ettiler, İblis öyle yapmadı. O secde edenler arasında yoktu.

Allah dedi ki: “Emrettiğim zaman seni secdeden alıkoyan neydi?” “Beni ateşten, onu çamurdan yarattın. Ben ondan üstünüm” diye cevap verdi.” (A’raf 7/11-12)

İblis, Adem’e secde etme emrinden hoşlanmamıştı. Emri verenin Allah olduğunu görmezlikten gelerek Adem’e karşıymış gibi davrandı. Doğrudan Allah’a karşı çıkma cesaretini göstermedi. Çünkü her şeyi Allah’a borçlu olduğunu ve kendini onun yarattığını biliyordu. Bunlar, İblis’in şu sözlerinde gizlidir:

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ .

“Ben ondan üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.” (Sâd 38/76)

قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدْ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمِيمٍ مَسْنُونٍ .

“Balçıktan, işlenebilen kara topraktan yarattığın insana secde edemem.” (Hicr 15/33)

Hak ettiği ceza gecikmedi. Allah ona şöyle dedi:

قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ.

“In oradan! Orada büyüklenmeye hakkın yok. Defol! Sen alçağın tekisin.” (A’raf 7/13)

İblis böyle kâfir olmuştu. Halbuki Allah’ın varlığından ve birliğinden şüphe etmiyordu. Ahiretin varlığını da kabul ediyordu. Çünkü kovulmasından sonra şöyle yalvarmıştı:

قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ.

“Rabbim! İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana süre tanı.” (Sâd 38/79)

Allah’ın bir tek emrini görmezlikten gelmesi, İblis’in kâfir olması için yetmişti. İnsan da öyledir; bilmediği için değil, Allah’ın emirlerini görmek istemediği için kâfir olur.

Bu çalışmada küfür kelimesine “görmezlikten gelme”, “tanımama, bazen de “kâfirlik” anlamı verilmiştir.

B. KÖTÜ VE YANLIŞ ŞEYLERİ GÖRMEME

Kötü ve yanlış şeyleri örtüp gizlemek, bir iyiliktir. Onları Allah da gizler. O şöyle buyurur:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا.

“Yasaklandığınız şeylerin büyüklerinden sakınırsanız, öbür günahlarınızı örteriz. Sizi güzel bir konuma sokarız.” (Nisa 4/31)

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ.

“İnanıp iyi işler yapanların; evet işte onların kötülüklerini örter ve onları işlediklerinin en güzeliyle ödüllendiririz.” (Ankebut 29/7)

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ.

“Müminler! Allah’tan sakınırsanız, o size doğruyu eğriden ayırma gücü verir. Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah büyük ikram sahibidir.”²⁴ (Enfâl 8/29)

C. KALBİN MÜHÜRLENMESİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ.

“Allah kalplerinin ve kulaklarının üstünde izler oluşturmuştur. Gözlerinde de bir perde olur. Onlara büyük bir azap vardır.” (Bakara 2/7)

Bu gibi âyetler, kötü davranışlardan doğan kötü sonuçları gösterir. İhmal sonucu demirin paslanması, ağacın çürümesi, aynanın islenmesine benzer. Çünkü insandaki bozulma, tabiat-taki bozulmaya benzer.

Kur’ân fitratı anlatır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

24 Keffera (كفر) kelimesi de küfr kökünden gelir. Teksir yani çokluk ifade eder. Bu âyetlerde Allah Teâla günahları çokça bağışladığını, örttüğünü ve onları görmezden geldiğini bu kelime ile bildirmektedir.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

“Sen yüzünü dosdoğru bu dine, Allah’ın fitratına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah’ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. İşte sağlam din bu dindir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler.” (Rum 30/30)

Fitrat, varlıkların temel yapısını ve onu oluşturan yaratılış, değişim ve gelişimin ilke ve kanunlarını ifade eder. Göklerin, yerin, insanların, hayvanların, bitkilerin yani her şeyin yapısı ve işleyişi buna göredir. Kur’ân’a uyanlar, bu yapıya uygun davranır, göklerden ve yer yüzünden en iyi şekilde yararlanırlar. Öldükten sonra da cennete gider, sonsuz mutluluğa ererler.

Kur’ân fitratı anlattığı için ona aykırı davranan, gerçeğe aykırı davranmış olur ve dengeleri bozar. Bozulma, önce insanın kendisinde başlar. Onu bu davranışa iten; menfaatleri, beklentileri veya özentileridir. Bundan vazgeçmezse, demirin paslanması gibi paslanır ve yeni bir yapı kazanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Yok, yok, öyle değil; yapıp ettikleri şeyler kalpleri üstünde pas tabakası oluşturmuştur.” (Mutaffifin 83/14)

İnsan böylece kötü davranışlara alışır ve onlardan zevk almaya başlar. Mesela sigara içenin ağzı, ilk sigarada leş gibi olur. İkinciye de nefretle içer. İçmeye devam edince vücudunda yeni bir yapı oluşur ve sigaradan zevk almaya başlar. Yalancı da öyledir. Söylediği yalanlar başlangıçta onu rahatsız eder. Yalana devam edince yeni bir yapı kazanır ve onu bir ihtiyaç saymaya başlar.

Kişinin ana kumanda merkezi kalbidir. Akıl doğruları tespit eder. Kalp, menfaatlerin, beklentilerin ve özentilerin etkisiyle onları ya kabul, ya reddeder. Çünkü aklın kararlarına uymak, bedel ödemeyi gerektirir.

Bedel ödemek istemeyen, doğru gördüğü bir çok şeyi yapamaz. Bozulma orada başlar. Bundan sonra göz, bazı şeyleri görmez, kulak, bazı şeyleri işitmez olur. Evrensel doğrular, kişinin kendi doğrularıyla yer değiştirir. Yeni bir dünya oluşur. O orada kendine yeni arkadaşlar bulur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ.

“Kendi arzusunu kendine ilah edineni görmem gerekir mi? Bunu bilerek yaptığı için, Allah onu sapık saymış, kulağının ve kalbinin üstünde izler oluşturmuştur. Gözünün üstünde de perde vardır. Allah’ın bu kararından sonra onu kim yola gelmiş sayabilir? Kafanızı çalıştırmaz mısınız?” (Câsiye 45/23)

Kulakta ve kalpte izler oluşması ve gözün önüne perde inmesi, oluşan yeni yapıyı gösterir. İşte Bakara’nın 7. âyeti bunu anlatmaktadır. Şu âyetler konuya biraz daha açıklık getirmektedir:

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ. أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ

“Kim inandıktan sonra kâfirlik eder, Allah’ı görmezlikten gelirse... Kalbi inançla dolu iken zorlanmış başka, ama kim kâfirliğe gönlünü açarsa, böyleleri Allah’ın gazabına çarpılır. Onlara büyük bir azap vardır.

Bu, onların dünya yaşayışını öbür dünya yaşayışından çok sevdikleri içindir. Çünkü Allah, kâfirlik eden, gerçekleri görmezlikten gelenleri yola getirmez.

Onlar Allah'ın kalpleri, kulakları ve gözleri üzerinde izler oluşturduğu kimselerdir. Onlar, kendi kurdukları dünyada yaşayanlardır.” (Nahl 16/106-108)

Bu gibi âyetlerde geçen hatm (الختم) ve tab' (الطبع); sözlükte, hem mühür gibi bir şeyin iz bırakması, hem de bıraktığı iz anlamına gelir.²⁵ Bir çok mealde bunlara verilen anlam “mühürleme”dir. Bakara 7. âyete şu meâl verilmiştir: “Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir...”²⁶

Bize göre bu şekildeki meâl, Kur'an'ın bütünlüğüne aykırıdır. Allah, kâfirlerin kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine perde çekmişse, onların ellerinden bir şey gelmez. Bu durumda onları cezalandırmak haksızlık olur. Halbuki, Allah haksızlık yapmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.

“... onlar yamukluk yapınca, Allah da onların kalplerini yamulttu. Allah, yoldan çıkan bir toplumu yola getirmez.” (Sâff 61/5)

Bu gibi âyetler de kötü davranışların kazandırdığı kötü huy-lardan söz edilir. Bu, Allah'ın kanunudur. Bu imtihan dünyasında oluşum ile bozulma yan yanadır.

25 Mufredât, طبع ve ختم mad. Hatm ve tab' kelimeleri mecaz olarak bazen güven anlamı verir; “elinde mühürü var” denir. Bazen engel anlamı verir; “kapısı mühürlü” denir. Bazen bir şeyin izini yakalama, bazen de bir şeyin sonuna ulaşma anlamına gelir; “Kur'an'ı hatmetti” denir. Tab' ayrıca yaratılıştan veya alışkanlıklardan dolayı vücutta oluşan tabiat, huy anlamına gelir.

26 Ali Özek ve arkadaşları, Kur'anı Kerim ve Açıklamalı Meâli.

VI. İNSANI İNSAN YAPAN ÖZELLİKLER

(KALP - İŞİTME – GÖRME)

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ. ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ. ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ.

“Yarattığı her şeyi güzel yaratan odur. İnsanı yaratmaya sulanmış topraktan (tin) başlamıştır.

Sonra onun soyunu süzölmüş bir özden, dayanıksız bir sudan yaratmıştır.

Sonra onu düzenli bir şekle sokmuş ve içine ruhundan üflemiştir. Sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etmiştir. Ne kadar az şükrediyorsunuz!” (Secde 32/7-9)

İnsan genellikle, düşünen veya konuşan canlı diye tarif edilir. Buna bağlı olarak akıl, insan ile hayvanı ayıran en önemli varlık sayılır. Halbuki Kur'an'da kuşların ve karıncaların konuşmalarına ve akıllarını kullanarak yaptıkları değerlendirmelere yer verilir. Yukarıdaki âyetler, insanı diğer canlılardan ayıran temel farkın, kulaklar, gözler ve gönüllerde aranması gerektiğini bildirir. Karıncalar ve kuşlarla ilgili âyetler şunlardır:

وَخَشِرَ لِسُلَيْمَانَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ. حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطُمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ. فَتَبَسَّامٌ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ. وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَىٰ

الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ. لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِيَنَّ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ. فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تَحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبِيٍّ يَقِينٍ إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ. وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ. أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُحْفُونَ وَمَا تُغْلِبُونَ. اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ. قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. اذْهَبْ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقِهِ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ. قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ. إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأُتُونِي مُسْلِمِينَ. قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ.

“Süleyman için cinlerden, insanlardan ve kuşlardan ordular toplandı. Düzenli bir halde idiler.

Karınca deresine kadar geldiler. Bir karınca şöyle dedi: “Karıncalar, yuvalarınıza girin! Süleyman ve askerleri sakın sizi ezmesin! Onlar farkına varmazlar.”

“Süleyman dişleri gözükecek şekilde gülümsedi. “Rabbim!” dedi. “Beni bana bırakma ki ettiğin iyiliğin kıymetini bileyim. Anama, babama ettiklerinin de. Senin isteğine uygun iş yapayım. Beni, ikramınla, iyi kulların arasına kat.”

Süleyman kuşlar ordusunu teftiş etti. Sonra şöyle dedi: “Ne oldu, neden Hühüd’ü (çavuş kuşunu) göremiyorum. Yoksa kayıplara mı karıştı?”

Ne olursa olsun ona ağır bir ceza vereceğim, ya da onu keseceğim. Bana apaçık bir kanıt getirirse başkal!”

Fazla beklemedi. (Hühüd çıka geldi.) Dedi ki; “Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sana Seba’dan doğru bir haber getirdim.

Orada hükümdarlık yapan bir kadın gördüm. Her şeyi var, bir de koskoca tahti.

Baktım ki, hem o, hem toplumu, Allah’ı bırakmış güneşe secde ediyorlar. Şeytan yaptıkları kötülükleri onlara güzel göstermiş, onları yoldan çıkarmış; doğruyu göremiyorlar.

Allah’a secde etseler ya! Yerlerin ve göklerin bütün gizlilerini açığa çıkaran, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilen odur.

Allah... Ondan başka tanrı yoktur. O büyük arşın sahibidir.”

Süleyman dedi ki: “Bakacağız, doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancının teki misin?”

Şu mektubumu götür, onlara at. Sonra biraz kenara çekil. Bak bakalım ne diyecekler.”

Kraliçe. dedi ki: “Ey ileri gelenler! Bakın, bana değerli bir mektup atıldı;

Süleyman tarafından. “Bismillahirrahmanirrahim” diye başlıyor,

“Bana karşı çıkmayın. Gelin teslim olun.” diyor.

Dedi ki: Ey ileri gelenler! Bu işte bana doğru bir çözüm getirin. Sizlerle görüşmeden bir işi kesip atamam.” (Neml 27/17-32)

Bu âyetlerde, kuşun ve karıncanın akıllıca yaptıkları konuşmalar ve değerlendirmeler vardır. Bütün âyetler incelenince insanı hayvandan ayıran temel farkın akıl olmadığı anlaşılır. İlgili âyetlerden biri şudur:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ.

“Cinlerden ve insanlardan bir çoğunu gerçekten Cehennem için yaratmış olduk. Onların da kalpleri vardır, onunla kavramazlar. Onların da gözleri vardır, onlarla görmezler. Onların da kulakla-

rı vardır, onlarla işitmezler. Onlar; en'âm (koyun, sığır ve deve) gibidirler; hayır, daha da düşüktürler. Gafiller işte onlardır.” (A'raf 7/179)

Karşılaştırmanın bütün hayvan çeşitleriyle değil de en'âm denen koyun, sığır ve deveyle yapılması ve görmezlik edip kâfir olanların daha düşük durumda olduklarının bildirilmesi önemlidir. Bu gibi insanlar kargaya benzetildikleri için En'âm'dan düşüğü karga olduğu anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعُقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً
صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.

“Kâfirlik edip gerçekleri görmezlikten gelenler, kavramadığı sese karşı öten karga gibidirler; kavradığı sadece bağırtı ve çağırtdır.²⁷ Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar akıllarını kullanmazlar.” (Bakara 2/171)

En'âmın da kalbi vardır ama bu kalp, kanı vücuda pompalama dışında bir iş yapmaz. İnsanın kalbi, aynı zamanda bir karar organı, vücudun ana kumanda merkezidir. Akıl, doğruları tespit eder. Kalp, menfaatlerin, beklentilerin ve özentilerin etkisiyle onları ya kabul veya reddeder. Akıl, kalbin yanında bir danışman gibidir. Kalp, akla uygun karar vermeyince onu kullanmamış olur. İmanın, kalp ile tasdik şartına bağlanması bunu gösterir. Yoksa peygamberlerin söylediklerinin doğru olduğunu hiçbir akıl inkar edemez. Kur'ân'ın sürekli akla vurgu yapması

27 âyette geçen (نعق ينعق) sözlükte; hem karganın ötmesi; hem de çobanın davara bağırması ve onu engellemesi anlamına gelir (Lisan'ul-Arab نعق mad.). Tefsirlerin tamamı kelimeye ikinci anlamı vermişler ve kâfirlerin çobana benzetilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bunu önlemek için çobana mecaz olarak davar denmiş, bu defa âyet, metne uygun olmayan bir anlama çekilmiştir. Yukarıdaki meâl ise her bakımdan yerinde olmuştur. Bu kitapta “Aklını Kullanmayanın Hali” başlıklı yazıya bkz.

bundandır. Nitekim Firavun, Musa'nın elçiliğini kabul etmişti ama akıllı, onun Allah'ın elçisi olduğundan emindi. İlgili âyetler şöyledir:

فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ وَجَحَدُوا بِهَا
وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا.

“Belgelerimiz bütün açıklığı ile onlara gelince: “Bunlar apaçık büyüdür” dediler.

Onları, içten kanasiya, anlamışken zalimlikten ve büyüklük taslamadan dolayı, inkarcılık yaptılar”. (Neml 27/13-14)

Cehennemlikleri anlatan aşağıdaki âyetler, onların bu suçu, bile bile işlediklerini gösterir.

وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ. إِذَا أُلْقُوا فِيهَا
سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورُ. تَكَادُ تَمَيِّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أُلْقِيَ فِيهَا
فَوْجٌ سَأَلْتَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ. قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ
فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ.
وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ. فَأَعْتَرَفُوا
بِذُنُوبِهِمْ فَسُخِّقُوا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ.

“Rablerini görmezlikten gelip kâfir olanlara Cehennem azabı vardır. Ne kötü hale düşmedir o!

İçine atılınca homurtusunu işitirler. O, kaynıyor olacaktır.

Öfkeden sanki çatlayacak gibi olur. Her bir bölük içine atıldı mu cehennem bekçileri sorarlar: “Size bir uyarıcı gelmedi mi?”

“Evet” derler, bize uyarıcı geldi; ama biz yalana sarıldık. Allah hiç bir şey indirmiş değildir, siz büyük bir sapkınlık içindesiniz” dedik.

Şöyle devam ederler: “Keşke onu dinlemiş olsaydık, ya da aklımızı çalıştırsaydık, şimdi bu kızgın ateşe arkadaş olanlar arasında olmazdık.”

Suçlarını itiraf ettiler. Def olsunlar, o kızgın ateşe arkadaş olanlar!” (Mülk 67/6-11)

En’âm’da göz vardır, ama basiret yoktur. Âyetler basirete vurgu yapar. Basiret, baktığı şeyi kavramadır. Eğer en’âm yani koyun sığır ve deve, elinde bıçakla gelen kişinin kendini keseceğini kavrasaydı neler olurdu? Yanındaki ineğin kesildiğini gören bir boğa, hiçbir şey olmamış gibi otlamaya devam eder miydi? Ama insanlar, bir katilin elini kolunu sallayarak dolaşmasına razı olmazlar.

İşitme, duyduğu sesleri sınıflandırıp anlamını kavramadır. En’âm’da bu da yoktur.

Yukarıda ana karıncanın uyarısı ve hüdhüd kuşunun değerlendirmesi, onların insan gibi işitme ve basiret sahibi olduklarını gösterir. Ama onlarda hayatlarına yön çizecek karar merkezi durumundaki kalp yoktur. Bu açıdan en’âm ile aynı konumdadırlar.

İnsan farklıdır; o, duyularıyla elde ettiği bilgilere göre hayatına yön verir. Önünde iki yol vardır; ya doğrulara uyacak, ya da doğruları kendine uyduracaktır. Eğer bir düşünce ve anlayışa esir olmuşsa hür karar veremez. Evrensel doğruların yerini kendi doğruları veya bağlı olduğu cemaatin doğruları alır. Asıl körlük ve sağırlık budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ.

“Onlar yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı ki kalpleri olsun, onunla düşünsünler; ya da kulakları olsun, onunla duysunlar. Aslında kör olan gözler değildir. Kör olan, göğüslerdeki kalplerdir.” (Hac 22/46)

Gözler ve kulaklar kalbin danışmanıdır. Göz doğruları görür, kulak doğruları işitir ama, kalp bunları dikkate almayabilir. O zaman görmenin ve işitmenin bir faydası olmaz. Hatta kalp, doğruları görmeye ve işitmeye tahammül edemez hale de gelebilir. Asıl vurgununun, işitmeye ve görmeye değil kalbe yapılması ve imanın kalp ile tasdik olması bundandır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصْنَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ.

“Eski halkının çekilmesinden sonra o toprağa yerleşenler için şu gerçek belli olmadı mı? Eğer istesek günahlarına karşılık onları da çarpardık. Ama kalpleri üstünde yeni bir tabiat oluştururuz, artık işitmezler.” (A’raf 7/100)

Demek ki, insanı hayvandan ayıran asıl özellik onun konuşması, duyması veya düşünmesi değildir. Duyu organlarıyla elde ettiği bilgileri değerlendirerek hayatına yön verecek durumda olmasıdır. Ama hür karar verme özelliğini kaybeden, insan olma özelliğini de kaybeder. O, yaptığı yanlışın farkında olduğu için doğruların baskısı altında kalır. İnsanda görülen bunalım, huzursuzluk veya tersi duygular, kalbinin doğru veya yanlış kararlarıyla ilgilidir. Bu sebeple çevreyi, insandan başka kimse bozamaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ.

“İnsanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde bozulma görüldü. Bunun böyle olması, Allah onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırsın diyedir. Belki vazgeçerler.” (Rum 30/41)

Kendi doğrularına uyup fitne ve fesat çıkarmak nasıl insana has ise evrensel doğrulara canı pahasına sahip çıkma da insana hastır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ. وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ.

“İnsanlardan öylesi var ki, dünya hayatıyla ilgili sözleri seni hayran bırakır. İçinde olana da²⁸ Allah’ı şahit tutar. O yaman bir düşmandır.²⁹

İş başına geçti mi,³⁰ ortalığı karıştırmak, kaynakları yok etmek ve nesilleri bozmak için gayret gösterir. Allah bozgunculuğu sevmez.

Ona: “Allah’tan kork!” denilince günahıyla övünmeye başlar.³¹ Onun hakkından ancak cehennem gelir. Orası ne kötü bir yerdir!

İnsanlardan öylesi de var ki, Allah’ın rızasını kazanmak için canını verir. Allah kullarına karşı çok şefkatlidir.” (Bakara 2/204-207)

Bütün bu bilgiler ışığında insan şöyle tarif edilebilir: “**İnsan, duyu organlarıyla elde ettiği bilgileri değerlendirip davranışlarını değiştirebilen canlıdır.**”

28 Sözlerinde samimi olduğuna.

29 Allah Teâlâ, bu iki yüzlülerle ilgili olarak şöyle buyurur: “O münafıklar sana geldiklerinde şöyle dediler: “Biz şahitlik ederiz ki, sen, gerçekten Allah’ın elçisisin” Allah biliyor ki, sen elbette kendi elçisisin. Ama Allah şahitlik eder ki, o münafıklar kesinlikle yalan söylüyorlar. Yeminlerini kalkan edip Allah yolundan çekildiler. Ne kötü şey yapıp duruyorlar! Bu, şundandır: Onlar önce inandılar. Sonra görmezlik ettiler. Sonra kalplerinde farklı bir yapı oluştu. Artık anlamazlar. Onları gördüğün zaman yapıları seni imrendirir. Konuşurlarsa konuşmalarını dinlersin. Sanki dayalı kütükler gibidirler. Her gürtlüyü kendilerine karşı sanırlar. İşte düşman onlardır. Onlardan çekin. Allah canlarını alsın, nasıl da yalana sürükleniyorlar!” (Münafikûn 63/1-4)

30 “Dönüp gitti mi” anlamı da verilebilir.

31 Yaptığı eğrilikleri, doğruymuş gibi gösterir.

A. AKLINI KULLANMAYANIN HALİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعُقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.

“Kâfirlik edip gerçekleri görmezlikten gelenler, kavramadığı sese karşı öten karga gibidirler; kavradığı sadece bağırtı ve çağırıdır. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onlar akıllarını kullanmazlar.” (Bakara 2/171)

Ayette geçen na’q (نعق ينعق); hem karganın ötmesi; hem de çobanın davara bağırması ve onu engellemesi anlamına gelir.³² Tefsirler kelimeye ikinci anlamı vererek âyeti anlaşılabilir hale getirmişler sonra kendilerini, metne uygun olmayan anlamlara zorlamışlardır. Türkçe meallerden örnekler verelim:

Diyanet Vakfı’nın meali:

(Hidayet çağırısına kulak vermeyen) kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırtıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler.³³

Bu mealde (نعق)’ye çobanın davara bağırması anlamı verilmiştir. O zaman kâfirleri çobana benzetmek gerekir, o bağırtıyı işiten hayvana değil. Bu sebeple tercüme Arap dili bakımından kabul edilemez.

Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR:

“O kâfirlerin meseli sade bir çağırma veya bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykırmanın hâline benzer, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akıl da etmezler.”³⁴

32 İbn Manzur, *Lisanu’l-arab* نعق mad.

33 Ali Özek ve arkadaşları, *Kur’ânı Kerim ve Açıklamalı Meâli*.

34 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. I, s. 582-583.

Hiçbir varlık kulak ile haykıramayacağından bu tercüme de doğru değildir.

Ömer Nasuhi BİLMEN:

“Ve kâfirlerin meseli, o hayvanların meseli gibidir ki, çağırmadan, bağırmadan başka bir şey işitmeksizin haykırır durur; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar düşünemezler.”³⁵

الَّذِي يُنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً cümlesi

“...çağırmadan, bağırmadan başka bir şey işitmeksizin haykırır durur” şeklinde tercüme edilemez.

Suat YILDIRIM:

“İnkârcıları hakka çağırmanın durumu, tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvanlara haykıran kimsenin durumu gibidir. Sağır, dilsiz ve kördür onlar. Bundan ötürü akledip anlayamazlar.”³⁶

Bu mealde yukarıdaki hatalara düşülmemiş ama daha büyük bir hata yapılmış; وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا (ve mesel’ullezîne keferû) ibaresi, “İnkârcıları hakka çağırmanın durumu” şeklinde tamamen ters bir anlama çekilmiştir.

Meallerin her biri, eski tefsirlerdeki hataları günümüze taşımışlardır. Bu yanlışların sebebi, âyetler arası ilişkilere dikkat edilmemesidir. Eğer dikkat edilseydi aşağıdaki âyette yer alan benzetmeden hareketle doğru anlama ulaşılabirdi. Allah Teâlâ, şöyle buyurur:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ
بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ
كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ.

35 Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’ân-ı Kerim ve Meal-i Âlisi*, Ankara 1997.

36 Suat Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul 1998.

“Cinlerden ve insanlardan bir çoğunu gerçekten Cehennem için yaratmış olduk. Onların kalpleri vardır, onunla kavramazlar. Onların gözleri vardır, onlarla görmezler. Onların kulakları vardır, onlarla işitmezler. Onlar en’am gibidirler; hayır, daha da düşüktürler.³⁷ Gafiller işte onlardır.” (A’raf 7/179)

En’âm, koyun, sığır ve deve demektir.³⁸ Türkçede bunun tek bir karşılığı yoktur. Bir çok meâl, “dört ayaklı” diye tercüme etmiştir. Dört ayaklı tanımına kedi, köpek, vahşi hayvanlar vs. de gireceğinden bu tercüme doğru olmaz.

Koyun, sığır ve deve faydalı hayvanlardır. Kâfirler bunlardan da düşük sayıldığına göre âyette en’âmdan düşük bir hayvana işaret aranmalıdır. Bakara 171’deki (يَنْعِقُ = *yen’iqu*) karganın ötmesi anlamına geldiğine göre aranan hayvan bulunmuş olur.

Gerçekten de karga en’âmdan düşüktür. Çünkü leşle beslenir. Küçük kuşları, yumurtaları ve civcivleri yer. Yiyecek aramak için çöplükleri karıştırır. Tahıl bitkilerine, meyve ağaçlarına, sebzelere ve bağlara büyük zarar verir. Gelişmiş psişik (duygusal) yetenekleri vardır, kolayca evcilleştirilebilir.³⁹

Kâfirleri tanımlayan şu âyet onlarda, kargaya benzer özellikler görür:

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ.

“... İş başına geçti mi, ortalığı karıştırmak, kaynakları tahrip etmek ve nesilleri bozmak için gayret gösterir.” (Bakara 2/205)

Âyetler arası ilişkiye dikkat etmeyenler, yukarıda geçen, A’raf 179. âyete; “Onlar; bunlardan da sapıktırlar” veya “Onlar;

37 Daha düşük diye tercüme edilen (الأصل)’in kökü olan dalâlet, Arapça’da, yoldan çıkma ve düşük seviyede olma anlamındadır. (*Lisanu’l-arab* ضلل mad.)

38 Müfredât, نعم mad.

39 Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986, c. XI, s. 6423.

bunlardan da şaşkıncıdır” şeklinde anlam vermişlerdir. Koyun, sığır ve deveye, sapık veya şaşkın demenin haklı gerekçesi olmayacağı için o meâl de yanlış olmuştur.

Kâfir–karga ilişkisi, Habil–Kabil olayında da vardır. Yoldan çıkarak kardeşi Habil’i öldürmüş olan Kabil kendini, karga kadar olamamakla suçlamıştır. Bu olayı anlatan âyetler şöyledir:

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبَلُ مِنْ أَحَدِهِمَا
وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ.
لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ يَدِي إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي
أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ. إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ
مِنَ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ. فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ
أَخِيهِ فَفَتَلَهُ فَأُضْبِحَ مِنَ الخَاسِرِينَ. فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي
الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُؤَارِي سَوْأَةَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَا أَعَجَزْتُ أَنْ
أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِي سَوْأَةَ أَحِي فَأُضْبِحَ مِنَ النَّادِمِينَ

“Onlara, Adem’in iki oğlunun olayını anlat: Bir gün birer kurban sundular; birininki kabul edildi, diğerininki edilmedi. Kabul edilmeyen, “Ne olursa olsun, seni öldüreceğim” dedi. Öteki: “Allah, sadece sakınanlarınkini kabul eder” dedi.

“Inan ki, beni öldürmek için elini kaldırsan, ben seni öldürmek için el kaldırmam. Ben Allah’tan, varlıkların sahibinden korkarım”.

Isterim ki, hem benim günahımı, hem de kendi günahımı yüklenip o cehennem ateşinin arkadaşlarından olasın. Zalimlerin cezası budur”.

Sonra ötekisi nefesine uydu ve kardeşini öldürdü... Kaybedenlere karıştı gitti.

Derken Allah, yeri eşeleyen bir karga gönderdi. Bu ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermesi içindi. “Yazık bana!”

dedi. “Şu karga kadar da mı olamadım ki, kardeşimin cesedini gömeyim?” Nihâyet ettiğine pişman oldu.” (Mâide 5/27-31)

B. İÇİNDE OLANDAN SORUMLU OLMA

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ
تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. İçinizde olanı açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çekecektir. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye yeter.” (Bakara 2/284)

Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi:

“Bakın, vücutta bir et parçası vardır. O iyi olursa vücudun tamamı iyi olur, o bozulursa vücudun tamamı bozulur. İşte o kalptir.”⁴⁰

İçinde olan ile içinden geçen aynı değildir. İçinde olan; iman, küfür, sevgi, nefret, kin, iyi niyet gibi hayata yön veren şeylerdir. İçinden geçen ise genellikle şeytan vesvesesidir. Bazen içinize öyle şeyler gelir ki “acaba kafir mi oldum?” dersiniz. Bu, doğru yolda olduğunuzu gösterir. Çünkü şeytan, Kıyâmete kadar süre alınca şöyle demişti:

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ. ثُمَّ لَأَنْتَبِهَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ
وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ.

“... And olsun onlar için, senin doğru yolunun üstünde oturmaçığım.

Sonra onlara; önlere, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım. Onların çoğunu sana şükreder bulamayacak-sın.” (Araf 7/16-17)

Şeytana izin verildiği için vesvesesine engel olunamaz. Bundan peygamberler de kurtulamazlar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَمَّى الْقَى
الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ.

“Senden önce gönderdiğimiz bir tek nebi ve elçi yoktur ki, bir şeyi kursun da şeytan onun kurgusuna vesvese karıştırmış olmasın. Allah şeytanın karıştırdığını giderir, sonra âyetlerini pekiştirir. Allah bilendir, hakimdir.” (Hac 22/52)

Şeytan vesvesesinden kurtulmaya güç yetmeyeceği için onun sorumluluğu olmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz.” (Bakara 2/286)

VII. CUMARTESİ YASAĞI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً
خَاسِيَةً. فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً
لِلْمُتَّقِينَ.

“İçinizden cumartesi yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu sebeple onlara “aşağılık maymunlar olun!” demiştik. Bunu yaptık ki, hem orada olanlar ve olmayanlar için caydırıcı bir ceza, hem de sakınanlar için bir öğüt olsun.” (Bakara 2/65-66)

Yahûdilerde cumartesi günü av yasağı vardı. Davûd (a.s.) zamanında sahil kenti olan Eyle’de⁴¹ Yahûdiler yaşardı. Yılın bir ayında her taraftan oraya balıklar akın eder, neredeyse su görünmez olurdu. O ayın dışında ise sadece cumartesi günleri balık gelirdi. Derken deniz kenarında havuzlar kazıp arklar açtılar. cumartesi havuzlar balıkla dolar, pazar günü avlar güya yasağı çiğnememiş olurlar ama yine de cezalandırılacaklarından korku içinde balıklardan yararlanırlardı. Zamanla evlatlar babaların yolundan gitti, zengin oldular. Bunu hoş karşılamayanlar vazgeçirmeye çalıştılsa da vazgeçemediler. “Çoktandır bunu yapıyoruz, Allah’tan bir ceza gelmedi.” dediler. “Aldanmayın, belki bir azap gelir, yok olursunuz.” dendi. Bir sabah alçak maymunlar haline geldiler. Üç gün böyle yaşadılar, sonra yok olup gittiler.⁴²

Bir bölüm mücadeleyi sürdürdü. “Aralarından bir (başka) bölüm şöyle diyordu: “Allah’ın yok edeceği veya şiddetli azaba uğratacağı bir topluma niçin öğüt veriyorsunuz?” Öğüt verenlerin buna cevabı şöyle olmuştu: “Bu, Rabbinize, hiç değilse bir özür beyan edebilmemiz içindir, belki Allah’a karşı gelmekten sakınırlar.” Âyetler şöyle devam ediyor:

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا
الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ. فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا
نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِيَةً.

“Kendilerine yapılan öğütleri unuttunca, biz fenalıktan men edenleri kurtardık ve zalimleri, Allah’a karşı gelmelerinden ötürü şiddetli azaba uğrattık. Konan yasakları aşınca, onlara: “Aşağılık maymunlar olun” dedik.” (A’raf 7/165-166)

41 Kutsal Kitap’ın Türkçe baskısına (Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İst. 2001) eklenen haritaya göre bu yerin adı Eylat’tır.

42 Fahrüddin er-Râzi, *Tefsir-i kebîr*, Bakara 64-65’in tefsiri.

VIII. BAKARA (Kurbanlık Boğa) OLAYI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبُحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ. قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِصٌ وَلَا بِكَرٌّ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ. قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لُونَهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ. قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَزْتَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبِّحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ.

“Bir gün Musa ulusuna demişti ki: “Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor”. “Sen bizimle eğleniyor musun?” dediler. O da; “Kendini bilmez biri olmaktan, Allah’a sığınırım” dedi.

Dediler ki: “Bizim için Rabbine sor, o nasıl bir şeydir, bize açıklasın”. Dedi ki: “O bir sığırdır, diyor; ne yaşlı, ne körpe; ikisinin ortası bir şey. Haydi, verilen emri yerine getirin!”

“Bizim için Rabbine sor, o ne renktir, bize açıklasın” dediler. Dedi ki: “O, sarı bir sığırdır, diyor; sapsarı renkte. Görenlere zevk verir”.

“Bizim için Rabbine sor, o nasıl bir şeydir, bize iyice açıklasın! Bize göre o özellikler birçok sığırdır var. Allah bildirirse hedefi tam tuttururuz” dediler.

Dedi ki: “O bir boğadır” diyor. “Ne koşulup toprağı sürmüş, ne de ekin sulamıştır. Sapaşğlam! Hiç alacası da yok”. “Tamam!

Şimdi doğru bilgiyi getirdin, dediler”. Nihayet onu kestiler. Nere-deyse yapmayacaklardı.”⁴³ (Bakara 2/67-71)

بَقَرَةٌ (*bakara*), بَقْر = bakar’ın tekilidir, sığır demektir. Erkeğine (ثور = sevr) denir.⁴⁴ Âyetteki (تُثِيرُ الْأَرْضَ = *tusiru’l-arda*) ifadesi bu sığırın erkek olduğunu gösterir. Çünkü (ثور = sevr) ile (تُثِيرُ = *tusiru*) aynı köktendir. (وَلَا تَسْقِي الْحَزْتَ = *velâ tesqi’l-hars*) ikinci kanıttır. Yani öyle bir sığır ki; “Ne koşulup toprağı sürmüş, ne de ekin sulamıştır.” Bunları yapacak kabiliyette ama yapmamıştır. Bu bir boğadan başkası olamaz. Fiillerin müennes olması بَقَرَةٌ nın müennes-i lafzî olmasından dolaydır. Memfis’te Apis adı verilen boğaya tapılırdı. Memfis, Kahire’nin 35 km. güneyinde, Nil üzerinde yer alan eski Mısır kentidir. Bu inanç daha sonra Mısır’ın diğer bölgelerine yayılmıştı. Apis bir tane olur ve ölen Apis’in başka bir boğanın bedeninde yeniden dünyaya geldiğine inanılırdı. Yeni boğayı rahipler otlaklarda arar, belirgin özellikleriyle diğerlerinden ayırır, bulurlardı.⁴⁵ Tevrat’ta konu ile ilgili şu ifadeler vardır:

Mısır’da bildirin, Migdol’da duyurun, Nof’ta,⁴⁶ Tahpanhes’te duyurun: Yerini al, hazırlan, çünkü çevrendekileri yiyip bitiriyor kılıç!

İlahın Apis neden kaçtı? Boğan neden ayakta kalamadı? Çünkü Rab onu yere serdi.” (Yeremya 46/14)

Bakara’nın âyetleri Apis özelliğinde bir boğanın kesilmesini emretmektedir. Böylece o batıl inanç ortadan kalkacaktı. Çünkü Musa aleyhisselam, 40 günlüğüne Tur’a gidince İsrail oğulları, Harun aleyhisselama rağmen buzağı heykeli yapıp tapmışlardı.

43 Eski Mısır kenti Memfis’te Apis adı verilen bir boğaya tapılırdı. Yukarıdaki âyetlerde Apis özelliğine sahip bir boğanın kesilmesi emredilmiş ve o batıl inanç ortadan kaldırılmıştır. Açıklamalar böl. “Kurbanlık Boğa Olayı” başlıklı yazıya bkz.

44 *Müfredât*, بقر mad.

45 *Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi*, c. II, s. 712.

46 Nof, Memfis’in diğer adıdır. Bu husus, Tevrat’ın dipnotlarında ve ekindeki haritada yer almaktadır. (Kutsal Kitap, Yeni Çeviri, İstanbul, 2001)

“...buzacağı tutkusu onların içlerine işlemiştir...” (Bakara 2/93) Böyle olmasa, o sığırı kesmemek için bahane aramazlardı.

Hindular, ineğe saygı gösterirler. Bir inek camiye girse çıkarılması sıkıntı doğurur. Hindistan’da 250 milyon kadar inek olduğu belirtiliyor. Hint yönetiminin, ineği asıl konumuna getirmek için uğraştığı ama başarılı olamadığı bildiriliyor.⁴⁷

Müslümanların her yıl kutladığı kurban bayramı bu bakımdan önemlidir. İnsanların bir kesimi tarafından kutsanan hayvanları kurban kesen Müslümanlar bu tür inançlardan sürekli uzak kalmaktadır. Kurbanla ilgili şu âyet pek anlamlıdır:

لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤَهَا وَلَكِنَّ يَنَالُهُ التَّقْوَى مِنْكُمْ.

“O kurbanların ne etleri, ne de kanları Allah’a erişecektir. Ona erişecek olan, sizin (şirkten) korunmanızdır.” (Hac 22/37)

Kurban bayramı kurbanında önemli olan hayvanın kanını akıtmaktır. Etin yenmesi veya fakirlere dağıtılması şart değildir. Bu sebeple kurbanı kesip etini kendi yiyen veya öylece bırakıp kimseye yedirmeyen kişi de kurban kesmiş olur. Ama kurban kesmeden tonlarca eti fakir fukaraya ve eşe dosta dağıtan kişi kurban kesme görevini yerine getirmiş olmaz.

IX. UYKU ÖLÜM İLİŞKİSİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ.

“Sığırın bir parçası ile o ölüye vurun, dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir. Size belgelerini gösterir. Belki aklınızı kullanırsınız.” (Bakara 2/73)

“... İşte Allah ölüleri böyle diriltir.” hükmü önemlidir. Ahirette ölüler, bir sığır parçasının vurulması ile diriltilmeyeceklerdir. Onunla olsa olsa, uyuyan bir kişi uyandırılabilir. Öyleyse ölülerin diriltilmesi, uyuyanın uyanması gibi olabilir. Çünkü âyetlere göre ölüm bir uyku, kabir, uyuma yeri, öldükten sonra dirilme de uykudan kalkma gibidir. Bir âyet şöyledir:

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثْكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى.

“Geceleyin sizi öldüren ve gündüzün ne yaptığınızı bilen odur. Sonra belirli süre doluncaya kadar gündüzün sizi kaldırır.” (En’am 6/60)

Kıyâmetin anlamı kalkıştır. Öldükten sonra dirilme yataktan kalkış, sura üfleme de kalk borusunun çalması gibidir.

Yukarıdaki âyet, yeni öldürülmüş ve vücudu henüz bozulmamış kişinin diriltilmesinden bahsediyor. Allah Teâlâ kudretiyle onun tahrip olmuş organını düzeltmiş ve ruhu vücuda göndermiştir. İşte ölülerin yeniden dirilmesi böyle olacaktır. Önce kişinin vücudu canlı hale getirilecek, sonra ruhu, uykudan uyanır gibi bedene döndürülecektir.

İnsan, sulanmış topraktan (tîn) yaratılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ. ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ.

“Yarattığı her şeyi güzel yaratan odur. İnsanı yaratmaya tinden başlamıştır. Sonra onun soyunu süzölmüş bir özden, dayanıksız bir sudan yaratmıştır.” (Secde 32/7-8)

47 Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 2002, s. 145.

Tîn, su ile toprağın karışmış halidir.⁴⁸ Su toprağa karışmazsa hayat olmaz. Bütün yiyecekler bu şekilde oluşur. Dolayısıyla sadece Adem değil, her insan topraktan yaratılmıştır. Gıdalardan süzülen bir öz, insan tohumunu oluşturur. Tohum ana rahminde, topraktan gelen gıdalarla gelişir. Vücut ölünceye kadar toprak ve su ile beslenir. Ondan ayrılan her şey, tekrar toprak olur. Yeniden yaratılma da topraktan olacak ve insan bitkilerin çıkması gibi yeryüzüne çıkacaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى.

“Sizi topraktan yarattık, ona iade edeceğiz ve sizi bir kere daha ondan çıkaracağız.” (Taha 20/55)

A. İNSAN RUHU

Vücut, ana rahminde belli bir kıvama geldikten sonra Allah ona ruh üfler. Yukarıdaki âyetlerin devamı şöyledir:

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ.

“Sonra onu düzenli bir şekle sokmuş ve içine ruhundan üflemiştir. Sizin için kulaklar, gözler ve gönüller var etmiştir. Ne kadar az şükrediyorsunuz!” (Secde 32/9)

B. ÖLÜM VE UYKU

Ruh, vücudu ev gibi kullanır. Uykuya dalınca çıkar gider. Uyanma sırasında tekrar gelir. Ölen vücut, yıkılan ev gibidir. Yeniden yaratılıncaya kadar ruh oraya dönmez. Şu âyet bunu anlatmaktadır:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى.

“Allah ölüm esnasında ruhları alır, ölmeyenlerinkini de uykuda alır. Ölümüne hükmettiğini tutar, ötekini belli bir vakte kadar salıverir. (Zümer 39/42)

Âyete, daha açık olarak şu meâl verilebilir:

“Allah ölümü esnasında nefsleri vefat ettirir, ölmeyen nefsin vefatı uykudadır. Ölümüne hükmettiği nefsi tutar, ötekini belli bir vakte kadar salıverir.”

Âyette hem mevt, hem vefat kelimeleri geçer. “Nefisler” hem (موت) ve (يتوفي=yeteveffa) fiilinin mef’ûlü hem mevtin (موت) ve (مات=menam)ın yani uykunun fâilidir. Buna göre bir kişide iki nefis vardır. Biri vefat ettirilen nefis, diğeri de uyuyan ve ölen nefistir. âyetler arası ilişkiler iyi kurulursa görülür ki, uyuyan veya ölen beden, vefat ettirilen ise ruhtur.

Vefat’ın kökü vefâ (وفى)‘dır. Vefâ Arapçada bir şeyin tamamına ulaşma anlamındadır. Vefat ettirmek yani teveffi=(توفي); işini tamamlamaktır. Ölüm veya uyku sırasında ruhun yapacağı bir iş kalmadığı için Allah onu bedenden çekip alır.

Mevt (موت), canlılığın kaybolması yani ölüm demektir.

Uyuyan ve ölen bedendir. Ruh ne ölür, ne de uyur. İnsan, ruh ile beden birleşimidir. Bunların her ikisine de nefis denir. Kur’ân bize, ölmüş bedenden ayrılan bir ruhun yapacağı şu konuşmayı bildirir:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ. لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ.

“Onlardan birine ölüm gelince der ki: “Rabbim! Beni geri çeviriniz. Belki terkettiğim dünyada iyi bir iş yaparım. Hayır; bu onun

48 Ragıp el-İstafahani, Müfredât طين mad.

söylediği sözdür. Arkalarında yeniden dirilecekleri güne kadar berzah (engel) vardır.” (Müminun 23/99-100)

Ruh ile vücudun ilk birleşmesi ana rahminde olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا.

“Allah sizi topraktan, sonra bir meni parçasından yarattı. Sonra eşleşmiş hale getirdi.” (Fâtır 35/11)

Ahirette beden tekrar yaratılınca eşleşme de tekrarlanacaktır. Bu, (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ) “Nefisler eşleştiği an...” (Tekvir 81/7) diye bildirilen andır.

Uyku, dinlenmek için zorunludur. Ölüm de bozulmayan, ihtiyarlamayan ve hasta olmayan ölümsüz yani Ahiret hayatına uygun bir vücuda sahip olmak için zorunludur. Kişi, bu işin göz açıp kapayıncaya kadar bittiğini sanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“O saatin oluşu ancak bir göz kırpması kadardır, belki ondan da az. Çünkü Allah’ın gücü her şeye yeter.” (Nahl 16/77)

Yeniden dirilme bu dünyada olur ve ruh o zaman bedenle eşleşir. O zaman kişi kendini, uykudan uyanmış gibi hissedecektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَنُفِّخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ.

“Sura üflenmiştir. İşte o zaman kabirlerinden Rablerine doğru koşup giderler. Yazık oldu bize! Bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı? derler.” (Yasin 36/51-52)

Kişinin algılaması açısından uyku ne ise ölüm de odur. Yukarıdaki âyetler bunu anlatmaktadır.

I. KİTABI TAHRİF

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ
ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ.

“Bunların size inanmalarını mı bekliyorsunuz? Halbuki, içlerinden bir takımı, Allah’ın sözünü dinlerler. Ona akılları yatar, yine de başka tarafa çekerler. Bunu bile bile yaparlar.” (Bakara 2/75)

Tahrîf , harf kökündendir. Harf sözlükte uç, kıyı, sivri ve keskin taraf anlamlarına gelir.¹ Sözü Tahrîf ise iki tarafa yüklenilecek anlamlar taşıyan bir sözü yalnız bir tarafa çekmektir.²

Kur’ân’ın yasakladığı Tahrîf dine saldırma maksadıyla, kelimeyi yerleşik anlamından çıkarıp diğer anlamına kaydırmaktır. Bu konu şu âyette, örneklerle açıklanmıştır.

مَنْ الدِّينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لِيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنَا فِي الدِّينِ
وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعُ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ
وَأَقْوَمَ وَلَكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا

“Kimi Yahûdiler kelimeleri yerlerinden Tahrîf ederler (yerleşik anlamlarından kaydırırlar) “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا = semi’na ve aseyna” “رَاعِنَا” = isma’ gayre musmain” bir de “وَاسْمَعُ غَيْرَ مُسْمَعٍ = râinâ” derler. Bunu dillerini bükerek ve dine saldırarak yaparlar. Eğer bunlar, “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا” = “semi’nâ ve ata’nâ” وَاسْمَعُ “isma” bir de “انظُرْنَا = unzurnâ” deselerdi elbette daha iyi ve daha doğru olurdu. Ama kâfirlik etmelerinden dolayı Allah onları lanetledi. Artık pek az inanırlar.” (Nisa 4/46)

İKİNCİ BÖLÜM KİTAP ve TAHRİF

1 Mütercim Asım, *Kamus* حرف mad.

2 Ragıp el-İsfahani, *Müfredât*, حرف mad.

Âyette geçen üç cümleden her birinin, birbirine zıt iki anlamı vardır.

1. “*سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا*=*semi'nâ ve aseynâ*” cümlesinin bir anlamı “dinledik ve sıkı tuttuk” diğeri ise “dinledik ve isyan ettik” şeklindedir. Çünkü (*asâ*=*عصى*); hem isyan, hem de değneği tutar gibi sıkı tutma anlamına gelir.³ Ulaşabildiğimiz tefsir ve meallerde bu inceliğin tespit edilemediği görülmektedir. Eğer “*سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا*=*semi'nâ ve ata'nâ*” “Dinledik ve boyun eğdik” deselerdi onu Tahrif, yani başka anlama çekme imkanı olmayacağından daha iyi ve daha doğru olurdu.
2. “*وَاسْمِعْ غَيْرَ مُسْمِعٍ*=*isma' gayre musmain*” cümlesinin bir anlamı, “lütfen dinle, sana söz söylemek haddimize değil ama..” diğeri ise “dinle, söz dinlemez adam”⁴ şeklindedir. Eğer sadece “dinle” anlamına gelen, “*اسْمِعْ*=*isma*” ifadesi kullanılsaydı başka anlama çekilemezdi.
3. “*رَاعَيْنَا*=*rainâ*” cümlesinin anlamlarından biri “bizi güt” diğeri “bizi gözet” şeklindedir. “Bizi güt” sözünde bir işneleme vardır. Yani “Sen bizi hayvan güder gibi gütmek istiyorsun, öyleyse güt” demiş olurlar. Dillerini biraz eğer, ayın harfini uzatarak raînâ derlerse “bizim çoban” demiş olurlar. Ama eğer “*انظُرْنَا*=*unzurnâ*” deselerdi “bizi gözet” dışında başka anlama çekilemezdi.

Tahrifin başka şekilde olması Kur'ân için mümkün değildir. Çünkü bu Kitap, milyonlarca insanın hafızasındadır ve sayısız baskısı bulunmaktadır.

Âyette yer alan, “... Bunu dillerini bükerek ve dine saldırarak yapılar” cümlesi Tahrif için kötü niyeti şart koşmaktadır. Yoksa birden fazla anlam içeren bir sözle ilgili yanlış bir tercih veya dili

dönmeyen yahut unutan kişinin âyeti yanlış okuması, Tahrif kapsamına girmez.

II. YAHÜDİLER İSYAN SÖZÜ MÜ VERDİLER?

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ
بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.

“Bir gün sizden kesin söz almıştık. Tur’u da tepenize kaldırmıştık. “Size verdiğimiz şeye sıkı sarılın; dinleyin!” demiştik. “Dinledik ve sıkı sarıldık” demiştiniz.⁵ Oysa kâfirlik etmeniz sebebiyle o buzağı tutkusu içinize işlemişti. De ki: “İmanınız size ne kötü emir veriyor!.. Eğer inanmış kimselerseniz”. (Bakara 2/93)

Ayette geçen “*سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا*=*semi'nâ ve aseynâ*” cümlesine, “Dinledik ve sıkı sarıldık” şeklinde anlam verdik. Ancak bütün meâl ve tefsirler ona; “Dinledik ve isyan ettik” şeklinde anlam vermişlerdir.

Sahneyi göz önüne getirelim; Allah Tur’u, o koskoca dağı İsrail oğulları’nın üstüne kaldırmış, onlardan kesin söz alıyor; “Size verdiğimiz şeye sıkı sarılın” diyor. Böyle bir anda kim “işittik ve isyan ettik” diyebilir?

Şu âyet, dağın durumunu daha açık olarak bildiriyor:

وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا
آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.

3 es -Sıhah, Tacu'l- arus, Lisanu'l-arab.

4 Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, c. II, s. 1363, (Nisa 46. âyetin tefsiri).

5 Burada iltifat sanatı vardır; “demiştiniz” yerine “dediler” yazmak gerekir. Ancak Türkçe’de iltifat sanatı olmadığından, böyle yapmak cümlemin güzelliğini ve akışkanlığını bozar. Bu sebeple yukarıdaki anlam tercih edilmiştir.

“Bir gün o dağı yerinden koparıp tepelerine kaldırdık, sanki bir gölgelik gibi oldu. Üstlerine düşecek sandılar. “Size verdiğimizize sıkı sarılın, onda olanı aklınızdan çıkarmayın, belki sakınırsınız” dedik.” (A’raf 7/171)

Bir an için “isyan ettik” dediklerini düşünelim. Böyle söyleyen birinden söz alınmış olur mu? Halbuki Allah, “Bir gün sizden kesin söz aldık” diyor.

Ayetin son bölümü şöyledir: “... Oysa kâfirlik etmeniz sebebiyle o buzağı tutkusu içinize işlemiştir. De ki: “İmanınız size ne kötü emir veriyor!.. Eğer inanmış kimselerseniz.” “İşittik ve isyan ettik” diyenler için böyle bir ifade kullanılmaz.

Bütün bunlara göre “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا” cümlesine anlam verirken “عَصَيْنَا=aseyna” kelimesine özel önem vermek gerekir. el-Asa (العصا) değnek demektir. “عصى=asâ” ise değneği tutar gibi tuttu veya değnekle döver gibi dövdü anlamındadır. Esmâî. , bazı Basralıların şu sözünü nakleder: Değneğe asa denmesi elin ve parmakların, üzerinde birleşmesinden dolayıdır. Ebû Abîd’e göre asa’nın kök anlamı, birleşme ve anlaşmadır. (عصى): İsyân etti, emre karşı çıktı anlamına da gelir.⁶ Her iki anlam da değnekte saklıdır. Onu bir iş için kullanırsanız, sıkı sarılırsınız. Ama değneği bir başkasının kafasına da indirebilirsiniz. Bu da onun “isyan” anlamı ile ilgilidir.

Buna göre “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا” cümlesi, “işittik ve sıkı sarıldık” anlamına gelebileceği gibi “işittik ve isyan ettik” anlamına da gelebilir. Kötü niyetliler, böyle ifadeleri seçerler ki, her yöne çekebilirsinler. Bu tür kullanıma cinas denir. “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا” Nisa 46. âyette bu şekilde kullanılmıştır. Bu sebeple o âyette Yahûdilerin “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا=semina ve aseyna” yerine “سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا = semi’nâ ve ata’nâ” “Dinledik ve boyun eğdik” demelerinin daha iyi olacağı bildirilmiştir. “Daha iyi” “iyi”nin karşılığıdır. Demek ki, Yahûdilerin “سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا” demeleri de iyidir, ama onu başka

6 es-Sihah, Tacu’l-arus, Lisanu’l-arab.

tarafa yani “işittik ve isyan ettik” anlamına çekme imkanı olduğu için Allah, ikinci cümleyi söylemelerini tavsiye etmiştir. Bu âyetle ilgili açıklama “Kitabı Tahrîf” başlığı altında geçmişti.

Tevrat’ın konu ile ilgili bölümü şöyledir:

«Musa gidip RABB’in bütün buyruklarını, ilkelerini halka anlattı. Herkes bir ağızdan, “RABB’in her söylediğini yapacağız” diye karşılık verdi.»

Musa RABB’in bütün buyruklarını yazdı. Sabah erkenden kalkıp dağın eteğinde bir sunak kurdu, İsrail’in on iki oymağını simgeleyen on iki taş sütun dikti. Sonra İsraili gençleri gönderdi. Onlar da Rabb’e yakmalık sunular sundular, esenlik kurbanları olarak boğalar kestiler. Musa kanın yarısını leğenlere doldurdu, öbür yarısını sunağın üzerine döktü.

Sonra antlaşma kitabını alıp halka okudu. Halk, «Rabb’in her söylediğini yapacağız, O’nu dinleyeceğiz» dedi.” (Tevrat, Çıkış 24/3-7)

Kur’ân’daki bilgi ile Tevrat’taki bilginin birbirini tamamladığı görülmektedir. Bu da Kur’ân’ı açıklamada önceki ilahi kitaplardan yararlanılabileceğini gösterir.

III. KUR’ÂN’DA MEŞİET VE İRÂDE

Kur’ân’da şey (الشئ) ve irâde (الإرادة) kökünden türemiş fiiller vardır. İrâde istemek; şey, var etmek anlamına mastardır. Bunlar isim olarak da kullanılırlar. Master bir eylemi; isim, o eylemin etkisi ile ortaya çıkan durumu bildirir.⁷ İradenin isim anlamı istek, şey’in isim olarak anlamı ise varlıktır.⁸

Master, fiilin çıkış yeri yani türetildiği yerdir. Mazi ile mastarda aynı harfler bulunur. Şey (الشئ) de ش ي ء harfleri vardır.

7 Ahmed b. Ali b. Mes’ûd, Merah’ul-ervâh, s, 4-8, tarih ve yer yok; Muhammed Saîd İsbir, Bilal Cüneydi, eş-Şâmil, Mu’cem fi ulûm’il-luğa ve Mustalahâtihâ, s. 857, İkinci baskı, Beyrut 1985.

8 Ragıp el-İsfahani, Müfredât شئ ve رود maddeleri.

Bu sebeple aynı harfleri taşıyan (شاء) fiili ondan türetilmiş,⁹ irâde (الإرادة) den de (اراد) fiili türetilmiştir.¹⁰ Mastar ile fiil arasında anlam farkı olmaz. Fiiller zamana bağlı olarak meydana geldiği için tek fark onlardaki zaman unsurudur. Bu sebeple (شاء) var etti, (اراد) istedi anlamına gelir.

Bir de (شاء) fiilinin mimli mastarı olan meşîet (المشيئة) kelimesi vardır. Kur'ân'da meşîet geçmez ama “şey” ve çoğulu “eşya” 237 kere geçer. Meşîet (المشيئة); başındaki *mîm* ve sonundaki yuvarlak *ta* (ة) ile *me'file* (مفعلة) vezninde mastar mîmîdir. Bu vezin pek az olur.¹¹

Çoğunlukla akaid ve tefsir kitaplarında kullanılan *meşîete* (المشيئة), bir delile dayanmadan irade anlamı verilmiştir. Onun mastar olmasından hareketle (شاء) fiiline de aynı anlam yüklenmiştir. Halbuki muhakkikler demişlerdir ki, mastar mîmî, mastar anlamında isimdir ama mastar değildir.¹² Dolayısıyla *meşîet* (المشيئة) kelimesinden hareketle *şâe* (شاء) fiiline bir anlam yüklenemez. Ama Arap dili uzmanları bu konuda dik duramadıkları için önce *meşîet* (المشيئة)'e irade anlamı verilmiş, sonra bu anlam, *şâe* (شاء) fiiline taşınmıştır. Bu tavır çok sayıda ayetin yanlış anlaşılmasına ve ayetler arası ilişkinin bozulmasına yol açmıştır.

Bu başlık altında önce (اراد) ve (شاء) fiillerinin doğru anlamı verilecek sonra yapılan yanlışlıklara ve meydana gelen tahribata dikkat çekilecektir.

9 (شاء) aslında (شيأ) dir. ي dan önce fetha bulunduğu için elife dönüşmüş ve (شاء) olmuştur.

10 (الإرادة) if'âl babından (اراد) fiilinin mastarıdır. (اراد) aslında (ار و د) idi. و meftuh, önceki harf sakın olduğu için hareketi önceki harfe verilerek و elife çevrildi ve (اراد) oldu. (الإرادة) nin aslı da (الإر و اد) iken و hazfedildi ve onun yerine kelimenin sonuna bir ة eklendi.

11 Muhammed Saîd İsbir, Bilal Cüneydî, a.g.e, s. 945.

12 Muhammed Saîd İsbir, Bilal Cüneydî, a.g.e, s. 945.

A. İRÂDE

İrâde, bir şeyin olmasını istemektir. Allah Teâlâ irâdesini şöyle beyan eder:

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Allah ister ki, size açık açık anlatsın; size, sizden öncekilerin yollarını göstere sin ve tövbenizi kabul etsin. Allah bilir, doğru karar verir.” (Nisa 4/26)

Allah'ın iradesine rağmen iyilerin yoluna giren ve tövbe eden azdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ

“Ne kadar istersen iste; insanların çoğu inanacak değillerdir.” (Yusuf 12/103)

Allah'ın iradesine aldırmayanlar, müminlerin de kendileri gibi olmasını isterler. Yani Allah'ın iradesi ile onların iradesi arasında zıtlık olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ
تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا

“Allah ister ki, (tövbe edesiniz de) tövbenizi kabul etsin. Şehvetlerine uyanların isteği ise sizin büyük bir yamuklukla yamulmanız yönündedir.” (Nisa 4/27)

Bir âyet de şöyledir:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Kâfirler hoşlanmasa da Allah, nurunu tamamlayacaktır. (Saf 61/8)

Sonuç olarak insanın irâdesi, Allah'ın irâdesine ters olabilir. Bir şeyi istemek başka, yapmak başkadır. Allah istediği her şeyi yapabilir. Bu sebeple şöyle buyrulmuştur “*يُرِيدُ¹³ إِنْ أَرَادَ اللَّهُ بِكُمُ الْمَعْلُومَ مَا يُرِيدُ* Allah istediği kararı alır.”¹⁴

Allah, irâde ettiği bir şeyi yapmak isterse, onun için “ol” emrini verir. Bir âyet şöyledir:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“Allah bir şeyi isterse yaptığı, onun için “ol” demesidir; sonra o şey olur.” (Yasin 36/82)

Allah insana da irade vermiştir. Yapabileceği şeyler, Allah'ın verdiği güç ve imkânlarla sınırlıdır. O, bu gücü ve imkânları iyi kullanmak zorundadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا. وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا. كَلَّا نُمَدِّدُ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا

“Kim dünyalık isterse orada ona, vereceğimiz kadarını verir, sonra cehennemi onun yeri yaparız; yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Kim de Ahireti ister ve bir mümin olarak onun için çalışırsa bunların çalışmaları teşekkürle karşılır. Onlardan her birine; onlara da bunlara da Rabbinin ikramından ekleriz. Rabbinin ikramı engellenemez.” (İsrâ 17/18-20)

İman ve salih amel, kişinin gayretine bağlı olarak gerçekleşir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

“De ki: Gerçek Rabbinizden gelendir; artık inanan insanın, görmek istemeyen de kâfir olsun. Ama biz, yanlış yapanlara öyle bir ateş hazırladık ki, dumanı onları içine alacak, yardım isterlerse, erimiş maden gibi yüzleri kavuran su ile yardımlarına koşula-caktır. Ne kötü içecek ve ne fena birliktelik!

Inanan ve iyi iş yapanlara gelince, biz güzel iş yapanın ücretini zayi etmeyiz. Onların payına düşen, içinden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Orada altın bileziklerle süslenecekler, tahtlara kurulacaklar, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyeceklerdir. Ne iyi karşılık ve ne güzel birliktelik!” (Kehf 18/29-31)

B. KADER = ÖLÇÜ

Allah, her şeyin ölçüsünü ve standardını belirlemiştir. İman, küfür, helâl, haram, hayır ve şer Allah tarafından bir standarda bağlanmıştır. İlgili ayetlerden bir kısmı şöyledir:

وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

O her şeyi yaratmış sonra her şey için tam bir ölçü belirlemiştir. (el-Furkan 25/2)

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا

13 Hud 11/107.

14 Maide 5/1.

Allah'ın işi, ölçüğü tam olarak belirlenmiş şekildedir. (el-Ahzâb 33/38)

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

Biz, her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır. (el-Kamer 54/49)

فَدَجَلَّ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

Allah her şey için bir ölçü oluşturmuştur. (et-Talak 65/3)

مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ

İnsanı nutfeden yaratmış sonra ölçüsünü belirlemiştir. (Abese 80/19)

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ

Ölçüyü belirleyen sonra yolu gösteren odur. (el-A'lâ 87/3)

İşte kader, bu ölçü ve standartlardır. Her şeyin ölçüsünü belirleyen Allah Teâlâdır. Cezayı veya ödülü bu ölçülere göre verir. İlgili âyetler buna göre anlaşılmalıdır. Şu âyet onlardan-
dır:

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُومٌ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَن يَشَاءِ اللَّهُ يُضِلَّهُ
وَمَن يَشَأْ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

“Âyetlerimizi yalan sayanlar karanlığa gömülmüş sağırlar ve dil-
sizlerdir. Allah sapık saydığını yoldan çıkarır, yola gelmiş saydığını
da doğru yol üzerinde bulundurur.”¹⁵

Allah, kaderi yani standartları belirlemiş, onlara uygun dav-
ranılmasını istemiş; ama kimseyi buna zorlamamıştır. Doğruları
yapma konusunda gayret gösterenin önünü açacağını ve işlerini

kolaylaştıracağını bildirmiştir. Bu onun bir ikramıdır. İlgili
âyetlerden bir kısmı şöyledir:

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ. وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ. وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ. إِنَّ
سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ. فَأَمَّا مَن أَعْطَىٰ وَاتَّقَىٰ. وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَىٰ. فَسَنُيَسِّرُهُ
لِلْيُسْرَىٰ.

Ortalığı bürüdüğü sırada gece hakkı için, Ağarmaya başladığı sı-
rada gündüz hakkı için, erkeği ve dişiye yaratan hakkı için, Sizin
gayretleriniz, gerçekten farklı farklıdır. Kim verir ve korunur, Ve
en güzeli tasdik ederse, Onu en kolaya kolayca ulaştıracağız. (el-
Leyl 92/1-7)

Allah, cimrilik eden, yalana sarılan ve kendini beğenmiş
olanın işini zorlaştırır. Bu da onun bir lutfudur, belki yola ge-
lir. İlgili âyetlerden bir kısmı şöyledir:

وَأَمَّا مَن بَخِلَ وَاسْتَغْنَىٰ. وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَىٰ. فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَىٰ. وَمَا
يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّىٰ.

Kim cimrilik eder, kendini kendine yeter görür, En güzeli yalan
sayarsa, Biz onu, en zora kolayca ulaştıracağız. Düştüğü zaman
onun malı hiç bir işine yaramayacaktır. (Leyl 92/8-11)

Allah, yoluna kabul etmeyeceği kişiler konusunda şöyle bu-
yurur:

“Allah kâfirler topluluğunu yola getir-
mez.”¹⁶

“Allah fâsıklar topluluğunu yola getir-
mez.”¹⁷

16 Bakara, 2/264; Maide, 5/67; Tevbe, 9/37; Nahl, 16/107.

17 Maide, 5/108; Tevbe, 9/24, 80; Saff, 61/5; Munafikun, 63/6.

يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ “Allah zalimler topluluğunu yola getirmez.”¹⁸

“Allah nankör yalancıyı yola getirmez.”¹⁹

“Allah yalancı müsrifi yola getirmez.”²⁰

“Âyetlerine inanmayanları Allah yola getirmez.”²¹

Yoluna kabul edeceği kişiler konusunda da şöyle buyurur:

وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ

“Allah, kendine yöneleni yola getirir.”²²

وَمَنْ يَعْتَصِم بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Kim Allah’a bağlanırsa kesinkes doğru yola iletilir.”²³

يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Allah, rızasına uygun davrananı Kur’an vasıtasıyla selâmet yollarına yöneltir; kendi izni ile onu, karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve doğru bir yola sokar.”²⁴

Hayatta karşılaştığımız şeyler; öğretmenin sınav yapmasına benzer. Kuralları öğrenci koymaz, onun görevi çalışmaktır. İyi

18 Bakara, 2/258; Al-i İmran, 3/86; Maide, 5/51; En’am, 6/144; Tevbe, 9/19, 109; Kasas, 28/50; Ahkaf, 46/10; Saff, 61/7; Cuma, 62/5.

19 Zümer, 39/3.

20 Mü’min, 40/28.

21 Nahl, 16/104.

22 R’ad, 13/27; Şura, 42/13.

23 Al-i İmran, 3/101.

24 Maide, 5/16.

bir öğretmen, çalışan öğrenciye iyi not verir ve sınıfını geçirir. Allah da imtihan etmektedir. Kuralları o koymuştur. Kişi gayretini ne yönde gösterirse Allah o yönde sonuçlar halk eder.

C. ERÂDE (اراد) ve ŞÂE (شاء) FİİLLERİ

Erâde (اراد) bir şeyi istedi, *şâe* (شاء) bir şeyi yaptı, anlamındadır. “Şey” kelimesi her varlık için kullanılabilir. Allah da varlık olduğundan kendine “şey” demiş, “لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ” “Ona denk bir şey yoktur” (Şura 42/11) buyurmuştur.

Şâe (شاء) fiili, yapılan şeye göre anlam kazanır. Kur’an’da geçen *şâe* (شاء)nin faili Allah ise istediği şeyi yarattığı; faili insan ise, ister hayır, ister şer olsun, işini kuralına göre yaptığı için sonucunu Allah’ın yarattığı anlaşılır. Allah kuralsız iş yapmaz. O şöyle buyurur:

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مِنَ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ
النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ.

“Rabbin mümin yapsaydı yeryüzündekilerin hepsi elbette tamamen mümin olurlardı. Öyle iken, mümin oluncaya kadar insanları sen mi zorlayacaksın?” (Yunus 10/99)

Şâe (شاء) fiiline erâde (اراد) manası verilince bu anlamlar kaybolur ve Allah’ın bazı kimselerin mümin olmasını istemediği gibi yanlış bir anlam ortaya çıkar. Buna üç örnek verelim:

a- İbrahim 4. âyet:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَن
يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah direneni sapıklıkta bırakır, kabul edeni de yola getirir. Güçlü olan O, doğru karar veren O’dur.” (İbrahim 14/4)

Tefsir ve meallerin çoğunda âyete şu anlam verilmiştir:

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de yola getirir. Güçlü olan o, doğru karar veren odur.”

Bu meâlde *şâe* (شاء) fiilinin muzarisi olan “*yeşâ* = يشاء” kullanılmıştır. Ona irâde manası verilerek başka yanlışlara da yol açılmıştır. Allah dilediğini yola getirecek ve dilediğini saptıracaksa neden elçi gönderir? Bu durumda elçinin, o toplumun dili ile açıklama yapmasının ne anlamı olur? Böyle anlamsız bir iş doğru karar veren Allah’a yakıştırılır mı? Allah’ın sözüne, çelişki oluşturacak şekilde anlam verilir mi?

“*yeşâ*=يشاء” fiiline irâde anlamı verenler, hiç olmazsa “*yeşâ*”nın faili olan “o” zamirini Allah lafzını gösterir şekilde değil de “*men*=kim”i gösterir şekilde anlasalardı âyetin iç bütünlüğü yok olmazdı. Çünkü “*men yeşâ*”daki *men* lafzı, zamirin yakınında; Allah lafzı ise uzağındadır. Bu sebeple zamirin Allah lafzını göstermesi için karine gerekir. Burada böyle bir karine yoktur. Hiç olmazsa âyete şu anlamı vermeliydiler:

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah dileyeni sapıklıkta bırakır, dileyeni de yola getirir. Güçlü olan o, doğru karar veren odur.” (İbrahim 14/4)

Bu şekildeki anlam, âyetin iç bütünlüğünü sağlasa da âyetler arası bütünlüğü bozar. Daha önce belirtildiği gibi Müslüman olmayı istemek yetmez; o isteğe uygun gayret gerekir. “*yeşâ*=يشاء” fiiline irâde anlamı verilince gayret gösterme gereği kaybolup gider.

Bu hatayı yapanların önemli bir kısmı itikatta Maturîdî mezhebine bağlı olduklarını söylerler. Hâlbuki mezhebin kurucusu *Ebu Mansûr el-Mâturîdî*, İbrahim Suresinin 4. âyetini şöyle tefsir etmiştir:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيَتَّبِعَهُ لَّهُمْ فَيُضِلَّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (أَيُّ يَضِلُّ اللَّهُ مِنْ آثَرِ سَبَبِ الضَّلَالِ وَ يَهْدِي مِنْ آثَرِ سَبَبِ الَّذِي بِهِ يَهْتَدِي يَهْدِيهِ ذَلِكَ).

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah sapıklığı şey edeni yani sapıklık sebebini tercih edeni sapıklıkta bırakır, yola gelmeyi şey edeni yani kendini yola getirecek sebebi tercih edeni de yola getirir. O, bununla yola gelir...”

Maturîdî şöyle devam ediyor:

و قال قائلون : فيضلُّ اللهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ، هذا حكم الله أن يضل المكيبين و يهدي المصدقين لكن الوجه فيه ما ذكرنا بدءاً أنه يضل من آثر سبب الضلال ويهدي من يشاء أي من آثر سبب الإهتداء.

Bazıları şöyle dedi: “Allah şey edeni dalalette bırakır, şey edeni de yola getirir” âyeti, Allah’ın; yalanlayanları dalalette bırakma, tasdik edenleri de yola getirme kararını gösterir.” Ama Allah’ın, dalalet sebebini tercih edeni sapık, yola gelme sebebini tercih edeni yola gelmiş sayma prensibi sebebiyle doğru olan bizim dediğimizdir.²⁵

Maturîdî, İbrahim 4. âyette geçen *يشاء*’ya “tercih” anlamı verirken surenin 3. ayetini dikkate almış olmalıdır. Ayet şöyledir:

25 Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturîdî, es-Semerkandî (ö. 333 h./944 m.) *Tevlât’ul-Kurân*, Tahkîk, Hatice Boynukalın, ilmî kontrol Bekir Topaloğlu, İst. 2006, c. VII, s. 458.

الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ

“Dünya hayatını Ahirete tercih edenler, Allah’ın yolundan yüz çevirenler ve o yolda bir eğrilik olmasını isteyenler, işte onlar derin bir sapıklık içindedirler.”

Ayetin; “الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ” bölümüne “Dünya hayatını Ahirete tercih edenler...” diye meal veren bizzat Maturîdî’dir. Çünkü onun, burayla ilgili tefsiri şöyledir:

الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ أَي آثَرُوا وَ اخْتَارُوا
الحياة الدنيا على الآخرة...²⁶

Maturîdî mezhebine göre kulun yapabileceği sadece kesb yani bir gayret içine girmektir. Neticeyi yaratacak olan Allah’tır. Bir başka ifadeyle kul kâsib Allah hâliktir. Kulun yapacağı, hidayeti veya dalaleti kesb, Allah’ın yapacağı da bunları yaratmaktır.

Maturîdî hicri 333, miladi 944 yılında vefat etmiştir. (شَاءَ) fiiline “var etme” manası verip iradeden bahsetmemesi, bu kelimedeki anlam değişikliğinin o tarihten sonra ortaya çıktığının delili sayılabilir. Çünkü bu tefsir, kullandığımız kaynakların en eskilerindedir.

b- En’âm 148 ve 149. âyetler:

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا ءَابَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا
مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ
عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا
تَخْرُصُونَ. قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ.

“Müşrikler diyeceklerdir ki: “Eğer Allah içimizde hidayeti yatarsaydı ne biz şirke düşerdik ne atalarımız. Bir şeyi haram da kılmazdık.” Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle bir yalana sarıldılar. De ki: “Yanınızda bununla ilgili bir bilgi var mı ki, çıkarıp bize gösteresiniz. Siz sadece zannınızın peşine takılmışsınız; siz sadece atıyorsunuz.”

“De ki, susturucu delil Allah’ın delilidir; eğer içinizde hidayeti yaratacak olsaydı elbette onu hepinizde yaratırdı.”

Bu âyete şöyle meal vermiştir:

“Müşrik olanlar elbette diyeceklerdir ki: “Eğer Allah dilemiş olsa idi biz de şirke düşmezdik, babalarımız da. Ve ne de bir şeyi haram kılardık.” Onlardan evvelkiler de böyle tekzipte bulunmuştu, nihâyet azabımızı tattılar. De ki: “Sizin yanınızda ilimden bir şey var mı? Onu bize çıkarsanız. Siz zandan başka bir şeye tâbi olmuyorsunuz ve siz ancak yalan yanlış tahminlerde bulunanlardan başka değilsiniz. De ki: “Hüccet-i bâliğa, Allah Teâlâ’ya mahsusdur. Eğer o dileseydi elbette hepimizi hidâyete erdirirdi.”²⁷

Bu meâl göre müşrikler diyor ki, “Eğer Allah dilemiş olsa idi biz de şirke düşmezdik, babalarımız da.” Şâe (شاءَ) fiiline *erâde* (اراد) manası verilerek Allah, onların bu yalanını şöyle tasdik etmiş gösteriliyor: “Eğer o dileseydi elbette hepimizi hidâyete erdirirdi.”

Allah onları tasdik ediyorsa neden yalancılık, bilgisizlik, zan ve yanlış tahminlerde bulunma ile suçluyor ve şöyle diyor?

“Onlardan evvelkiler de böyle tekzipte bulunmuştu, nihâyet azabımızı tattılar. De ki: “Sizin yanınızda ilimden bir şey var mı? Onu bize çıkarsanız. Siz zandan başka bir şeye tâbi olmuyorsunuz ve siz ancak yalan yanlış tahminlerde bulunanlardan başka değilsiniz.”

Bu meâlî, bir de şu âyet meâlîyle karşılaştıralım:

“Allah ister ki, size açık açık anlatsın; sizi, sizden öncekilerin yol- larına yöneltsin ve tövbenizi kabul etsin...” (Nisa 4/26)

Bu âyete göre Allah herkesi yola getirmek ister. Zaten elçi- lerini bunun için göndermiştir. Bir ayette insanların yola gel- mesini isteyip diğerinde istememesi olacak şey değildir. Eğer (شَاءَ) fiiline “şeyi var etti” anlamı verilirse hata düzelir ve çelişki ortadan kalkar. Buradaki “şey” hidayet olduğu için (شَاءَ) “hida- yeti var etti” şeklinde tercüme edilir. O zaman Enâm 148. âyette müşriklerin söylediği söz şu olur:

لَوْ شَاءَ اللَّهُ (أَجَادَ اللَّهُ فِينَا الْإِيمَانَ) مَا أَشْرَكْنَا وَلَا ءَابَاؤُنَا

“Allah içimizde hidayeti var etseydi ne biz şirke düşerdik ne de atalarımız.”

Yani Allah, varlıkları yarattığı gibi içimizde hidayet de ya- ratsaydı şirke düşerdik, demiş oluyorlar. Hâlbuki Allah’ın böyle bir kuralı olsaydı o hidayeti herkeste yaratırdı. O zaman da iman, bir imtihan vesilesi olmazdı. Bu sebeple Enâm 149. âyetin meali şöyledir:

قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ (خَلَقَ الْهَدَايَةَ فِيكُمْ) لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (لَخَلَقَهَا فِي جَمِيعِ النَّاسِ)

“De ki, susturucu delil Allah’ın delilidir; eğer içinizde hidayeti ya- ratacak olsaydı elbette onu hepinizde yaratırdı.”

Müşrikler iyi bilirler ki hidayet, insanın tercihine bağlı ola- rak yaratılır. Eğer kararlılık gösterebilirlerdi onlar da inanırlardı. Bu sebeple söyledikleri söz yalandır. Âyetin ilgili bölümü şöy- ledir:

كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا

“Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar böyle bir ya- lana sarıldılar.”²⁸

Allah müşrikleri ispata çağırmış ve şöyle demiştir:

قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا

“De ki; yanınızda bir bilgi var mı ki, çıkarıp bize gösteresiniz?”

Bir bilgileri olmadığı için onlar, zanna dayanmakta ve yanlış tahminlerde bulunmaktadırlar. Âyetin ilgili bölümü şöyledir:

إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ

“Siz sadece zannınızın peşine takılmışsınız; siz sadece atıyorsunuz.”

Müşriklerin benzer iddiaları şu âyette tekrarlanır:

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا ءَابَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ.

“Müşrikler dediler ki: “Allah içimizde hidayeti yaratsaydı ne biz, ne atalarımız onun dışında bir şeye kul olmaz, onun haram kıl- madığı şeyi haram kılmazdık. Onlardan öncekiler de öyle yaptılar. Elçilere düşen açık tebliğden başka nedir ki?” (Nahl 16/35)

Şu âyetler her şeyi izah etmektedir:

28 Tefsir ve mealler buradaki كَذَّبَ fiiline “yalanlama” anlamı vermişler ama neyin yalanlandığını söylememişlerdir. كَذَّبَ burada lazım fiildir; çok yalan söy- leme anlamına gelir. Bu fiil genellikle ب harf-i cerri ile müteaddi kılınır. Ama harf-i cersiz de müteaddi olabilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: وَإِنْ يَكْذِبُونَ فَكَذَّبْتَ رَسُولٌ مِنْ قَبْلِكَ.

وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا
مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ. وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ
نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ
غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ

“Onlara melekleri indirsek, ölüler kendileriyle konuşsa ve her şeyi önlerine yığsak yine inanacak degillerdir; Allah içlerinde hidayeti yarattırsa başka; ama onların çoğu cahillik ediyorlar. İşte böyle; biz her Peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Biri diğerine süslü sözler fısıldar ki onu aldatsın. Rabb’in engelleseydi bunu yapamazlardı; öyleyse onları iftiralarıyla baş başa bırak.” (En’âm 6/111-112)

أَفَلَمْ يَتَّسِبِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا

“İmân edenler; “Keşke Allah, insanların içinde hidayeti yaratsa da bütün insanları yola getirse” diye hâlâ ümit mi besliyorlar?” (Ra’d 13/31)

c- Tekvîr 25-29. Ayetler

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ. فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ. إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ
لِّلْعَالَمِينَ. لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ. وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ
رَبُّ الْعَالَمِينَ.

Bu âyetlere şu şekilde anlam verilmiştir:

“O (Kur’an), lânetlenmiş şeytanın sözü değildir. Hal böyle iken nereye gidiyorsunuz? O, herkes için, sizden doğru yolda gitmek is-

teyenler için bir öğüttür. Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”²⁹ (Tekvir 81/25-29)

Tefsir ve meallerin hemen tamamı, küçük farklarla böyledir. Buradaki tutarsızlık açıktır. Allah hem, “Kur’an doğru yola gelmek isteyenler için bir öğüttür” diyerek bizi o yola çağırarak hem de “Âlemlerin Rabbi Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.” diyecek. O zaman bu çağırının ne anlamı kalır. Allah’ın sözleri arasında ciddi bir çelişki oluşmaz mı? İşte bu çelişki de öncekiler gibi *şâe* (شاء) fiiline *erâde* (اراد) manası verilmesinden kaynaklanmıştır. *Şâe* (شاء) fiiline kendi manasını yani “bir şeyi var etme” anlamı verirsek ayetlerin meali şöyle olur:

“O (Kur’an) lânetlenmiş şeytanın sözü değildir.

Böyle iken nereye gidiyorsunuz?

O, herkes için bir öğüttür,

Sizden doğru yola gelme gayreti gösterenler için.

Gayret gösterdiğiniz şeyi, ancak varlıkların Rabbi Allah’ın var etmesi ile elde edersiniz.”

D. İNSAN FİLLERİ

İnsanın bir şeyi elde etmesi, Allah’ın gerekli şartları yaratmasına bağlıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَا تَقُولَنَّ لِّشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ

Bir “şey” için, “bunu yarın yaparım” deme; “Allah yaparsa yaparım” de. (Kehf 18/23-24)

Dünya işlerinde insan, her gayretin sonucunu almayabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Kim dünyalık isterse orada; istediğimiz o kişi için var ettiğimiz kadarını veririz.” (İsra 17/18-20)

29 Bu meal Ali ÖZEK, Hayrettin KARAMAN, İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Mustafa ÇAĞIRICI, Sadrettin GÜMÜŞ ve Ali TURGUT tarafından hazırlanmıştır, Ankara 2005.

Din konusu öyle değildir. İnsan, o konudaki gayretinin sonucunu mutlaka alır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

“Bizim uğrumuzda cihad edenlere, elbette yollarımızı gösteririz. Allah elbette güzel davrananlarla beraberdir.” (Ankebût 29/69)

Hidayeti ve dalaleti var eden Allah olduğu için bunlar, onun bilgisi ve onayı dışında meydana gelmez. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

Allah’ın izni olmadan hiç kimse inanacak değildir. O, pislîği aklını kullanmayanların üstüne yığar. (Yunus 10/100)

Allah’ın var ettiğinden başkası olmaz. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن

“Allah’ın var ettiği olur, var etmediği olmaz.”³⁰

Bu hadis, şu âyetin tefsiridir:

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا.

“Bu bir hatırlatmadır; gayret gösteren, Rabbine giden yola girer. Gayret gösterdiğiniz şeyi, sadece Allah’ın var etmesiyle elde edersiniz. Allah bilir, doğru karar verir.” (İnsan 76/29–30)

Kuralları Allah koyar, gücü ve kuvveti o verir. O, kuralları koymuş ve ölçüleri belirlemiştir. Kim bir şey elde etmek isterse ölçülere uygun davranmak zorundadır. Bunun başka yolu yoktur. Dua ise bir konudaki iradeyi gösterir. Gerekli gayreti göstermeyen, sırf dua ile bir şey elde edemez. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ. وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“İnsanlardan kimi der ki: “Rabbimiz! Bize vereceğini bu dünyada ver!” Onun Ahirette bir payı olmaz. Kimi de der ki: “Rabbimiz! Bize bu dünyada güzellik ver, Ahirette de güzellik ver. Bizi o ateşin azabından koru! Bunlara kazandıklarından bir pay vardır. Allah hesabı çabuk görür.” (Bakara 200–202)

1. Şey’e İrade Denemez

İrade, Allah’ın kişiye doğuştan verdiği şeydir. Ona sınır koynamaz. İnsan kuş olmak, aslan olmak, kâinatı dolaşmak, dünyanın en zengin ve en güçlü insanı olmak hatta tanrı olmak isteyebilir. Ama isteklerinden ancak bir bölümünü gerçekleştirir. Bunlar, kişinin gücü, imkânları ve gayreti ile sınırlıdır.

Tek başına irade ile hiçbir şey elde edilemez. Müslüman olmayı istemekle Müslüman olunamayacağı gibi namaz kılmayı istemekle de namaz kılınmış olmaz. Bunlar için gayret gerekir.

Tek başına Allah’ın iradesiyle de sonuç meydana gelmez. Allah insanların yola gelmesini ister ama onlar gelmezler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّبَنَّكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Allah ister ki, size açık açık anlatsın, size, sizden öncekilerin yollarını göstere ve tövbenizi kabul etsin. Allah bilir, doğru karar verir.” (Nisa 4/26)

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ.

“Kâfir olursanız olun, Allah’ın size ihtiyacı yoktur. Bununla beraber o, kullarının kâfirliğine razı olmaz. Eğer şükrederseniz sizin için buna razı olur.” (Zümer 39/7)

يَخْلُقُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرَضُوا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

“Kendilerinden râzı olalım diye size yemin edeceklerdir siz râzı olsanız da Allah o fasıklar topluluğundan râzı olmaz.” (Tevbe 9/96)

إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ Allah kâfirleri sevmez. (Rum 30/45)
إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ Allah zalimleri sevmez. (Şûra 42/40)

Allah kâfirleri ve zalimleri sevmez ama her yer kâfir ve zalimle doludur. Dolayısıyla bu âyetler göstermiş oluyor ki, Allah’ın istemediği, razı olmadığı ve sevmediği şeyler meydana gelebilmektedir. Her şey gibi bunlar da ancak onun emri ile meydana geldiğinden Allah icap eden gerekli emri verir.

2. Şâe (شاء) Fiilinin Başına Gelenler

Şâe (شاء)nin mastarı şey (الشيء)’dir. Mastar fiilin çıkış yeri yani türetildiği kaynaktır. Bu sebeple mastar ile fiil arasında anlam farkı olmaz. Fiil, zamana bağlı olarak meydana geldiği için tek fark ondaki zaman unsurudur. Şey (الشيء) varlık anlamında, şâe (شاء) de var etti anlamındadır.

Bir de meşîet (المشيئة) vardır. Meşîet (المشيئة); başındaki mîm ve sonundaki yuvarlak te (ة) ile mef’ile (مفعلة) vezninde şey

(الشيء) kökünden mastar mîmî yapılmış bir kelimedir. Onun manası da şey, yani varlıktır. Ama bir delile dayanmadan önce ona irade anlamı verilmiş sonra (شاء) fiiline de aynı anlam yüklenmiştir. Mastar mîmî esasen mastar değil, mastar anlamında isimdir.³¹ Çünkü mastar semaî, mastar mîmî kıyasîdir. Semaî, dilin yapısında var olan, kıyasî de bir kurala göre türetilendir. Semaî, tabii mal, kıyasî de sanayi ürünü gibidir. Kaynak türetilmiş olan değil, tabii olandır. Bu sebeple şâe (شاء)’ye anlam verirken meşîetten hareket edilemez. Ama Arap dili uzmanları bu konuda dik duramadıkları için olanlar olmuştur.

Şey kelimesi Arapçada her varlık için kullanılabilir. Mastar olarak “şey etmek, şey yapmak” anlamındadır. Yapılan fiil ne ise şey’e o anlam verilir. Şâe (شاء) de “şey etti, şey yaptı” anlamında yine her fiil için kullanılır.

“Şey yapma” sözü Türkçede asıl fiil akla gelmediği zaman yani sıkışıklık anında kullanılır. Arapçada durum farklıdır. Sıkışıklıktan değil, sözün söylendiği bağlamdaki bir anlamı ifade etsin diye kullanılır. Bu sebeple kelimeye, bağlamına göre anlam vermek gerekir.

Lügat ilmi nakli bir ilimdir ve rivâyet ilimleriyle ilgili genel kurallara tabidir. Tıpkı hadis ilminde olduğu gibi lügat ilminde de yapılan rivâyetler sahih, hasen, zayıf ve mevzû yani uydurma kısımlarına ayrılır.³² Sözlükte bir kelimeye bir anlam yükleyen lügat alimi bunu ispatlamak zorundadır. Kur’ân’da geçen kelimeler için en güvenilir kaynak yine Kur’ân’dır. Sonra sahih hadisler, sonra Cahiliye şiiri gelir. Kur’ân’da geçen (شي) şey kelimeleri, olmuş veya olacak bir varlık anlamındadır; bu sebeple (شاء)’ye sadece “var etti” anlamı vermek gerekir.

31 Muhammed Saîd İsbir, Bilal Cüneydi, a.g.e, s. 945.

32 Bu tespit, Musa ALAK’a aittir. Meşîetin irade anlamında olduğunu savunmasına rağmen, yaptığı araştırmalarla bu çalışmanın olgunlaşmasına önemli katkı sağlamıştır.

Sıkça kullanılan *inşallah* (إن شاء الله) sözü “Allah yaparsa” anlamındadır. Onun yerine “Allah isterse” diye anlam vermek yanlış olmaz. Çünkü söyleyenin zihninde “Allah isteyip yaparsa” anlamı vardır.

Var olan her şey, bir iradeye dayandığı için meşiete irade anlamı verilebilmiştir. Başlangıçta fazla fark edilemeyen bu anlam kayması âyetler arası bütünlüğün bozulmasına, zihinlerin karışmasına ve içinden çıkılmaz kelimelerin doğmasına yol açmıştır.

Ragıp el-İsfahânî (ö. 425 h.) Müfredat’ında “... Kelamcıların çoğuna göre meşiet, irade gibidir; aynı anlamdadır.” dedikten sonra onların dayandığı herhangi bir delilden bahsetmez. Ama “şey”e, var etme anlamı veren az sayıda kelimelerin dayandığı çok delilden söz eder.

Ragıp el-İsfahânî’nin ifadeleri şöyledir:

“Şey” bilinebilen ve kendinden haber verilebilen varlık, diye ifade edilir. Kelamcıların çoğuna göre ortak isimdir. Çünkü Allah için de başkası için de kullanılabilir. Mevcuda dendiği gibi maduma (yok olana) da “şey” denir.

Bazı kelimelere göre de “şey, var olandan ibarettir.” Aslı *şâ*’nin mastarıdır. Allah’ın niteliği olarak söylenirse ism-i fâil (شاء=var eden), diğerleri olursa ismi-i meful (مشیء=var olmuş) anlamında olur. “قُلْ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ” = De ki, Allah her “şey”in yaratıcısıdır.”³³ (Ra’d 13/16) âyetinde “şey” ikinci anlamdadır. Zaten genelde ikinci anlam kastedilir, birincisi pek kast edilmez. “قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً” = De ki, hangi şeyin şahitliği daha büyüktür. (6 En’am 9) âyetinde ise “şey” ismi fail anlamındadır; tıpkı, تبارك الله أحسن الخالقين = Yaratanların en güzeli ne yücedir. (Müminun 23/14) âyetindeki yaratıcı kelimesi gibidir.

Kelamcıların çoğuna göre meşiet irade gibidir; aynı anlamdadır.

Onlardan bazısına göre de meşiet, örfte bazen irade yerinde kullanılsa da aslında bir şeyi var etmek (إيجاد الشيء) ve elde etmek (إصابة الشيء) anlamındadır. Allah’ın meşietini إيجاد الشيء = bir şeyi var etmesi, insanın meşietini ise إصابة الشيء = bir şeyi elde etmesidir. Allah’ın meşietini, bir şeyin var olmasını zorunlu kılar. Bundan dolayı (ما شاء الله كان وما لم يشأ لم يكن) Allah’ın var ettiği olur, var etmediği de olmaz” buyrulmuştur. Allah’ın iradesi ise irade ettiği şeyin olmasını zorunlu kılmaz. Görmez misin Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: {يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر} = Allah size kolaylık ister, zorluk istemez.” (Bakara 2/185) وما الله يريد ظلماً {وما الله يريد ظلماً للعباد} Allah kullarına zulüm istemez. (Mümin 40/41) Buna rağmen insanlar arasında sıkıntıların ve zulmün eksik olmadığı malumdur.

Bunlar dediler ki, irade ile meşiet arasındaki bir fark da şudur: Allah’ın iradesi olmadan insanın iradesi olabilir. Çünkü insan ölmek istemez ama Allah onun ölümünü ister. Fakat Allah’ın meşietini olmadan insanın meşietini olamaz. Çünkü {وما {Allah var etmeden siz var edemezsiniz.” (İnsan 76/30) buyrulmuştur. Rivayete göre (لمن شاء منكم أن يستقيم) = Sizden doğru olmaya çabalayan için (Tekvir 81/28) âyeti inince kâfirler; “İş bize bırakılmış, çabalarsak doğru oluruz, yoksa olmayız” dediler. Bunun üzerine Allah şu ayeti indirmiştir:

وما تشاءون إلا أن يشاء الله.

“Allah var etmeden siz bir şeyi elde edemezsiniz.” (Tekvir 81/29)

Onlardan kimi de şöyle dedi: Bütün işler ve bizim fiillerimiz Allah’ın meşietini ile olmasaydı insanlar her işi, onun meşietine bağlama konusunda birleşmezlerdi. Şu âyetler bunu gösterir:

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ.

“İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” (Saffât 37/102)

33 Bu ayet, var olmayana “şey” denemeyeceğinin delilidir.

سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا.

“Inşallah beni sabırlı bulacaksın.” (Kehf 18/69)

إِنَّمَا يَأْتِيكُمْ بِهِ اللَّهُ إِنْ شَاءَ.

“Inşallah Allah onu size getirecektir.” (Hud 11/33)

ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ

“Inşallah güven içinde Mısır’a girin.” (Yusuf 12/99)

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ.

“De ki, kendime bir faydam olmaz. Zararım da olmaz; Allah var etmiş başka.” (Araf 7/188)

وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ.

“Bizim o inanca dönmemiz olacak şey değil, Allah var etmiş başka.” (Araf 7/89)

وَلَا تَقُولَنَّ لِيْ شَيْءٍ إِيَّيْ فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا. إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ.

“Sakin bir “şey” için, “Bunu yarın yaparım” deme; “Allah var ederse” de.” (Kehf 18/23-24)

Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) *Besâir*'inde *el-Müfredât*'ın ibâresini aynen naklettiği halde *Kâmûs*'unda farklı davranmıştır. Orada hiçbir delile dayanmadan meşîet (المشيئة) e irade anlamı vermiş, şey kelimesinin anlamını dahi yazmamıştır.

İbn Manzur (630 h.-711) da *Lisanu'l-Arab* adlı sözlüğünde meşîet (المشيئة) e irade anlamı vermiştir. Onun ifadesi şöyledir:

شيأً: المَشِيئَةُ: الإِرَادَةُ. شِئْتُ الشَّيْءَ أَشْأُوهُ شَيْئًا وَمَشِيئَةً وَمَشَاءَةً وَمَشَايَةً: أَرَدْتُهُ

Sonra bu anlamı şu hadisle ispatlamaya çalışmıştır:

إن يهوديا أتى النبي فقال إنكم تنذرون وتشركون تقولون ما شاء الله وشئت فأمرهم النبي أن يقولوا ما شاء الله ثم شئت

İbn Manzur'a göre hadise şöyle anlam verilmelidir:

“Nebi'ye bir Yahudi geldi “Siz adakta bulunuyor ve ortak koşuyorsunuz, ma شاء الله وشئت, ما شاء الله وشئت dedi. Bunun üzerine Nebi, ما شاء الله ثم شئت = Allah diledi sonra ben diledim, demelerini emretti.”

İbn Manzur şöyle devam etmektedir:

“... = şeyi irade ettim, demek olur. Nebi; ما شاء الله وشئت ile ما شاء الله وشئت sözlerini ayırdı. Çünkü الواو tertip değil cem ifade eder. Sümme ثم ise cem ve tertip ifade eder. Vav ile ifade edilince Allah ile kendini meşîette birleştirmiş, sümme ile ifade edilince de Allah'ın meşîetini kendi meşîetinin önüne almış olur.”

Bilindiği gibi Allah'ın bağışlamayacağı tek günah şirkidir. Böyle bir konuda Allah'ın Peygamberi hata yapacak da bir Yahudi onu uyaracak. Böyle bir şey asla kabul edilemez. Bunu bir kenara bıraksak dahi İbn Manzur'un sözlerinde ciddi tutarsızlıklar görürüz.

1. Meşîet, irade manasına ise ما شاء الله وشئت sözü, “Allah istedi ben de istedim” demek olur. Allah'ın iradesi Kur'an'dan öğrenileceği için bu söz, Allah'ın istediği gibi olma arzusunu gösterir. Zaten Müslüman'dan beklenen budur. Peygamberimiz ve Müslümanlar Allah'ın iradesine ters bir irade ortaya koyduklarında şöyle uyarılmışlardır:

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُشَخَّنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ .

“Yeryüzünde düşmanını ezmedikçe bir elçinin esirler alması doğru olmaz. Siz geçici dünyayı istiyorsunuz. Hâlbuki Allah öbür dünyayı istiyor. Allah güçlüdür, hakîmdir.” (Enfal 8/67)

Meşîet kelimesine doğru olarak “var etme” anlamı verildiği zaman (ما شاء الله وشئت) sözü, “Allah var etti, ben de var ettim” şeklinde anlaşılabilir. Bu da Allah ile yaratma yarışına girmek olur ki, şirktir. Müslüman’ın böyle bir anlama çekilebilecek söz söylemesi elbette uygun olmaz.

2. Peygamberimizin emrettiği söylenen “ما شاء الله ثم شئت” sözüne, “Allah istedi sonra ben istedim” şeklinde anlam verilmez. Allah’ın isteği, onun emir ve yasaklarından öğrenildiğinden sözün anlamı; “Allah emretti, ben yaptım” şeklindedir. Bu da meşîetin doğru anlamıdır.

Ele aldığı her bir kelimenin bütün kullanımlarını dikkate alarak anlam farklarını titiz bir şekilde gösteren İbn Manzur, bu titizliğini şey شىء kelimesinde bozmuş, ona önce irade anlamı vermiş sonra da والشىء معلوم = “şey malumdur” ifadesiyle zihin karışıklığı meydana getirmiştir. “Şey malumdur” derken kendi verdiği irade anlamını mı, yoksa herkesin bildiği “şey” anlamını mı kast ettiği açık değildir.

Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1790) *Tâcü’l-arûs*’ta meşîet ile ilgili olarak şöyle demiştir:

Kökleri farklı olsa da kelamcıların çoğu meşîet ile irade arasında fark görmezler. Çünkü meşîet sözlükte var etme, irade ise istektir. Şeyhimiz (Fîruzabadi) *Kutbu’r-Razi*’den naklederek buna işarette bulunmuştur. Burası onun, genişlemesine anlatılacağı yer değildir.”³⁴

Tâcü’l-arûs, değerli bir sözlüktür. Onun yazarı ez-Zebîdî’ye sormak gerekmez mi, meşîet kelimesinde ortaya çıkan anlam kaymasını sözlüğünde anlatmayacaksa nerede anlatacaktır.

Bütün bunlar, yapılan hatalara, lügat âlimlerinin de destek verdiğini göstermektedir.

34 ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, (ش يء) maddesi.

I. ECELİN KISALMASI

Ecel, bir şey için belirlenmiş süredir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَا خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى
وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ.

“Biz gökleri, yeri ve o ikisi arasında olanları ecel-i müsemması olan gerçek varlıklar olarak yaratmışızdır.” (Ahkaf 46/3)

İnsanlar hakkında da şöyle buyrulur:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ

“Sizi tînden yaratan odur. Sonra bir ecel belirlemiştir. Onun katında bir de ecel-i müsemma vardır.” (En’âm 6/2)

Göklerin ve yerin tek bir eceli olduğu halde insan için iki ecelden bahsedilmesi önemlidir. Bunlardan biri, diğer varlıklarda da olan ecel-i müsemma olduğuna göre diğeri tabii ecel olabilir. Tabii ecel, vücudun dayanma süresidir. Süre bitince insan, dalında kuruyan çiçek gibi olur. Tabipler ömür biçerken ona bakarlar. Ecel-i müsemma ise kişinin yaşayacağı süredir. Bu süre sonunda insan, dalından koparılmış çiçek gibi ölür. Tabii eceli 100 sene olanın ecel-i müsemması 60 sene olabilir. Bu süreyi yalnız Allah bilir.

Tîn, su ile toprağın karışmış halidir.¹ Su toprağa karışmazsa hayat olmaz. İnsan tohumu, topraktan gelen gıdalardan süzülen bir özden oluşur. Ana rahminde, yine topraktan gelen gıdalarla gelişir. İnsan ölünceye kadar topraktan beslenir. Ondan ayrılan her şey toprak olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ECEL

1 Ragıp el-İsfahani, Müfredât طين mad.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ
طِفْلًا ثُمَّ لِيَتَّبِعُوا أَسْدُكُمْ ثُمَّ لِيَتَّكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يَتُوفَىٰ مِنْ
قَبْلِ وَلِيَتَّبِعُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ.

“Sizi önce topraktan sonra meni parçasından, sonra rahime yapışık kan pıhtısından² yaratan odur. Sonra sizi bir bebek olarak çıkarır, sonra kuvvetli çağınıza eresiniz, sonra da ihtiyarlar olabilirsiniz diye yaşatır. Bundan önce vefat edeniniz de olur. Bunlar ecel-i müsemmâya ulaşmanız içindir. Belki aklınızı kullanırsınız.” (Mümin 40/67)

Sonsuz hayat için yaratılan ve ölümsüz bir ruh taşıyan insanın dünyada geçireceği süre onun ecel-i müsemmâsıdır. Bu süre içinde ruh, vücudu bir ev gibi kullanır. Vücut uykuya dalınca çıkar gider; uyanınca geri döner. Ölen vücut, yıkılan ev gibi olduğundan yeniden yaratılıncaya kadar ruh ona dönmez.

Kıyâmet günü yaratılacak yeni vücut, ihtiyarlamayan, yaşlanmayan, hastalanmayan ve ölmeyen bir vücut olacaktır. Bunu âyetlerdeki (خالدين) = *hâlidîn* kelimesinden anlıyoruz. Kelimenin kökü olan (الخلود) = *el-hulûd*; bir şeyin bozulmayacak özellikte olması ve bulunduğu hal üzere kalması anlamındadır.³ Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ.

“İman etmiş ve iyi iş yapmış olanlar cennetin arkadaşlarıdır. Onlar orada hâlid (ebedi)dirler.” (Bakara 2/82)

2 Alak (علق) bulaşan ve yapışan nesne anlamına gelir. Bulaşıp yapıştığı için kızıl kana, koyu kana veya pıhtılaşmış kana da alak ya da alaka denir.

3 Müfredât خلد mad.

Cehennemlikler de aynıdır. Onlarla ilgili olarak da şöyle buyrulur:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Görmezlik edip kâfir olan ve âyetlerimiz karşısında yalan söyleyenler cehennemin arkadaşlarıdır. Onlar orada hâlidirler.” (Bakara 2/39)

Cehennemliklerin sadece derileri değişir. Bunu şu âyetten öğreniyoruz:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُضَلِّيهِمْ نَارًا كَلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ
بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ.

“Ayetlerimizi görmezlikten gelenleri ateşte kızartacağız; derileri piştikçe başka derilerle değiştireceğiz ki o azabı tatsınlar.” (Nisa 4/56)

Ölümsüz bir ruh taşıyan insanın dünyada geçireceği süre, vücudun canlı kaldığı süredir. İnsan bazen kendi eliyle, bazen başkasının eliyle hayatını kaybedebilir. Bu, ona verilen sürenin, yani ecel-i müsemmasının bitmesinden önce olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ. يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ.

“Her ecelin yazıldığı bir belge (bir Kitap) vardır. Allah dilediğini siler (kısaltır), dilediğini sabitleştirir. Ana Kitap onun yanındadır.” (Ra’d 13/38-39)

“Yaşayanın yaşatılması ve ömrünün kısaltılması bir deftere kesin olarak kayıtlıdır. Bu Allah’a kolaydır.” (Fâtır 35/11)

Ayetlere bakılınca iki şeyin eceli kısalttığı görülür; biri yanlış davranışlar, diğeri kendini Allah yolunda feda etmektir.

A. YANLIŞ DAVRANIŞLAR

Kişi, yanlış davranışlarla kendi ecelini kısalttığı gibi suçsuz birinin ecelinin kısalmasına da yol açabilir.

1. Kişinin Kendi Ecelini Kısaltması

Yapılan yanlışların eceli kısaltacağı konusunda en iyi örnek, Yunus aleyhisselam ve kavmidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ. إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِّ الْمَشْحُونِ. فَسَاهَمَ
فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ. فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ. فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ
مِنَ الْمُسَبِّحِينَ. لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ. فَبَدَأْنَا بِآلِ
وَهُوَ سَقِيمٌ. وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ. وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِثْرَةِ الْوَيْ
أَوْ يَزِيدُونَ. فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ.

“Yunus da elçilerden biridir. Bir gün dolu bir gemiye kaçtı. Diğer yolcularla kur'a çekti ve kaybetti. Sonra onu bir balık yutuverdi, o kendini kınayıp duruyordu. Eğer tesbih etmeseydi yeniden dirilecekleri güne kadar balığın karnında eriyip gidecekti. Tesbih edince onu boş bir yere attık; hasta bir haldeydi. Yanı başında kabakgillerden bir bitki bitirdik. Halbuki onu yüz binlere, daha da çok kimselere elçi göndermiştik. Nihayet onlar ona inandılar. Biz de onları bir süreye dek nimetlendirdik.” (Sâffât 37/139-148)

Sonra Yunus aleyhisselam kavmine döndü. Daha önce ona inanmayan kavmi bu defa inandı ve helaktan kurtuldu. Bunu da şu âyetler haber vermektedir:

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا
كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ.

“Azap gelip çatmadan imana gelip de imanı kendine fayda vermiş bir tek kavim olsaydı keşke; Yunus kavmi başka, onlar iman ettiler; biz de kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını

uzaklaştırıp giderdik ve onları bir süre daha yaşattık.” (Yunus 10/98)

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِئَةَ اللَّهِ شَكَ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ
لِيُعْزِفَكُمْ مِنْ دُنُوبِكُمْ وَيُوخِّرَكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Elçiler, toplumlarına dediler ki: “Allah hakkında şüphe mi olur; göklerin ve yerin yaratıcısı hakkında? O, günahlarınızı bağışlamak ve ecel-i müsemmanıza kadar yaşatmak için size çağrıda bulunmaktadır.” (İbrahim 14/10)

الر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ. أَلَّا
تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ. وَإِنْ اسْتَعْفَرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ
تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي
فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ.

“Elif, Lâ, Râ. Bu öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmış, sonra hakîm olan ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. Allah'tan başkasına kul olmayasınız diye. Ben onun tarafından bir uyarıcı ve müjdeciyim. Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona dönün ki sizi ecel-i müsemma gelinceye kadar güzel bir şekilde yaşatsın. Fazlasını yapana, kendi katından daha fazlasını versin. Eğer yüz çevirecek olursanız, o büyük günün azabına uğramanızdan korkarım.” (Hûd 11/1-3)

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ. قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ. أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ
وَأَطِيعُوا. يَعْزِفُ لَكُمْ مِنْ دُنُوبِكُمْ وَيُوخِّرُكُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ
أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“Biz Nuh’u kavmine elçi gönderdik; kendilerini acıklı bir azap çarpmadan önce onları uyar diye. Nuh dedi ki: “Kavmim! Ben sizi açıkça uyaran bir kişiyim; Allah’a kul olun; ondan sakının, sözle-rimi dinleyin ki Allah günahlarınızı bağışlasın, sizi ecel-i müsem-mâmza kadar yaşatsın. Çünkü Allah’ın belirlediği ecel gelince ar-tık geri bırakılmaz. Bunu bir bilseydiniz.” (Nuh 71/1-4)

Tövbe, hem Yunus aleyhisselamın hem de kavminin kurtu-luşunu sağlamıştı. Firavun da tövbe etmişti ama boğulmaktan ve kâfir olarak ölmekten kurtulamamıştı. Bu sebeple burada bu konuya değinmek gerekir.

a- Tevbenin Kabul Zamanı

Hem Yunus aleyhisselam hem kavmi, ölümle yüz yüze gel-med en hatalarını anlamış, tövbe etmişlerdi. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا. وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارًا أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا.

“Allah’ın kabul edeceği tövbe, cahilce kötülük işleyen, sonra vakit varken tövbe edenlerin tövbesidir. Allah işte bu gibilerin tövbesini kabul eder. Çünkü Allah bilir, doğru karar verir. Yoksa kötülük işleyip duran, ölüm gelip çatınca da: “İşte ben şimdi tövbe ettim” diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tövbesi tövbe değildir. Onlar için acıklı bir azap hazırlamışızdır.” (Nisa 4/17-18)

Yunus aleyhisselamı balık yutmuştu ama o, karanlık bir yere girdiğini sanıyordu. Balığın yuttuğunu bilseydi ölmek üzere ol-duğunu anlar, son pişmanlığın fayda vermeyeceğini bilirdi. Çünkü bu, Allah’ın yukarıdaki âyette yer alan kanunudur. Ama

o, nerede olduğunu bilmediği için tövbe etmiş, tesbihte bulu-nuyordu. Bunu şu âyetlerden öğreniyoruz:

وَدَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُعَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ.

“Balığın yuttuğu Yunus’u da an. Bir gün öfkelenmiş, başını alıp gitmişti. Dünyayı başına dar etmeyeceğimizi sanmıştı. Sonra ka-ranlıklar içinden şöyle yakarmıştı: “Senden başka ilah yoktur. Se-nin kusurun yok, ben yanlış yaptım.” Onun yakarmasına karşılık verdik; onu üzüntü ve kederden kurtardık. İşte inananları böyle kurtarıyoruz.” (Enbiya 21/87-88)

Nuh aleyhisselam da kurtulma ümidi varken, oğlunu tövbe-ye çağırılmıştı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ. قَالَ سَأْوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ.

“Gemi, dağlar gibi dalgalar içinde onları çalkalıyordu. Nuh, bir kenarda duran oğluna seslendi: “Yavrucuğum! Bizimle birlikte bin, kafirlerle beraber olma” dedi. “Bir dağa sığınacağım, o beni sudan korur” diye karşılık verdi: Nuh ise: “İkram ettikleri bir ya-na, bugün Allah’ın bu işinden koruyacak biri yoktur” dedi. Arala-rına dalga girdi, o da boğulanlara karıştı gitti.” (Hüd 11/42-43)

Firavun da tövbe etmiş ama tövbeyi, ölümle yüz yüze geldi-ği anda yaptığı için kabul edilmemişti. Allah Teâlâ şöyle buyu-rur:

وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا
حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرْقُ قَالَ أَمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو
إِسْرَائِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ. الْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ
الْمُفْسِدِينَ. فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا
مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ.

“Israil oğullarını denizden geçirdik, Firavun ve askerleri haksızca ve düşmanca onları takibettiler. Firavun boğulmayla yüz yüze gelince dedi ki, “Israil oğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, artık ben ona teslim olanlardanım.” “Şimdi mi? Az öncesine kadar baş kaldırmış ve bozguncular dandın. Bugün senin cesedini bir tepeye atacacağız ki, senden sonrakiler için belge olsun. İnsanların çoğu belgelerimizden gerçekten habersizdir.” (Yunus 10/90-92)

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ
آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ
تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا
مُنتَظِرُونَ.

“Bunlar, kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin gelmesinden ya da Rabbinin birkaç işaretinin gelmesinden başka ne bekliyorlar? Rabbinin işaretleri gelince, o zamana kadar iman etmemiş veya imanlı olarak iyi iş yapmamış olanın o anki imanının faydası olmaz. De ki: “Bekleyin; biz de bekliyoruz.” (En’âm 6/158)

Firavun da tıpkı Yunus aleyhisselam gibi kendini kınamıştı. Ama Yunus aleyhisselam bunu, ölüm gelmeden önce, Firavun ise ölüp denizin dibini boyladıktan sonra yapmıştı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ.

“Firavun’u ve ordularını yakaladık, denizin dibine attık. Bu sırada o, kendini kınıyordu.” (Zâriyat 51/40)

Kendini kınama, kafir olarak ölen her ruhun yapacağı iştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ. لَعَلِّي أَعْمَلُ
صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ
إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ.

“Onlardan birine ölüm gelince der ki: “Rabbim! Beni geri çeviriniz. Belki terk ettiğim dünyada iyi bir iş yaparım. Hayır; bu onun söyleyip duracağı bir sözdür. Arkalarında yeniden dirilecekleri güne kadar bir engel (berzah) vardır.” (Müminun 23/99-100)

Peygamberimiz şöyle demiştir: “Allah kulunun tövbesini, can boğaza gelinceye kadar kabul eder.”⁴

b- Cezanın Gelişi

Allah, cezayı hemen vermez. Yoksa yer yüzünde kimse kalmazdı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْ لَا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجَاءَهُمُ الْعَذَابُ
وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ.

“Senden azabı çarçabuk getirmeni isterler. Eğer ecel-i müsemmâ olmasaydı, ne olursa olsun, bu azap gelip onları yakalardı. Yine de bu azap farkında olmadan, onlara birdenbire gelecektir.” (Ankebut 29/53)

4 Tirmizi, Daavat 98; İbn Mace, Zühhd 30; Ahmed b. Hanbel, 2/132, 153.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ.

“Eğer Allah insanları yaptıkları yanlışlardan dolayı hemen sorumlu tutsaydı, yeryüzünde tek bir canlı bırakmazdı. Ama Allah onları ecel-i müsemma'ya kadar ertelemektedir. Ecelleri gelince ne bir an geri kalabilirler, ne de bir an ileri geçebilirler.” (Nahl 16/61)

لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ. يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ.

“Her ecelin yazıldığı bir belge (bir Kitap) vardır. Allah dilediğini siler, dilediğini sabitleştirir. Ana Kitap Onun yanındadır.” (Ra'd 13/38-39)

وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَضُ مِنْ عُمرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ.

“Yaşayanın yaşatılması ve ömrünün kısaltılması bir deftere kaydedilmesin olmaz. Bu, Allah'a göre kolaydır.” (Fâtır 35/11)

İnsanlar ve toplumlar, yaptıkları davranışlarla ecellerinin kısaltılmasına, ecel-i müsemma'larının bir kısmının silinmesine sebep olurlar. Mesela bir kişinin veya toplumun ecel-i müsemması 100 yıl olsa, yaptığı davranışlarla bu eceli 80 yıla indirilmiş bulursa 80 yıl dolduğu an ömür biter. Artık bu anda onlar, ne bunun önüne geçebilir, ne de Firavun gibi kendilerine süre tanınmasını isteme hakkına sahip olabilirler. Ama 80 yıl dolmadan kısa bir süre önce hatalarını anlayıp tövbe etse, ömrü 100 yıla çıkabilir.

c- Musibetlerin Yazılma Zamanı

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ.

“Yeryüzünde veya kendinizde meydana gelen bir tek olay yoktur ki, onu yaratmamızdan evvel bir deftere yazılmış olmasın. Bu, Al-laha göre kolaydır.” (Hadid 57/22)

Olayın olması, bir kararın uygulanması gibidir. Mesela mahkemenin yazılı kararı olmadan bir ceza infaz edilemeyeceği gibi Allah'ın yazılı kararı olmadan da bir olay meydana gelmez. Bunu bir başka şekilde açıklayan âyet şudur:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ.

“Allah'ın izni olmadıkça hiçbir olay meydana gelmez.” (Teğâbün 64/11)

Tövbe ile ilgili âyetlerden, Nuh aleyhisselamın oğlunun ve Firavun'un başına gelenlerden, bir de Yunus aleyhisselam ile kavminin ikrama mazhar olmalarından anlıyoruz ki, bir olayın yazılması, meydana gelmesinin öncesine rastlamaktadır. Yukarıdaki âyette geçen; “onu (yani olayı) yaratmamızdan evvel” ifadesi, bunu desteklemektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ.

“Allah'ın izni olmadan hiç kimseye ölüm yoktur. Onun eceli yazılı olarak belirlenmiştir. Kim dünyalık isterse ona ondan veririz. Kim ahiret nimeti isterse ona da ondan veririz. Biz teşekkür edenleri ödüllendireceğiz.” (Al-i İmran 3/145)

Allah'tan onay çıkar, yazı yazılırsa yapılacak bir şey kalmaz. Şu âyet bunu gösterir.

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنكُمْ
وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ
يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي
أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا
قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ
إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي
قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ.

“(Uhûd savaşında içine düştüğünüz) o kederden sonra sizi güven duygusu sardı, üzerinize tatlı bir uyku çöktü. İçinizden bir takımı böyleydi. Bir takımı ise kendi derdine düşmüş, Allah hakkında, gerçek dışı kuruntuya, cahiliye kuruntusuna kapılmıştı. Şöyle diyorlardı: “Bu işten elimize ne geçti?” De ki: “Bu iş, tamamıyla Allah rızası içindir”. Onlar, sana açmadıkları bir şeyi içlerinde gizliyor “bu işte bir faydamız olsaydı, burada öldürülmezdik” diyorlardı. De ki: “Siz evlerinizde bile olsaydınız, öldürülecekleri yazılmış olanlar çıkar, yatacakları yere kadar giderlerdi”. Bu, Allah'ın içinizde olanı denemesi, kalplerinizde olanı iyice temizlemesi içindir. Allah içinizde ne olduğunu bilir.” (Al-i İmran 3/154)

2. Toplumların Eceli

Toplumların da eceli vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا
يَسْتَقْدِمُونَ.

“Her topluluk için bir ecel vardır. Ecelleri gelince, ne bir an geri bırakılmalarını isteyebilirler, ne önüne geçebilirler.” (A’raf 7/34)

قُلْ لَا أَمَلُكَ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا
جَاءَ أَجْلُهُمْ فَلَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ.

“De ki : Allah vermedikçe benim kendime ne bir zararım ne de bir yararım olabilir. Her topluluk için bir ecel vardır. Ecelleri gelince, ne bir an geri bırakılmalarını isteyebilirler, ne önüne geçebilirler.” (Yunus 10/49)

Yunus kavmi gibi, ecel gelmeden hatasını anlayıp dönüş yapan toplumlar, kalan süreyi tamamlarlar. Mesela 200 yıllık ömrü 150 yıla düşürülse, süre dolmadan hatasını anlayıp dönüş yapsa 200 yılı tamamlamayı hak etmiş olur.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا
بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

“Bu şundandır: Bir toplum kendinde olanı değiştirmedikçe Allah ona verdiği nimeti değiştirmez. Allah işitir, bilir.” Enfâl 8/53)

Buraya kadar kişinin ve toplumun kendi ecelini kısaltması ile ilgili âyetleri gördük. Şimdi de kişinin başkasının ecelini nasıl kısaltabileceği ile ilgili âyetleri göreceğiz.

a- Başkasının Ömrünü Kısaltmak

Musa aleyhisselam ile Hızır, bir erkek çocuğun, arkadaşlarıyla oynadığını görürler. Hızır, çocuğu öldürür. Musa hemen: “Bir cana karşılık olmadan suçsuz bir canı öldürdün ha? Çok kötü bir şey yaptın” diye çıkışır. Hızır bunun sebebini şöyle açıklar:

“Oğlanın ana babası inanmış kimselerdir. Onun onları azdırmasından ve inkara sürüklemesinden korktuk. İstedik ki Rableri onlara, daha temiz ve daha merhametli birini versin. Bunları kendiliğimden yapmış degilim...” (Bkz. Kehf 18/65-80)

Çocuğun eceli gelmiş olsaydı Musa aleyhisselam Hızır'a karşı çıkamaz, o da böyle bir gerekçe ileri süremezdi.

Bu konuda Peygamberimizden gelen bir nakil vardır. Saha-beden Cabir başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştır: “Yolculuktaydık, bir kişiye taş vurdu, başı yarıldı. Sonra ihtilam oldu ve arkadaşlarına “benim teyemmüm etmeme ruhsat var mı” diye sordu. Dediler ki, senin için bir ruhsat göremiyoruz; su kullanabilirsin.” Adam yıkandı ve öldü. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem yanına vardık. Durum ona haber verilince dedi ki:

“Allah canlarını alsın, adamı öldürdüler. Bilgisizliğin ilacı sorup öğrenmektir. Teyemmüm etmesi veya yarasına bez bağlayıp meshetmesi ve bedeninin geri kalanını yıkaması yeterdi.”⁵

Adam öldürmelerde de durum aynıdır. Mesela bir mümini kasten öldürene kısas uygulanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ
فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

“Ey iman edenler! Adam öldürmelerde size kısas farz kılındı. Hürre hür, köleye köle, kadına kadın. Kim öldürülenin kardeşi⁶ tarafından bir bedel karşılığı bağışlanırsa, mârufa⁷ uysun ve bedeli güzelce ödesin. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir ikramdır. Kim düşmanlığı bundan sonra da sürdürürse, ona acı bir azap vardır.” (Bakara 2/178)

5 Ebû Davûd, Taharet, 127.

6 Mirasçı yakınları.

7 Mâruf; kısaca güzelliği akıl veya din yoluyla anlaşılan şey şeklinde tarif edilmiştir.

Kıyas, öldüreni öldürme ve yaralayanı yaralama anlamına gelir.⁸ O tıpkı kırıldığı camı taktırmak gibi, suçlunun verdiği zararı gidermektir. Öleni diriltmek mümkün olmadığından suçlu ya kısas uygulanır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ
بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَنْ
تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ
الظَّالِمُونَ.

“Biz onlara Tevrat’ta şunu yazdık: “Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralar, işte bunların hepsi kısastır. Kim hakkından vazgeçerse, bu onun için keffaret olur. Kimler de Allah Teâlâ’nın indirdiği ile hükmetmezlerse işte onlar yanlış yapmış olurlar.” (Mâide 5/45)

Yaşatan ve öldüren Allah’tır. Onun verdiği hayata kasten son veren kişi suçu Allah’a karşı işlemiş olur. Birinin camını kasten kıran, camı taktırmakla cezadan kurtulamayacağı gibi kasten adam öldüren de kısasla kurtulamaz. Allah, bu suçun asıl cezasını ebedi cehennem olarak belirlemiş ve şöyle buyurmuştur:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ
عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا.

“Kim bir mümini kasten öldürürse cezası Cehennemde sürekli kalmaktır. Allah ona gazap etmiş; onu lanetlemiş ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa 4/93)

8 Lisan’ul-arab (فص) mad.

Öldürülenin ömrü bitmiş olsaydı katili cezalandırmak anlamsız olurdu. O zaman, adam öldürmeyi yasaklamanın da bir anlamı olmazdı. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا .

“Allah’ın dokunulmaz kıldığı kimseyi öldürmeyin, hukuka uygunsuz başka. Haksız yere kim öldürülürse onun velisine yetki verdik o da öldürme işinde taşkınlık etmesin. Çünkü o, yardım görmüştür.” (İsrâ 17/33)

Bunlar, öldürülen kişinin eceli ile ölmediğini gösterir.

3. Allah Yolunda Kendini Feda Etmek

İnsanlar, canlarını Allah yolunda feda ederek de ecel-i müsemmalarının kısalmasına yol açabilirler. Allah, bunun karşılığını kat kat verir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَيْنُ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ .

“Hele Allah yolunda öldürülün veya ölü; görürsünüz ki, Allah’ın bağı ve ikramı dünyada kalıp biriktireceğiniz şeylerden daha iyi olacaktır.” (Al-i İmran 3/157)

Ölen kişi, ecel-i müsemmasının dolmasıyla ölür. Ama Allah yolunda öldürülen, canını Allah için feda ettiğinden canına karşılık Allah ona yeni can verir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (169) فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

(170) يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ .

“Allah yolunda öldürülenleri ölü sanma. Onlar Rableri katında diridirler; kendilerine rızık verilir. Allah’ın onlara yaptığı ikram ile mutlu olurlar. Henüz aralarına katılmamış olanlara şu müjdeyi vermek isterler: “Üstlerinde ne bir korku olur, ne de üzürlürler.” Allah’ın nimetini ve ikramını da müjdelemek isterler. Allah, müminlerin alacağı karşılığı azaltmayacaktır.” (Al-i İmran 3/169-171)

“Allah yolunda öldürülenlere «ölüler» demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ama siz bunu fark edemezsiniz.” (Bakara 2/154)

Allah yolunda öldürülenler, verdikleri ömrün kat kat fazlasını alırlar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا .

“Kim bir iyilikle gelirse ona onun on katı vardır.” (En’âm 6/160)

Bu iyilik, Allah yolunda malını harcama şeklinde olursa 700 katına, hatta daha fazlasına çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

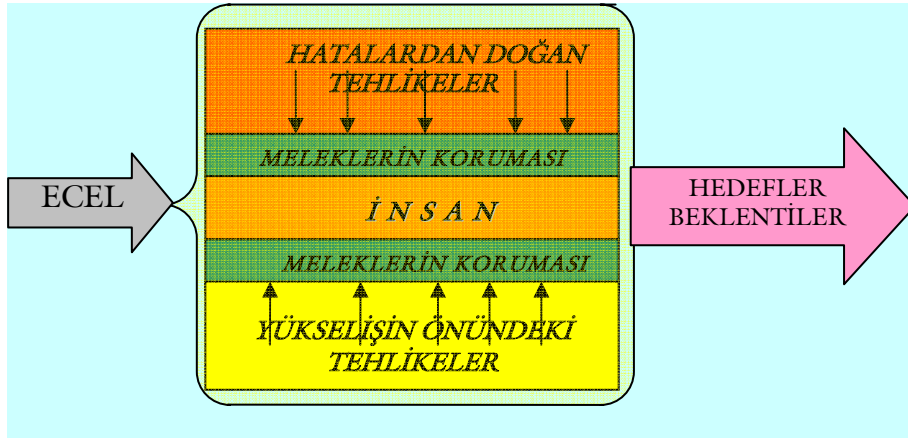
مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبَلَةٍ مِئَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ .

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren bir taneye benzer. Her başakta yüz tane vardır. Allah, dilediğine kat kat verir.” (Bakara 2/261)

Allah yolunda öldürülenin ömrü ise Kıyâmete kadar uzar. Onun ömrü bitmiş olsaydı fedakarlık yapmış ve böyle bir karşılığı hak etmiş olmazdı. Bu da Allah yolunda ölen ile öldürülenin farkıdır.

İbn Mes'ud'un bildirdiğine göre, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem yere bir dörtgen çizdi. Sonra, onun ortasını boydan boya keserek dışarı çıkan bir hat çizdi. Bu hattın içte kalan kısmına doğru bir çok küçük hatlar çizdi ve dedi ki: "Şu hat insandır. Şu onun ecelidir; kendini çepeçevre sarmıştır. Şu dışarı uzanan bölüm onun emelidir. Şu küçük hatlar da başa gelenlerdir. Şu hat onu alt etmezse bu eder. Bu da alt etmezse bu eder."⁹

Peygamberimizin çizdiği çizgiyi şu şekilde gösterebiliriz:

Allah Teâlâ, sağdan ve soldan gelen bela oklarına karşı insanları korumaktadır. Bir âyet şöyledir:

لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ.

"Kişinin önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçiler (melekler) vardır. Bir toplum kendinde olanı değiştirmeye kadar Allah, onlarda olanı değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık onun için geri çevrilmesi diye bir şey yoktur. Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur." (Ra'd 13/11)

I. ŞEFAAT

Şefaata sözlükte, yardımcı olmak ve bir şey istemek için birine eşlik etmektir.¹ İnsanlar arasında bu tür ilişkiler olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا.

“Her kim iyilik için şefaata ederse (arka çıkarsa) bundan kendine pay vardır. Her kim de kötülük için şefaata ederse (arka çıkarsa) onun da bundan sorumluluğu vardır. Allah her şeyi korur ve kollar.” (Nisa 4/85)

Şefaata daha çok, saygın birinin Allah’ın yanında başkasına arka çıkması ve yardımcı olması anlamında kullanılır.² Allah Teâlâ böyle bir şefaati kabul etmez. O, şöyle buyurur:

وَأَتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ.

“Öyle bir günden çekinin ki, o gün kimse kimsenin cezasını çekmez. Kimseden şefaata kabul edilmez. Kimseden fide alınmaz. Onlar yardım görmez halde olurlar.” (Bakara 2/48)

وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ.

“Rablerinin huzurunda toplanacakları günden korkanları Kur’an ile uyar; onların Allah’tan başka ne bir dostları ne de şefaataçileri olur. Belki kendilerini korurlar.” (En’am 6/51)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ŞEFAAT, SORU CÜMLELERİ ve CUMA NAMAZI

1 (الانضمام إلى آخر ناصرا له وسائلا عنه) Müfredât, شفع mad.

2 (وأكثر ما يستعمل في انضمام من هو أعلى حرمة ومرتبة إلى من هو أدنى) Müfredât, شفع mad.

قُلْ لِلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا

“De ki: O şefaata, bütünüyle Allah'ındır.” (Zümer 39/44)

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ

“(Ya Muhammed) De ki: Ben kendime bile ne bir fayda ne de zarar verecek güçteyim; Allah vermiş başka.” (A'raf 7/188)

Ensar'dan Ümmü'l-Alâ dedi ki: “Muhacirlere kura çekilince bize Osman b. Maz'un düştü; evimize yerleştirdik. Sonra ölümüne yol açan hastalığa tutuldu. Vefat edince yıkandı ve kendi elbiseleri içine kefenlendi. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem geldi. O sırada dedim ki, “Ebû's-Sâib!³ Allah rahmet eylesin; Allah'ın sana ikramda bulunduğuna şahidim.” Peygamberimiz dedi ki: “Allah'ın ona ikram ettiğini ne biliyorsun?”

“Babam sana feda ey Allah'ın Elçisi, Allah ya kime ikram eder?” deyince Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki, “Evet ona kaçınılmaz gerçek geldi. Vallahi onun için hep hayırlar bekliyorum. Ama ben Allah'ın Elçisi olduğum halde nasıl karşılanacağımı vallahi bilmiyorum.”

Ümmü'l-Alâ dedi ki, “Vallahi artık kimseyi tezkiye etmem.”⁴

A- ŞEFAAT İHTİYACI

Bütün gücün Allah'ın elinde olduğunu herkes bilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ.

3 Osman b. Maz'un radyallahu anının lakabıdır.

4 Buhârî, Cenâiz, 3.

De ki, biliyorsanız söyleyin; her şeyin hakimiyetini elinde tutan kimdir? O korur ama ona karşı kimse korunamaz. “Allah'tır” diyeceklerdir. De ki, öyleyse nereden büyüleniyorsunuz? (Müminun 23/88-89)

Allah'a tam güvenemeyenler, onun yanında kendilerine arka çıkacak ve yardımcı olacak güçlü birini ararlar. Böyle biri olmadığı için hayallerinde üretir ve ona kul olurlar. İşte şefaata bu hayali ihtiyaçtan doğar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شُفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْتَبَهُونَ اللَّهُ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ.

“Allah ile kendi aralarına koydukları öyle şeye kul olurlar ki, onlara ne bir zararı olur ne de fayda sağlar. “Bunlar Allah katında şefaataçilerimizdir” derler. De ki: “Göklerde ve yerde, Allah'ın bilmediği bir şeyi mi ona bildiriyorsunuz?” Allah, onların şirk koştuklarından uzak ve yücedir.” (Yunus 10/18)

Kişiyi Allah'a karşı koruyacak olanın Allah'tan güçlü ve merhametli olması ve onu daha iyi tanıması gerekir. Böyle biri ancak ikinci tanrı olur. Bunun farkında olan Katolikler, şirklerini pekiştirircesine İsa aleyhisselam hakkında şöyle derler:

“Şimdi o, Baba'nın yanında Hıristiyanların avukatlığını yapıyor. Onlar lehine aracılık etmek için hep canlıdır. Allah'ın huzurunda daima hazır bulunmaktadır.⁵ Kendisi aracılığı ile Allah'a yaklaşanları tamamen kurtarmaya gücü yeter.”⁶

İslamda böyle bir inanç olamaz. Ebû Hureyre'nin bildirdiğine göre “Kabilenin en yakınlarını uyar”⁷ âyeti inince Allah'ın elçisi şöyle bir konuşma yaptı:

5 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 519.

6 Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri, par. 2634.

7 Şuarâ 26/214

“Ey Kureyş topluluğu! Kendinizi kurtarmaya bakın; Allah’ın yanında size bir faydam olmaz. Ey Abdumenaif oğulları! Allah’ın yanında size faydam olmaz. (Amcasına,) Ey Abdulmuttalib oğlu Abbâs! Allah’ın yanında sana faydam olmaz. (Halasına,) Ey Safiyye! Allah’ın yanında sana faydam olmaz. (Kızına,) Ey Muhammed kızı Fatma! Benim malımdan dilediğini iste. Ama Allah’ın yanında sana faydam olmaz.” dedi. (Buhârî, Vesâyâ, 11)

B- MÜSLÜMANLARDA ŞEFAAT İNANCI

Yukarıdaki âyetlere ve ilgili hadislere rağmen Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem’in şefaate edeceği, müslümanların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilir. Çünkü bazı âyetlerde şefaate dair ip uçları vardır. Ancak bu, yukarıdaki gibi bir şefaate değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا

O gün şefaatin faydası olmaz, Rahaman’ın izin verdiği kişinin, lehine söz söylenmesine razı olduğu kişi için yaptığı başka. (Taha 20/109)

Bu ve benzeri âyetlere göre Allah’ın yanında başkasına arka çıkma ve yardımcı olma anlamında bir şefaate yoktur. Burada sözü edilen şefaate, Allah’ın razı olacağı bazı kimselerin Allah’ın razı olduğu kimseler lehine yapacakları konuşmadır.

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle dediği rivayet edilir:

"Şefaetim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir."

Hadisi rivayet eden Câbir dedi ki: "Büyük günahı olmayanın şefaate ne ihtiyacı olur!"⁸

Kıyamet günü insanlar; amelleri tartılacak olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılırlar. Amelleri tartılmayacak olanlar, kâfirler ile büyük günah işlememiş müminlerdir. Büyük günahattan

8 Tirmizi, Sünen, Kıyâmet 12, (2436)

sonra tevbe edip davranışlarını düzeltenler de bu kısma girerler.

Kafirlerle ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا. الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا. أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا. ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمَ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُؤًا.

De ki, işleri en zararlı şekilde bitecek olanları size bildireyim mi? Onlar bu hayatta güzel iş yaptıklarını hesap ettikleri halde çalışmaları yanlış olanlardır. Onlar Rablerinin ayetlerini ve ona kavuşmayı göz ardı edip kâfir olmuşlar, yaptıkları işler boşa çıkmıştır. Artık Kıyamet günü onlar için tartı kurmayız. İşte onların cezaları Cehennemdir. Bu, kafir olmalarına, âyetlerimi ve elçilerimi alaya almalarına karşılıktır. (Kehf 18/103-106)

Büyük günah işlememiş olanlar için de tartı kurulmaz. Çünkü onların günahları bağışlanmış olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Size konan yasakların büyüklerinden kaçınırsanız, diğer günahlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz.”⁹

Böyleleri güzel bir hayat yaşamış sayılır ve daha güzeli ile karşılık görürler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

9 Allah’ın Elçisi, ona dua ve selâm olsun, konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:
“Felâkete sürükleyen yedi şeyden sakınınız.
-Ey Allah’ın Elçisi nelerdir onlar?
-Allah’a ortak koşmak, sihir, haklı sebeple olması bir yana Allah’ın dokunulmaz kıldığı bir canı öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, düşmana toplu hücum yapılacağı sırada savaştan kaçmak ve kötü yolla ilgisi olmayan namuslu mümin kadınlara zina iftirasında bulunmaktır.” (Buhârî, Sahih, vesâyâ, 23; Müslim, Sahih, İman 145)

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيُجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى. الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ.

“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah’ındır. Bu, kötü davrananları yaptıklarına karşılık cezalandırsın ve güzel davrananları da daha güzeli ile karşılansın diyerdir. Onlar, günahların büyüklerinden ve fuhuş çeşitlerinden kaçınanlardır; diğer günahlar başka. Rabbinin affı kapsamlıdır...” (Necm 53/31-32)

Bunlar sıkıntı çekmeden cennete girerler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ. لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ. لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ.

“Önceden en güzeli ile karşılayacağımızı bildirdiklerimiz Cehennemden uzak tutulacaklardır. O büyük dehşet onları üzmeyecek, sürekli canlarının çektiği şeyler içinde olacaklardır. Melekler, “bu sizin gününüz, size söz verilen gündür” diyerek onları karşılayacaklardır.” (Enbiya 21/101-103)

Büyük günah işlediği halde Tevbe edip kendini düzeltilmiş olanlar da bu kesime girerler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Rahman’ın kulları... Allah ile beraber başka bir tanrıyı yardıma çağırmaazlar. Haklı bir sebep yoksa Allahın dokunulmaz kıldığı canı öldürmezler; zina etmezler. Kim bunları yaparsa günaha girer. Kiyâmet günü onun azâbı katlanır ve orada itibarsız olarak sürekli kalır. Ancak tevbe eden, inanan ve iyi iş yapan başka. Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir. Allah bağışlar, ikram eder.” (Furkan 25/68-70)

C- AMELLERİN TARTILMASI

Amelleri tartılacak olanlar, büyük günah işlemiş ve tevbe etmeden ölmüş müminlerdir. Eğer günahları fazla ise cehenne, sevapları fazla ise doğrudan cennete girerler. Onların bütün günahları tartıya girer. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ. وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ.

O gün tartı yapılacağı gerçektir. Kimin sevabı ağır basarsa onlar umduklarına kavuşacaklardır. Kimin sevabı (günahından) hafif kalırsa onlar da ayetlerimiz karşısında yanlış davranmaları sebebiyle kendilerini harcamış olacaklardır. (Araf 7/8-9)

Ayette tartıdan bahsedilmesi önemlidir. Çünkü yapılan kötülükler bire bir, iyilikler de bire on hesabıyla tartılır. Böylece 10 iyilik 100 günah ağırlığında olur. Dolayısıyla iyice günaha batmış kişilerin günah tarafı ağır gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

"Kim bir iyilikle gelirse ona onun on katı verilir. Kim de bir kötülükle gelirse sadece bir katı ile cezalandırılır. Onlara zulmedilmez." (En'âm 6/160)

D- MAHŞERDE OLACAK ŞEYLER

Mahşer, yeni bir bedenle dirilecek tüm insanların toplanacağı yerdir. Onlar; kâfirler, iyi müminler, günahları sevaplarına denk olanlar, sevapları çok olanlar ve günahları çok olanlar olmak üzere beş sınıfa ayrılırlar.

1. Doğrudan Cehenneme gidenler

Kâfirler doğrudan cehenneme gideceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ

“Ayetlerimiz karşısında yalana sarılan ve büyüklük taslayanlar var ya, onlara göklerin kapıları açılmayacak, deve iğne deliğinden geçinceye kadar da Cennet'e giremezler. Suçluları işte böyle cezalandırırız. (Araf 7/40)

لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

Onlar için cehennem döşegi ve üzerlerinde örtüler olacaktır. Zalimleri işte böyle cezalandırırız.” (Araf 7/41)

2. Doğrudan Cennete gidenler

Daha önce anlatıldığı gibi büyük günah işlememiş olanlarla işledikten sonra tevbe edip kendilerini düzeltenler doğrudan cennete gideceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ. وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ. وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ

لُعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ. الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ

“Inanan ve iyi işler yapanlar ki, biz kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyiz; onlar cennet halkıdır; hep orada kalacaklardır. İçlerindeki kötü bağlantıları söküp atmışızdır. Alt taraflarından ırmağlar akacak ve diyeceklerdir ki: “Bizi bu nimetlere kavuşturan Allah, her şeyi pek güzel yapmış. Allah bize bu yolu göstermeseydi onu kendiliğimizden bulamazdık. Rabbimizin elçileri gerçekten doğruyu getirmişler.” Onlara şöyle seslenilecektir: “İşte size Cennet; siz, yaptıklarınıza karşılık ona sahip oldunuz.”

Cennetlikler cehennemliklere şöyle seslenirler: “Rabbimizin bize verdiği sözün gerçek olduğunu gördük. Rabbinizin size verdiği sözün gerçek olduğunu siz de gördünüz mü?” “Evet” derler. Aralarında bir tellâl şöyle haykırır: “Allah’ın laneti zalimlerin üzerine olsun. Allah’ın yolundan alıkoyanlara, o yolda eğrilik olmasını isteyenlere ve Ahireti görmezlikten gelenlere lanet olsun.” (Araf 7/42-45)

3. Şefaathçiler

Beklenen anlamda bir şefaathçi yoktur. Burada sözü edilen kişiler, Allah’ın, mahşer yerinde konuşma izni verdiği kişilerdir.

Ayetlerden anlaşıldığına göre o gün Allah, günahları ile sevapları denk olanları affetmiş olacak ama onlar bunu bilmedikleri için hem cennete gitme umudu taşıyacaklar hem de cehennem korkusu çekeceklerdir. Şefaathçiler, Araf denin tepeler üzerinden onlara seslenerek cennete gideceklerini bildireceklerdir. Günahları çok olan müminleri ise azarlayacaklardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادُوا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ. وَإِذَا صُرِفَتْ

أَبْصَارُهُمْ تَلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ. وَنَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ. أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ إِذْ خُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ.

“... Araf'ta, yüksek yerler üzerinde de değerli şahsiyetler olur, herkesi yüzlerinden tanır, cennetliklere şöyle seslenirler: “Esenlik ve güvenlik sizinledir”. Bunlar Cennet'e girmemiş, ama girme umudu taşıyanlardır. Bunların gözleri cehennemliklere çevrilineceğiyle derler: “Aman ya Rabbi! Bizi şu zalimler takımıyla bir araya getirme.”

A'raf'ta, o yüksek yerlerde bulunanlar yüzlerinden tanıdıkları bir takım adamlara da şöyle seslenirler: “Gördünüz mü sizlere ne taraftarlarınızın bir yararı oldu ne de büyüklemeğinizin.”

Ey cehennemlikler “Allah onlara bir iyilikte bulunmaz” diye yemin ettikleriniz bunlar mıydı? (ey Allah'ın ikramına kavuşanlar) Sizler Cennet'e girin. Üzerinizde ne bir korku olacak ne de üzüleceksiniz.” (Araf 7/46-49)

Araf'tan seslenenler, peygamberler, salihler ve dürüst alimler olabilirler. Bunun dışında bir şefaata olmayacaktır. Dolayısıyla şefaate ilgili bütün ayet ve hadisler bu çerçevede değerlendirilmelidir.

II. SORU CÜMLELERİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ.

“Yakub ölüm döşeginde iken, orada olmalıydınız. O gün oğullarına: “Benden sonra neye kul olacaksınız?” diye sordu. Onlar: “Senin İlahına kul olacağız! Ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın İlahına; o tek İlahı. Biz, zaten, ona teslim olmuş kimseleriz” dediler.” (Bakara 2/133)

Soru, bir şeyi ya öğrenmek ya da kabul ettirmek için sorulur. Öğrenmek için sorulana tasavvur, diğerine tasdik sorusu denir. Mesela “Hasan mı geldi?” sorusu, gelenin kim olduğunu öğrenmek için sorulabileceği gibi Hasan'ın gelip gelmediğini onaylatmak için de sorulabilir.

Daha farklı amaçlarla da soru sorulabilir. Bunların Arap dilinde en yaygın olanları şunlardır:

1. Bir şeyin varlığını pekiştirmek için soru (İstifham-ı ikrârî). Babanın oğluna, “Ben senin baban mıyım?” diye sorması böyledir.
2. Bir şeyin yokluğunu pekiştirmek için soru (İstifham-ı inkârî). Yabancı birine, “Ben senin baban mıyım?” diye sorulması böyledir.
3. Örnek vermek için soru (İstifhâm-ı temsîlî). Bu türden sorular, anlatılacak olaya muhatabın ilgisini çekmek için sorulur. Mesela “Bize yanlış yapana nasıl ders verdiğimizizi öğrenmek ister misin?” sorusu böyledir. Arapçada buna, tenbîh, vaîd veya tehdît ... amaçlı soru denir.¹⁰ İstifham-ı temsîlî terimi, bunların hepsini içerdiği için, tercih edilmiştir.

Kur'an'da bu tür sorular çoktur. Yukarıdaki âyette de böyle bir soru vardır. Bu gibi âyetlere meâl verilirken, sorunun şekline değil, amacına dikkat edilmelidir.

10 Bkz. Sa'd et-Taftazânî, Mes'ud b. Ömer, *Muhtasar'ul-meânî*, (Muhammed b. Abdurrahman el-Ğazvî'nin Telhis adlı kitabının şerhi) İstanbul 1304/1887, s. 197 vd.

III. CUMA NAMAZI

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ. فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

“Müminler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında hemen Allah’ı anmaya yönelin ve alım satımı bırakın. Bilmeniz bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz bitince hemen yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lutfundan isteyin. Allah’ın adını çokça anın ki umduğunuza kavuşasınız.” (Cuma 62/9–10)

1. Cuma Kimlere Farzdır

Ayetten, Cuma’nın herkese farz olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü alım satım belli yerlerde yapılır. Halbuki Müslümanlar her tarafa dağılmışlardır.

Tarık b. Şihab’ın, Allah’ın Elçisi’nden yaptığı şöyle bir rivayetten söz edilir. “Cuma namazı, bir topluluktaki her Müslüman’a farzdır, dördü hariç; köle, kadın, çocuk ve hasta.”¹¹ Ancak bu sözü rivayet eden Ebû Davûd, Tarık b. Şihab’ın Resulullah’ı gördüğünü ama ondan bir şey işitmediğini not etmiştir. O zaman bu hadis mürsel, yani tabiinden birinin, sahabenin adını söylemeden doğrudan Peygamberimizden rivayet ettiği hadistir. Böyle rivayetlere dayanılarak, Cuma namazı şunlara farzdır, şunlara değildir diye hükmü belirlenemez. Abdullah b. Ömer Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Cuma namazı, müezzini işiten herkese farzdır.”¹²

11 Ebû Davûd, Cuma 1067.

12 Ebû Davûd, Cuma 1056. Bunu Peygambere isnad eden sadece rivayet zincirinde adı geçen Kubeyse’dir. Ebû Davûd’un bu hadise düştüğü nota göre bir topluluk bu sözün Abdullah b. Ömer’e ait olduğunu rivayet etmiştir.

Namazlardan hiç biri için Kur’ân’da “daha hayırlıdır” ifadesi geçmez. Çünkü beş vakit namaz, her durumda kılınır ama Cuma, bazen kılınmayabilir. Abdullah b. Abbâs yağmurlu bir günde müezzine dedi ki, ezan okurken “Eşhedü enne Muhammeden Resulullah”tan sonra “Hayye ale’s-salâh” deme. “Namazımızı evlerinizde kılın.” de. İnsanlar bu davranışı yadırgar gibi oldular. Dedi ki,

“Bunu benden daha hayırlı olan biri yapmıştır.¹³ Cuma bir görevdir. Size sıkıntı vermek istemedim, yoksa çamurlu ve kaygan zeminde yürüyecektiniz.”¹⁴

Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in eşi Aişe validemiz şöyle buyuruyor: Halk menzillerinden ve Avâlî’den nöbetleşe Cumaya gelirlerdi. Tozlar içinde gelir, toz toprak ve ter içinde, kendilerinden ter akardı. Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem yanımdayken onlardan biri gelmişti. O buyurdu ki, “Keşke bu gün için temizlenmiş olsaydınız.”¹⁵

Muaviye, Şam’da Zeyd b. Erkam’a “Allah’ın Elçisi zamanında iki bayramın bir güne rastladığına şahid oldun mu?” diye sordu, Zeyd “Evet” dedi. “Nasıl davrandı?” dedi. Dedi ki: “Bayramı kıldırdı, Cumayı serbest bıraktı, dedi ki, kılmak isteyen kılınsın.”¹⁶ Ebû Hureyre Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etti: “Bugün iki bayram bir araya geldi, isteyen Cumayı kılmayabilir ama biz kılacağız.”¹⁷

13 “Benden daha hayırlı olan biri” ifadesiyle Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemi kastedmiştir. (Bedruddin el-Aynî, *Umdet’ül-kârî şerhu sahihi’l-Buhari*, Mısır 1972, c. V, s. 280)

14 Buharî, Cuma 14.

15 Buharî, Cuma 15

16 Ebû Davûd Cuma 1070. Hadisi Neseî İyâd 1592’de, İbn Mâce Salat 1310’da tahrir etmiştir.

17 Ebû Davud Cuma 1073, İbn Mâce Salat 1311. Ebû Davud’u şerhedenlerden Hattâbî’ye göre “Bu hadisin isnadında şüpheler (mekal) vardır. Eğer hadis sahih ise anlamının şöyle olması daha uygundur: “İsteyen Cumaya gelmeyebilir ama öğle namazından sorumluluğu devam eder. Bana göre İbnü’z-Zübeyr’in yaptığı caiz değildir. Ama Cuma namazının zevalden önce kılın-

Atâ b. Ebî Rebah diyor ki, İbn'üz-Zübeyr cuma gününe rastlayan bir bayram günü bize bayram namazını kıldırdı. Sonra Cuma'ya gittik; o camiye gelmedi. Biz de tek tek kıldık.¹⁸ İbn Abbâs Tai'fe idi, gelince durumu anlattık dedi ki, "Sünnete uygun davranmış."¹⁹

2. Cuma Ezanı

"Müminler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında hemen Allah'ı anmaya yönelin ve alım satımı bırakın..." (Cuma 62/9) buyrulduğuna göre çağrı, çarşısı ve pazarı olan bir yerde yapılmalı ki, alım satımı bırakıp namaza gitme imkânı olsun.

Medine'nin çarşısı, pazarı ve birden fazla camisi vardı. Ama Cuma namazı sadece bir yerde, Peygamberimizin camisinde kılınırdı. İbn Abbâs'ın dediğine göre Allah'ın Elçisi'nin camisinden sonra Cuma namazı ilk defa Bahreyn bölgesinde Cüvâsâ'da Abdülkays mescidinde kılınmıştır.²⁰

bileceği görüşüne hamledilirse başka. Böyle bir görüş İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir. Ama İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre İbnü'z-Zübeyr'in davranışı kendisine iletildiğinde bunun sünnete uygun olduğunu ifade etmiştir. Ata şöyle dedi: Her bayram kuşlukta (kılınır), Cuma, Kurban ve Ramazan. İbn İshak'ın İbn Mansur'dan, onun da Ahmed b. Hanbel'den naklettiğine göre Ahmed b. Hanbel'e "Cuma zevalden önce midir, yoksa sonra mı?" diye soruldu, o da zevalden önce kılsan ayıplamam." dedi. İshak da öyle demiştir. Buna göre İbnü'z-Zübeyr bayram namazı vaktinde kıldığı iki rekât ile Cumaya niyet etmiş, bayram namazını da ona tabi kabul etmiş olabilir. (el-Hattâbî, Hamd b. İbrahim, Kitâbü meâlimi's-sünen, İstanbul 1981, Ebu Davud'un şerhi olup onun hamşisinde yer alır. c. I, s. 647-648)

18 Cuma namazı cemaatle kılındığı için öğle namazını kıldıkları anlaşılmaktadır.

19 Ebû Davûd Cuma 1071.

20 Buhârî, Cuma 11. Cüvâsâ, Bahreyn'e bağlı köylerdendir. İbnü't-Tîn, Şeyh Ebu'l-Hasen'den, oranın bir şehir olduğunu rivayet etmiştir. el-Cevherî'nin es-Sihâh adlı eserinde ve ez-Zemahşerî'nin el-Büldân adlı eserinde burasının Bahreyn'de bir kale olduğu yazılıdır. Ebû Abîd, burasının Bahreyn'de Abdülkays kabilesine ait bir şehir olduğunu söylemiştir. (el-Aynî, Umdet'ül-kârî, c. V, s. 270)

Atâ b. Ebî Rebah dedi ki, eğer bir karye-i câmiada (yani her türlü ihtiyacı kendi içinde görülen bir yerleşim bölgesinde) olursan ve cuma günü namaz için ezan okunup çağrı yapılırsa, ezanı işitsen de işitmesen de Cumaya gitmen boynunun borcudur. Enes iki fersah (11370 m.) uzaklıkta olan Zaviye'deki köşkünden bazen Cumaya gider, bazen gitmezdi.²¹

Ka'b b. Mâlik'in oğlu Abdurrahman dedi ki, babam cuma günü ezanı işitince Es'ad b. Zürâre'ye rahmet okurdu. Dedim ki, "Ezanı işitince Es'ad b. Zürâre'ye rahmet okuyorsun?" Dedi ki, "Çünkü o, Nebit düzlüğünde, Benî Beyâda²² taşlığında Naki'ül-Hadmân adlı sulak yerde bize ilk defa Cuma namazı kıldırmıştır. O gün kaç kişiydiniz? Diye sordum. "Kırk" dedi.²³

3. Namaza Gelme Âdâbı

Ebû Hureyre Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Namaz kılınacağı zaman koşarak gelmeyin, sakın sakın gelin; yetiştiginiz rekâtları kılın, yetişemediğinizi de tamamlayın."²⁴

4. Namaz Bitince Yapılacak İşler

Ebû Musa el-Eşarî'nin bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi şöyle demiştir: "Cuma vakti, İmamın (minbere) oturmasıyla namazın bitmesine kadar olan vakittir."²⁵ Cuma namazı iki rekâttır."

21 Buhârî, Cuma 15. Zaviye Basra'nın dış mahallelerinden bir yerin adıdır. Basra'ya uzaklığı iki fersah. Bir fersah üç mil, bir mil dörtbin adımdır. (el-Aynî, Umdet'ül-Kârî, c. V, s. 281-282) Bugünkü uzunluk ölçülerine göre bir fersah 7500 mimari arşındır. Bir mimari arşını 0.758 m. dir. (Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslamiyye Kamusu, İstanbul 1969, c. IV, c. 127-128) Buna göre bir fersah 5685 m. eder.

22 Burası Medine'ye bir mil uzaklıkta bir yerleşim yeridir. (Hattâbî, Kitâbü Meâlimi's-Sünen, c. I, s. 645).

23 Ebû Davûd, Cuma 1069.

24 Buhârî, Cuma 18.

25 Müslim Cuma 16; Ebû Davûd, Cuma 1048.

Abdullah b. Ömer radiyellahü anh şöyle dedi: “Allah’ın Elçisi Cuma namazından sonra mescitten ayrılınca kadar namaz kılmaz, ayrılınca evinde²⁶ iki rekât kılar.”²⁷

Ayette: “*Namaz bitince hemen yeryüzüne dağılın*” buyrulduğuna göre emre uymak gerekir. Abdullah b. Ömer, cuma günü, mescitten çıkmadan iki rekât namaz kılan birini gördü ve onu iterek şöyle dedi: “Cumayı dört rekât mı kılmak istiyorsun?” Abdullah b. Ömer evinde iki rekât namaz kılar ve derdi ki: “Allah’ın Elçisi böyle yapardı.”²⁸

Abdullah Mekke’de bulunur da Cumayı kılsa ileri geçer iki rekât kılar, sonra ileri geçer dört rekât kılar. Eğer Medine’de ise Cumayı kılar, sonra evine döner iki rekât kılar. Mescitte kılmazdı. Derdi ki, “Allah’ın Elçisi böyle yapardı.”²⁹

Ömer Cumadan önce namazı uzatır, Cumadan sonra eve gider, iki rekât kılar ve “Allah’ın Elçisi de böyle yapardı.”³⁰ derdi.

es-Sâib diyor ki, Muaviye ile birlikte maksure de (hünkar mahfilinde) Cuma namazını kıldık. İmam selam verince kalktım, aynı yerde namaza devam ettim. Muaviye bana birini gönderdi ve dedi ki, “Bu yaptığımı bir daha yapma. Cuma namazını kıldıktan sonra dışarı çıkmadan veya biraz konuşmadan başka namaz kılma. Çünkü Allah’ın Elçisi bize böyle emretmişti. Konuşmadıkça veya dışarı çıkmadıkça bir namazın diğerine eklenmemesini isterdi.”³¹

26 “Evinde” ifadesi Müslim’de geçmektedir.

27 Buhârî Cuma 39, Müslim Cuma 71.

28 Ebû Davûd Cuma 1127.

29 Ebû Davûd Cuma 1130.

30 Ebû Davûd Cuma 1128.

31 Müslim Cuma 73, Ebû Davûd Cuma 1128.

Ebû Hureyre, Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Cumadan sonra namaz kılacak olursanız dört rekât kılın.”³²

5. Cuma Günü

Ebû Hureyre’nin, Allah’ın Elçisi’nden şu sözleri işittiği rivayet edilmiştir: “Sonuncu ümmet olan bizler Kıyâmet gününde öncüler olacağız. Hâlbuki diğer ümmetlere daha önce kitap verilmiştir. Cuma günü de aslında onlara verilmişti ama ihtilafa düşmüşlerdi. Allah artık bu günü bize verdi, diğer ümmetler de bizim arkamıza takılmış oldular. Yahûdilerin günü yarın (yani cumartesi), Hıristiyanlarınki de öbürüsü gün, (yani pazar günü)dür.”³³

Ebû Hureyre ve Huzeyfe tarafından rivayet edilen bir hadiste Allah’ın Elçisi şöyle demiştir: “Allah Teâlâ sizden öncekilere cumayı kaybettirdi. Cumartesi Yahûdilerin, pazar Hıristiyanların oldu. Allah bizi dünyaya getirdi ve cuma gününü bize gösterdi. Böylece cuma, cumartesi ve pazarı (kutsal günler) kıldı. Onlar Kıyâmet günü de bizim arkamızdan geleceklerdir. Biz dünyada yaşayanların sonuncusu, Kıyâmet gününün öncüleriyiz. Bir de bütün yaratıklardan önce hesabı tamamlanacak olanlarız.”³⁴

6. Cumanın Fazileti

Ebû Hureyre, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kim, cuma günü cünüplükten yıkanırcaısına yıkanır da Cumaya giderse bir deve kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte giden bir sığır kurban etmiş gibi olur. Üçüncü saatte giden boynuzlu bir koç kurban etmiş gibi olur. Dördüncü saatte giden bir tavuğu Allah rızası için vermiş gibi olur. Beşinci saatte giden de bir yumurtayı Allah rızası için vermiş

32 Müslim Cuma 67-68; Ebû Davûd Cuma 1131; Tirmizi Cuma 523.

33 Buhârî, Cuma 1; Müslim, Cuma 21.

34 Müslim, Cuma 22.

gibi olur. İmam hutbeye çıkınca melekler hazır olur ve hutbeyi dinlerler.”³⁵

Selmân-i Fârisî Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Bir kişi cuma günü yıkanır, gücünün yettiğince temizlenir, yağdanlığından yağlanır veya evinde bulunan bir güzel kokuyu sürünür ve çıkar, iki kişinin arasını ayırmaz, sonra kendine farz olan namazı kılar, imam konuşurken de susarsa diğer cumadan o cumaya kadar olan günahları bağışlanır.”³⁶

Ebû Hureyre, Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kim yıkanır, Cuma namazına gelir, belirli miktardaki (nafile) namazı kılar, hutbe bitinceye kadar susar, sonra imamla birlikte Cuma namazını kılar o cuma ile ondan önceki cuma arasındaki günahları bağışlandığı gibi üç gün de ilave edilir.”³⁷

7. Cuma İçin Özel Elbise

Muhammed b. Yahya Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Eğer bulabilirseniz iş elbiselerinizden ayrı cuma için bir takım elbise edinebilirsiniz.”³⁸

8. Cuma İçin Yıkanma

Semüre b. Cündüb Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Cuma günü abdest alan iyi yapar, ama yıkanır o daha iyi olur.”³⁹

Abdullah b. Ömer, Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Sizden biri Cuma’ya geleceği vakit yıkansın.”⁴⁰

35 Buhârî Cuma 4; Müslim Cuma 10.

36 Buhârî, Cuma 6.

37 Müslim, Cuma 27.

38 Ebû Davûd, Cuma 1078.

39 Tirmizi, Cuma 497.

40 Buhârî ve Müslim, Cuma 2.

“Hattab oğlu Ömer, cuma günü hutbede ayaktaiken Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in ashabının ilk muhacirlerinden bir zat içeri girdi.⁴¹ Ömer ona şöyle seslendi: “Bu hangi saattir böyle?” O zat dedi ki,

—İşlerim vardı, ezan sesini duyuncaya kadar evime dönemdim. Sadece abdest alabildim.

Ömer dedi ki, “Gene mi abdest? İyi biliyorsun ki, Allah’ın Elçisi yıkanmayı emrederdi.”⁴²

Ebû Hureyre, Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet ediyor: “Haftada bir kere, başını ve vücudunu yıkamak her müslümanın görevidir.”⁴³

9. Cuma İçin Güzel Koku Sürünme

Ebû Saîd el-Hûdrî, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in şu sözüne şahid olduğunu söyledi: “Cuma günü yıkanmak erkinlik çağına girmiş herkesin görevidir. Dişlerini temizlemek ve koku sürünmek de öyle.”⁴⁴

10. Cuma Vakti

Enes b. Malik, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in Cuma namazını güneşin meyli⁴⁵ sırasında kıldırıldığını söylemiştir.⁴⁶

Enes b. Malik şöyle dedi: “Cumaları erken davranır, kayluleyi⁴⁷ Cumadan sonra yapardık.”⁴⁸ Enes b. Malik dedi ki:

41 Ebû Hureyre’den gelen bir rivayette bu zatın Osman olduğu belirtilmektedir. (Müslim, Cuma 4)

42 Buhârî Cuma 2; Müslim Cuma 3.

43 Buhârî Cuma 12; Müslim Cuma 9.

44 Buhârî Cuma 3.

45 Güneşin meyli, tam tepe noktasından batıya doğru kaymasına denir. Bu vakit öğle vaktinin başlangıcıdır.

46 Buhârî, Cuma 16; Ebû Davûd Cuma 1084; Tirmizî, Cuma 503.

Allah'ın Elçisi soğuk havalarda namazı yani Cumayı erken kıldırır, sıcak havalarda da hararetin düşmesini beklerdi.”⁴⁹

Seleme b. el-Ekva' şöyle dedi: “Allah'ın Elçisi ile beraber Cuma namazını güneş batıya kaydığı zaman kılar sonra geri döner gölge arardık.”⁵⁰

Seleme b. el-Ekva'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: “Allah'ın Elçisi ile birlikte Cuma namazını kılar, döner duvar diplerinde gölgeleneceğimiz bir gölge bulamazdık.”⁵¹

II. Cuma Ezanları

es-Sâib b. Yezid şöyle dedi: “Cuma günü, imam oturduğu zaman ezan okunurdu”.⁵²

es-Sâib b. Yezid demiştir ki; “Peygamberimiz, Ebû Bekr ve Ömer zamanında ilk ezan, imam minbere oturduğu zaman okunurdu. Osman zamanında insanlar çoğalınca ez-Zevrâ üzerinde okunan üçüncü ezanı ilave etti.”⁵³

İlave edilen bu ezan, öğle vaktinin girmesiyle okunan birinci ezandır. İkincisi imam minbere çıktıktan sonra okunur Cuma'nın farzından önce okunan ikamete de ezan dendiği için yapılan ilave üçüncü ezan olmaktadır.⁵⁴

ez-Zevrâ Medine çarşısında bir yer idi. İbn Battal bunun, Mescidin kapısında büyük bir taş olduğunu söylemekte, İbn Mâce ve İbn Huzeyme bu konuda şu açıklamayı yapmaktadır:

47 Kaylule, gündüz vakti bir miktar uyumaktır. Genellikle sıcaklığın şiddetli olduğu saatlerde yapılır.

48 Buhârî, Cuma 16.

49 Buhârî, Cuma 17.

50 Müslim, Cuma 31.

51 Müslim, Cuma 32.

52 Buhârî, Cuma 24.

53 Buhârî, Cuma 21.

54 el-Aynî, *Umdet'ül-kârî*, c. V, s. 298.

“Üçüncü ezanı, çarşıda, ez-Zevrâ denilen bir binanın damında okutmaya başladı.”⁵⁵

Ebû Umâme b. Sehl b. Huneyf şöyle anlatıyor: “Muaviye minberde otururken müezzin ezan okuduğunda “Allahu ekber Allahu ekber” deyince Muaviye de Allahu ekber Allahu ekber” dedi. Müezzin “Eşhedü en lâilâhe illallah” deyince Muaviye “Ben de” dedi. Müezzin “Eşhedü enne Muhammeden abduhû ve resûluhû” deyince Muaviye, “Ben de” dedi. Müezzin ezanı tamamlayınca dedi ki, “Ey insanlar ben Allah'ın Elçisi'nin bu yer üzerinde, müezzin ezan okurken benden işittiğiniz sözleri söylediğini işittim.”⁵⁶

12. Hutbe

Ammar b. Yasir dedi ki, “Allah'ın Elçisi bize hutbeleri kısa okumayı emretmişti.”⁵⁷

Cabir b. Semüre şöyle dedi: “Allah'ın Elçisi cuma günü hutbesini uzatmazdı, söylediklerinin toplamı bir kaç kelimedenden ibaretti.”⁵⁸

Cabir b. Semüre şöyle dedi: “Allah'ın Elçisi ile beraber çok namaz kıldım. Namazı da orta halli, hutbesi de orta halli idi.”⁵⁹ Kur'ân'dan âyetler okur, insanlara görevlerini hatırlatırdı.”⁶⁰

Ebû Vail diyor ki, Ammar bize hitabetti, kısa ve güzel konuştu. Aşağı inince dedik ki, “Ebû'l-Yakzân, güzel ve özlü bir hutbe okudun, biraz daha nefes sarf etseydin ya? Dedi ki, “Ben Allah'ın Elçisi'nin şöyle dediğini işittim: “Kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa olması dini anladığını gösterir; namazını-

55 el-Aynî, *Umdet'ül-kârî*, c. V, s. 299.

56 Buhârî, Cuma 23.

57 Ebû Davûd, Cuma 1106.

58 Ebû Davûd, Cuma 1107.

59 Buradan sonraki kısım Ebû Davûd'da geçmektedir.

60 Müslim, Cuma 41, Ebû Davûd, Cuma 1101.

zı uzatın, hutbeyi kısa tutun. Çünkü bazı konuşmalar büyüleyicidir.”⁶¹

Abdullah b. Ömer şöyle dedi: “Allah’ın Elçisi iki hutbe okurdu. Minbere çıktığında (ezan bitinceye kadar) otururdu. Müezzîn ezan okurken onu görür gibiyim. Sonra kalkar hitap eder sonra oturur, bir şey konuşmaz, sonra kalkar hutbe okurdu.”⁶²

Abdullah b. Ömer şöyle dedi: “Allah’ın Elçisi cuma günü hutbeyi ayakta okur, sonra oturur, tekrar ayağa kalkardı. Tıpkı şimdi yaptığımız gibi.”⁶³

Cabir b. Semüre dedi ki, “Allah’ın Elçisi iki hutbe okur ve arada otururdu. Kur’ân okur, insanlara görevlerini hatırlatırdı.”⁶⁴

13. Hutbe Esnasında Namaz Kılınması

Câbir b. Abdullah dedi ki, “Allah’ın Elçisi cuma günü hutbe okurken bir adam geldi. Ona; “Namaz kıldın mı?” dedi. O da “Hayır” dedi. Dedi ki, “Kalk iki rekât kıl.”⁶⁵

Câbir b. Abdullah’ın Allah’ın Elçisi’nden yaptığı bir başka rivayet de şöyledir: “Sizden biri, cuma günü imam (hutbeye) çıkmışken gelirse iki rekât namaz kılsın.”⁶⁶

Câbir b. Abdullah şöyle dedi: “Cuma günü Allah’ın Elçisi hutbe okurken Gatafan kabilesinden Süleyk çıkageldi ve hemen oturdu. Allah’ın Elçisi şöyle dedi: “Süleyk! Kalk, iki rekât namaz kıl. Caiz olacak kadar (kısa) olsun.” Sonra şöyle devam et-

61 Müslim, Cuma 47.

62 Ebû Davûd Cuma 1092.

63 Buhârî, Cuma 27, Müslim Cuma 33.

64 Müslim, Cuma 34; Ebû Davûd, Cuma 1094; Neseî, Cuma 1419; İbn Mâce, Cuma 1106.

65 Buhârî, Cuma 33; Müslim, Cuma 55. Buhari’de, “iki rekât kıl.” ifadesi geçiyor, “Kalk” ifadesi Müslimin rivayetinde vardır.

66 Müslim, Cuma 57.

ti: “Sizden biri cuma günü imam hutbe okurken içeri girerse iki rekât namaz kılsın ve onu caiz olacak kadar (kısa) kılsın.”⁶⁷

a- Hutbe Esnasında Susmak

Ebû Hureyre, Peygamberimizin şöyle dediğini haber vermiştir: “Cuma günü imam hutbe okurken arkadaşına “sus” dersin lağvde⁶⁸ bulunmuş olursun.”⁶⁹

Ebû Hureyre Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Kim güzelce abdest alır, Cumaya gider, dinler ve susarsa o cumadan bir önceki cumaya kadar olan günahları bağışlanır ve buna üç gün de ilave edilir. Kim bir taş dokunursa lağvde bulunmuş olur.”⁷⁰

Ali radiyallahü anhin Kufe’de minberden şöyle hitap ettiği rivayet edilir. “Cuma günü olduğunda şeytanlar bayraklarıyla birlikte çarşı pazarı dolaşır insanları Cumaya gitmekten alıko-yacak bir kısım bahaneler ortaya çıkarır. Melekler de erken çıkar, mescidin kapısında oturur, imam minbere çıkıncaya kadar birinci saatte ve ikinci saatte gelenleri kaydederler. Kişi imamı görüp işiteceği bir yere oturur, sesini çıkarmaz ve lağv’da bulunmazsa iki sevap kazanır. İmamı görüp işiteceği bir yere yerleşir de lağv yapar, susmazsa bir günah kazanır. Cuma günü arkadaşına “sus” diyen lağv’da bulunmuş olur. Lağv’da bulunanın bu Cumadan alacağı kalmaz.” Ali sözünü şöyle bitirdi: “Allah’ın Elçisi’nin böyle söylediğini işitmişim.”⁷¹

b- Hutbe Duası

İbn Mes’ud, Allah’ın Elçisi’nin hutbe okurken söze şöyle başladığını rivayet etmektedir:

67 Müslim, Cuma 60.

68 Lağv, değersiz faydasız ve uygunsuz söz, davranış vs. anlamına gelir.

69 Buhârî, Cuma 36; Müslim, Cuma 11.

70 Ebû Davûd, Cuma 1050.

71 Ebû Davûd, Cuma 1051.

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ سُرُورِ أَنْفُسِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أَرْسَلَهُ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا بَيْنَ يَدَيْ السَّاعَةِ، مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَإِنَّهُ لَا يَضُرُّ إِلَّا نَفْسَهُ، وَلَا يَضُرُّ اللَّهَ شَيْئًا.

“Allah’a hamdolsun, ondan yardım ister, bağışlanma talep eder, nefislerimizin şerrinden ona sığınırız. Allah kime hidayet verirse onu saptırarak yoktur. Kimi de sapık sayarsa onu doğru yolda sayacak yoktur. Allah’tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim. Muhammed’in Allah’ın kulu ve resulü olduğuna da şahitlik ederim. Onu, müjdeleyici ve uyarıcı olarak Kıyametin önü sıra göndermiştir. Kim Allah’a ve Resulüne boyun eğerse olgunlaşmıştır. İsyân eden de sadece kendine zarar verir. Onun Allah’a bir zararı dokunmaz.”⁷²

İbn Şihâb yukarıdaki duaya şunu eklemektedir: “Rabbimiz olan Allah’tan bizi kendisine ve Peygamberine boyun eğen, rızasının peşinde olan ve onu üzecek şeylerden sakınanlardan eylemesini niyaz ederiz. Varlık sebebimiz Allah’tır ve biz onunuz.”⁷³

c- Hutbe Okunurken İmama Yakın Oturma

Semüre b. Cündüb, Allah’ın Elçisi salallahu aleyhi ve sellem şöyle dediğini rivayet etmektedir: “Hutbede hazır bulunun ve imama yaklaşın. Çünkü devamlı uzak duran, Cennete girse bile gerilerde kalır.”⁷⁴

72 Ebû Davûd, Cuma 1097.

73 Ebû Davûd, Cuma 1098.

74 Ebû Davûd, Cuma 1108.

14. Cuma Günü Duaların Kabul Edildiği Saat

Câbir b. Abdullah Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet ediyor: “Cuma günü on iki (saat)tir. Bir Müslüman o saatte Allah’tan bir şey isterse muhakkak verir. Onu İkindinin son saatinde arayın.”⁷⁵

Enes b. Malik, Allah’ın Elçisi’nin şöyle dediğini rivayet ediyor: “Cuma günü umut saatini İkindiden sonra güneş batıncaya kadar arayın.”⁷⁶

Ebû Hureyre radiyellahu anh, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem cuma gününden bahsederek şöyle dediğini haber veriyor: “Cuma gününde bir zaman vardır ki, o saatte bir Müslüman namaz kılarken Allah’tan bir şey isterse muhakkak verir.” Peygamber eliyle bu zamanın kısa olduğunu işaret etmiştir.”⁷⁷

15. Hanefi Mezhebine Göre Cuma Namazı

Hanefi mezhebinde Cumayı kılmanın farz olması için bazı şartlar aranır. Bunlardan biri, Cumayı kıldırın imamın sultan veya onun görevlendireceği bir kişi olmasıdır. Bu görüşün sebebini bilmeyenler, Sultanı devlet başkanı olarak anlamışlar ve Hanefî mezhebine göre Cumayı, Müslüman devlet başkanının veya onun görevlendireceği bir kişinin kıldırması gerektiğini zannetmişlerdir. Buna, bazı hayali gerekçeler ekleyenler, Hanefî mezhebinin Cuma namazı için belirlediği şartların Türkiye’de oluşmadığını öne sürmüşlerdir. Bu iddia şöyle özetlenebilir: “Türkiye laik tir. Burada devlet başkanının Cuma kıldırması söz konusu olamaz. Cuma İslâmî egemenliğin simgesidir. Laik yönetim İslam’ın egemen olmasını kabul etmez. Bu sebeple böyle bir yönetimin görevlendireceği imamların arkasında Cuma namazı kılınmaz.”

75 Ebû Davûd, Cuma 1048.

76 Tirmizî, Cuma 489.

77 Buhârî, Cuma 37; Müslim, Cuma 13.

Çoğunluğu genç olan bir çok Müslüman bu görüşün etkisine girmiş, Cuma namazı kılmamaya başlamış ve bunu İslam'ın egemen olması uğruna yapılan bir cihad olarak değerlendirmiştir.

Hanefî mezhebi böyle bir tavrı asla kabul etmez. Bu gerekçelerle ortaya çıkanlar, Cuma namazına engel oldukları için ağır bir vebal altındadırlar.

Cuma ile ilgili Hanefîlerin delil aldıkları hadis şudur:

Câbir b. Abdullah Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemin bir gün şöyle bir konuşma yaptığını naklediyor: “Ey insanlar! Ölmeden önce tövbe edip Allah'a yönelin. Meşguliyetler bastırmadan iyi işler yapmak için elinizi çabuk tutun. Sık sık hatırlayarak, gizli ve açık, bol bol sadaka vererek Rabbinizle bağ kurun ki rızkınız bol olsun, yardım göresiniz ve açıklarınız kapatılsın.

Şunu iyi bilin ki, Allah Teâlâ şu bulunduğum yerde, bu günümde, bu ayımda, bu yılımdan Kıyâmet gününe kadar devam edecek bir farz olarak size Cuma namazını farz kılmıştır. Ben hayatta iken ya da benden sonra kim, âdil veya zâlim bir başkanı varken, önemsemeyerek veya farzlığını kabul etmeyerek Cumayı kılmazsa, Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin. Allah onun işini bereketlendirmesin. Bakın! Böyle birinin ne kıldığı namaz, ne verdiği zekat, ne gittiği hac, ne tuttuğu oruç ne de yaptığı iyilik kabul edilir. Tövbe ederse o başka. Tövbe edenin tövbesini Allah kabul eder.”⁷⁸

Aşağıda görüleceği gibi bu hadis, Hanefîlerden Şemseddin es-Serahsî (ö. 483 h.) Alaüddin el-Kasânî (ö. 587 h.) ve Kemallettin b. Hümmâm (ö. 593 h.) tarafından Cuma namazının Sultan veya onun görevlendireceği biri tarafından kıldırılmasının delili sayılmıştır.

78 İbn Mâce, İkametü's-salah 78.

Ancak hadisi rivayet edenlerden Abdullah b. Muhammed el-Adevî ile Ali b. Zeyd b. Ced'ân zayıf kişiler olduğundan hadis, senet yönünden zayıf görülmüş⁷⁹ ve bazı Hanefî fıkıh kitapları tarafından sultan konusu için delil sayılmamıştır. el-Hidâye, bu kitaplardandır.

Alaüddin el-Kâsânî'ye göre “Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemin, dört görevin valilere (yöneticilere) ait olduğunu söylediği ve cumayı bunlar arasında saydığı, rivayet edilmiştir.” Ancak Kemâlüddin b. Hümmâm, bu sözün tabîinden Hasan-ı Basrî'ye ait olduğunu belirtmiştir.⁸⁰ İmam Serahsî bu sözü hadis değil, eser olarak zikretmiştir. Sahabinin veya selefin sözlerine eser dendigi için⁸¹ *Mebcut*'un ifadesi İbn-i Hümmâm'ı destekler. Biz de hadis kitaplarında böyle bir hadise rastlayamadık.

Hanefîlerin dayandıkları esas delil maslahattır. Maslahat, bir işin iyi ve hayırlı olmasına sebep olan şeydir. Karşıtı mefseddir. İslam, koyduğu hükümlerinde maslahatları hep dikkate almıştır. Bu sebeple İslam'ın her hükmü hikmete uygun, yani daha iyisi olamayacak şekilde yerli yerindedir.

Maslahata kamu yararı denebilir. Cuma namazını Sultanın veya Sultan tarafından görevlendirilecek bir kişinin kıldırmasında kamunun yani Müslüman'ların yararı vardır. Şöyle ki, Cuma namazı, bir yerleşim bölgesinde, erginlik çağına girmiş bütün Müslüman erkeklerin bir araya gelerek kıldıkları namazdır. Bu namazı kıldırarak kişi önceden belli olmazsa aşağıda daha açık olarak belirtileceği gibi insanlar bu hususta anlaşmazlıklara ve ölümle sonuçlanabilecek çatışmalara girebilirler. Okunacak hutbe, insanları fitne ve fesada düşürebilir. Ayrıca yetkili makamlar tarafından önlem alınmaması halinde iç ve dış düşmanların namaz sırasında baskın yapıp Müslüman erkekleri katletmeleri mümkün olabilir. Ama Cuma namazı yetkili ma-

79 İbn Mâce, İkametü's-salah, 78.

80 Kemalüddin b. Hümmâm, Fethü'l-kadir, Mısır 1315/1897, c. I, s. 412.

81 Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslamiyye Kamusu, c. I, s. 26.

kamların denetimi altında kılındığı taktirde bu problemler olmaz. Bu sebeple Cuma namazında sultanın bulunmasını şart koşturmak maslahata yani kamu yararına uygundur.

Böyle bir maslahata uyulmasının zararı da yoktur. Çünkü Cuma imamı, imamlık için gerekli asgari şartları taşıyorsa onun işgal ettiği veya tayin edildiği makamın kusurları namaza mani olmaz. Sultan veya onun yerine geçecek bir kişi yoksa Müslümanların kendi aralarında belirleyecekleri bir imamın arkasında namaz kılmaları mümkündür. Bu sebeple sultan şartı Cumanın terk edilmesine yol açmaz.

Cuma namazını hayatı boyunca Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem kıldırmıştır. O, hem peygamber hem de devlet başkanı idi. Ondan sonra da merkezde halifeler, taşrada oranın en yetkili yöneticileri kıldırmıştır. Dolayısıyla sultan şartı, öteden beri var olan uygulamanın tespiti mahiyetindedir.

Bu şartları ihtiva eden bir maslahat, Hanefî mezhebine göre şer'î delillerden sayılır ve ona dayanılarak hükümler konabilir.⁸² Cuma namazı ile ilgili sultan şartı bu şekilde konmuştur.

Aşağıdaki açıklamalardan anlaşılacağı gibi sultan, cuma namazı kılınan yerin en yetkili amiri demektir. İlçenin sultanı kaymakam, ilin sultanı vali, ülkenin sultanı devlet başkanıdır. Eğer yetkili kişinin olmaması yahut anarşi ve terör sebebiyle yetkili amirin yetkisini kullanamaması söz konusu ise o zaman Müslümanlar kendi aralarından birini imam seçerek cuma namazını kılarlar. Şimdi Hanefîlerin temel kaynaklarında konunun nasıl ele alındığına bakalım:

a- el-Mebsût

Şemsüddin es-Serahsî'nin (ö. 483 h.) *el-Mebsût* adlı eseri, Hanefî mezhebini sonraki nesillere aktaran İmam Muham-

med'in altı kitabının⁸³ şerhidir. Bu altı kitaptaki görüşlere zahirü'r-rivaye denir. Bu görüşler güvenilir yollarla bize ulaşmış kabul edilir. *el-Mebsût*'un konu ile ilgili ifadeleri şöyledir:

“Bize göre sultan Cumanın şartlarındandır. Allah ondan razı olsun, İmam Şafî bu görüşte değildir. O, Cuma namazını diğer farz namazlara kıyaslayarak sultan ile halkı bu konuda aynı kabul etmiştir. Bizim delilimiz Cabir radiyellahu anhın rivayet ettiği, “... zalim veya adil bir imamı (başkanı) olduğu halde Cumayı terk eden...” ifadelerini taşıyan hadisidir. Bu hadiste Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Cumayı terk edenin cezaı hak etmesi için imamının yani başkanının olmasını şart koşturmuştur. Eserde (yani sahabeden birine ait bir sözde) “Dört görevin yöneticilere ait olduğu, Cumanın bunlardan biri bulunduğu” belirtilmiştir. Bir de insanlar Cumayı kılabilmek için küçük cemaatleri bırakarak bir yere toplanırlar. Sultan şartı olmasa fitne çıkar. Çünkü bazı kimseler önceden camiye gelip kendilerince geçerli bir maksatla Cumayı kılabilirler. Bu durumda arkadan gelen cemaat Cumayı kaçırmış olur. Burada açık bir fitne vardır. Bu sebeple Cuma namazı, insanların işleri ve onların arasında adaletli davranma ile görevli imama (başkana) bırakılmıştır. Bu, fitnenin yatışması için daha uygun olur.”⁸⁴

b- el-Bedai'

Alaüddin el-Kâsânî'nin (ö. 587 h.) *el-Bedai's-sanai' fi tertibi's-şerai'* adlı eseri Hanefî mezhebinin güvenilir kaynaklarındandır. *el-Bedâi'*'nin konu ile ilgili ifadeleri şöyledir:

“Bize göre sultan, Cumanın edasının şartıdır. Öyle ki, sultan veya naibi (görevlisi) bulunmazsa Cumayı kılmak caiz ol-

83 İmam Muhammed'in altı kitabı şunlardır : 1- el-Asl (diğer adı el-Mebsût) 2- ez-Ziyâdât, 3- el-Camiu's-sağîr, 4- el-Camiu'l-kebir, 5- es-Siyerü's-sağîr, 6- es-Siyerü'l-kebir.

84 Şemsüddin es-Serahsî, *el-Mebsût*, Mısır 1324/1906, c. II, s. 24.

maz. İmam Şafiî sultanın şart olmadığını söylemiştir. Ona göre Cuma farz bir namazdır, diğer namazlarda olduğu gibi bunun kılınması için de sultanın varlığı şart değildir. Bizim delillerimiz şunlardır: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem “ ... âdil veya zâlim bir imamı (başkanı) varken...” ifadelerini taşıyan hadisinde, Cumayı kılmayanın cezayı hak etmesi için imamın (yani yöneticinin) bulunmasını şart koşturmuştur. Ayrıca Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem “Dört görevin valilere (yöneticilere) ait olduğunu söylediği ve Cumayı bunlar arasında saydığı “ rivayet edilmiştir. Bir de Cuma namazının edası için sultan şartı olmasaydı fitne çıkardı. Çünkü Cuma, büyük kalabalıklarla kılınan bir namazdır. Şehrin bütün halkının önüne geçip namaz kıldırmak bir şeref, itibar ve saygınlık kabul edilir. Saygınlık kazanma ve başkan olma hevesinde olanlar Cumayı kıldırmak için birbirleriyle yarışa girerlerdi, bundan dolayı aralarında çekişme ve anlaşmazlıklar çıkardı. Bu da ölümle sonuçlanacak çatışmalara yol açardı. Onun için bu görev valiye bırakılmıştır ki, Cumayı ya kendi kıldırsın ya da bu iş için yetkili gördüğü bir kimseyi tayin etsin. Bu durumda ya valinin emrine uymayı vacip gördüklerinden veya cezalandırılma korkusundan dolayı bazı kimseler imam olmak için niza’ çıkarmaktan kaçınırlar.

Görev sultana bırakılmazsa camiye gelen her grup, namazı ayrı ayrı kılarak Cumadan beklenen faydanın kaybolmasına yol açabilir. Çünkü Cuma namazı, tam bir fazilet elde etmek için insanların bir araya gelerek kıldıkları namazdır. Ya da namaz sadece bir kere kılınır, bu sefer de önceden kılanlar kılmış, arkadan gelenler Cumayı kaçırmış olurlar. Bu sebeplerle Cumayı kıldırma görevinin sultana bırakılması yerindedir. Sultan, bütün cemaatin gelmesinden sonra uygun bir vakitte Cumayı ya bizzat kıldırır ya da görevlendireceği bir kişiye kıldırır.

Sultan yoksa

Anarşi veya ölüm gibi bir sebeple imamın (en yetkili kişinin) bulunmaması veya yeni valinin henüz göreve başlamamış

olması halinde, İmam Kerhî, halkın kendilerine namaz kıldıracak bir kişinin imamlığı üzerinde anlaşmalarında sakınca görmemiştir. el-Uyûn adlı kitapta İmam Muhammed’in de bu görüşte olduğu kaydedilmiştir. Çünkü Osman’ın etrafı anarşistler tarafından sarılınca halk Ali’ye gitti, o da onlara Cumayı kıldırdı.

el-Uyûn’da Ebû Hanîfe’den şöyle bir görüş de rivayet edilmiştir: Bir şehrin valisi ölse, ölüm haberi Cumaya kadar halifeye ulaşmasa, Cuma namazını, ölenin vekili veya Emniyet Müdürü yahut kadı kıldırırsa namaz sahih olur. Fakat bu durumda halk bir başkasını imamlığa geçirirse olmaz. Çünkü bu görevliler vali hayatta iken onun yerine namaz kıldırma yetkisine sahip kimselerdir. Ölümünden sonra halife, valilik görevini bir başkasına verinceye kadar yetkileri devam eder.

Nevâdiru’s-salât adlı kitapta şu bilgiler vardır: “Önceki sultan hutbe okurken yeni tayin edilen sultan çıkagelse de hutbenin tamamlanmasını istese, bu hutbeden sonra yeni sultanın cumayı kıldırması caiz olur. Çünkü eski sultan hutbeyi onun müsaadesiyle okumuş ve onun naibi (görevlendirdiği kimse) durumuna gelmiş olur. Yeni gelen sultan, öncekinin hutbeyi tamamlamasını istemeden sessizce bekledikten sonra geçip Cumayı kıldırmak istese caiz olmaz. O, sadece öğle namazını kıldırabilir. Çünkü sessiz kalması hutbenin tamamlanmasını istediği anlamına gelebileceği gibi buna razı olmadığı anlamına da gelebilir. Böyle ihtimalli durumlarda hutbe geçerli olmaz.

Yeni atanan sultan geldiğinde birincisi hutbeyi tamamlamışsa namazı kıldırması caiz olmaz. Çünkü okunan, görevden alınmış imamın (sultanın) hutbesidir. İkincisi de kendi hutbesini okumamıştır. Hutbe Cuma namazının şartıdır. Bütün bunlar birinci sultanın ikinciden haberdar olması halinde geçerlidir. Eğer birinci ikincinin geldiğini bilmez de hutbeyi okuyup namazı kıldırır ve yeni gelen de sesini çıkarmazsa namaz geçerli olur. Çünkü birinci, ikincinin geldiğini öğrenmeden görevden

alınmış olmaz. Ama görevden alındığına dair bir yazının veya habercinin gelmesiyle de birincinin görevi sona erer.

Bir köle, sultan (yönetici) olsa, kendisi veya görevlendireceği bir kişi Cumayı kıldıracak olsa namaz geçerli olur. Yolculuk halinde (seferî) olan sultan da aynıdır. Çünkü Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem Mekke'yi fethettiği sene, yolcu durumunda olmasına rağmen orada Cumayı kıldırmıştır. Hatta bir gün öğlen namazını iki rekat olarak kıldırdıktan sonra Mekkelilere şöyle seslenmişti: “Mekkeliler! Siz namazınızı tamamlayınız, biz seferiyiz.” Köle konusunda da Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şu sözüne dayanırız: “Başınıza burnu kesik Habeşli bir köle, sultan (yönetici) olarak tayin edilse ona boyun eğiniz.” Eğer böyle bir kimsenin imam olması caiz olmasaydı ona boyun eğmek farz kılınmazdı.

Kadının veya erginlik çağına girmemiş akıllı bir çocuğun Cuma namazını kıldırmaları caiz değildir. Bunlar diğer namazlarda da imamlik yapamadıklarına göre Cuma imamlığını öncelikle yapamazlar. Kadın, sultan (yönetici) olsa da uygun bir kişiyi imam olarak görevlendirse ve bu kişi Cumayı kıldırorsa sahih olur. Çünkü kadının sultan veya kadı olması genelde sahihtir.”⁸⁵

c- el-Hidâye

Bürhanüddin Ali b. Ebîbekr el-Merğînânî'nin (ö. 593 h.) *el-Hidâye* adlı kitabının konuyla ilgili ifadeleri aşağıya alınmıştır. Bu kitap da mezhebin güvenilir kaynaklarındanır.

“Cuma namazını sultan veya onun görevlendireceği kişiden başkası kıldıramaz. Çünkü bu namaz büyük bir cemaatle kılınır. Böyle bir cemaatin önüne kimin geçeceği, kimin Cumayı kıldıracağı hususunda ya da başka hususlarda anlaşmazlık çıkabilir.

85 Alâüddin el-Kâsânî, *el-Bedâ'üs-sanâi fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut 1394/1974, c. I, s. 261-262.

Dolayısıyla Cuma namazının tam olarak kılınabilmesi için bu şartın yerine getirilmesi kaçınılmazdır.”⁸⁶

Dikkat edilirse sultanın şart koşulmasının gerekçesi olarak bir âyet veya hadisten bahsedilmemekte sadece anlaşmazlık çıkmasına mani olmaktan yani maslahattan söz edilmektedir. Eskiden camilerde görevli imamlar yoktu, namazı cemaatten biri kıldırırdı. Bu sebeple Hanefî mezhebinin görüşünü anlayabilmek için görevli imamların olmadığı bir ortamı düşünmek gerekir.

d- Fethü'l-Kadîr

Kemalüddin b. Hümâm (ö. 681 h.) şöyle der:

“Bir şehrin valisi öldüğü zaman ikinci vali göreve başlayınca kadar birincinin görevlendirdiği kişi veya emniyet müdürü yahut kadı namazı kıldırır. Bir kimse şehrin idaresine zorla el koyup hakimiyeti ele geçirerek tam bir vali gibi davranırsa onun bulunmasıyla Cuma kılınabilir. Çünkü böylece sultanlığı gerçekleştirmiş ve şart yerine gelmiş olur.”⁸⁷

e- İbn Abidîn

İbn-i Abidin diye şöhret bulmuş olan Muhammed Emîn b. Ömer (1198-1252 h.) 19. asırda yaşamış Osmanlı alimlerindedir. Asıl adı “*Reddü'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*” olan eserinde şöyle der:

“et-Tatarhâniye adlı fetva kitabında, “Cuma namazını kıldıracak imamı görevlendiren sultanın Müslüman olması şart değildir. “şeklinde bir fetva yer almaktadır. “Kafir valilerin yönetimi altında olan beldelerde Müslümanların Cuma ve bayram namazlarını kılmaları caizdir.”⁸⁸

86 Bürhaneddin Ali b. Ebîbekr el-Merğînânî, (ö. 593 h.) *el-Hidâye*, c.I,s. 412, Fethü'l-kadîr ile birlikte.

87 Kemalüddin b. Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, c. I, s. 412.

88 İbn Abidîn, *Haşiyetü reddi'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*, K. Kaza, Matbaa-i Âmire , c. IV, s. 427.

Sultanın şart koşulmasının sebebi bir fitne çıkmadan Cuma'nın huzur içinde kılınması olduğuna göre Cuma imamını tayin eden makamın Müslüman olmasının şart koşulmaması normaldir. Çünkü böyle bir sultanın tayin ettiği imamın görevine de kimse mani olamaz. Böylece Cuma namazı huzur içinde kılınır.

Sultan kelimesinin anlamı:

Sultan, bir yerin en yetkili amiri anlamındadır. İlçenin sultanı kaymakam, ilin sultanı vali, ülkenin sultanı devlet başkanıdır. Devlet başkanları buldukları şehrin sultanı olduklarından başkentte Cuma namazını kıldırma yetkisi onlarındır.

Ömer Nasuhi BİLMEN sultanla ilgili olarak şu ifadeleri kullanır: “Cuma namazını ya en büyük veliyyülemr veya onun izniyle diğer bir zat kıldırmalıdır.”⁸⁹

Veliyyülemr, yetkili kişi demektir. En büyük veliyyülemr de en yetkili kişi anlamına gelir. Bu, namaz kılınan yer itibariyledir.

16. İmamın Durumu

Cuma namazı salih bir imamın arkasında kılınabileceği gibi günahkar imamın arkasında da kılınabilir. Bir zat Muhammed b. en-Nadr'a gelerek dedi ki, “Benim komşularım var, kendi arzularına uyarak Cuma namazına gelmiyorlar?”

en-Nadr dedi ki, “Baksana, Ebû Bekr ve Ömer'e karşı gelen kişi hakkında ne dersin?”

-Kötü adam.

-Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemine karşı gelirse ?

-Kafir sayılır.

-Ya yüce Allah'a karşı gelirse ne olur ?

Bir süre kendinden geçti, akli başına gelince şöyle devam etti:

89 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul 1962, s. 210.

“Kendinden başka ilah olmayan Allah aşkına siz de ona karşı durun. Çünkü Allah Teâlâ şöyle demiştir: “Müminler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında hemen Allah'ı anmaya yönelin.” Allah Teâlâ Abbâsîlerin yönetimi ele geçireceklerini biliyordu. Cuma namazı İslam'ın açık simgelerindendir. Onu yöneticiler kıldırır, başkaları değil. Bu namazı onların arkalarında kılmamak namazın tamamen kılınmamasına sebep olur.”⁹⁰

90 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1404/1984, c. II, s. 27.

I. ÂDETLİ KADININ ORUCU ve NAMAZI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي
الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ
حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

“Sana kadınların âdet halini soruyorlar. De ki, o bir eziyettir. Âdet günleri onları rahat bırakın; temizleninceye kadar da yaklaşımayın. Tertemiz oldular mı, onlara Allah’ın size buyurduğu yerden yaklaşın. Allah tevbe edenleri sever, tertemiz olanları da sever.” (Bakara 2/222)

“Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın” emri, âdetli kadının temiz sayılmadığını gösterir. Namaz için abdesti veya boy abdestini şart koşan âyet şöyle biter: “... Allah size güçlük çıkarmak istemez ama sizi temiz kılmak ... ister.” (Mâide 5/6) Âdetli kadın temiz sayılmadığından namaz kılması mümkün olmaz. Bu sebeple namazdan sorumlu tutulamaz. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemez.” (Bakara 2/286)

Ümmü Habîbe binti Cahş, kandan şikayet edince Allah’ın Elçisi şöyle demişti: “Hayzın seni engellediği süre içinde namaz kılma; sonra yıkan ve namazını kıl.”¹

Âdetli kadın namazdan sorumlu olmayınca onu kaza etmekten de sorumlu olamaz. Muâze dedi ki, Aişe’ye sordum, dedim ki:

ما بال الحائض تقضي الصوم ولا تقضي الصلاة؟ فقالت: أحرورية
أنت؟ قلت لست بحرورية ولكني أسأل. قالت كان يصيبنا ذلك فنؤمّر
بقضاء الصوم ولا نؤمّر بقضاء الصلاة.

BEŞİNCİ BÖLÜM KADIN, NİKAH ve TALAK

1 Müslim Hayz 65.

“Neden adetli kadın oruç tutuyor da namaz kılmıyor?”

“Sen Harûriyye² misin?” dedi. “Hayır, Harûriyye değilim ama soru soruyorum” deyince şöyle dedi: “Bizim başımıza bu olay gelince orucu tutmamız emredilirdi ama namazı kılmamız emredilmezdi.”³

İnsanları yanıltan kaza (قضى) kelimesidir. Bu kelime, Kur’an ve Sünnette ibadetler için kullanılmışsa eda yani ibadeti zamanında yapma anlamındadır. (فإذا قضيتم مناسككم) “Hac ibadetini tamamladığınızda”⁴ (فإذا قضيتم الصلاة) “namazı kıldığınızda”⁵ demek olur.⁶ el-Feyyûmî (ö. 770/1368-69)⁷ şöyle demiştir: “Alimler, ibadetlerde kazayı, vaktinin dışında yerine getirilen, edayı da vaktinde yerine getirilen için kullandılar. Bu, kelimenin sözlük anlamına aykırıdır ama iki vakti ayırmak için oluşturulmuş bir terimdir.”⁸ Aişe validemiz zamanında böyle bir terim olmadığı için onun kullandığı (قضى) kelimesine eda anlamı vermek gerekir.

Kaza kelimesi ilgili olarak İbn Teymiye şöyle der:

Kaza (القضاء), Allah’ın ve Resulü’nün sözlerinde ibadeti vaktinde tam yapmayı ifade eder. Şu ayetler bunu gösterir:

فإذا قضيت الصلاة فانتشروا في الأرض وابتغوا من فضل الله.

- 2 Harûriyye, Harûrâlî demektir. Harûrâ, Sıffin savaşında Ali’nin saflarından ayrılan Hâricîlerin toplandığı yerdir. (Bkz. Ethem Ruhi Fıglah, “Hariciler”, *DİA*, c. XVI, s.169-175.)
- 3 Müslim Hayız 67.
- 4 Bakara 200
- 5 Nisa 4/103.
- 6 Kitab’ul-ayn, *Tac’ul-Arus*, *Lisan’ul-Arab*, *es-Sihah*, *el-Mısbah’ul-munir*. قضى mad.
- 7 *Diyanet Vakfı İslam Ansk*. Feyyûmî md. İst. 1995.
- 8 Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mısbah’ul-Munir*, Lübnan 2001, s. 519.

“Namaz tamamlandığı zaman yeryüzüne dağılın ve Allah’ın ikramından arayın.”⁹

فإذا قضيتم مناسككم

“Hac ibadetini tamamladığınızda.”¹⁰

Fakihlerden bir kısmı daha sonra kaza sözünü, vaktinin dışında yerine getirilen, eda sözünü ise vaktinde yerine getirilen ibadete has terimler haline getirdiler. Resulullah’ın sözünde böyle bir şey asla yoktur. Hem diyorlar ki, “Kaza sözü bazen eda anlamına kullanılır.” Böylece kelimenin Kur’an-ı Kerim’in indiği zamanki anlamını pek az kullanılır diye gösterirler. Bu sebeple Peygamberin şu sözü ile neyin kastedildiğini tartıştılar: “فما أدركتم فصلوا وما فاتكم فاقضوا وفي لفظ فأتّموا” “yetiştiginizi kılmın, yetişemediğinizi kaza edin; bir rivayette tamamlayın.” O, bu sözlerden hiç biriyle ibadetin vaktinden sonra yapılmasını kastetmemiştir. Aslında Şari’in sözünde ibadetin vakti dışında yapılması ile ilgili bir şey bulunmaz. Ancak vakit iki türdür; biri genel, diğeri özürllüler için özeldir. Uyuyanın uyanınca, unutanın da hatırladığı zaman namazını kılması böyledir. Bu, Allah’ın onlar için belirlediği vakittir, diğerkleri için ibadet vakti olmaz.¹¹

Aişe validemiz “..oruca tutmamız emredilirdi...” dediğine göre âdet kanı oruca engel değildir. Zaten Bakara 187’de orucu bozan şeyler; yeme, içme ve cinsel ilişki olarak belirtildikten sonra şöyle denmiştir: (تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا) “Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; onlara yaklaşmayın.” (Bakara 2/187) Âdet kanının orucu bozduğunu söylemek sınırları aşmak olur.

Oruc’un Arapçası *savm*=صومdır. Savm, imsak yani kendini tutma, kendine engel olma anlamına gelir. Oruç tutan, kendini

9 Cuma 62/10

10 Bakara 200

11 İbn Teymiye, *Mecmuu Fetâvâ Teymiye* 1. baskı, 1382 h. C. XII, s. 106.

yeme, içme ve cinsel ilişkiden engeller.¹² Âdet kanı ise engelle-
nebilecek bir şey değildir. Bu sebeple de onu orucu bozan bir
şey saymak mümkün olmaz.

Baştaki âyet, âdet halini eziyet saymıştır. Eziyet insana sı-
kıntı veren şeydir. Hastalık da bir eziyettir. Zaten kadınlar âdet
halini hastalık sayarlar. Allah Teâlâ hasta ve yolculara oruç
tutmama ruhsatı verdikten sonra şöyle demiştir: وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ
وَأَنْ تَعْلَمُونَ “...bilseniz oruç tutmanız daha hayırlıdır.” (Bakara
2/184)

Ramazanda oruç tutmama ruhsatını kullanan hasta, o gün-
lerin orucunu daha sonra tutar. Âdetli kadın da öyledir. Oruç
tutmama, onun için de ruhsattır. Eğer âdet hali oruca engel ol-
saydı kadın, âdetli günlerinde kılamadığı namazları daha sonra
kılmadığı gibi tutamadığı oruçları da daha sonra tutmazdı.

Fakihler, âdetli kadının Ramazan’da oruç tutmasını yasaklar
sonra da kaza ettirirler. Edasını yasakladıkları bir ibadetin kaza
edilmesini isterken hangi delile dayandıklarını söylemezler.
Hâlbuki Allah, oruç ibadetini, diğer ibadetlerden farklı olarak
genişçe anlatmış ve şöyle demiştir:

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
يَتَّقُونَ.

“Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; onlara yaklaşmayın. Allah
âyetlerini insanlara böyle açıklar, belki sakınırlar.” (Bakara
2/187)

Allah Kur’ân’da orucun sınırını belirlemiş ve âdeti oruca en-
gel görmemiştir. Peygamberimizden de böyle bir rivayet yok-
tur. Öyle ise âdeti oruca engel görmek sınırlara yaklaşmak de-
ğil, onları aşmak olur. Buna da kimsenin hakkı yoktur.

12 Bkz. Müfredât, صوم mad.

A. ORUÇ FİDYESİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ
أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“Sayılı günler... Sizden kim o günlerde hasta veya yolcu olursa, o
günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun. Onu tutabilenlere bir
yoksulu doyuracak fidye de gerekir. Kim bir hayrı içten gelerek
yaparsa onun için daha iyi olur. Oruç tutmanız sizin için daha
iyidir. Eğer bilmiş olsaydınız...” (Bakara 2/184)

Ayette geçen (وعلى الذين يطيقونه = ve allezzîne yutikûnehû) ifa-
desi “... onu tutabilenlere...” anlamındadır. Ancak âlimlerimizin
çoğu âyete; “... onu tutamayanlara...” şeklinde olumsuz anlam ver-
mişlerdir. Bu, şaşırtıcı bir durumdur. Şimdi olumlu anlam ile
ortaya çıkan hükümleri ve anlamı olumsuzu çevirmenin sebep
ve sonuçlarını görmeye çalışalım:

1. Olumlu Anlam

Bakara 184. âyetteki (وعلى الذين يطيقونه) ibaresine “..onu tuta-
bilenlere..” şeklinde olumlu anlam verince, “onu” zamiri ya bu
âyette sözü edilen hasta ve yolcuların, tutamadıkları Ramazan
orucunu kaza etmeleri halini ya da 183. âyette yer alan orucu
(الصيام es-sıyâm) gösterir.

a- Zamirin Orucu (الصيام) Göstermesi

184. âyette olan “onu” zamirinin 183. âyetteki orucu göster-
diğini söyleyenlere göre yolcu ve hasta olmayıp oruç tutabilen-
ler önceleri serbestti; isteyen tutar, isteyen de tutmaz bir fakiri
doyururdu. Sonra (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) “Sizden kim Ra-
mazanı yaşarsa, o ayı oruçlu geçirsin...” (Bakara 2/185) âyeti geldi ve

bu hükmü nesh ederek ortadan kaldırdı.¹³ Buna göre 184. âyetin açılımı şöyle olur:

“Orucu sayılı günlerde tutun. Sizden kim hasta veya yolcu olur da oruç tutamazsa, o günler sayısınca diğer günlerde tutsun. Hasta veya yolcu olmayıp gücü yerinde olanlar oruç tutmazlarsa onun yerine bir yoksulu doyuracak fidye vermeleri gerekir...”

Demek ki ilk zamanlar, hasta ve yolcular, tutamadıkları oruçları kaza etmek zorunda oldukları halde oruç tutabilecek olanlar serbesttiler; isterlerse oruç tutmaz, yerine bir yoksul doyuracak fidye verebilirlerdi. Bu bir çelişkidir, Allah’ın kitabında çelişki olmaz. Bu iddia, bunun dışında üç açıdan daha eleştirilebilir:

- a) Âyetin metni muhayyerlik değil, vücut ifade eder. وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامٍ مِسْكِينٍ = ve allelezîne yutikûnehû fidyetün taâmu miskîn) **Onu tutabilenlere bir yoksulu doyuracak fidye gerekir.**” cümlesi, mübteda ve haberden oluşan isim cümlesidir. Haber, ef’âl-i ammeden olup hazfedilmiştir. İsim cümlesi sübut ve devam ifade eder. Çocuğun emzirilmesi ile ilgili şu âyet de aynı yapıdadır: وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ = ve ale’l-mevlûdi lehû rizquhunne ve kisvetuhunne bi’l-ma’rûf (Sütannenin) **gıda ve giyeceğini temin; çocuk kendi için doğurulmuş babanın görevidir.**” (وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ) (Bakara 2/233) Bu ve benzeri âyetlere, vücut anlamı verilirken yalnızca yukarıdaki âyete muhayyerlik anlamı verilmesinin bir gerekçesi yoktur.
- b) Burada nesihden bahsedilemez. Çünkü nesh eden âyet, ya önceki ile aynı hükmü ya da daha hafif bir hükmü içerir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَا تَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسَخْهَا تَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا.

13 Ebû Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî el-Gırnâtî, (654 – 754 h.) el-Bahru’l-muhit fi’l-tefsîr, Beyrut 1412/1992, c. II, s. 189.

“Biz bir âyeti nesh eder veya unutturursak, yerine ya daha hayırlısını, ya da dengini getiririz.” (Bakara 2/106) Oruç tutabilenlere verildiği iddia edilen ruhsatın kaldırılması, hükmün ağırlaştırılmasıdır. Böyle bir nesih olamaz. Nesih konusuyla ilgili olarak bu kitapta yer alan “Nesih ve Recm Cezası” başlıklı yazıya bakılabilir.

- c) Üçüncü husus şudur: Âyette hasta ve yolcuların tutamadıkları orucu kaza etmelerinden bahsediliyor. Zamirin en yakınını göstermesi esas olduğundan “... onu...” zamirinin bu âyetteki “oruç kazası”nı değil de 183. âyetteki “oruç” göstermesi için bir karine gerekir. Okuduğumuz yerlerde böyle bir karineden bahsedilmemektedir. Bize göre Ramazan bayramında verilen fitre bunun karinesi olabilir. O zaman âyetin anlamı şöyle olur: “**Ramazan orucunu tutabilenlerin bir miskini doyuracak fidye vermeleri gerekir.**”

Fidye, kişinin ibadetteki eksikliğini gidermek için ödenmesi gereken bedeldir.¹⁴ İkrime’nin İbn Abbâs’tan rivayetine göre “Peygamberimiz fitreyi, oruçlunun ağzından çıkabilecek olan boş ve çirkin sözler için bir temizlik ve çaresiz kalmış kişiler (miskinler) için yemek olsun diye farz kılmuştır. Kim onu (bayram günü) namazdan önce verirse makbul bir zekât olur. Kim de namazdan sonra verirse sadakalardan bir sadaka olur.”¹⁵

Abdullah b. Ömer demiştir ki; “Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem fitr veya Ramazan sadakasını; erkeğe, kadına, hüre ve köleye, hurmadan bir sa’¹⁶ veya arpadan bir sa’ olarak farz kıldı. İnsanlar bunu yarım sa’ buğdayla denkleştirdi.”¹⁷

Oruç; kadın, erkek, hür ve köle her Müslüman’a farzdır. Hadisler, fitrenin de aynı şekilde farz olduğunu açıklamıştır.

14 Müfredât فدي mad. (كفارة) وما بقي به الإنسان نفسه من مال يبذله في عبادة قصر فيها يقال له: فدية، ككفارة (اليمين)

15 Ebû Davûd, Zekat 18.

16 Sa’ 3920 gr. Ağırılığında bir ölçü birimidir.

17 Buharî, Zekat 77.

Âyetteki “orucu tutabilenlere” ifadesi, bu hadis ile örtüşmektedir.

b- Zamirin Kaza Orucunu Göstermesi

“Onu tutabilenlere..” âyetindeki “onu” zamirinin kaza orucunu gösterdiğini söyleyenler, iki ayrı görüş ortaya koymuşlardır:

1. Hasta ve yolcular iki kısımdır. Bir kısmı oruca dayanamazlar; bunlar daha sonra kaza orucu tutarlar. Bir kısmı da fazla sıkıntı çekmeden oruç tutabilirler. İşte âyet; bunların ikinci kısmını, oruçla fidye arasında muhayyer bırakmıştır. Fahrettin Razi, bu görüşten başkasına itibar edilemeyeceğini söyler.¹⁸

Bize göre âyetin manası vücut ifade ettiğinden ona dayanılarak muhayyerlik yorumu yapılamaz.

Ebû Hayyân’a göre İmam Mâlik bu âyeti şöyle yorumlamıştır: Ramazan ayı gelene kadar, tutma gücü olduğu halde önceki Ramazandan kalma kaza orucunu tutmayana fidye gerekir¹⁹ Bu görüşü kabul etmek için delil gerekir. Bize ulaşan böyle bir delil yoktur.

2. Hasta ve yolcu olduğu için oruç tutamayanların, kaza ile birlikte fidye vermeleri gerekir.²⁰ Bu yorumu aktaran Ebûbekr el-Cessâs (ö. 370 h.), kime ait olduğundan ve gerekçelerinden bahsetmemiştir.

Bize göre bu yorumun delili vardır. Çünkü Arapça’da zamir en yakınını gösterir; uzağı için karine gerekir. Burada zamire en yakın kavram “diğer günlerde oruç tutma” yani kaza kavramıdır. Tutamadığı Ramazan orucunu, daha sonra tutabilen has-

18 Fâhrü'd-Din er-Râzî, (ö. 606 h.) *et-Tefsîru'l-kebîr*, Lübnan 1420/1999, Bakara 184'ün tefsiri.

19 Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsîr*, Bakara 184'ün tefsiri.

20 Ebubekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, ö. 370 h. İstanbul 1335, c. I, s. 176.

ta veya yolcuya fidye yükü yüklenmesi, Kur'an'ın fidyeye verdiği anlama da uygundur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَأَبْتُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ.

“Hac ve umreyi Allah için eksiksiz yapın. Engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık bulunur (tıraş olursa ona) fidye olarak oruç, sadaka veya kurban gerekir.” (Bakara 2/196)

Başını tıraş etmeden hac veya umreyi tamamlamak esas olduğu için tıraş edenin bir eksigi olur. Âyet, eksigin fidye ile tamamlanmasını emretmiştir. Oruç âyetinde “Oruç tutmanız sizin için daha iyidir” buyurulması sebebiyle hasta veya yolcu olup, Ramazanda oruç tutmayanın hayrında eksiklik olacağı açıktır. Orucu kaza edebilen fidye de verirse eksikliği giderilmiş olur. Orucu kaza etme fırsatı bulamamışsa yapacak bir şey yoktur. Çünkü Allah kimseye gücünün yetmeyeceği bir yük yüklemeyiz. Bu, aynı zamanda, özrü sebebiyle, saç tıraş etmenin veya orucu kazaya bırakmanın önünde engel teşkil eder. Zor durumda olmayan o ruhsattan yararlanamaz.

2. Anlamı Olumsuz Çevirenler

Bakara 184. âyetteki (وعلى الذين يطيقونه) ibaresine olumsuz anlam verenleri yanıltan (الطاقة = et-tâkâtu) kelimesine verilen yanlış anlamdır. (الطاقة) güç ve kuvvet demektir. Kelime Türkçeye “*takat*” şeklinde geçmiştir. Kur'an'da şu duayı yapmamız tavsiye edilmiştir:

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ

“Rabbimiz! Takat getiremediğimiz yükü bize yükleme...” (Bakara 2/286) Yani “zorlanacağımız yükü bize yükleme” demektir. Yoksa “gücümüzün yetmediğini yüklemek” değildir.²¹ Çünkü gücümüzün yetmediği yükü yüklememe, zaten Allah’ın bir kanunudur. O şöyle buyurur:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا.

“Allah, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz.” (Bakara 2/286)

Fakat Ragıb el-İsfahânî (الطاقة) kelimesine, kendi söyledikleri ile de çelişen şöyle bir anlam vermiştir:

الطاقة: اسم لمقدار ما يمكن للإنسان أن يفعله بمشقة

Yani “takat kişinin zorlanarak yapabileceği kadarına isim olmuştur.”²² Bu, takat yetirememeye halini gösterir. Bunlara göre oruca takati olanlar, oruç tutmakta zorlanan kimselerdir. Oruca takati olmayanlar ise orucu kolayca tutan kimseler olur. Çünkü iki olumsuzdan bir olumlu anlam çıkar. “Yok yok” demek “her şey var” demektir. “Rabbimiz! Takat getiremediğimiz yükü bize yüklemek...” demek de; “Rabbimiz! Bize zorlanacağımız yükleri yüklemek...” demek olur. Bu, anlamı tersine çevirmez. Bu sebeple takat kelimesine yukarıdaki anlamı vermek yanlıştır. Çünkü oruca takati olan, zorlanmadan oruç tutabilen kimse demek olur.

Bize göre bu yanlış, ya el-İsfahânî’nin ya da onun kitabını yazarak bize ulaştıran kişilerin bir hatasından kaynaklanmıştır. Yukarıdaki cümlenin aslı şöyle olmalıdır:

الطاقة: اسم لمقدار ما يمكن للإنسان أن يفعله بدون مشقة

21 Müfredât (الطوق) mad; Firuzabadî, *Besâir*, c. III, s. 524, 525.

22 Müfredât (الطوق) mad.

Yani “takat kişinin zorlanmadan yapabileceği kadarına isim olmuştur.” Cümleden “دون = dûn” kelimesi düştüğü için anlam bu hale gelmiştir. Bunun böyle olduğu, bütünlüğün bozulmasından da anlaşılmaktadır. Bundan hareketle, (وعلى الذين يطيقونه) ibaresine “.. zorlandığı takdirde oruç tutabilenlere..” anlamı verilmiştir. Bu, oruç tutamama hali olacağından, bir kısmı da anlamı “oruç tutamayanlar” diye değiştirmiştir. Türkiye Diyanet Vakfı’nın yayınladığı meâlin ilgili bölümü şöyledir:

“... (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir...”

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayınladığı “Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir”inde ise şu anlam verilmiştir: “Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir”²³ Bu tefsire şöyle bir açıklama konmuştur:

“Orucu tutmakta zorlananlar” şeklinde tercüme ettiğimiz kısımda geçen “yutüküne” fiili gerek dil bilimi gerekse kıraat şekilleri bakımından farklı manalara müsait olduğu için bu kısmı “oruç tutabilecek durumda olanlar” şeklinde anlayanlar olmuştur. Bu anlayışa göre başlangıçta müminler oruca alışınca ya kadar oruç tutabilecek durumda olanların, isterlerse fidye vererek bu ibadeti yerine getirmemelerine izin verilmiş, sonra bu izin kaldırılmış ve gücü yetenlerin orucu tutmaları gerekli kılınmıştır.

Bizim tercüme ettiğimiz şekil ve katıldığımız manaya göre ya bünyesi veya içinde bulunduğu durum ve şartlar sebebiyle orucu zor tutan, oruç tutmakta zorlanan, devam ettiği takdirde hasta olmaktan veya mecbur olduğu işini yapamamaktan korkan kimseler oruç tutmak yerine her gün için bir fidye verebileceklerdir. Eski zamanlarda yaşlılık yüzünden zayıf düşmüş kimselerle emzikli ve hamile kadınlar ‘oruç tutmakta zorlananlar’a örnek olarak zikredilmiştir. Bunlardan yaşlıların oruç yerine

23 Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara, 2004, c. 1, s. 179.

fidye vereceklerinde ittifak vardır. Diğer ikisine gelince mesela Şafiî ve Mâlik'e göre bunlar da fidye verirler, sonra da mazeretleri ortadan kalkınca kaza ederler. Hanefîler'e göre bu ikisi fidye vermezler, sonradan tutamadıkları oruçlarını kaza ederler.

Günümüzde dökümcü, maden, beton veya yol işçisi, tellak, hamal gibi ağır işlerde çalışan kimselerin de “oruç tutmakta zorlananlar” sınıfına dahil edileceği hükmü birçok fıkıhçı tarafından benimsenmiştir. Bunlar da zarar gördükleri takdirde oruç tutmak yerine fidye verebileceklerdir.”²⁴

(و على الذين يطيقونه) ibaresinin anlamı “..onu tutabilenlere..” olduğundan yukarıdaki anlam ve yorumlar yanlıştır. Bunların, daha önceden yapılmış olan bir yanlış görüş dışında dayanakları da yoktur. Hasta ve yolcuların, tutamadıkları oruçları kaza etmelerinin gerekçesi olarak şöyle buyrulmuştur: (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) *“Allah size kolaylık ister, zorluk istemez.”* (Bakara 2/185) Demek ki bunlar, oruç tutmakta zorlanan kimselerdir. Bunlara oruçlarını kaza etmeleri emredilirken emzikli kadın, dökümcü, maden işçisi, tellak, hamal gibi ağır işlerde çalışanların, zarar görmeleri halinde oruç yerine fidye verebileceklerine hükmetmek tam bir çelişki olur.

Bunlar, bir alimin yaptığı hatanın, sonrakiler tarafından hangi boyutlara taşındığının güzel bir örneğidir.

I. TALAK (ERKEĞİN BOŞAMA HAKKI)

Kur’ân’a göre talak, kocanın hakkıdır. Talakla ilgili fiillerin faili kocalardır. Kadının evliliği sona erdirme hakkına iftidâ denir. İftidâ daha sonra gelecektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ.

“O talak iki defadır. Her birinden sonra kadını ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle ayırmak gerekir.” (Bakara 2/229)

Âyetteki الطَّلَاقُ (el-talaku) ifadesinin başındaki “ال = el” marifelik ekidir; kelimeyi et-talâku şeklinde okutur ve “o talak” anlamı verir. Talakın ne olduğu talak sûresinde açıklanmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا. فَإِذَا بَلَغَنَّ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا. وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا.

“Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah’tan çekinin; onları evlerinden çıkarmayın. Onlar da çıkmasınlar; açık bir fuhuş yapmış olurlarsa başka. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa kendine kötülük etmiş olur. Bilemezsin, belki Allah bunun ardından yeni bir durum ortaya çıkaracaktır.

Kadınlar sürelerinin sonuna geldiklerinde onları ya mâruf²⁵ ile tutun veya mâruf ile ayırın. İçinizden güvenilir iki kişiyi şahit tutun; şahitliği Allah için yerine getirin. İşte bu size, içinizden Allah-

25 Mâruf; bilinen ve malum olan şey demektir. Bu bilgi, ya gelenek ve göreneklerden ya da Kitap ve Sünnetten elde edilir. Gelenek ve görenekten elde edilmişse Kitap ve Sünnete aykırı olmaması gerekir. Böyle bir bilgiyi akıl ve din güzel bilgi sayar.

'a ve Ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Kim Allah'tan çekinirse o, ona bir çıkış yolu açar.

Beklemediği yerden ona rızık verir. Kim Allah'a güvenirse o, ona yeter. Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.” (Talak 65/1-3)

Allah, her şey gibi, talak için de bir ölçü, bir standart koymuştur. Yukarıdaki âyetler bu ölçüyü gösterir. Ömer'in oğlu Abdullah, karısını adetli iken boşamıştı. Ömer, bunu Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve selleme sorunca ona şöyle demişti:

“Söyle ona, eşine dönsün; temizleninceye kadar ayrılmasın. Sonra eşi âdet görüp tekrar temizlenirse bundan sonra ister devam etsin, isterse ilişkiye girmeden onu boşasın. İşte bu, o iddettir ki, Allah kadınların ona göre boşanmalarını emretmiştir²⁶. Abdullah b. Ömer dedi ki; “Peygamberimiz, yaptığım boşamayı geçersiz saydı ve şu âyeti okudu: “Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın.” Yani onları iddetlerinin başlangıcında boşayın.”²⁷

Eşini boşamak isteyen erkeğin yapacağı şeyler şöyle sıralanabilir:

1. İddet içinde boşamak
2. İddeti saymak,
3. Kadını evden çıkarmamak,
4. Kadının evden çıkmaması,
5. Süre içinde veya süre sonunda iyilikle tutmak veya iyilikle ayırmak.

26 Buhârî, *Sahih*, Talak, 1, 3, 44, 45; Tefsîru sureti't-talak, 1; Müslim, *Sahih*, Talak 1, 14; Nesaî, *Sünen*, Talak 13, 15, 19; İbn Mâce, *Sünen*, Talak 1, 3; Darimî, *Sünen*, Talak 1, 2; İmam Malik, *Muvatta'*, Talak 53; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Talak 4, Tirmîzî. *Sünen*, Talak. (Yukarıdaki metin, Buhârî, *Sahih*, Talak, r'in tercümesidir.)

27 Ebû Davûd, *Sünen*, Talak 4.

6. Kadını gerek boşarken gerek dönüş sırasında ve gerekse ayrılırken iki kişiyi şahit tutmak.

A- İDDET İÇİNDE BOŞAMA

Buradaki iddet, boşanan kadının, kocasının evinde geçirmek zorunda olduğu süredir. Kadın bu süre içinde kocasıyla aynı evi paylaşır ama onunla cinsel ilişkiye girmez. Çünkü iddeti kendi başına beklemesi gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ

“(Kocaları tarafından) boşanmış kadınlar kendi başlarına üç kur beklerler.”

Adet halinde ilişki yasak olduğu²⁸ için kadın zaten kendi başınadır. İddet süresi içinde kocası ile aynı evi paylaşacağından buradaki kur, onunla ilişkiye girebileceği temizlik dönemidir. Öyle ise talakın iddet içinde olması, kadının bu sırada adetten temizlenmiş ama kocasıyla ilişkiye girmemiş olması demektir. Abdullah b. Ömer öyle yapmadığı için Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellemin çok sinirlendiği rivâyet edilmiş²⁹ ona, fazladan bir temizlik dönemi bekleme cezası vermiştir. Çünkü eşini, birinci temizlikten sonra değil, ikincisinden sonra boşayabileceğini söylemiştir.

Bunun önemli hikmetleri vardır. Erkek, adet gören eşiyile ilişkiye giremeyeceğinden huzursuz olabilir. Kadın adetten temizlenince erkeğin ona arzusu üst sınıra çıkar. İlişkiye girince arzusu azalır. Erkeğin karısını, ilişkiye girmedeği temizlik döneminde boşayabilmesi boşama önünde tabii bir engel oluşturur.

28 Allah Teâlâ şöyle buyurur: Sana kadınların adet halini soruyorlar. De ki, o bir eziyettir; adet günlerinde onları rahat bırakın. Temizleninceye kadar kendilerine yaklaşmayın. (Bakara 2/222)

29 Buhârî, *Ahkâm* 13.

İddet, âdet gören için üç temizlik müddetidir.³⁰ Adetli iken boşama gerçekleşmeyeceği için böyle bir kadının eşi ile ilişkiye girmeden geçirdiği toplam süre üç adet ve üç temizlik süresidir. Bu da üç ay kadar sürer.

ADET	TEMİZLİK	ADET	TEMİZLİK	ADET	TEMİZLİK
------	----------	------	----------	------	----------

Âdetten kesilen, adet görmeyen veya hamile olan kadınların iddeti ile ilgili olarak şöyle buyurulmuştur:

وَاللَّائِي يَيْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا

Adetten kesilmiş olanlar hakkında şüpheye düşerseniz iddetleri üç aydır; adet görmeyenler de öyle. Hamile olanların süreleri doğumları ile biter. Kim Allah'tan sakınırsa Allah onun işinde bir kolaylık oluşturur. (Talak 65/4)

Erkek, bu durumlarda olan eşini her an boşayabilir. Onun iddeti, boşama anından itibaren başlar.

B- ŞAHİT BULUNDURMA

Boşamanın şahitler huzurunda olması şarttır. Allah Teâlâ Talak Suresi 2. âyette şöyle buyurur:

وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ

30 Bakara 228'deki kurû' (قُرُوءٍ) kelimesinin anlamının elverişli olması sebebiyle Hanefî ve Malikiler iddetin üç adet dönemi olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda toplam süre iki temizlik, üç adet olur. Yukarıda görüldüğü gibi bu görüş yanlıştır. Doğrusu üç temizlik, iki adet olmalıdır.

İçinizden güvenilir iki kişiyi şahit tutun; şahitliği Allah için yerine getirin.

İlgili âyetler dikkatle düşünülürse talakın her safhasının şahitlerle tespitinin şart olduğu ortaya çıkar. Bunlardan ilki, boşamanın gerçekleştiği andır. Bu andan itibaren müslümanlara yüklenen bir görev vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

Karı-kocanın arasının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin; düzelmek isterlerse, Allah aralarını buldurur. Allah bilir ve işin iç yüzünden haberdardır. (Nisa 4/35)

Boşamanın şahitlerle tespiti halinde müslümanlar durumdan haberdar olup harekete geçerler. Yoksa bu görevi yerine getirmeleri zorlaşır.

Erkek, iddetin bitmesini beklemeden eşine dönebilir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا

“Kocalar arayı düzeltmek isterlerse, onlara iddet içinde dönmeye daha çok hak sahibidirler”³¹ (Bakara 2/228)

İddet içinde dönme, arayı düzeltme şartına bağlandığına göre bu konuda erkeğin niyetinin sorgulanmasına ve durumun tespitine ihtiyaç olur. Kötü niyetli olduğu tespit edilirse dönmeye imkân verilmez. Onun için bu safhanın da şahitlerle tespiti gerekir.

31 Bakara 231 ve 232 ile Talak 2. ayet erkeğin karısına dönme zamanı olarak iddet bitimini göstermektedir. Bu ayet ise erkeğin, iddet bitmeden dönmeye daha çok hak sahibi olduğunu bildirmektedir.

Süre sonunda dönme de iyi niyet şartına bağlanmıştır. Bu sebeple o safha da şahitlerle tespit edilmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لَتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ
ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Kadınları boşadığınızda bekleme sürelerinin sonuna varırlarsa ya maruf³² ile tutun, ya da maruf ile serbest bırakın. Onları zarara uğratarak haklarına saldırmak için tutmayın.³³ Bunu yapan, kendini kötü duruma düşürür. Allah'ın âyetlerini hafife almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. O, indirdiği Kitap ve doğru bilgi ile sizi uyarmaktadır. Allah'tan çekinin. Bilin ki, Allah her şeyi bilir. (Bakara 2/231)

Erkeğin eşine, süre sonunda iyi niyetle döndüğünün veya ondan güzellikle ayrıldığığının da şahitlerle tespiti gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

Kadınlar sürelerinin sonuna geldiklerinde onları mâruf ile tutun veya maruf ile ayırın. (Talak 65/2)

Demek ki, talakın her safhasının şahitlerle tespiti şarttır. Buradaki her bir şahit hem olayı tespit hem de mahkemede şahitlik yapabilecek özellikte olmalıdır. Bu sebeple akıllı, bü-

32 Maruf; bilinen ve malum olan şey demektir. Bu bilgi, ya gelenek ve göreneklerden ya da Kitap ve Sünnetten elde edilir. Gelenek ve görenekten elde edilmişse Kitap ve Sünnete aykırı olmaması gerekir. Böyle bir bilgiyi akıl ve din güzel bir bilgi sayar.

33 Evliliği devam ettirmek istemediğiniz halde, sırf serbest kalmalarını engellemek için onları tutmayın.

luğa ermiş, dilsiz veya kör olmayan âdil³⁴ kimselerden olmaları gerekir. Namuslu birine zina iftirasında bulunup ceza giymiş olan³⁵ kimselerin şahitliği ile usul veya fürudan olan kimselerin lehteki şahitliği kabul edilmez.³⁶

C- İDDETİ SAYMA GÖREVİ

Talak 1. âyette iddeti sayma görevi erkeğe verilerek şöyle buyurulmuştur:

“Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın.”

Adeti gören kadın, iddeti saymakla görevli olan erkektir. Bu emir onun, bu süre içinde eşiyile yakından ilgilenmesini zorunlu kılar. Eğer iddeti saymazsa dönüş imkanı varken süreyi geçirerek hakkını kaybedebilir. Kadın, iddeti ile ilgili olarak kocasını doğru bilgilendirmek zorundadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah'ın rahimlerinde yaratıldığını gizlemeleri o kadınlara helal olmaz.” (Bakara 2/228) Âdet olduğu halde olmadım derse günaha girer.

“Allah'ın rahimlerinde yarattığı” şey çocuk da olabilir. Hiçbir kadın babasız çocuk doğurmak istemez ama hamileliğini gizleyerek bir an önce kocasının evinden ayrılmak isteyebilir. Hamile kadın adet görmez. Kocasının evinden ayrılması için adet gördüğünü söylemesi gerekir. Bu da onu günaha sokar.

D- KADININ EVDEN ÇIKMAMASI VE ÇIKARILMAMASI

Talak 1. âyette boşanmış kadının iddet süresi içinde evden çıkması veya çıkarılması yasaklanarak şöyle buyurulmuştur:

34 Mecelle 1705, (Adil, hasenatı seyyiatına galib olan kimsedir).

35 Nur, 24/4.

36 Kasani, a.g.e., c. VI s. 267-272; Mecelle 1686-1700.

“Onları evlerinden çıkarmayın. Onlar da çıkmassınlar; açık bir fuhuş yapmış olurlarsa başka”

Burada sözü edilen ev, kocanın evi olmasına rağmen kadının evi sayılmıştır. Demek ki iddet süresi içinde kadın o evi, kendi evi gibi kullanacaktır. Ev kadının olsaydı, onun oradan çıkarılmasından veya çıkmasından bahsedilemezdi.

Kadın evden çıkar veya çıkarılırsa eşleri barıştırmakla görevli hakemlerin işi zorlaşır. Ayrıca başkalarının yanında birbirlerinin kötü hallerini ortaya dökerek soğukluğun artmasına sebep olabilir ve kötü niyetli kişilerin engeline takılabilirler.

Bir de yaklaşık üç ayı bir çatı altında, ilişkiye girmeden geçiren eşler yumuşayabilir ve boşanmaya yol açan sebepleri ortadan kaldıracaklardır. Talak 1. âyetin sonunda “Bilemezsin, belki Allah bunun ardından yeni bir durum ortaya çıkaracaktır” buyrulması bunu gösterir.

E- HUDUDULLAH = ALLAH'IN KOYDUĞU SINIRLAR

Talakla ilgili âyetlerden Talak 1, Bakara 229 ve 230'da hududullah ifadeleri geçer. Talak 2. âyet ise şöyle biter: *İşte bu size, içinizden Allah'a ve Ahiret gününe inanan kimseye verilen öğüttür. Kim Allah'tan çekinirse o, ona bir çıkış yolu açar*” Bu hüküm ile Bakara 231. âyette yer alan “Allah'ın âyetlerini hafife almayın” hükmü de hududullah anlamındadır. Allah Teâlâ bir âyette şöyle buyurur:

(Allah'ın cennet sözü verdiği kişiler) Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, gezenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredenler, kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın hududunu koruyanlardır. İşte o müminleri müjdele. (Tevbe 9/112)

Bu âyetle birlikte toplam altı âyette, talak konusu üzerinde titizlikle durmamız emredilmiştir. Hududullah ifadesi, hiçbir konuda talakta olduğu gibi tekrarlanmamıştır. Bu da bu konunun ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Talak 1. âyetteki sınırlara uymayan, kendini zora sokmuş olur ama yaptığı talak geçerlidir. Bunlar; kocanın iddeti sayma-

sı, eşini evden çıkarmaması, onun da çıkmamasıdır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa kendine yazık etmiş olur.”

Çünkü iddetin sonuna kadar erkeğin eşine dönme hakkı vardır. Eğer iddeti saymazsa sürenin bittiğini fark edemediği için bu hakkı kaybedebilir.

İddet süresi içinde koca eşini evden çıkarmazsa anlaşmazlığın çözümü kolaylaşır. Durumu gözden geçirip daha sağlıklı bir sonuca varabilir.

Kadın evden ayrılmazsa o da kocasını ikna etme fırsatını yakalar. Bu süre içinde onun, kocasına karşı davranışlarında tek yasak cinsel ilişkidir. Bu da kocasının kendine olan ilgisini artırır. Koca dönme kararı verir ve bunu şahitlerle tespit ettirirse o yasak da kalkar.

Talak 2, Bakara 229 ve 230'da belirtilen sınırlara uyulmadığı takdirde talak geçersiz olur. O âyetlerin hükümleri kendi yerlerinde gösterilmiştir.

F- EŞİNE DÖNME KARARI

Erkeğin eşine dönmesi, kocanın iyi niyetine bağlıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Eğer kocalar arayı düzeltmek isterlerse, kadınlara iddet içinde dönmeye daha çok hak sahibidirler.”³⁷ (Bakara 2/228) Yani iddet sonunda dönebileceklerine göre, iddet içinde öncelikle dönebilirler. Ama arayı düzeltme niyeti yoksa, mesela boşamayı şartlarına uygun yaptıktan sonra iddet bitmeden eşine dönüp iddetin kalan kısmında tekrar boşayacak olsa yaptığı dönüş geçersiz sayılır ve iddet süresinin bitiminde eşiyile ilişkisi kesilir.

37 Tefsir ve mealler ayete bu anlamı vermezler. Bize göre (وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي) (ذَلِكَ) ayetinin anlamı şöyledir: وبعولتهن أحق بردهن في العدة من ردهن في نهايتها “kocaları onlara iddet içinde dönmeye iddet sonunda dönmekten daha daha çok hak sahibidirler.”

Eşine zarar vermek veya iddetini uzatmak için de dönemez. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَعْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُورًا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

“Kadınları boşadınız, onlar da bekleme sürelerinin sonuna vardılarsa artık ya mâruf ile tutarsınız veya mâruf ile ayırırsınız. Onlara zarar vermek ve haklarına saldırmak için tutmayın. Bunu yapan, kötülüğü kendine yapar. Allah’ın âyetlerini arzularınıza alet etmeyin. Allah’ın üzerinizdeki nimetini düşünün. İndirdiği Kitap ve doğru bilgi ile o, size öğüt vermektedir. Allah’tan çekinin ve bilin ki, Allah her şeyi bilir.” (Bakara 2/231)

“Allah her şey için bir ölçü bir standart”³⁸ koyduğu için bu-
raya kadar anlatılanlar ölçüye uygun olarak yapılan birinci talakı gösterir.

G- TALAKIN SAYISI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

O talak iki defa olur. Her birinden sonra kadını ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle ayırmak gerekir. Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helâl olmaz.³⁹ Eşler, Allah’ın koyduğu sınırlarda du-

ramayacaklarından korkarlarsa başka. Allah’ın koyduğu sınırlarda duramayacaklarından siz de korkarsanız kadının fidye ve-
rip kendini kurtarmasında her ikisi için de bir günah yoktur.⁴⁰
Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır; onları aşmayın. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa, işte yanlış yapanlar onlardır.

Ayetteki "O talak iki defa olur" hükmü, Allah’ın, ölçüsünü belirlediği yukarıdaki talakın en fazla iki kere olabileceğini gösterir.

“... Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır, onları aşmayın. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, işte yanlış yapanlar onlardır” hükmü ise bu ölçüye uymayan talakların geçersiz olduğunu gösterir.

Şarta veya belli bir zamanın gelmesine bağlanan talâk çeşitleri de bu ölçüye uymadığından geçersizdir.

Üçüncü boşamada yukarıdaki kurallar geçerli olmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

“Erkek üçüncü defa boşarsa, artık bu kadın ona helal olmaz.⁴¹
Kadın evlenir, bu koca da boşarsa bakarlar; Allah’ın koyduğu sınırlarda duracakları kanaatine varırlarsa birbirlerine dönmele-
rinde bir günah yoktur. Bunlar Allah’ın sınırlardır. Allah bunları, bilen bir topluluk için açıklamaktadır.” (Bakara 2/230)

Talakın üç ile sınırlanması fitrata uyar. Çünkü istenmeyen bir işten sonra en çok iki kez özür kabul edilir, üçüncüsünde

38 Talak 65/3

39 Ne evlilik devam ederken ne de boşanma sırasında koca, karısına verdiği mehir ve hediyeleri geri alma hakkına sahiptir. Allah Teâlâ bir başka ayette şöyle buyurur: “Ey inananlar! Karılarınızın mirasına zorla konmanız size helal değildir. Verdiğinizin bir kısmını geri almak için de onlara baskı yapmayın. Ama açık bir fahişelik yapmış olurlarsa o başka. Onlarla iyi geçinin. On-

lardan hoşlanmadıysanız bilin ki siz, bir şeyden hoşlanmayabilirsiniz ama Allah onda sizin için birçok iyilik yaratacak olabilir.” (Nisa 4/19)

40 Bu ayet kadına evliliği sona erdirmeye yetkisi vermiştir. “İFTIDA (KADININ BOŞANMA HAKKI)” başlıklı yazıya bkz.

41 Erkek üçüncü ve son hakkını da kullanmış olur.

kabul edilmez. Bunu Musa aleyhisselam ile Hızır olayında da görürüz.

Musa Hızır'a: "Sana öğretilenden bana da bir olgunluk bilgisi öğretmen için seninle gelebilir miyim?" dediği zaman Hızır: "Gel, ama sen benimle beraber olmaya dayanamazsın. İç yüzünü bilmediğin bir şeye nasıl dayanacaksın?" Bana uyarsan, ben sana anlatıncaya kadar hiç soru sorma!" demişti. Musa aleyhisselam iki kere soru sorunca Hızır'a "Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme. Çünkü artık benim tarafımdan beyan edilecek son özür noktasına ulaştın" demişti. Üçüncü soruyu da sorunca Hızır, "İşte bu benimle senin aranı ayırır" demişti.⁴² Üçüncüden sonra artık özür kabul edilmez. Tıpkı bunun gibi üçüncü talaktan sonra kocanın özür beyan etme imkanı sona erer ve eşler birbirinden ayrılırlar. Bu da fitrata uygun bir boşama olur.

Bundan sonra herkes kendi yoluna gider. Bu arada kadın bir başka erkekle evlenir, o erkek ölür veya onu usulüne uygun olarak boşarsa, bu kadın kendini daha önce üç talakla boşamış olan eşiyle yeniden evlenebilir. Bu husus, yukarıdaki âyetin hükmüdür.

Cahiliye Arapları talakı bilirlerdi. Fakat bunun belli bir sayısı yoktu. Koca karısını boşar, iddet esnasında ona döner ve bu işi istediği kadar yapabiliirdi. Böylece karısına ne kocalık yapar ne de başkasıyla evlenmesi için onu serbest bırakırdı. İddeti bitse dahi evlenmesini yasaklayabilirdi.⁴³ İslam, sınırsız talak hakkını üçe indirdi ve ilk ikisinde kocaya iddet içinde dönme hakkı tanıdı. Üçüncü boşamadan sonra bu hakkı tanımadı. Dolayısıyla karısını, âdetten temizlenmişken, ilişkiye girmeden boşayan kişi, bir boşama hakkını kullanmış olur. Süre sonunda ayrılığa karar vermenin bu konuda bir etkisi yoktur. Evliliği de-

42 Kehf, 18/66-78.

43 Cessas, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, c. II, s. 73; Reşid Rıza, *Tefsiru'l-menar*, Kahire, c. III, s. 38.

vam ettirme kararı verilirse boşama meydana gelmiş fakat evlilik yeniden kurulmuş olur.

H- ÜÇ TALAK KONUSU

Mevcut mezhepler, doğru talakın yukarıdaki gibi olduğunu kabul ederler ama o ölçülere uymayan talakı geçerli sayarlar. Bunun sebebi, Talak sistemini kurarken Talak Suresinin ayetlerini temel almamaları, diğer ayetlere de şartlı yaklaşımlarıdır. Bu sebeple talakla ilgili ayetleri ve hadisleri büyük ölçüde değerlendirme dışı bırakmışlardır. Bu hususa aşağıda küçük bir örnek verilecektir.

Dört mezhebe göre erkek eşini, adetli iken veya onunla ilişkiye girdiği temizlik döneminde bir talakla boşayabileceği gibi birden fazla talakla da boşayabilir. Eğer eşine; "seni üç talakla boşadım" demişse aynı anda üç talak meydana gelir ve evlilik tamamen sona erer. Şarta veya belli bir zamanın gelmesine bağlanan talâk da geçerlidir. Ne boşama sırasında, ne dönme sırasında ne de iddet bitiminde ayrılırken şahit bulundurma şartı vardır. Erkeğin eşine dönmesi halinde iyi niyetli olup olmadığına da bakılmaz. Bütün bunların Kur'ân'a aykırı olduğu açıktır. Şimdi mezhepleri bu duruma getiren gelişmelere üç talak örneğini verelim.

1. Peygamberimizin dönemi

İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre Abdu Yezîd, karısı Ümmü Rukâne'yi boşamış, Müzeyne kabilesinden bir kadınla evlenmişti. Kısa bir süre sonra kadın Allah'ın Elçisine gelmiş ve Abdu Yezîd'in iktidarsız olduğunu ima için başından aldığı bir kılı göstererek, onun bana ancak şu kıl kadar faydası olabilir. Benimle onun arasını ayır." demişti.

Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem buna öfkelenerek Adamın oğlu Rukâne'yi ve kardeşlerini çağırdı. Sonra orada bulunanlara o iki çocuğu göstererek: "Bunu şu ve şu bakımlardan, diğerini de şu ve şu bakımlardan Abdu Yezîd'e benzer buluyor musunuz?" diye sordu.

“Evet” dediler.

Allah’ın Elçisi Abdu Yezîd’e: “Onu boşa” diye emretti. O da isteneni yaptı.

Sonra, “Önceki eşine; Rukâne’nin annesine dön.” dedi.

Abdu Yezîd: “Ey Allah’ın Elçisi! Ben onu üç talakla boşadım.” dedi.

“Biliyorum, sen ona dön” dedi ve şu âyeti okudu: “Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın.” (Talak, 65/1)⁴⁴

İbn Abbâs’ın bildirdiğine göre Abdu Yezîd’in oğlu Rukâne de babası gibi karısını üç talak ile boşadı, sonra buna fazlasıyla üzüldü. Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem ona, karısını nasıl boşadığını sordu.

“Üç talakla”, dedi.

“Bir mecliste mi?” diye sordu.

“Evet”, dedi.

“Bu bir talaktır, istersen ona dön” dedi. O da hemen döndü.⁴⁵

2. Sahabe dönemi

İbn Abbâs’ın bildirdiğine göre Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem ve Ebû Bekr devri ile Ömer’in halifeliğinin ilk iki yılında üç talak, bir talak sayılırdı. Hattâb oğlu Ömer: “İnsanlar ihtiyatlı olmaları gereken bir konuda aceleci davranmaktalar. Acaba onu, onların aleyhine geçerli saysak mı?” dedi ve geçerli saydı.⁴⁶

Kaynaklar, bu tarihten sonra fetvaların şaşırtıcı bir şekilde değiştiğini göstermektedir. Yukarıdaki hadisleri rivâyet eden

44 Ebû Dâvûd, *Sünen*, Talâk, 10.

45 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I/265. Ahmed’e göre hadisi rivayet edenlerin tamamı sikattan, yani güvenilir kişilerdir. Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, *Büluğul-emânî min esrâri’l-fethi’r-rabbânî*, Daru’ş-Şihâb, Kahire, c. XVII, s. 7.

46 Müslim, *Sahih*, Talâk, 2 (15, 16 ve 17 (1472) nolu hadisler); Nesâî, *Sünen*, Talâk, 8; Ebû Dâvûd, *Sünen*, Talâk, 10.

Abdullah b. Abbâs da görüş değiştirmiştir. Mücâhid diyor ki; İbn Abbâs’ın yanındaydım, bir adam geldi, karısını üç talakla boşadığını söyledi. İbn Abbâs bir süre sessiz kaldı. Karısını ona döndüreceğini sandım. Sonra söze şöyle başladı: “Biriniz tutup ahmaklık yapıyor, sonra İbn Abbâs! İbn Abbâs! demeye başlıyor. Allah şöyle buyurmuştur: “Kim Allah’tan korkarsa o ona bir çıkış yolu yaratır.” (Talak, 65/2) Sen Allah’tan korkmadın. Ben de sana bir çıkış yolu görmedim. Rabbine isyân etmişsin. Karın senden ayrılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Ey Peygamber! Kadınları boşadığınızda iddetleri içinde boşayın.” (Talak, 65/1) .⁴⁷

Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mes’ûd, Ömer b. Abdülaziz ve Mervan b. el-Hakem’in de buna göre fetva verdikleri bildirilmiştir.⁴⁸

3. Fukaha dönemi

Hanefî, Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri de bir lafızda verilen üç talakı, üç talak saymışlardır. Yani bir erkek eşine, “seni üç talakla boşadım” dedi mi, ister adetli, ister temiz olsun, ister o temizlik dönemi içinde eşiyile ilişkiye girmiş bulunsun, isterse hiç gerdeğe girmemiş olsun onu üç talakla boşamış olacağını söylemişlerdir.

Bunlardan bir kısmı “الطلاق مرتان O talak iki defa olur.” (Bakara 2/229) âyetindeki الطال’in cins için olduğunu iddia etmiştir. Bu; “Erkek karısını en fazla iki kere boşayabilir” demektir. Fakat boşamanın üç defa olduğu konusunda ihtilaf yoktur. Bu sebeple الطال’in cins için olduğunu savunanlar cümlenin yapısını kökten değiştirmek zorunda kalmışlardır. Serahsî şöyle der: “Mubah talakların tamamı iki defadır ve üçüncü defadır.”⁴⁹ “Üçüncü defadır” ilavesi Bakara 230’daki “Erkek eşini tekrar boşarsa..” hükmünden alınmıştır. Bu hükmü katma mecburiyeti

47 Ebû Dâvûd, *Sünen*, Talâk, 10.

48 *Muvatta* Talâk, 1.

49 Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebûsât*, c. VI, s. 5.

varsa “ال”in cins için olma ihtimali kalmaz. Çünkü الطلاق مرتان isim cümlesidir. Devam ve sübut ifade eder. Arapça bilen herkes burada yapılanın yanlış olduğunu kolayca anlar.

İbn-i Hümâm’a⁵⁰ göre bu âyet, sünnete uygun talakın iki kere olacağını gösterir. Çünkü üç talakın bir lafızda vaki olacağı yolunda ittifak vardır.⁵¹ Bu görüş de kabul edilemez. Âyetlere aykırı bir ittifak, âyeti etkilemez.

Bir çok fakih, الطلاق مرتان âyetindeki مرة = merra kelimesinin bir zaman dilimini gösterdiğini söylemiştir. Hanefilerden el-Kâsânî’nin sözleri şöyledir: Allah Teâlâ’nın “O talak iki keredir” sözü, iki defadadır, demek olur Biri diğerine iki dirhem verse, iki defada vermedikçe iki kere verdi, denemez. Âyetin zahiri haber cümlesi olmakla birlikte emir cümlesi anlamındadır. Çünkü ona zahiri anlamını yüklemek, haberinin âyete ters düşmesi ihtimali olmayan (zatın) ona ters düşmesine yol açar. Çünkü bazen birden fazla talak bir arada verilir. Haber cümlesinin emir yerine kullanıldığı da olur.⁵² Nitekim “Boşanmış kadınlar kendi başlarına beklerler...”⁵³ âyeti “... beklesinler” anlamında; “Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler”⁵⁴ âyeti de “... emzirsinler” anlamındadır. Böyle başka âyetler de vardır. Burada da öyledir; sanki Allah Teâlâ “onları boşamak istediğiniz zaman iki defada boşayın” demiştir. Ayrı ayrı boşamanın emredilmesi bunların bir arada yapılmasının yasaklanması demektir. Çünkü ikisi birbirine zıttır. O zaman talakları birleştirmek haram veya mekruh olur.⁵⁵

50

51 Kemal b. el-Hümam, Muhammed b. Abdilvahid es-Sivasi (ö. 681 h.) *Şerhu fethi’l-kadir*, Daru’l-Firk Beyrut, c. IV, s. 70.

52 Kasânî’nin ibaresi şöyledir: (وقد يخرج اللفظ مخرج الخير على إرادة الجمع) doğrusu şöyle olmalıdır: (وقد يخرج الخير مخرج الأمر) Tercüme buna göre yapılmıştır.

53 Bakara 2/228

54 Bakara 2/233.

55 el-Kasani, *el-Bedaiu’s-sanai*, c. III, s. 94.

Bu konuda Peygamberimize dayandırdıkları tek söz, onun talakların ayrı ayrı olmasını emrettiğidir. Diyorlar ki, ayrı yapılmasını emir, birleştirmeyi yasaklamadır. Bu da talakları birleştirmenin haram veya mekruh olduğunu gösterir.⁵⁶ Yani haram veya mekruh olmakla birlikte geçerli olur.

Talakları birleştirmeyi Allah ve Resülü yasaklamış, fakihler ise “yasaktır ama geçerlidir” demişlerdir. Bu tavrın kabul edilebilir bir yanının olmadığı açıktır.

Tefsirler de ne مرة (merra) kelimesi üzerinde durmuşlar, ne de Bakara 229 ile Talak Suresi arasında ilişki kurmuşlardır.⁵⁷

Şimdi bu görüşlerin tutarsızlığını bir başka açıdan görmeye çalışalım:

“الطلاق مرتان O talak iki defa olur” (Bakara 2/229) âyetinde defa diye tercüme edilen مرة kelimesi, zaman dilimi “جزء من زمان cüz’ün mine’z-zaman” anlamı içerir.⁵⁸ Talak 1. âyet, bunun iddet süresi kadar olduğunu açıklamıştır. Koca karısını, bu süre içinde, ancak bir kere boşayabilir. İkinci âyet şöyledir:

“Kadınlar sürelerinin sonuna vardıkları zaman onları ya iyilik (mâruf) ile tutun veya iyilikle ayırın...”

Dolayısıyla kadını, bir iddet süresi içinde birden fazla boşamak mümkün değildir.

Sonuç olarak fıkıh kitaplarında yer alan talakla Kur’an’da yer alan ve Peygamberimiz tarafından uygulanan talak arasında hiç bir ilgi yoktur.

III. İFTİDÂ (KADININ BOŞANMA HAKKI)

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

56 el-Kasani, *el-Bedaiu’s-sanai*, c. III, s. 94.

57 Ulaşabildiğim tefsirler, birbirinin tekrarı gibidir. Kurtûbî, İbn Kesîr, Kadı Beydâvî, Ebû’s-Suûd ve Fethü’l-kadir tefsirleri bunların başlıcalarıdır.

58 Müfredât, مر mad., *Besâir*, c. IV, s. 490.

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ حِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.

“... Onlara verdiklerinizden bir şey almanız size helal olmaz. Eşler, Allah’ın koyduğu sınırlarda duramayacaklarından korkarlarsa, o başka. Allah’ın koyduğu sınırlarda duramayacaklarından siz de korkarsanız, kadının fidye verip kendini kurtarmasında her ikisi için de bir günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Onları aşmayın. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa, işte onlar zalimlerdir.” (Bakara 2/229)

Evliliğin yürümeyeceği endişesine kapılan kadın, durumu yetkililere bildirir. Onlar da aynı endişeyi duyarlarsa kadına iftidâ yetkisi verirler. Kadın, ayrılmaya karar verirse, kocasından aldığı geri verir. Âyette geçen, “Onlara verdiklerinizden...” ifadesi, kadının kocasından aldığı mehri tamamı olarak anlaşılabilir. Bunlardan ne kadarının geri verileceğine yetkililer karar verirler. Kocanın suçu yoksa tamamını geri vermek gerekir.

Yetkili makam mahkemedir. Mahkemenin olmadığı yerde hakeme başvurulur. Mahkeme de işi hakeme havâle edebilir. Aşağıdaki örneklerde kadın, peygamberimize ve halife Ömer’e başvurmuştur.

Ensar’dan Sehl’in kızı Habîbe, Sâbit b. Kays ile evliydi. Bir gün Peygamberimiz sabah namazına çıkmıştı. Habîbe’yi, alaca karanlıkta kapısının önünde buldu. “Sen kimsin?” dedi. “Sehl’in kızı Habîbe’yim” diye cevap verdi. “Neyin var?” dedi. “Sâbit ile birlikte olamayacağım” dedi. Kocasını Sâbit gelince Peygamber ona: “İşte Habîbe! Allah ne vermişse söyledi.” dedi. Habîbe

dedi ki: “Ey Allah’ın Elçisi, onun bana verdiklerinin hepsi duruyor.” Allah’ın Elçisi Sâbit’e dedi ki; “Al o malı ondan”. O da aldı ve Habîbe ailesinin yanında oturdu.⁵⁹

Konu ile ilgili farklı rivâyetler şöyledir:

“Sâbit b. Kays’ın eşi dedi ki: Onu ahlak ve din yönünden suçlamıyorum ama Müslüman olduktan sonra nankör olmak istemem. Elimde değil,⁶⁰ ondan nefret etmekten kendimi alamıyorum.⁶¹ Allah’tan korkmasam yanıma geldiğinde yüzüne tükürürüm.”⁶²

“Habîbe Peygamberin komşusu idi. Sâbit onu dövmüştü.⁶³ O, sert mizaçlı biri idi.⁶⁴ O kocasından olabildiğince nefret ediyor ama kocası onu çok seviyordu.”⁶⁵

“Allah’ın Elçisi; “Sana verdiği bahçeyi iade eder misin?” dediğinde Habîbe, fazlasını dahi verebileceğini söyledi. Allah’ın Elçisi: “Fazlasına hayır. Fakat bahçesini verirsin” dedi.”⁶⁶

Ömer b. el-Hattab’a kocasını şikâyet eden bir kadın geldi. Kadın, içerisinde saman (çer-çöp) bulunan bir eve hapsedildi ve geceyi orada geçirdi. Sabah olduğunda Ömer gecesinin nasıl olduğunu sordu. Kadın “Böyle parlak bir gece geçirmedi” dedi. Bunun üzerine Ömer kocası hakkındaki düşüncesini öğrenmek istedi. Kadın onu övdü ve ardından “O yok mu o!? Fa-

59 el-Muvatta, Talak 11.

60 Buhârî, Talâk 13.

61 İbn Mâce, Talak 22.

62 İbn Mâce, Talâk 22.

63 Darimi, Talâk, 7.

64 Muhammed İbn Sa’d, *et-Tabâkâtu’l-kübrâ*, Beyrut, tarihsiz., c. VII, s. 445. (Ârim b. Fadl Hammad İbn Zeyd’den tahdisen, o Yahya b. Said b. Kays b. Amr b. Sehl’den nakledilmiştir.)

65 Kurtubî, *el-Cami’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, c. III, s. 95.

66 eş-Şevkânî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, *Fethu’l-kadir el-câmi’ beyne fenney er-rivâye ve’d-dirâye*, Beyrut tarihsiz., c. I, s. 240.

kat elimden başka bir şey gelmiyor!” dedi. Bunun üzerine Ömer iftidâ hususunda ona izin verdi.⁶⁷

Ömer, kadının kocasıyla birlikte yaşayıp yaşayamayacağını anlamak istemişti. Gerek Peygamberimiz gerekse Ömer, nefretin nedenini sormamıştır.

Şu âyet, iftidâ konusuna açıklık getirmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مَهَاجِرَاتٍ فَاَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ
أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ
لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُنَّ مَا أَنْفَقُوا وَلَا جُنَاحَ
عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ
الْكُوفَرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنْفَقْتُمْ وَلَيْسَ أَلْوَا مَا أَنْفَقُوا ذَلِكَمُ حُكْمُ اللَّهِ
يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ.

“Müminler! Mümin kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları imtihandan geçirin. Onların imanlarını en iyi Allah bilir. Eğer mümin olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri çevirmeyin. Bunlar onlara helal olmazlar. Onlar da bunlara helal olmazlar. Onların bunlara harcadıklarını geri verin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenize engel yoktur. Kâfir kadınların ismetlerine yapışmayın; onlara harcadığınızı isteyin. Onlar da harcadıklarını istesinler. Bu, Allah’ın size hükmüdür; aranızda o hükmeder. Allah bilir, doğru karar verir.” (Mümtahine 60/10)

Peygamberimizin Mekkeli müşriklerle yaptığı Hûdeybiye antlaşmasının maddelerinden biri şöyleydi: “Senin dininden de olsa, bizden hangi adam sana gelirse bize geri göndereceksin.” Sonra Hûdeybiye’de bir grup Mekkeli Müslüman kadın çıka

geldi. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi.⁶⁸ Antlaşma şartında “adam” diye tercüme ettiğimiz (رجل=racul, erkek) kelimesi vardı. Kadınlar o kapsama girmediğinden Peygamberimiz, âyetteki şartlara uyan o kadınlarla biat etti ve onları geri çevirmedi.⁶⁹

Âyet, evli olduğu halde, inançları sebebiyle kaçıp Müslümanlara sığınan kadınları konu etmektedir. Onların bu tavırları, kocalarından ayrılmaya karar verdiklerini gösterir. Yoksa bu kararı vermediği için Mekke’de kalan Müslüman hanımlar da vardı. Hûdeybiye ile ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُّؤْمِنَاتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوَّهُمْ
فَتُصِيبُكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةٌ بَعْضٌ عِلْمٌ لِّدِخْلِ اللَّهِ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ
تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا.

“Eğer onların arasında olan ve henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları ezmeniz ve ondan dolayı size leke sürülmesi ihtimali olmasaydı Allah savaşı önlemezdi. Allah, dileyeni ikramı içine almak için böyle yaptı. Eğer onlar ayrılmış olsalardı, onların kâfir olanlarını acı bir azaba çarptırırız.” (Fetih 48/25)

Mümtahine 10. âyeti bölümler halinde inceleyelim:

1- “Müminler! Mümin kadınlar hicret ederek size gelirlerse onları imtihandan geçirin. Onların imanlarını en iyi Allah bilir. Eğer mümin olduklarını öğrenirseniz, onları kâfirlere geri çevirmeyin. Bunlar, onlara helal olmazlar. Onlar da bunlara helal olmazlar.”

Kadının hicret etmesi; eşini, ailesini ve yurdunu terk etmesi anlamına gelir. Göç etmesinin sebebinin tespit için imtihandan geçirilmesi emredilmiştir. Bu, o kadınların gerçekten inançları

68 Buhârî Şürrut, 15.

69 Safiyyurrahman el-Mubarekfürî, *er-Rahîk'ul-mahtûm*, Beyrut , 1408/1988, s. 314.

67 Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Mısır tarihsiz., c. I, s. 341.

sebebiyle göç edip etmediklerini anlamak içindir. Bunun tespiti Müslümanlara maddi külfet yükleyecektir. Çünkü o kadının kocasından, bu şekilde ayrılma kararının onaylanması, bir iftidâ işlemidir. Bu işlemden sonra o artık kocasına helal olmaz. Ama kararlar birlikte kocanın kadına yaptığı harcamayı iade etmek gerekir. âyetin devamı bunu emretmektedir.

2- “Onların bunlara harcadıklarını iade edin.”

Bu, Habîbe'nin Sâbit b. Kays'a yaptığı ödeme gibidir. Hicret eden kadının malı olamayacağından ödemeyi Müslümanların yapması emredilmiştir. Bundan sonra kadın, istediği erkekle evlenebilir. Âyetin üçüncü bölümü onu göstermektedir.

3- “Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenize engel yoktur.”

Âyet gösteriyor ki, onların önceki kocalarına yapılan ödeme, Müslümanların bu kadınlara bağışdır. Yeniden evlenmeleri halinde yeni kocalarından alacakları mehirle o borcu ödemeleri gerekmez.

Burada önemli bir husus daha vardır: Ne bu âyet, ne bakara 229, ne de Habîbe hadisi, iftidâda bulunan kadına iddet beklemek görevi yükler. Boşanmada iddet emri, birinci ve ikinci talaktan sonradır. Bu, ailenin yeniden kurulması için alınmış bir tedbirdir, yoksa kadının rahminde çocuk olmadığını tespit değildir. Bu tespit bir tek Âdet ve temizlik süresi ile yapılabilir. Buna istibra denir. İftidâ da gerekli olan da budur.

Bu âyet, devletler hususi hukuku ile ilgili hükümler de içermektedir. Âyette Müslüman kadınlara tanınan hakların aynı, Müslümanların nikahı altında bulunan müşrik kadınlara da tanınmıştır. Bunu âyetin diğer bölümlerinden öğreniyoruz.

1- Âyette geçen “*و لا تمسكوا بعصم الكوافر*” = *Inkarci kadınların ismetlerine yapışmayın.*” ifadesindeki (*ısam*=عصم), (*ismet*=عصمة)’in çoğuludur. İsmet Arapçada engelleme ve koruma anlamları-

na gelir.⁷⁰ Kadın, kocanın koruması altındadır. Bu sebeple onun, bazı davranışlarına engel olabilir. Burada Müslüman kocadan ayrılıp Mekke'ye gitmek isteyen kafir kadın konu edilmektedir. “*Inkarci kadınların ismetlerine yapışmayın*” emri, bu kadınlara engel çıkarmayın, anlamına gelir. Konunun devleti ilgilendiren tarafı da vardır. Dolayısıyla âyet, “*o kadınların ülkeyi terk etmesine engel olmayın*” anlamına da gelebilir. Ömer, bu âyetin indiği gün, iki müşrik karısını serbest bırakmıştı. Onlar Mekke'ye gitti ve biri Ebû Süfyan ile diğeri de Safvân b. Umeyye ile evlendi.⁷¹ Ebû Süfyan Mekke'nin fethi sırasında, Safvân b. Umeyye ise Huneyn savaşından sonra Müslüman oldu.⁷²

Kafir kadının Müslüman koca ile yaşamak istememesi bir iftidâ talebidir. Bu talebin sonuçlanması, kocasından aldığını iade etmesine bağlıdır. Âyetin ilgili hükmü şöyledir:

“Onlara harcadıklarınızı isteyin.”

Bu kadınlar, müslüman kocalarından aldıkları mehirleri iade edince, Habîbe gibi serbest kalırlar.

“Onlar da kendi harcadıklarını istesinler.”

Nasıl Müslümanlar yaptıkları harcamayı istiyorlarsa, müşrikler de kendi harcamalarını isteyebilirler. Yani onlara böyle bir talep hakkı tanınır.

70 el-Firûzâbâdî, *el-Besâir*, عصم mad.

71 Buhârî Şürüt 15. Buhârî, Ömer'in karısını boşadığını yazar. Biz, o kelimeyi “serbest bıraktı” diye tercüme ettik. Çünkü hadis rivayet edenler, duydukları kelimeleri değil, o kelimelerin zihinlerinde bıraktığı anlamı naklediler. Buhârî hadis öğrenimine hicrî 205 yılında başlamıştır. Ölümü 256'dır. Yani olay ile kendi arasında en az 220 yıl vardır. Daha önce görüldüğü gibi sahabe döneminden sonra iftidâ unutulmuş, yerini muhâla almıştır. Böyle bir ortamda hadis nakleden kişilerin karı-koca arasındaki her ayrılığı boşama diye algılamaları normaldir. Ayrıca Bakara 228, eşinden talak yoluyla ayrılan erkeğin, ona verdiklerini almasını yasaklamaktadır. Mumtahine 10. âyet ise geri almayı emretmektedir. Bunun talak olmadığı bu açıdan da açıktır.

72 Muvatta Nikah, 20.

Müslümanların müşrik eşleri kaçıp kendi dindaşlarının yaşadığı ülkeye sığınır da kocaları onlardan, yaptıkları harcamayı alamazlarsa onlar için aşağıdaki hüküm uygulanır:

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ
ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا.

“Eşlerinizden biri kâfirlere kaçar, sonra onlardan öcünüzü alırsanız ganimetten, eşleri kaçıp gitmiş olanlara, harcadıkları kadar ödeme yapın...” (Mümtahine 60/11)

Sonuç olarak âyetler, kadına evliliği sona erdirmeye hakkı tanımış, Peygamberimiz, uygulamasıyla konuya açıklık getirmiştir.

IV. NİKAHIN DENETLENMESİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَا تَعْضَلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ.

“Kadınlar kocalarıyla mârufa uygun olarak anlaştıkları zaman evlenmelerine engel olmayın.” (Bakara 2/232)

Âyetteki “kocaları” kelimesi, koca adayları anlamında mecazdır. Çünkü kadın kocasıyla zaten evli olur.

Bir başka âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَزْبَعَةَ
أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي
أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ.

“(Kocasını ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri için mârufa uygun olarak ne yaparlarsa yapsınlar, onun size bir günahı yoktur.” (Bakara 2/234)

Bu kadının yapacağı en önemli iş yeniden evlenmesidir.

Nikâh için kadın ile erkeğin anlaşmaları yeterli görülmez. Bu konuda her toplum, kendi inancına, gelenek ve göreneklerine göre kurallar koymuştur. Âyetlerdeki “mâruf” bunların Kur’ân’a aykırı olmayı anlamındadır. Eski Araplarda kız, babasından veya velisinden istenir, mehri⁷³ verilir ve nikâhı kıyılırdı.⁷⁴ Hıristiyanlar nikâhı kilisenin, Yahûdiler havranın gözetiminde kıyarlar. Laik toplumlarda nikâh, yetkili makamın izni ve gözetimi ile kıyılır.

Âyetler, kadının mârufa uygun kararına engel olmayı yasaklamaktadır. Mâruf; bilinen ve malum olan şey demektir. Bu bilgi, ya gelenek ve göreneklerden ya da Kitap ve Sünnetten elde edilir. Gelenek ve görenekten elde edilmişse Kitap ve Sünnetten aykırı olmaması gerekir. Böyle bir bilgiyi akıl ve din güzel bilgi sayar. Kur’ân ve Sünnette konu ile ilgili hükümler vardır. Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem’in sözleri, mârufa uygunluğu velinin denetleyeceğini gösterir. O, şöyle demiştir:

“Velisiz nikâh olmaz.”⁷⁵

“Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır. Erkek onunla ilişkiye girmişse bu ilişkiye karşılık kadının mehir alma hakkı vardır. Eğer anlaşamazlarsa sultan (yetkili kişi) velisi olmayanın velisidir.”⁷⁶

Veli, isteyip istemediğine bakmaksızın, bir başkasını bağlayıcı karar alma ve uygulama yetkisini elinde bulunduran kişidir. Bu yetkiye velâyet denir.⁷⁷

73 Mehir, evlenme sırasında erkeğin eşine vermeyi üstlendiği maldır.

74 Buhari Nikâh 36.

75 Tirmîzî Nikâh; İbn Mâce Nikâh 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned c. VI, s. 260.

76 Ebû Dâvûd Nikâh 20; Tirmîzî Nikâh 14; İbn Mâce Nikâh 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. VI, s. 66.

77 Şemsuddin es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XVI, s. 124, Bâbü men lâ tecûzü şehâdetühü; Kasım b. Abdullah Ali, *Enisul-fukahâ fi ta’rifâti’l-elfâzi’l-mütedâvile beyne’l-fukahâ*, Thk. Ahmed b. Abdurrezzak el-Kubeysi, Cidde, 1406/1986, s. 148.

Hizam adında bir kişi, dul kızı Hansâ'yı nikâhlamıştı. Kız bu evliliği istemiyordu. Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve selleme geldi ve durumu anlattı. O da babasının kıydığı nikâhı geçersiz saydı. Sonra kadın Ebû Lübâbe b. Abdi'l-munzir ile nikâhlandı.⁷⁸

Bir bakire kız Aişe'nin yanına geldi. "Babam beni kardeşinin oğluyla evlendirdi ki, benimle kendi konumunu yükseltsin. Ama ben bundan hoşlanmıyorum." dedi. Aişe, "Allah'ın Elçisi gelinceye kadar otur." dedi. Allah'ın Elçisi geldi. Kız durumu ona anlattı. O, hemen babasına bir adam gönderip çağırttı. O konudaki yetkiyi kıza verdi. Kız dedi ki:

"Ey Allah'ın Elçisi! Aslında ben babamın yaptığına izin vermiştim ama bu konuda kadınların bir hakkı var mı, yok mu; öğrenmek istedim."⁷⁹

Bir çok yerde kızlar, nikâh akdinin tarafı olmaktan hoşlanmazlar. Bazen kızın, evliliğe onay verip vermediğini öğrenmek bile zor olabilir. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemin konu ile ilgili sözleri şöyledir:

"Dul kadın, kendisi ile ilgili olarak velisinden daha çok hakka sahiptir. Bakirenin onayı alınır. Dendi ki, "Ey Allah'ın Elçisi, bakire konuşmaktan utanır." Dedi ki, "Onun susması onay vermesi demektir."⁸⁰

"Dul, kendi ile ilgili açık konuşur. Bakirenin susması onay vermesi demektir."⁸¹

Meşhur mezhepler, âyet ve hadislerle önyargılı yaklaşmış ve farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Hanefî mezhebi, hürriyetçi

78 Ebû Dâvûd Nikâh 26; İbn Mâce Nikâh 12; Nesâî Nikâh 35; (Metin İbn Mâce'nindir. Hansâ ismi Ebû Davûd ve Nesâî'de geçmektedir.)

79 Nesâî Nikâh 36; İbn Mâce Nikâh 12; Ebû Dâvûd Nikâh 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned* c. VI, s. 136. (Metin Nesâî'den alınmıştır.)

80 Müslim Nikâh 66, 67, 68; Ebû Dâvûd Nikâh 26; İbn Mâce Nikâh 11; Nesâî Nikâh 33, 34.

81 İbn Mâce Nikâh 1872.

yaklaşım, velinin izni olmadan evlenilebileceğini ileri sürmüştür.⁸² Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ise gelenekçi yaklaşımla veliyi nikahı denetleme konumundan nikaha taraf olma konumuna çıkarmışlardır. Onlara göre veli, kadın adına nikâha taraf olmazsa nikâh kıyılmaz. Kadın nikâhta ne kendini, ne de başkasını temsil edebilir. Velisinden başkasını vekil etme yetkisi de yoktur. Baba bâkire kızını, ona sormadan evlendirebilir.⁸³ Zahirî mezhebi de hadisleri öne alan bir yaklaşım sergilemiştir. Buna göre "kadın ister bakire, ister dul olsun, velisinin izni olmaksızın evlenemez. Velileri izin vermezse onu yetkili bir kimse evlendirir. "Bakirenin nikahı, babayla kızın görüşlerinin aynı kişi üzerinde birleşmesi halinde kıyılabilir."⁸⁴

Şimdi bu görüşlerin dayandırıldığı delillere bakalım:

A. HANEFÎ MEZHEBİNİN DELİLLERİ

Mezhepte Ebû Hanîfe'nin görüşü esas alınmıştır. Onun görüşü, şu üç âyete dayandırılmıştır:

"(Kocanın üçüncü kez boşadığı kadın) bir başka kocayla nikâhlanıncaya kadar ilk kocaya helal olmaz." (Bakara 2/230)

"(Kocası ölen kadınlar) Bekleme süresinin sonuna vardıklarında kendileri için ne yaparlarsa yapsınlar, onun size bir günahı yoktur."⁸⁵

"...o kadınların kocalarıyla nikâh kıymalarına engel olmayın."⁸⁶

82 Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 13. Ömer Nasuhi Bilmen, Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fikhiyye Kamusu, İst. 1967, c. II, s. 49. Paragraf 175 (Bilmen burada veliyy-i akreb ifadesini kullanmaktadır. Baba ve dedenin veliyy-i akreb olduğu açıktır.)

83 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s. 5.

84 İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Said, Beyrut 1988, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25-38.

85 Bakara 2/234.

86 Bakara 2/232.

Âyetlerde kadın, nikâh fiilinin faili olduğu için Ebû Hanîfe onu, nikâhın tarafı saymış ama son iki âyetteki mârufa uygunluk şartını dikkate almamıştır. Bu da ilgili hadislerin değerlendirme dışı kalmasına ve üçüncü âyet için şu yoruma yol açmıştır: “Âyetteki engelleme, fiilî engelleme, yani kadını eve hapsedip evlenmesine engel değildir. Hitap kocalardır. Çünkü âyetin başında, “Kadınları boşadığınız zaman...” ifadesi geçmektedir.⁸⁷

Bazı kocalar, boşadıkları kadınların evlenmelerine engel olmaya çalıştıklarından bu açıklama doğru gözükmemektedir. Ancak engelleme, bu kocaya karşı da olabileceğinden değerlendirme eksiktir. Ayrıca iddetini tamamlayan kadının kocası ile ilişkisi kesilir. Yapacağı yeni evliliği denetleme görevi de ona düşmez. Bu sebeple Ebû Hanîfe'nin değerlendirmesine katılmak zordur.

Hanefiler, velisinin onayını almadan evlenen kadınlarla ilgili şöyle derler: Kadın, izin almadan evlenmişse bakılır; kocası kendine denk ve aldığı mehir kendi seviyesindeki kadınların mehrinden (mehr-i misil⁸⁸) az değilse velilerin bu evliliğe itiraz hakları olmaz. Kadın, kendine denk olmayan bir koca ile evlenirse velilerini sıkıntıya sokar. Sıkıntıdan kurtulmak için, onların evliliğe itiraz hakları doğar. Bu, velilere tanınmış bir haktır. Kadın onların bu hakkını düşüremez.⁸⁹

Kadının aldığı mehir, mehr-i mislinden azsa veliler; mehrin artırılmasını veya eşlerin ayrılmasını isteyebilirler. Çünkü onlar, mehrin fazlalığı ile övünür, azlığından utanırlar. Bir de bu, o kabilenin kadınlarını zarara sokar. Çünkü bundan sonra onlardan kim, mehir belirlemeden evlense, onun mehri bu kadının mehrine göre belirlenir. Kabilenin kadınlarının hakkını erkekler koruyacağından itiraz hakkı erkeklere tanınır.⁹⁰

87 Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 11-12.

88 Mehr-i misil, kendine denk kadınların aldığı mehirdir.

89 Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 13.

90 Serahsî, *el-Mebsût*, c. V, s. 14.

Dikkat edilirse bu konuda dayandıkları bir âyet veya hadisin olmadığı görülür.

B. MÂLİKÎ, ŞAFİÎ VE HANBELÎLERİN DELİLLERİ

Bu üç mezhep, konuyla ilgili âyet ve hadisleri, geleneğe göre yorumlamışlardır. Arap toplumunda kız, babasından veya velisinden istenir, mehir verilir ve nikâh kıyılırdı.⁹¹ Erkek nikâhın tarafı olur ama kadın olamazdı. Onun yerine velisi geçerdi. Onlar bu konuda şu âyete dayanmışlardır:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ
أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Kadınları boşadığınızda bekleme sürelerinin sonuna varırlar sonra kocalarıyla mârufa uygun olarak anlaşılırsa evlenmelerine engel olmayın.⁹²

Diyorlar ki; söz konusu âyette geçen (عضل =adl, engel olma), (الإمتناع من تزويجها =*el-ımtina' min tezvicihâ*, kadını evlendirmekten kaçınma) anlamındadır. Bu da kadını evlendirmenin veliye bırakıldığını gösterir.⁹³ Yukarıdaki ön kabul olmasaydı âyeti böyle anlayamazlardı. Çünkü âyet, “... kocalarıyla nikâhlanmalarına engel olmayınız”⁹⁴ şeklindedir. Engel olma, bir kişinin yapabileceği bir konuda olur. Nikâh fiilinin faili kadındır. Bu, kadının nikahın tarafı olması demektir. Bir işi engelleme başka, yapmaktan kaçınma, başkadır. Engel olmayı, kaçınma diye tercüme etmek, âyetin anlamını değiştirmek olur.

Ayrıca bir de şöyle diyorlar: “أن ينكحن أزواجهن =en yenkihne ezvâcehunne, kocalarıyla nikâhlanmaları...” ifadesinde kadının fail olması, nikâha konu olmasından dolayıdır. Kadın nikahın

91 Buhari Nikâh, 36.

92 Bakara 2/232.

93 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. VII, s. 338.

94 Bakara 2/232.

tarafı olamadığına göre, kadının veli veya vekil olarak bir tek kişiyi bile evlendirmesi caiz olmaz.⁹⁵

Kadını nikâh fiilinin faili yapan Allah Teâlâ, konusu yapan da Arap geleneğidir. Gelenek esas alındığı için Allah'ın açık sözü mecaz sayılmış, yanlış üzerine yanlış yapılmıştır.

Kadını nikâhın konusu sayanlar, alınan mehri onun bedeli gibi görmüş, evlenmeden boşanmaya kadar bütün sistemlerini bu anlayış üzerine kurmuşlardır. Bu mezheplerden hiç biri iftidâyı, yani kadının evliliği sona erdirmeye hakkını kabul etmemiş, onun yerine, muhâlaa adını verdikleri bir sistem geliştirmişlerdir. Muhâlaa, kadının kocasına vereceği bir mal karşılığında kocanın evliliği sona erdirmesidir. Muhâlaa ile ilgili görüşler, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Şâfiîlerden Şirbînî şöyle diyor:

“Erkek, bir bedel karşılığı kadından yararlanma hakkına sahip olunca bu hakkı bir bedel karşılığı elinden çıkarabilir. Muhâlaanın câiz olmasının sebebi budur. Bu tıpkı alım-satım gibi olur. Nikâh, satın almaya, muhâlaa ise satmaya benzer.”⁹⁶

İbn Teymiyye, muhâlaanın Talak olmadığını ispat için şöyle demiştir:

“Muhâlaa, kadının kendini kocasından kurtarmasıdır. Tıpkı esirin kendini esaretten kurtarmasına benzer. Bu, üç Talaktan sayılmaz... Dört mezhebin imamlarına ve cumhura göre esir için fidye vermekte olduğu gibi bu işlemi kadının dışında bir başkası yapabilir. Yabancı bir kişi, köleyi azat etmesi için köle sahibine onun bedelini verebilir. Bu sebeple kişinin maksadı, esir için fidye öder gibi kadını, kocasının boyunduruğundan kurtarmaksa ödeme yaparken bunu şart koşmalıdır... Çünkü muhâlaa bedeli, kadını kocasına köle olmaktan kurtarmak ve onun kadın üzerindeki hakimiyetini ortadan kaldırmak için ve-

95 İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. VII, s. 338.

96 eş-Şirbînî, Muhammed el-Hatib, *Muğni'l-muhtac ilâ ma'rifeti maâni elfâzi'l-minhâc*, Mısır 1958, c. III, s. 262.

rilir. Yoksa bu, kadının, kendi üzerindeki hakimiyeti kendi eline alması için değildir.”⁹⁷

Bunlar kadına, köle kadar bile değer vermemişlerdir. Çünkü köle hürriyete kavuşunca kendi üzerinde hakim hale gelir. Ama onlara göre kadın, kocanın hakimiyetinden çıkınca velinin hakimiyeti altına girer. Kadın, satılık mal olamayacağı için onu nikâhın konusu sayıp mehrial bedeli gibi görmek, kabul edilemez. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ.

“...Mâruf ölçüler içerisinde o kadınların erkekler üzerindeki hakkı, onların bunlara karşı olan hakkına denktir.” (Bakara 2/228)

Ayete göre kadın, kocanın kölesi gibi görülemez. Çünkü köleyle efendi arasında denk haklardan bahsedilemez.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin.”⁹⁸ “Mehirler” diye tercüme edilen “Sadukât” “Saduka”nın çoğuludur. Kelimenin kökü sıdk, yani doğru sözlü olmak, sözü özüne uymaktır.⁹⁹ Erkekler evlendikleri kadınlara değer verdiklerini söylerler. Bir miktar malı mehir olarak vermek, bu iddianın ispatı olur. Âyette bir de “gönül rızası” diye tercüme edilen “nihle” vardır. “Nihle” karşılıksız ikram anlamıdır.¹⁰⁰ Bütün bunlara göre mehir, herhangi bir şeyin bedeli olamaz.

Âyetlere şartlı yaklaşınca hadisler arasında ayırimcılık kaçınılmaz olmuş, şu hadis görülmüştür:

Bir bakire kız Aişe'nin yanına geldi ve “Babam beni kardeşinin oğluya evlendirdi ki, benimle kendi konumunu yükselt-

97 İbn Teymiyye, *Mecmû'îl-fetâvâ*, Haz: Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsımî, Suûdî Arabistan, 1398/1978 c. XXXII, s. 306-307.

98 Nisa 4/4.

99 İsfehâni, *Müfredât*, صدق mad.

100 *Müfredât*, نحل mad.

sin. Ama ben bundan hoşlanmıyorum.” dedi. Aişe, “Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem gelinceye kadar otur.” dedi. Allah’ın Elçisi geldi. Kız durumu ona anlattı. O, hemen babasına bir adam gönderip çağırttı. O konuda yetkiyi kıza verdi. Kız dedi ki:

“Ey Allah’ın Elçisi! Aslında ben babamın yaptığına izin vermiştim ama istedim ki, bu konuda kadınların bir hakkı var mı, onu öğreneyim.”¹⁰¹

Üç mezhebin kendilerine delil aldıkları şu hadiste de nikah fiilinin faili kadındır.

“Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır, onun nikâhı batıldır.”¹⁰²

Şu görüşleri kabul etmek de imkansızdır: Mâlikî Mezhebine göre baba, bakire kızını zorla evlendirebilir. Koca ister kör, ister şimdiki veya gelecekteki durumuna bakılınca kızıdan kötü olsun, ister çirkin bulunsun, isterse kızın mehri bir kantar altın iken o, bir çeyrek dinarla evlendirmiş olsun fark etmez. Kız, 60 veya daha yukarı yaşta ve evlenmesi velisi tarafından engellenmiş de olabilir. Yeter ki koca, yumurtaları ve erkeklik organı kesilmiş veya organı olmakla birlikte meni gelmeyecek şekilde yumurtaları çıkarılmış olmasın. Sahih görüşe göre bu durumda baba, kızı zorlayamaz. Deli, alaca hastalığına tutulmuş, cüzamlı, erkeklik organı sertleşmeyen (innîn), hadım veya güçsüz olan erkek için de zorlama yapılamaz.¹⁰³

101 Nesâî Nikâh 36; İbn Mâce Nikâh12; Ebû Dâvûd Nikâh 26; Ahmed b. Hanbel Müsned c. VI, s. 136. (Metin Nesâî’den alınmıştır.)

102 Ebû Dâvûd Nikâh 20; Tirmîzî Nikâh 14; İbn Mâce Nikâh 15; Ahmed b. Hanbel Müsned c. VI, s. 66.

103 Seydi Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu’l-kebir*, Thk: Muhammed Ali, Beyrut, c. II, s. 221-223.

Şafîilere göre de bakireyi evlendirme hakkı babaya aittir. Onlarla konuşup, görüş ve onaylarını almak iyi olur ama şart değildir. Kızın annesinin iznini almak da iyidir.¹⁰⁴

C. ZAHİRİ MEZHEBİNİN DELİLLERİ

Bu mezhep, nikahın denetimi konusunda âyetlere değil, yalnız hadislere yer vermiştir. Bu da hadislerin doğru anlaşılmasını engellemiştir. Bu yaklaşımın mantığı şudur:

“Allah’ın, Elçisine yaptığı vahiy ikiye ayrılır; biri olduğu gibi kabul edilen vahiy (vahy-i metluvv),¹⁰⁵ dizilişi insanı aciz bırakan bir telif, yani Kur’ân’dır. İkincisi, rivâyet edilen, nakledilen, telif edilmemiş, dizilişi insanı aciz bırakmayan, olduğu gibi kabul edilmeyen (gayr-i metluvv)¹⁰⁶ ama okunan, Allah’ın Elçisi’nden bize ulaşan haberdır. O, Allah’ın bizden ne istediğini açıklar. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: “... kendilerine ne indirildiğini insanlara açıklayasın diye.”¹⁰⁷ Allah, birinciye yani Kur’ân’a uymayı farz kıldığı gibi, ikinciye yani sünnete uymayı da farz kılmıştır, arada bir fark yoktur.¹⁰⁸

Sünnet, eğer Allah’ın bizden ne istediğini açıklıyorsa, Kur’ân’a ihtiyaç kalmaz. Kitap ile Sünnet arasında fark görmeleri bundandır. Allah Peygamber’e; “... kendilerine ne indirildiğini insanlara açıklayasın diye...”¹⁰⁹ demiştir. Yoksa, “... kendilerinden ne istendiğini açıklayasın diye...” dememiştir. Bu yanlış, bir çok yanlışla yol açmıştır. İbn Hazm şöyle diyor:

104 Muhammed b. İdris eş-Şafîi, *el-Um*, Beyrut 1393, c. V, s. 13-15.

105 Yani Cebrail’in Peygamber’e getirdiği kelimelerle bize aktarıldığı için metni, tartışmasız doğru sayılır ve uyulur.

106 Yani Peygamberin ağzından çıkan kelimelerle değil, anlamı ile bize aktarıldığı için metni, tartışmasız doğru sayılmaz.

107 Nahl 16/44.

108 İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Said el-Endelüsî, *el-İhkâm fi usûli’l-ahkâm*, (Bir ilim adamları heyeti tarafından tahkik edilmiştir) Daru’l-Hadis, Kahire 1404/1984, c. I, s. 93.

109 Nahl 16/44.

“Peygamberin söylediği; “Dul kadın kendisi ile ilgili olarak velisinden daha çok hakka sahiptir.”¹¹⁰ sözü, onun izni olmadan velinin bir şey yapamayacağı anlamına gelir. O, kiminle isterse onunla evlenir ama velisinin izni olmadan nikâh kıyamaz. Eğer veli direnirse, burnu sürtülse de kadını, yetkili kişi evlendirir.”¹¹¹

Madem velinin itiraz hakkı yok, öyleyse varlığının anlamı nedir? Allah’ın dininde böyle anlamsız, hikmetsiz şey olur mu?

Bir de şöyle diyor: “Bakirenin nikahı, babayla kızın görüşlerinin aynı kişi üzerinde birleşmesi halinde kıyılabilir.”¹¹² Demek ki, ikisinin görüşü aynı kişi üzerinde birleşmezse evlilik olmayacaktır. Mârufa uygunluk kıstası aranmayınca bu sonuçlar kaçınılmaz olmaktadır.

İbn Hazm, hadislerin örnek uygulamalar olduğunu görse ve önce âyetlere sonra hadislere baksaydı, velinin iznine başvurmanın bir anlamı olduğunu anlar ve sistemini ona göre kurardı. Onun böyle bir metodu olmadığı için ilgili âyetlere yer vermemiştir:

D. DEĞERLENDİRME

Yukarıdaki âyetler ve hadislere göre nikahı, mârufa uygunluk açısından denetlemek gerekir. Denetimi kızın velisi yapar. Bir anlaşmazlık olursa yetkili makam devreye girer. Çiftlerin evlenmesinde sakınca görülmediği taktirde onlar, şahitler huzurunda evlenme kararlarını açıklar ve nikahlanarak yeni bir aile kurarlar.

Mezheplerin konuya farklı yaklaşması, çok sayıda sıkıntının doğmasına sebep olmuştur.

110 Müslim Nikâh, 66, 67, 68; Ebû Dâvûd Nikâh 26; İbn Mâce Nikâh 11; Nesâî Nikâh 33, 34.

111 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25-38.

112 İbn Hazm, *el-Muhallâ*, c. IX, s. 25-38.

Hanefî mezhebi, iki şahitle kıyılan denetimsiz nikahı geçerli saydığı için bu görüş; okullarda, iş yerlerinde ve bir çok mekanda gizli nikahlara veya kız kaçırmalarına yol açmıştır. Kaçırılan kıza iki şahit huzurunda evet dedirtilerek nikah kıyılmış ve kızın konumu meşrulaştırılmıştır.

Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşü, başlık parasına yol açmıştır. Madem velinin taraf olmadığı nikah geçersizdir, öyleyse onu ikna etmek gerekir. Bunun en kısa yolu başlık vermektir. Başlığı mehirle karıştırmamak gerekir. Mehir kızın kendine verilir. Başlık ise babasına, kardeşine, amcasına vs. verilir.

Âyet ve hadislere uyulsa ne kız kaçırma olur, ne kadının duygusallığını kullanıp onu sıkıntıdan sıkıntıya sokan evliliklere geçit verilir, ne de başlık parası ortaya çıkardı.

V. KADINLARIN ŞAHİTLİĞİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٍ
وَأَمْرَاتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ
إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسَامُوا أَنْ
تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ
لِلشَّهَادَةِ.

“...Erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun. İki erkek yoksa, kabul edeceğiniz şahitlerden bir erkek ile iki kadın da olabilir. Biri yanlırsa, diğeri hatırlatır. Şahitler çağrıldıklarında gelmezlik etmesinler. Borç, ister büyük, ister küçük olsun, vâdesi ile birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böylesi Allah katında daha doğru, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygun olur...” (Bakara 2/282)

Bağlantılarına bakmayınca bu âyetin şahitlik konusunda kadın erkek ayrımı yaptığı kanaatine varılabilir. Nitekim eski fakihler bu kanaatle hareket etmişlerdir. Âyetin devamı şöyledir:

“...Şahitler çağrıldıklarında gelmezlik etmesinler. Borç, ister büyük, ister küçük olsun, vâdesi ile birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böylesi; Allah yanında daha doğru, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygun olur...”

“...Böylesi, şahitlik için daha sağlamdır...” ifadesi, borcu yazıyla tespit açısından da şahitlik nisabı açısından da değerlendirilebilir. “Daha sağlam” sözü “sağlam”ın karşıtıdır. Sağlam olan iki şey karşılaştırılınca birine daha sağlam denebilir. “Bir erkek ile iki kadının şahitliğine” daha sağlam deniyorsa, bu şarta uyulmadan yapılan şahitliğin sağlam sayılması gerekir.

Vasiyete şahitlikle ilgili âyetler konuya açıklık getirmekte, yukarıdaki hükmün, yazıyla tespit yanında şahitlik nisabı ile de ilgili olduğunu göstermektedir. Allah Teâla şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنْ آتَا إِذَا لَمِنَ الْأَثِمِينَ. فَإِنْ عُرِيَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اغْتَدَيْنَا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

“Müminler! Sizden biriniz ölüm döşeginde vasiyet edeceği zaman içinizden güvenilir iki şahit tutsun. Eğer bir yerde yolcu iken ölüm gelip çatarsa sizden olmayan iki kişi de olabilir. (Şahitliği yerine getirdikleri zaman) şüphelenirseniz onları namazdan sonra

alıkoyarsınız. Şöyle yemin ederler: ‘Vallahi, isterse en yakınımız olsun, buna karşılık hiçbir şey almayız. Allah için yapılan şahitliği gizlemeyiz. Öyle olsa biz, elbette günaha gireriz.

Eğer günaha girdiklerinin farkına varılırsa, ölenin hak sahibi iki yakını onların yerine geçer, şöyle yemin ederler: Vallahi, bizim şahitliğimiz onlarınkinden daha doğrudur, biz haksızlık yapmayız. Öyle olsa elbette zalimlerden oluruz.” (Mâide 5/106-107)

Bu âyetlerde kadın erkek ayrımı olmaksızın güvenilir iki Müslüman şahit öngörülmektedir. Yolculukta vasiyet yapılacaksa, Müslüman olmayan iki kişinin şahit olması yeterli görül-müştür. Yolculuğun özel şartları sebebiyle şahitlerin tamamı kadın, tamamı erkek veya biri kadın biri erkek olabilir.

Şahitlerin, yanlış ifade verip günaha girdikleri fark edilince; ölenin, hak sahibi iki yakını öncekilerin şahitliğini hükümsüz kılacak şahitlikte bulunur. Ölenin yakınları kadın olabilir.

Burada delil alınacak cümle şudur: “Böylesi, şahitliği gereği gibi yapmalarının en alt seviyesidir...” (Mâide 5/108) Bu cümleyi, Bakara 282’deki “... Böylesi, şahitlik için daha sağlamdır...” cümlesi ile karşılaştırınca, şahitlerin iki erkek veya bir erkek ile iki kadın olmasının kural olmadığı ortaya çıkar.

Bu konuda şu hadis de delil alınmıştır: “... İki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine eşit tutulması onun akıl noksanlığını gösterir...” (Müslim, İman 132)

Akıl Arapça’da; bilgi manasına da gelir.¹¹³ Akıl noksanlığı, bilgi noksanlığıdır. Kişinin bilmediği bir konuda şahitlik yapması zor olur. Çünkü onu gereği gibi kavrayamaz. Bu da şüpheye sebep olur. Kadınlar, genel olarak, borç doğuran hukuki ilişkilere ilgi duymazlar. Bu sebeple o konudaki bilgileri eksik olur. Dolayısıyla hadis, Bakara 282’ye açıklık getirmiş olur. Çünkü kişi, iyi bilmediği bir konuda, gördüğü ve duyduğu şeylerin hangisinin esasla, hangisinin ayrıntı ile ilgili olduğunu anlayamaz.

A. ZİNAYA ŞAHİTLİK

Dört mezhep, kadınların zina davalarında şahitliğini kabul etmez. Ama Kur'an, bu konuda kadın erkek ayrımı yapmamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَاللَّاتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا.

“Kadınlarınızdan zina edenlere karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse onları ölünceye veya Allah onlar için bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin.” (Nisa 4/15)

Liân ile ilgili âyetler kadınların zina şahitliği konusuna açıklık getirir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ. وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ. وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ.

“Karılarına zina suçu atan ve kendileri dışında şahitleri olmayanlardan birinin şahitliği, “Allah şahit kesinkes doğru söylüyorum” diye dört defa şahitlik etmesidir.

Beşincisinde, eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lanetine uğramayı diler.

Kadından o azabı giderecek olan şu şekilde dört defa şahitlik etmesidir: “Allah şahit, kocam kesinkes yalan söylüyor.” Beşincisinde, eğer doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğramayı diler.” (Nur 24/6-9)

Erkeğin, “Allah şahit kesinkes doğru söylüyorum” diye verdiği her ifade bir şahitlik sayılmıştır. Bunu dört defa tekrarlaması, dört şahitlik sayılarak erkek, zina iftirası suçundan kurtulmuştur.

Kadının dört kere; “Allah şahit, kocam kesinkes yalan söylüyor” demesi dört şahitlik sayılmış ve böylece kocanın şahitliği kadının şahitliğine denk tutulmuştur.

Karı-kocadan her biri aynı sözleri söylemişlerdir. Tek fark; erkeğin sözlerinin olumlu, kadınının olumsuz olmasıdır.

Erkek: Allah şahit kesinkes doğru söylüyorum. (4 kere)

Kadın: Allah şahit, kocam kesinkes yalan söylüyor. (4 kere)

Kadının bu şahitliği erkeğinkini değersiz hale getirmiştir.

Beşinci sözleri:

Erkek: “Yalan söylüyorsam Allah'ın laneti üzerime olsun.”

Kadın: “Kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğrayayım.”

Kadının bu sözü de erkeğin sözünü değersiz kılmış ve zina davasında kadının şahitliği erkeğin şahitliğine denk tutulmuştur.

B. TALAKA ŞAHİTLİK

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ.

“Kadınlar bekleme sürelerinin sonuna vardıklarında onları ya mâruf ile tutun veya mâruf ile ayırın. Sizden iki güvenilir şahit getirin, şahitliği Allah için yapın.” (Talak 65/2)

Burada da kadın erkek ayrımı yapılmamıştır.

C. PEYGAMBERİMİZİN UYGULAMASI

Peygamberimiz (s.a.v)'in şu açıklaması da yukarıdaki yorumların doğru olduğunu göstermektedir.

“Ukbe b. el-Harise, Ebû İhâb kızı Ümmü Yahya ile evlenmişti. Ukbe dedi ki: Zenci bir cariye geldi, ben sizin ikinizi de emzirmiştım” dedi. Bunu Peygamber (s.a.v)’e anlattım, benden yüz çevirdi. Önüne geçtim ve tekrar anlattım, dedi ki: “Nasıl olacak? Cariye ikinizi de emzirdiği kanaatinde”. Sonra kadınla evlenmesini yasakladı.” (Buharî, Şehâdât, 13)

Peygamberimiz böyle demesine rağmen, fıkhıta süt akrabalığının sabit olması için kadınların şahitliği yeterli görülmez. Konu ile ilgili olarak Ömer Nasuhi BİLMEN’in ifadesi şöyledir:

“Süt akrabalığı konusunda şahitlik nisabı, güvenilir olmak şartıyla iki erkek veya bir erkek ile iki kadındır. Fakat bu hususta yalnız bir erkeğin veya yalnız iki veya daha fazla kadının şahitlikleri kabul olunmaz.¹¹⁴

VI. KADININ DÖVÜLMESİ

Allah Teâlâ, belli şartlar oluştuğu takdirde, kocanın karısını dövmesine müsaade etmiştir. Bu şartlar, âyetlerle ve peygamberimizin sözleriyle açıklanmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا.

“Erkekler kadınların başlarında olurlar. Bu, Allah’ın birine diğereinden fazlasını vermesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyledir. İyi kadınlar, boyun eğenler ve Allah’ın korumasına karşılık yalnızken kendilerini koruyanlardır. Nüşuzundan havf ettiğiniz kadınlara gelince; onlara öğüt verin, yataklarında yalnız

birakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse onlara karşı başka bir yol aramayın. Allah yücedir, büyüktür.” (Nisa 4/34)

Ayetin ilgili bölümlerine tekrar bakalım:

1- فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ = *İyi kadınlar, boyun eğenler ve Allah’ın korumasına karşılık yalnızken kendilerini koruyanlardır.*”

“Boyun eğen kadınlar” anlamına gelen “*kaanitaat*” kelimesi aşağıdaki âyette “*kaanituun*” şeklinde erkekler için de kullanılmıştır.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ ...

“Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, boyun eğen erkekler ve boyun eğen kadınlar...” (Ahzab 33/35)

“Boyun eğen erkekler ve boyun eğen kadınlar” Allah’a boyun eğenlerdir. Bir âyet diğerini açıkladığı için Nisa 34’teki “*boyun eğen kadınlar*” da Allah’a boyun eğen kadınlar olur. Bu âyeti, “*Kocasına boyun eğen kadınlar*” diye anlamak Ahzab 35’teki erkekleri de “*karılarına boyun eğen erkekler*” diye anlamayı gerektirir. Bu da, aile içi ilişkilerde kuralları eşlerin koyması olur ki, kargaşaya ve kavgaya yol açar. Eşlerin, Allah’ın koyduğu kurallara uymaları ise ailenin; açık seçik kurallara göre yürütülmesini sağlar.

2- حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ = *Allah’ın korumasına karşılık yalnızken kendilerini koruyanlar.*” hükmü Allah’ın o kadınları koruduğunu gösterir.

Allah’ın koruması nedir, diye bakınca, kadınlar için koruma duvarları oluşturulduğu görülür. Şu âyetler bunlardan bazılarıdır:

114 Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, c.II, s. 88, par. 296.

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوا فَاَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا

a- “Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse onları evlere kapatın. Bu, ölüm canlarını alıncaya, ya da Allah onlara bir yol açıncaya kadar böyle gitsin.” (Nisa 4/15)

وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمِحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءِ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِيْنَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولَئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ.

b- “İffetli kadınlara zina suçu atan sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir.” (Nur 24/4)

وَالَّذِينَ يَزُمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصّٰدِقِيْنَ. وَاَلْحَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَةَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ. وَيَذَرُ عَنْهَا الْعَدَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ. وَاَلْحَامِسَةُ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَا اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ.

c- “Karlarına zina suçu atan ve kendileri dışında şahitleri olmayanlardan birinin şahitliği, kesin kes doğru söylediğine dair dört defa Allah'ı şahit tutması ile olur.

Beşincisinde, eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lanetine uğramayı diler.

Kadından o azabı (el-azab) giderecek olan şu şekilde dört defa şahitlik etmesidir: Allah şahit, kocası kesin kes yalan söylüyor.

Beşincisinde, eğer doğru söylüyorsa Allah'ın gazabına uğramayı diler.” (Nur 24/6-9)

اِنَّ الَّذِيْنَ جَاءُوا بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اَكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيْمٌ. لَوْلَا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُوْنَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا اِفْكٌ مُّبِيْنٌ. لَوْلَا جَاءُوا عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءِ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَاُولَئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ.

d- “(Peygamberin eşi hakkında) o yalanı uyduranlar içinizden bir gürühtür. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden her birine kazandığı günah karşılığı ceza vardır; içlerinden elebaşlık yapana ise büyük bir azap vardır.

Onu işittiğiniz zaman, erkek ve kadın müminlerin, kendiliklerinden hüsn-ü zanda bulunup da: “Bu apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi?

Dört şahit getirselerdi ya? Madem o şahitleri getiremediler öyleyse onlar Allah katında yalancıdır.” (Nur 24/11-13)

Görüldüğü gibi zina suçunu ispat için dört şahit şartı ve dört şahit getiremeyenlerin iftiracı sayılıp cezalandırılması ile ilgili hükümlerin tamamı kadınlar içindir. Bu, onların nasıl korunduğunu göstermektedir. Ama kötü kadın, bu korumayı yanlış davranışlarına örtü olarak kullanabilir. İşte Allah Teâlâ, kendinin onları korumasına karşılık onların da yalnızken kendilerini korumalarını istemiştir.

Bu konuda erkeklerle ilgili bir koruma yoktur. Fıkıh kitaplarında bu konuda erkeklerle ilgili hükümlerin tamamı, kadınlarla ilgili hükümlere kıyaslanarak konmuştur.

3- وَاللَّاتِي تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ = Nüşûzundan havf ettiğiniz kadınlara gelince; onlara öğüt verin...”

Nüşûz, diklenmektir. Toprağın tümsek yerine neşz; kadının baş kaldırmasına ve gözünü başkasına dikmesine nüşûz de-

nir.¹¹⁵ Şu âyetlere göre Kur'an'daki nüşûz, gözü başkasına dikme anlamına gelir:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ.

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ.

“Mümin erkeklere söyle: Gözlerini çevirsinler, mahrem yerlerini, korusunlar...”

“Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini çevirsinler, iffetlerini korusunlar...” (Nur 24/30-31)

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ.

“Eğer kadın, kocasının nüşûzundan veya yüz çevirmesinden havf ederse, aralarında anlaşma yapmalarında bir günah yoktur. Anlaşmak iyidir. Nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi davranır ve kendinizi korursanız bilin ki, Allah yaptığınız şeyin iç yüzünü bilir.” (Nisa 4/128)

Havf: Zanna veya bilgiye dayalı bir emareden dolayı kötü beklenti içinde olmaktır.¹¹⁶ “Nüşuzundan havf ettiğiniz kadınlara gelince...” âyetindeki havf da ya zanna veya bilgiye dayalı korkudur. Kocasının istemediği bir erkeği eve alan kadın hakkında zanna dayalı olarak onun gözünü başkasına diktiği korkusu ortaya çıkar. İşte bu noktada kocası ona öğüt verir, dinlemezse onu yatakta yalnız bırakır, yine dinlemezse onu döver. Bu davranışından vazgeçerse artık ona karşı başka bir yol aramaz.

115 Müfredât نشر mad.

116 Müfredât, خوف mad.

Zaten Peygamberimiz, ebedi evlenme yasağı bulunmayan kadınlarla baş başa kalmayı yasaklamıştır. Utbe b. Amir'in bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: “Sakın kadınların yanına girmeyin. Ensar'dan biri “Ey Allah'ın Elçisi kocanın erkek akrabası konusunda ne dersin?” diye sorunca dedi ki; “Kocanın akrabası ölüm olur.”¹¹⁷

Onun bir sözü de şöyledir: “Sakın bir erkek, bir kadınla baş başa kalmayın; yanında mahremi olursa başka. Bir adam kalktı ve dedi ki: “Karım hac için yola çıktı. Ben de şu savaş için askere yazıldım.” Dedi ki, “dön ve karınla birlikte hac yap.”¹¹⁸

Bilgiye dayalı korku ile ilgili olarak Peygamberimiz sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyuruyor:

قَالَ اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ عِنْدَكُمْ عَوَانٍ لَيْسَ تَمْلِكُونَ مِنْهُنَّ شَيْئًا غَيْرَ ذَلِكَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ فَإِنْ فَعَلْنَ فَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِحٍ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنْ لَكُمْ مِنْ نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلَيْسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا فَأَمَّا حَقُّكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ فَلَا يُؤْطَيْنَنَّ فُرُشَكُمْ مَنْ تَكَرَّهُونَ وَلَا يَأْذَنَنَّ فِي بُيُوتِكُمْ لِمَنْ تَكَرَّهُونَ أَلَا وَحَقُّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ.

“Kadınlar konusunda söz dinlerseniz iyi olur; onlar, beraberinizde sizinle ilgilenenlerdir.¹¹⁹ Onlardan başka bir şey isteme yetkiniz

117 Buhari, Sahih, Nikah 111; Müslim, Sahih, Selam 20/2172.

118 Buhârî, Sahih, Nikah 111.

119 عوان kelimesi عناية'nin çoğuludur. Bir çok kaynakta, boyun eğme anlamına gelen عُنُوا (ünüvv) kökünden ism-i fail sayılmış ve hadise “onlar yanınızda esirlerdir” veya “esirler gibidirler” şeklinde anlam verilmiştir. Bize göre bu anlam yanlıştır. Kelime عَنِي بِأَمْرِهِ (inayet= itina gösterme) mastarından türetilmiştir. Kadın, cinsel yönden sadece eşi ile ilgilendiği için “onlar, beraberinizde sizinle ilgilenenlerdir” şeklindeki anlam

yoktur, açık bir fahişelik yapmış olarak gelirlerse başka. Onu yaparlarsa yataklarında yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size boyun eğerse onlara karşı başka bir yol aramayın. Sizin karılarınız üzerinde hakkınız, karılarınızın sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin karılarınız üzerindeki hakkınız, istemediğiniz kişilere serginizi çiğnetmemeleri, onları evinize sokmamalarıdır. Bakın, onların sizdeki hakları, onları giyindirme ve yedirme hususunda iyi davranmanızdır.”¹²⁰

Kadın, aralarında ebedi evlenme yasağı olmayan bir erkekle baş başa kalmaz. Kocasının istemediği bir kişiyi evine almaması da yasaktır. Yoksa kocasının içine şüphe düşer Peygamberimiz bunula ilgili olarak şöyle buyurur:

فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرُوشَكُمْ أَحَدًا تَكَرَّهُوْنَهُ فَإِنْ فَعَلَنْ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرِحٍ وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ.

“Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Onları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Onlarla ilişkiye girmeniz size, Allah’ın emriyle hâl oldu. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, istemediğiniz bir kişiye serginizi çiğnetmemeleridir. Eğer böyle yaparlarsa onları belli olmayacak şekilde dövün. Onların sizin üzerindeki hakları, örfe uygun olarak onları yedirmeniz ve giydirmenizdir.”¹²¹

uygun düşer. Hadisin devamı da bu anlamın uygun olduğunu gösterir. Bu anlam, ayette geçen حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ = Allah’ın korumasına karşılık yalnızken kendilerini koruyanlar.” Anlamının bir başka kelime ile ifade edilmesidir.

120 İbn Mâce, Sünen, Nikah, 1841.

121 Müslim, Sahih, Hac, 2137.

“Belli olmayacak şekilde dövme”, darp izi olmayacak şekilde dövme olur. Bu, kadının, dışa karşı zor duruma düşmesini önler.

Demek ki, eşinin fahişelik yaptığı açıkça belli olan koca onu yatağında yalnız bırakma ve dövme hakkına sahiptir. âyette kocanın karısına öğüt vermesinden söz edilirken hadislerde bundan bahsedilmemesi, bilgiye dayalı korku ile zanna dayalı korku arasındaki farkı göstermektedir. Baş başa kalan her erkek ve kadın arasında cinsel davranışlar olmayabilir. Bu sebeple arada bir farkın bulunması gerekir. Her iki durumda da kadın davranışlarını düzeltirse koca, başka bir yola başvuramaz.

Zinanın tespiti halinde koca, olayı ister örter, isterse mahkemeye götürür. Mahkemede suçu ispatlarsa karısı bundan dolayı hem itibarını kaybeder, hem de 100 değnek yer.

Olayı yalnız koca görmüş olur da dört şahitle ispatlayamazsa mahkemede liân yapılarak evliliğe son verilebilir. Liânda kadının kendini korumasına imkan verilir. Ama gerek liân ve gerekse suçun şahitle ispatı kadın için de aile için de yıpratıcı olur. Bu sebeple erkek davayı mahkemeye taşımayabilir. Kimi zaman eşini boşaması da uygun olmayabilir. Bu durumda kadının suçunu kimseye söyleyemez. Çünkü söyler de dört şahitle ispatlayamazsa ya iftira cezası giyer, ya da liân yapmak zorunda kalır. Hem suçun örtülmesi hem erkeğin rahatlaması hem de kadının cezasız kalmaması için kocanın karısını, bir süre yatakta yalnız bırakmasına ve eliyle onu hafifçe dövmesine izin verilmiştir.

Nisa Suresinin 34. âyetini, Allah ve Elçisi’nin açıklamalarına göre değil de kendimize göre anlamaya çalışırsak kocanın karısını, isteklerine boyun eğmedi diye dövüleceği şeklinde yanlış bir sonuca ulaşırız. Allah’ın Elçisi şöyle buyurmuştur:

“Kimse karısını, gündüzün köle gibi kırbaçlayıp akşam onunla yatağa girmesin.”¹²²

122 Buhârî, Sahih, Nikâh, 93.

I. FAİZ

Allah Teâlâ şöyle buyurur;

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ
مِنَ الْمَمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ
وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ
إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.

“Faiz yiyenler, şeytanın peşine takılıp aklını çeldiği kimsenin davranışından farklı bir davranış göstermezler. Bu onların, “alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir” demeleri sebebiyledir. Allah alım-satımı helal, faizli işlemi haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da faize son verirse, geçmişte olan kendinindir. Onun işi Allah’a aittir. Kim de devam ederse, onlar o ateşin arkadaşı olur, sürekli orada kalırlar.” (Bakara 2/275)

Faiz, borçtan elde edilen gelire denir. Mallar ya alım satım ya da ödünç şeklinde değiştirilir. Değiştirilen iki malın birbirinden az çok farkı varsa alım satım olur. Para verip ekmek almak öyledir. Onun peşini de olur, vadeli de. Aralarında fark bulunmayan mallar ancak vadeli olarak değiştirilebilir. Bir ölçek buğday verip daha sonra aynı özellikleri taşıyan bir ölçek buğday almak böyledir. Buna ödünç denir. Alım satımdan gelir sağlanabilir. 75 liraya alınan ekmek, peşin 100 liraya satılırsa 25 lira kâr edilir. Ödücün peşini olmaz. Hiç kimse, karşılığını hemen ödemek üzere ödünç almaz. Ödünçte ne verilmişse geriye onun dengi alınır. Fazla bir şey şart koşmak faiz olur. Ödünç dışındaki borçlarda da durum aynıdır. Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem “Faiz yalnızca borçta olur.”¹ demiştir. Dolayısıyla borçtan gelir sağlamaya yönelik her işlem, faizli işlemdir.

ALTINCI BÖLÜM FAİZ VE RÜŞVET

1 Dârimî, Büyü 42.

Borçtan gelir elde etme ayrı, mal alım satımı ayrıdır. “Alım satım da tıpkı faizli işlem gibidir.” diyenler, şeytanın aklını çeldiği kimse gibi davranır. Alım satım ile faizi aynı saymak, gerçekten tam bir yanıltma olur.

100 altını, bir ay vadeli 101 altına karşılık ödünç veren onu, borçlunun malı içinde artsın diye verir. Bu, şu âyetin belirttiği işlemdir:

وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيُزْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَزُبُوَ عِنْدَ اللَّهِ.

“İnsanların malları içinde artsın diye faize verdiğiniz şey Allah’ın yanında artmaz.” (Rum 30/39)

Faiz olmaması için ödünç verilen ana malı yani 100 altını almak, kalan 1 altını almamak gerekir. Bu, şu âyetin hükmüdür:

وَإِنْ تَبْتِئْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ.

“..Eğer tevbe ederseniz ana mallarınız sizindir. Böylece ne haksızlık edersiniz ne de haksızlığa uğrarsınız.” (Bakara, 2/279)

İslam öncesi Araplara Cahiliye Arapları denir. Onlar borç verdikleri zaman ana mala dokunmadan, her ay belli bir gelir sağlamak şartıyla verirlerdi. Vadesi dolunca alacaklarını isterler, eğer borçlu ödeyemezse, yeni bir faiz tespit ederek vadeyi uzatırlardı.² Borç, vadeli satıştan doğmuşsa, ödeme zamanı gelince borçluya, “Borcunu ödeyecek misin, yoksa artıracak mısın?” diye sorarlardı. Öderse öder, yoksa borca bir miktar ilave ile vade uzatırlardı.³

Kur’ân, faizin her çeşidini yasaklamış, borcunu zamanında ödeyemeyenlerle ilgili şöyle bir hüküm getirmiştir:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“Borçlu, darlık içinde ise, rahata çıkıncaya kadar beklenir. Bağışta bulunmanız sizin için daha hayırlıdır. Bunu bir bilseydiniz.” (Bakara 2/280)

Bu âyetlerin inişine sebep sayılan olaylar şunlardır:

Sakîf Kabilesi’nden ‘Amr b. ‘Umeyr’in dört oğlu Mes’ud, Abduyaleyl, Habîb ve Rebîa, Mekke’de bulunan Benî Mahzûn’dan Muğîre oğullarına ödünç verirlerdi. Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem Taif’i fethedince (Hicret’in 8. senesi) bu kardeşler müslüman oldular. Daha sonra Muğîre oğullarından faiz alacaklarını istediler. Bu olay şu âyetin inmesine sebep oldu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتِئْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ.

“Müminler! Allah’tan korkun, faizden geriye ne kalmışsa onu bırakın. Eğer inanan kişilerseniz.”

Bunu yapmadınız mı, bilin ki, Allah ve Elçisi tarafından bir savaşa yüz yüzesiniz. Tevbe ettiniz mi, ana mallarınız sizindir. Ne haksızlık edersiniz, ne de haksızlığa uğrarsınız.” (Bakara 2/278-279)

Bunun üzerine bu dört kardeş dediler ki: “Biz tevbe edip Allah’ın emrine uyuyoruz. Bizim Allah ve Resûlü ile savaşa gücümüz yetmez.”

Faizden vazgeçerek yalnız ana mallarını almaya razı oldular ve Muğîre oğullarından ana mallarını istediler. Onlar darda olduklarını belirterek; “Ürünler yetişinceye kadar bize süre tanı-

2 Fahrü’l-Din er-Râzi, *et-Tefsîrül-kebir*, c. VII, s. 91.

3 İbn Rüşd, *Mukaddimât* (el-Müdevvenetü’l-kübrâ ile birlikte), Matbaa-i Hayriyye, 1324/1906, c. III, s.18; İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Mısır 1976, c.I, s. 241. İbnü’l-Arabî burada veresiye alış verişten doğan alacağı söz konusu etmektedir. Yukarıya bu yazılmıştır.

yın.” dediler. Dört kardeş, süre tanımaya yanaşmadılar. Bu olay da şu âyetin iniş sebebi oldu:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“Borçlu darlık içinde ise genişliğe çıkıncaya kadar beklenir. Ama bağışta bulunmanız sizin için daha hayırlıdır. Bunu bir bilseydiniz.” (Bakara 2/280)⁴

A. FAİZİN ÇEVRESİNDE KORUMA ÇEMBERİ

Allah’ın Elçisi altın, gümüş, arpa, buğday, hurma ve tuzun bazı satış şekillerini de faizli işlem saymıştır. Ebû Saîd el-Hûdrî’nin (r.a.) bildirdiğine göre o, şöyle demiştir: “Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma ve tuza karşılık tuz, misli misline ve peşin olur. Kim artırır ya da fazlasını isterse faize girmiş olur. Bu konuda alan da veren de birdir.”⁵

Bir malın kendi cinsiyle değişimi daha çok ödünçte olur. İnsanlar ödünce alım satım görüntüsü vererek faiz yasağını delebileceklerinden Allah’ın Elçisi’nin altı mal ile ilgili sözleri faizin etrafında bir koruma çemberi oluşturmuştur. Çünkü o malların tamamı, ödünç verilebilir mallardır.

Hadislerin kapadığı faiz kapılarını ve oluşturduğu koruma çemberlerini görmeye çalışalım.

1. Altı Malı Kendi Cinsiyle Peşin Değişme

Altın, gümüş, buğday, arpa, tuz ve hurmayı kendi cinsiyle değiştirirken değişimin peşin olması şart koşulmuştur. Buna

4 Burada anlatılan olay için bkz. Fâhrü’l-Din er-Râzî, c. VII, s. 106-110; Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, c. I. s. 972.

5 Müslim, *Müsâkât* 82.

göre 10 altını, vadeli 11 altına satmak, faizli işlemdir. Bu çok önemlidir; çünkü buna satış denseydi, faizli ödünçler satış şeklinde verilmeye başlanırdı. Bu durumda 100 lirayı daha sonra verilecek 110 liraya karşılık ödünç vermek faiz; ama onu vadeli 110 liraya karşılık satmak ticari işlem sayılırdı.

2. Altı Malı Kendi Cinsiyle Eşit Değişme

Hadis, altı malı kendi cinsiyle peşin değişirken miktarların eşit olmasını şart koşturmuştur. Buna göre 10 Âdet Reşat altını verip peşin 11 Âdet Reşat altını almak faizli işlem olur. Allah’ın Elçisi, “Faiz sadece borçta olur”⁶ dediğine göre, bununla faizli borç arasında ilgi kurunca yasağın önemi ortaya çıkar.

Faizcinin asıl isteği, verdiği 10 altına karşılık 11 altın alacaklı duruma gelmektir. Bu işlemi meşru yoldan yapabilirse onu borca çevirmek zor olmaz. Meselâ önce 11 altın ödünç verir, bunun için gerekli teminatları alır, sonra bir başka 10 altına karşılık borçludaki 11 altını satın alır. Bu iki işlem sonunda o, 10 altın vermiş, 11 altın alacaklı duruma geçmiş olur. İstenmeyen bir durumun doğmaması için bu işlem ya evrak üzerinde yapılır, ya da faizcinin güvendiği bir kişi, borçluya vekil olup işlemleri yürütürdü. Bunun kurumları da oluşurdu. Ama bu malların kendi cinsleriyle değiştirilmesi hâlinde bedellerin eşit miktarlarda olması şartı bu kapıyı kapamıştır.

Nitekim eskiden, ödünç işlemlerinde alacaklıya yasal bir menfaat sağlamak için muamele-i şer’iyye adı verilen göstermelik bir satış yapılırdı. Meselâ ödünç alacak taraf bir malını, ödünç verecek kişinin önüne koyar ve “Bunu sana 10 altına sattım.” der, o da onu satın ve teslim alır ve parayı öderdi. Sonra ona; “Bu malı, bedelini bir yıl sonra ödemem şartıyla bana 11 altına sat.” der, o da satardı. Böylece o, alım satım görüntüsü altında, 10 altına karşılık bir yıl vadeli 11 altın borçlanmış olurdu. Bunun birçok usulü vardı.

6 Müslim, *Müsâkât*, 102; Nesâî, *Büyu*, 50.

Osmanlı döneminde kurulan bankalardan Emniyet Sandığı'ndaki bir cep saati; kredi alanların ödeyecekleri faizi yasallaştırmak için her gün defalarca satılır, sandığa hibe edilirdi.⁷ Eğer yukarıdaki yasak olmasaydı bu defa cep saati yerine bankada bir görevli bulundurulur, bu görevli kredi alacak kişi adına daha önce belirtilen işlemleri tamamlar onu 11 altın borçlandırır, sonra ona 10 altın veririrdi.

3. Ödünç Verilebilen Yakın Cinsleri Değişme

Allah'ın Elçisi şöyle demiştir:

“...Bu cinsler değişik olursa peşin olması şartıyla istediğiniz gibi satabilirsiniz.”⁸

İlgili hadislerde, değişik cins olarak, aynı türden olan altın ile gümüş ve buğday ile arpa sayılmış, farklı türlerden olan hurma ile tuza yer verilmemiştir. Allah'ın Elçisi şöyle demiştir:

“Gümüşe karşılık altın elden ele satıldığında gümüşün fazla olmasında bir zarar yoktur, fakat veresiyesi olmaz. Arpaya karşılık buğday elden ele satıldığında arpanın fazla olmasında bir zarar yoktur, fakat veresiyesi olmaz.”⁹

Altın ile gümüş ve buğday ile arpa birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Bunların fiyatları arasında uzun süre önemli değişiklik göstermeyen oranlar bulunur. Bu malların değişiminde peşinlik şartının olması, faize açılacak bir kapıyı daha kapamıştır.

Meselâ 1 dinar 10 dirhem değerinde ise, 100 dinar¹⁰ 1000 dirhem değerinde olur. Bunları veresiye değiştirmek yasak olmazsa, faizci elindeki 1000 dirhemi bir yıl sonra ödenecek 120 dinara karşılık satar ve alım satım perdesi altında %20 faizli ödünç işlemi yapabilir. Aynı şey arpa ve buğday için de olabilir.

7 Bu bilgi, eski İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya'dan alınmıştır.

8 Müslim, Müsâkât, 81.

9 Ebû Davûd, Buyu', 12.

10 Dinar altın paraya, dirhem ise gümüş paraya verilen addır.

Bu hadis, Türk lirası verip karşılığında vadeli döviz almanın yolunu da tıkamıştır. Meselâ 1000 Amerikan dolarının bugünkü değeri kadar Türk lirası verip bir yıl sonra ödemek üzere 1200 Amerikan doları alınmaz. Çünkü bunlar birbirlerinin yerine geçebilen şeylerdir. Yukarıdaki hadislerden bunun faiz olacağını anlamak zor değildir.

4. Farklı Paraları Günlük Fiyattan Değişme

Abdullah b. Ömer dedi ki; Beqi'de deve satardım. Dinara karşılık satar yerine dirhem alırdım, dirheme karşılık satar yerine dinar alırdım. Allah'ın Elçisi'ne geldim, Hafsa'nın evindeydi; “Ey Allah'ın Elçisi, müsaadenle bir şey sormak istiyorum; ben Beqi'de deve satıyorum; dinara karşılık satıp yerine dirhem alıyorum. Dirheme karşılık satıp yerine dinar alıyorum. Ona karşılık onu alıyor, buna karşılık bunu veriyorum.” dedim. Dedi ki:

“Günün fiyatıyla almanda bir sakınca yoktur; yeter ki, aranızda bir şey bırakarak ayrılmayın.”¹¹

Buna göre altın ile gümüşü o günün fiyatıyla değiştirmek gerekir. Eğer böyle olmasaydı faiz yasağı yine delinebilirdi. Meselâ 1 dinar, 10 dirhem değerinde iken faizci önce 11 dinar ödünç verir, gerekli teminatları alır, sonra da elindeki 100 dirhemi, borçludaki 11 dinara karşılık satar. Bu iki işlem sonunda o, alım satım görüntüsü altında %10 faizli ödünç vermiş olurdu. Bunun yasal kurumları da oluşturulabilirdi. Ama bedelleri günün fiyatı ile değiştirme şartı bu kapıyı kapamıştır. Böylece hadisler, alım satım adı altında faizli ödünce açılan tüm kapıları kapamış olmaktadır.

B. MEZHEPLERİN USUL HATALARI

Meşhur dört mezhep faizi, alım satımdan doğan ve borçtan doğan faiz olarak ikiye ayırmış ve sistemlerini alım satımdan

11 Ebû Davûd, 14; Nesâî, Büyü, 50.

doğan faiz, yani altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz satışı ile ilgili hadisler üzerine kurmuşlardır. Borç faizini ise faiz ve sarf (kambiyo) bölümlerinde değil, karz ve sulh bölümleri içinde çok kısa bir şekilde işlemişlerdir. Allah “alım-satımı helal, faizli işlemi haram”¹² kıldığı halde fakihlerin, faizi neden alım satımın bir bölümü saydıklarını anlamak zordur.

Faizli işlemi altı maddenin bazı alım satım şekillerine bağlı olarak sistemleştirenler onun bu maddeler ile sınırlı olamayacağını gördükleri için, ilgili hadislerden faizli işleme sebep olabilecek özellikler (riba illetleri) çıkararak kıyas yoluyla faizin kapsamını genişletmişlerdir. Bu mezhepler, kendi sistemleri içinde de çelişkiye düşmüşlerdir.

Hanefiler iki şeyi faiz illeti saymışlardır. Bunlar kadr ve cins'tir. Kadr, ölçek ve tartıyı içerir. Cinsin faiz illeti olduğu, hadislerdeki “*Altına karşılık altın, buğdaya karşılık buğday...*” sözünden çıkarılmıştır. Kadr ise hadislerde geçen “*misli misline*” ifadesinden çıkarılmıştır. Kadr'in hadislerden nasıl çıkarıldığı şöyle açıklanmaktadır:

“Kadr, ölçege vurulan mallarda ölçek, tartılan mallarda vezindir.¹³ Hadiste geçen “buğdaya buğday”ın anlamı «buğdaya karşılık buğday satışı...» dir. Bir buğday tanesi de buğdaydır. Onu hiç kimse satmaz, satsa da alan olmaz. Çünkü bir işe yaramaz. O zaman bununla ister istemez işe yarayacak¹⁴ ölçüde buğday satışının kastedildiği anlaşılır. Bunun satılabilecek mal olduğu da ölçek ile bilinebilir. Böylece bu mallardaki ölçege (kileye) vurulma özelliği hadisin göstermesiyle belli olmuş olur.

Allah'ın Elçisi'nin “*Altına karşılık altın*” sözü de öyledir. Altın tozuna da altın denir ama onu hiç kimse satmaz. Tartılabil-

12 Bakara 2/275.

13 es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XII, s. 113.

14 Serahside mütekavvim olarak geçen kelime “işe yarayan mal” diye tecüme edilmiştir. Mütekavvim mal demek, kullanılması yasak olmayan ve elde edilmiş bulunan mal demektir.

len altın satılır. O zaman tartılma özelliği hadisin delaletiyle sabit olmuş olur. Allah'ın elçisi sanki şöyle demiştir: “*Tartılan altına karşılık altın, ölçege vurulan buğdaya karşılık buğday...*”¹⁵

Hadislerde şu ifade de yer alır: “Bu cinsler değişik olursa peşin olması şartıyla istediğiniz gibi satabilirsiniz.”¹⁶ “Bundan da cinsleri aynı olup ölçü birimleri farklı olan veya ölçek yahut tartı ile işlem gördüğü halde cinsleri farklı olan iki malın birbiriyle değişiminin peşin olmasının şart koşulduğunu anlamışlardır.

Buna göre hurda demir verip çubuk demir almak istenirse her iki demirin aynı ağırlıkta olması ve değişimin peşin olması gerekir, yoksa faizli işlem olur. Demire karşılık bakır almak istenirse her iki bedeli peşin ödemek yeterli olur. Çünkü bunların ikisi de tartıyla alınıp, satılan mallardır. Cinsleri farklı olduğu için biri diğerinden fazla olabilir ama bu takas verisiye olamaz, yoksa faizli işlem olur.

Bu prensibe göre altın veya gümüşten basılı bir parayı (nükül) verip tartıyla satılan bir malı verisiye almak faizli işlem sayılmalıdır. Çünkü altın ve gümüş tartıyla alınıp satılır. Ama Hanefiler bunu caiz görür ve sebeplerini şöyle açıklarlar:

1. Altından ve gümüşten basılı dinar ve dirhemlerle tartıyla alınıp satılan diğer mallar arasında görünüşte (sureten) bir fark vardır. Çünkü dinar ve dirhemler sancat¹⁷ denen ağırlık birimleriyle, diğer mallar da men¹⁸ ile tartılırlar.

15 es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XII, s. 116.

16 Müslim, *Müsâkât*, 81.

17 Taştan yapılmış, tartı birimi.

18 Men, 260 dirhemlik bir ölçüdür. (Ö. N. Bilmen, *Kamus*, c. IV, s. 126) Bir şer'i dirhem 2.975 gr. geldiğinden yaklaşık 774 grlık bir ağırlık eder.

2. Bunlar arasında görünmeyen (manen) bir fark daha vardır. Dinar ve dirhemler tayinle taayyün etmezler. Ama diğer mallar tayinle taayyün¹⁹ ederler.
3. Aralarında değerlendirme yönünden (hükmen) de fark vardır. 1 dinara karşılık 12 men demir alınsa, demiri satıcı, dinarı da alıcı, diğerinin görmediği yerde tartmış olsa, teslim aldıktan sonra altınlar tekrar tartılmadan satılabilir²⁰ ama demiri tartıyla satabilmek için müşterinin onu yeniden tartması gerekir.

Madem arada bu kadar fark vardır, öyleyse tartılan diğer mallarla nakitler, tartıda her yönüyle ortak olmamış olurlar.²¹

Hem altın ve gümüşün tartı ile satıldığına dayanarak tartıyı (vezn) faiz illeti saymak hem de onları diğer mallarla değiştirken bu illete riâyet etmemek tam bir çelişkidir. Hanefilerin tartıyı faiz illeti saymayıp şöyle demeleri gerekirdi: Altın ve gümüş her ne kadar tartı ile alınıp satılıyor olsa da bunlar, tartıyla satılan diğer mallardan sureten, manen ve hükmen farklı olduğu için vezin faiz illeti olamaz.

Vezn faiz illeti olamayınca ister istemez ölçek de faiz illeti olamayacak ve iki illetten biri sayılan kadr, faiz illeti olmaktan çıkacaktır. Bu da Hanefilerin alım satıma dayalı faiz sistemini tümüyle çökecektir.

Aynı tenkit Hanbeliler için de geçerlidir. Hanbeliler bir taraftan şöyle diyorlar: “Eğer altın ve gümüşte faiz illeti tartı (vezn) olsaydı tartı ile işlem gören malları bunlarla veresiye al-

19 Tayinle taayyün, belirlenen şeyin kendisi demektir. Alıcı hangi malın pazarlığını yapmışsa onu alır, onun yerine başkası verilemez. Çünkü mallar tayinle taayyün eder. Ama alıcı satıcıya gösterdiği paranın yerine aynı değerde başka para verebilir. Mesela satıcıya 10 liralık bir kağıt para gösterdiği halde onun yerine 10 tane bir liralık verebilir. Satıcı onu, bu on lirayı vermeye zorlayamaz.

20 Çünkü altın paralar basılı olacağı için ağırlık ve ayarı bellidir.

21 Bkz. Hidaye, *Fethü'l-kadir ve Bâbertî'nin Hidaye şerhleri*, c V, s. 274 vd.

mak caiz olmazdı. Çünkü veresiyenin haram olması için ribanın iki illetinden biri yeterlidir.”²²

Hem bunu söylüyorlar hem de Hanefiler gibi vezn'i faiz illeti olarak kabul ediyorlar. Ne büyük çelişki!

Mâlikiler, hadislerdeki arpa, buğday, hurma ve tuza bakarak faizin, sadece temel gıda maddesi olup saklanabilen veya gıda maddelerini lezzetlendiren şeylerde olacağını söylemişlerdir. Bunlar kendi cinsleriyle değiştirildiğinde miktarların eşit ve mübadelenin peşin olması gerektiğini, farklı cins gıdalarla değiştirildiğinde miktarlarda eşitlik aranmayacağını, yalnızca mübadelenin peşin olması gerektiğini söylemişlerdir.

Bu görüş, her ne kadar alım satım ile faizli işlemi birbirinden ayıran âyete aykırı ise de kendi içinde tutarlıdır. Çünkü arpa, buğday ve hurma temel gıdalardandır ve saklanabilir özellikleri vardır. Tuz da yiyecekleri tatlandırmaya yarar.

Biriktirilsin veya biriktirilmesin bütün gıda maddelerinin veresiye takası ile her çeşit eşyanın kendi cinsiyle veresiye, bire iki takası ribe'n-nesie²³ sayılmıştır. İşte bunun, kendi sistemlerinde de bir dayanağı yoktur.

Şafiîlere göre riba kelimesi mücmel yani kapalıdır; onu Allah'ın Elçisi açıklamıştır.²⁴ Açıklama dedikleri, altı malın satışı ile ilgili hadislerdir.

Şafiîler şöyle derler: “Faiz, büyük günahların en büyüğüdür. Bütün şeriatlarda faizin haram kılındığı söylenir. Allah kendi kitabında faiz yiyen dışında bir isyankâra harp ilan etmemiştir. Faizin haramlığı taabbüdüdür, faizli işlem sebebi olarak gözükken her şey sadece onun hikmeti olur, illeti değil.”²⁵

22 İbn Kudâme, *el-Muğnî* c. IV, s. 138.

23 İbn Rüşd, *Mukaddimât*, c. III, s. 49-51.

24 Fahrü'd-Din er-Râzî, *Tefsir*, c. VII, s. 99.

25 İbn Hacer el-Heysemî, *Havâşî eş-Şirvânî ve Ibn Kâsım el-Abbâdî alâ Tuhfeti'l-muhtâc bi şerhi'l-minhâc*, İstanbul tarihsiz., c. IV, s. 272-278.

Taabbüdî demek, illeti (asıl sebebi) anlaşılamayan ama kul olma gereği uyulan emir veya yasak demektir.²⁶ İletti anlaşılamayan bir şey üzerine kıyas yapılamaz. Ama bu sözü sanki hiç söylememişler gibi faizli işlemin iki illetinin olduğunu, bunların tu'miyet ve semeniyetten²⁷ ibaret bulunduğunu belirtmiş ve sistemlerini bu iki illet üzerine kurmuşlardır. Bu mantığı anlamak gerçekten zordur. Faizin haramlığı taabbüdî ise bu illetler nereden çıkıyor? Eğer bu illetler varsa neden taabbüdî deniyor?

İbn Abbâs'ın rivâyetine göre faizi yasaklayan âyetler Kur'an-ı Kerim'in en son inen âyetleridir. Peygamberimiz Veda Hutbesinde cahiliye faizinin kaldırıldığını ilan ettiğine göre âyetler bu sırada inmiş olmalıdır.

Hac, kamerî yılın 12. ayı olan Zilhiccede olur. Bu ayın 9. günü A'rafat'a çıkılır. Veda Haccı hicretin 10. senesinde olmuştur. Veda Hutbesi, Peygamberimizin bu sırada A'rafat'ta yaptığı konuşmadır. O, Hicretin 11. senesinin 3. ayı olan Rebiyülevvelin 12'sinde, Pazartesi sabahı vefat etmiştir.²⁸ Faizin kalktığını ilan etmesinden vefatına kadar 3 kamerî ay ve 3 gün geçmiştir. Allah'ın Elçisi Veda Hutbesinde şöyle demiştir:

“Cahiliye faizi kaldırılmıştır. İlk faizi kaldırıyorum, bizim faizimizi, (amcam) Abbâs b. Abdulmuttalib'in faizini. Onun tamamı kaldırılmıştır.”²⁹

Burada kaldırılan, herkesin bildiği faizdir. Bu yüzden kimse bu konuda soru sorma ihtiyacı duymamıştır. Peygamberimizin koyduğu, altı mal ile ilgili yasağın, konunun özünü oluşturmadığı, faiz yasağının çevresinde bir koruma duvarı oluşturduğu, bu hadisten de anlaşılabilir.

26 Bkz. Şirvânî, *Tuhfetu'l-muhtâc haşiyesi*, c. IV, s. 272, Riba bahsi.

27 İbn Hacer el-Heysemî, c. IV, s. 273.

28 Safiyyu'r-Rahmân el-Mubârekfûrî, *er-Rahîk'ul-mahtâm*, s. 431.

29 Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 57.

II. RÜŞVET

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِنَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

“İnsanların mallarından bir kısmını, günaha girerek, bile bile yemek için o mallarla yetkililere ulaşmayın.” (Bakara 2/188)

Rüşvet rişâ kelimesinden alınmıştır. Rişâ ip demektir.³⁰ Rüşvet, ipi kovaya bağlayıp kuyunun suyuna ulaşmaya benzer. Rüşvet alan, kova gibidir. Rüşvet veren, onu kullanarak hakkı olmayan bir mala ulaşır.

Âyet rüşveti iki şarta bağlamıştır:

1. Başkasının malını bile bile haksız yere yeme amacı.
2. Bu amaca ulaşmak için yetkililere mal verme eylemi.

Kişi, kendi hakkını almak için yetkili kişiye mal verirse bakılır: Yetkili, bir şey beklemeden görevini yapmışsa verilen mal hediye olur. Görevini, hakkı olmayan bir malı alma şartıyla yapmışsa o mal, alan için rüşvettir ama veren için değildir. Çünkü veren, bir hakkını almak için vermek zorunda kalmıştır.

Mesela ev yapmak için gereken bütün işlemleri tamamladığı halde ilgili makamdan hakkı olan ruhsatı alamayan kişi, rüşvet vermek zorunda kalırsa verene değil, alana haram olur. Ama başkasının hakkını almak için olursa ikisine de haram olur.

A. TARIM TOPLUMU

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا

30 *Kamus tercümesi* رشو mad.

قَالَ أَتَسْتَبِدُّونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ أَهْبَطُوا مِضْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَتَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ.

“Bir ara şöyle demiştiniz: “Musa! Biz tek çeşit yemeğe katlanamayız. Haydi, bizim için Rabbine yalvar, bize yerde yetişen şeylerden çıkarsın; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından...” O da şöyle demişti: “Yani üstün olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? İnin bir şehre, orada istediğiniz her şeyi bulursunuz”. Başlarına sefillik ve çaresizlik çöktü. Tekrar Allah’ın azabına çarpıldılar. Evet, öyle! Çünkü Allah’ın âyetlerini görmezlikten geliyorlar, peygamberlerini haksız yere öldürüyorlardı. Evet, öyle! Çünkü isyana dalıyorlar ve aşırı gidiyorlardı.” (Bakara 2/61)

“...Üstün olanı daha aşağı olanla değiştirme... “ gıdaların karşılaştırılması şeklinde yorumlanmıştır. Bize göre burada karşılaştırılan, tarım toplumu ile avcı ve göçebe toplumdur. Çünkü âyette yer alan istekler, Yahûdileri tarım toplumu haline getirir. Halbuki kudret helvası ve bildircin avı onları avcı ve göçebe toplumu yapmıştı. Böyle toplumlar çok gezer ve çok şey öğrenirler. Canlı ve çevrelerine karşı duyarlı olurlar. Güvenliklerini de en üst düzeyde sağlarlar. Toprağa bağlı olanların dünyaları toprakları ile sınırlı olur. Gelişmeleri takip edemez, kolay sömürülürler. “Yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan”ı tercih edenlerin “... başlarına sefillik ve çaresizlik çökmüş...” olmasının sebebi bu olmalıdır. Çölde kalan Yahûdiler ise Calut’u yenerek büyük bir başarı elde etmişlerdi.

Musa aleyhisselam onlara, “.. İnin bir şehre, orada istediğiniz her şeyi bulursunuz” dedi. Yani istediğiniz yiyecekleri elde etmek için tarım yapmanız gerekmez. Hangi şehre inseniz onla-

rı bulursunuz, demiş oluyordu. Böylece onları ticarete de teşvik ediyordu.

B. CEZA HUKUKU PRENSİPLERİ

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ.

“Size kim saldırırsa, siz de ona, size yaptığı saldırıya denk bir saldırı yapın. Allah’tan sakının. Bilin ki, Allah sakınanlarla beraberdir.” (Bakara 2/194)

Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem Veda hutbesinde şöyle seslendi:

- “Ey insanlar! Bugün hangi gün?”
- “Haram (dokunulmaz) gün” diye cevap verdiler.
- “Bu şehir hangi şehir?” dedi;
- “Haram (dokunulmaz) şehir” dediler.
- “Bu ay hangi ay?” dedi;
- “Haram (dokunulmaz) ay” dediler.
- Dedi ki: İşte sizin kanlarınız, mallarınız ve özel hayatınız (ırzınız) da tıpkı bu gününüzün, bu ayda ve bu şehirde dokunulmazlığı gibi dokunulmazdır. Bu sözü birkaç defa tekrarladı, sonra başını kaldırdı ve “Allahım! Tebliğ ettim mi?” dedi.³¹

Can dokunulmazlığı, mal dokunulmazlığı ve özel hayatın dokunulmazlığı... Bunlara saldırı olursa, saldırgana karşı, yaptığına denk bir saldırı hakkı doğar. Saldırı, verilen zararın giderilmesinden sonra gerçekleşir. Böylece saldırgan, yaptığı suça denk bir cezaya çarptırılmış olur. İşte bu, ceza hukukunun temel prensibidir. Şu üç âyet, bu prensibe vurgu yapmaktadır:

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ
لِّلصَّابِرِينَ.

“Eğer ceza vermek isterseniz size ne yapıldıysa onun dengiyle ceza verin. Katlanacak olursanız kuşkusuz bu, katlananlar için daha iyidir.” (Nahl 16/126)

ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيُنْصَرْنَهُ اللَّهُ إِنَّ
اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ.

“Bu böyledir; kim kendine yapılan saldırıya aynı ile karşılık verir, sonra yine saldırıya uğrarsa, elbette Allah ona, yardım eder. Allah affeder ve bağışlar.” (Hac 22/60)

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا
يُحِبُّ الظَّالِمِينَ.

“Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim affeder ve arayı düzeltirse onun ödülü Allah’a aittir. Allah yanlış davrananları sevmez.” (Şurâ 42/40)

Her suçun ahiret boyutu da vardır. Ahirette ceza görmemek için tevbe gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا
رَحِيمًا.

“Kim bir kötülük işler veya kendini kötü duruma sokar, sonra Allah’tan bağışlanma dilerse, görür ki Allah’ın bağışlaması çok, ikramı boldur.” (Nisa 4/110)

Bu genel prensiplerden sonra can, mal ve özel hayatın dokunulmazlığı ile ilgili âyetler ve hadisler vardır. Bunlara karşı işlenen suçlara verilen cezalar, yukarıdaki prensiplere uygundur.

1. Can Dokunulmazlığına Saldırı

Cana saldırı, hata ile olmuşsa diyet ve keffaret; kasıtlı ise kısas ve ebedi cehennem cezası gerekir.

a- Diyet ve Keffaret Cezası

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا حَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً
فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ
مِنْ قَوْمٍ عَدُوٌّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ
قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ
فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمًا.

“Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir; hata ile olmuş başka. Kim bir mümini hata ile öldürürse, mümin bir köleyi azad ve öldürülenin ailesine teslim edilecek bir diyet gerekir; aile bağışlarsa başka. Öldürülen mümin, size düşman bir toplumdansa bir mümin köleyi azad gerekir. Sizinle antlaşmalı bir toplumdansa ailesine teslim edilecek diyet ve bir mümin köleyi azad etmek gerekir. Köle bulamayan, Allah’a tevbe için peş peşe iki ay oruç tutar. Allah bilir ve doğru karar verir.” (Nisa, 4/92)

Canı Allah verdiğiinden suç, asıl ona karşı işlenmiştir. Köle, ölü gibidir. Onu özgürlüğüne kavuşturmak ölüyü diriltmek gibi olduğundan bir mümin köleyi özgürlüğe kavuşturmak, verilen zararın tazminidir. Mümin köle bulamayan, iki ay aralıksız oruç tutar. Çünkü Allah kimseye gücünün yetmediği yükü yüklemeyiz. Bunlar keffarettir. Keffaret, günahın örtüsüdür. Suçu örter ve bağışlanmasına sebep olur. Böylece suçlu Ahirette sorumlu tutulmaz.

Adam öldürme suçuna denk ceza ise, ölünün ailesine ödenecek kan bedeli, yani diyetdir. Böylece aile, kaybettiği bir ferden dolayı bir mala kavuşmuş ve düşmanlık hisleri zayıflamış olur.

b- Kısas ve Ebedi Cehennem Cezası

Kasten adam öldürmenin cezası ebedi cehennem azabıdır. Bir müminin hayatına kasten son veren, kendi ebedi mutluluk hakkını kaybeder. Bu hüküm şu âyette geçer:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا.

“Kim bir mümini kasten öldürürse artık onun cezası içinde sürekli kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiştir, onu lanetlemiştir ve onun için pek büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa, 4/93).

Katile ayrıca, işlediği suça denk bir ceza olmak üzere ölüm cezası verilir. Bu hüküm şu âyette geçer:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرِّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى.

“Ey iman edenler! Adam öldürmelerde size kısas³² farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın.” (Bakara 2/178)

Katilin öldürülmesinde son söz, öldürülenin ailesine aittir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّتِهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا.

32 Kısas, işlenen suç ile verilen ceza arasında denkliği ifade eder.

“Allah’ın dokunulmaz kıldığı kimseyi öldürmeyin, hukuka uygunsuz başka. Haksız yere kim öldürülürse onun velisine yetki verdik o da öldürme işinde taşkınlık etmesin. Çünkü o, yardım görmüştür.” (İsrâ 17/33)

Öldürülenin ailesi katili bağışlayabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ.

“Kim öldürülenin kardeşi tarafından bir bedel karşılığı bağışlanırsa, mârufa uysun ve bedeli güzelce ödesin. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve ikramdır. Her kim düşmanlığı bundan sonra da sürdürürse, ona acı bir azap vardır.” (Bakara 2/178)

Alınacak diyeti Peygamberimiz şöyle açıklamıştır:

“Kim bir mümini kasten öldürürse öldürülenin velilerine teslim edilir. İsterlerse onu öldürürler, isterlerse diyetini alırlar. Diyet otuz hıkkaya yani dört yaşına girmiş dişi deve, otuz cezeaya yani beş yaşına girmiş dişi deve ve kırk halıfa yani hamile devedir. Bu, kasten öldürmenin diyetidir. Taraflar karşılıklı olarak bir şey üzerinde anlaşabilirler. Bu, diyet-i muğallazadır.”³³

Katil tevbe edebilir. Çünkü tevbe ile bağışlanmayacak suç yoktur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ. وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ.

33 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 217. Diyet-i muğallaza, ağırlaştırılmış diyet demektir.

“Aşırı giderek kendini tüketen kullarıma de ki; Allah’ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Onun bağışlaması çok, ikramı boldur. Siz Rabbinize yönelin; azap gelmeden önce ona teslim olun; sonra yardım görmezsiniz.” (Zümer 39/53-54)

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا. يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا. إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Rahman’ın kulları... Allah ile beraber başka bir tanrıyı yardıma çağırılmazlar. Haklı bir sebep yoksa Allahın dokunulmaz kıldığı canı öldürmezler; zina etmezler. Kim bunları yaparsa günaha girer.

Kiyâmet günü onun azâbı katlanır ve orada itibarsız olarak temelli kalır.

Ancak tövbe eden, inanan ve iyi iş yapan başka. Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir. Allah bağışlar, ikram eder.” (Furkan 25/68-70)

2. Mal Dokunulmazlığına Saldırı

Buna hırsızlık suçu örnek olabilir. Hırsız, belli nisaba ulaşmış bir malı, saklandığı yerden gizlice çalarsa eli kesilir. Diğer hırsızların cezası farklıdır.

a- Malı Saklandığı Yerden Çalmak

Saklandığı yerden çalınan mal sahibine iade edilir. Çünkü hırsızlık mal kazanma yolu değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin.” (Bakara 2/188)

Bir malı saklandığı yerden çalan, üç suç işlemiş olur. Biri mal sahibine, ikincisi topluma, üçüncüsü Allah’a karşı işlenmiştir. Bu üç suçun cezası suçlunun elini kesmektir. El kesme cezasının caydırıcı özelliği vardır. Eli kesilen hırsız, ölene kadar, bu konuda çevresine ders olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Erkek olsun, kadın olsun hırsızların ellerini kesin ki, işlediklerine karşılık bir ceza, Allah tarafından bir nekâl olsun. Allah güçlüdür, doğru karar verir.” (Mâide 5/38)

Nekâl (النكال), başkasını zayıflatıp gücünü kıran şeye denir.³⁴ Bu da cezanın caydırıcı özelliğidir. Suçlu, yakalanmadan teslim olur ve iyi hal gösterirse nekâl’dan kurtulur, sadece ceza ödemekle yükümlü olur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Kim, yaptığı bu yanlıştan sonra tövbe eder, düzelerse, Allah onun tevbesini kabul eder. Allah’ın bağışlaması çok, ikramı boldur.” (Mâide 5/39)

Onun cezası, çaldığı malın dengi bir mal vermesidir. Bu husus bundan sonraki bölümde anlatılacaktır.

b- Saklı Olmayan Malı Çalmak

Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem ağaçtaki meyve soruldu, dedi ki: “İhtiyacı olduğu için ondan yiyen ama eteğine koyup götürmeyene bir şey gerekmez. Kim bir şey alıp götür-

34 Müfredât , نكل mad.

rürse iki katıyla öder ve ayrıca bir cezaya (ukubet'e) çarptırılır.”³⁵

Ağaçtaki meyveyi eteğine koyup götüren üç suç işlemiş olur. Biri meyve sahibine, diğeri topluma, üçüncüsü de Allah'a karşıdır. Meyve sahibine, çaldığı meyveyi ve bir o kadarını öder. Yani iki kilo meyve çaldıysa iki kilo ile beraber iki kilo daha verir.

Bu şahıs, mal güvenliğini ortadan kaldırdığı için topluma karşı suçludur. Bu suçun cezası, yetkili makamın takdirine bırakılmıştır.

c- Buluntu Malı Sahiplenme

Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle demiştir:

“Buluntu deve saklanırsa o deveyi, onun gibi bir deve ile birlikte vermek gerekir.”³⁶

Burada suç, o deveyi sahiplenme suçudur. Kaçmış deveyi yakalamak suç olmadığından bu kişiye başka ceza verilmez.³⁷

3. Özel Hayatın Dokunulmazlığına Saldırı

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.

“İffetli kadınlara zina suçu atan, sonra dört şahit getiremeyenlere seksener değnek vurun. Onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmışlardır” (Nur 24/4)

35 Ebû Davûd, Lukata, 1.

36 Ebû Davûd, Lukata, 1.

37 Ömer b. el-Hattâb'ın bu hadisi uyguladığı, Ahmed b. Hanbel'in de bu görüşte olduğu bildirilmiştir. Diğer fakihler bu görüşte değillerdir. Bkz. Hattâbî, Meâlimu's-Sünen, c.II. s. 339.

Zina cezası 100 değnektir. Bir kadının zina ettiğini iddia eden kişi, bu iddiasını ispatlayamasa dahi kadın töhmet altında kalır ve eski konumunu kaybeder. Suçu gerçekten işlemiş de olabilir. Bu durumda suçu ispatlansa, itibarı daha çok düşer. Dolayısıyla namuslu bir kadına zina suçu atan kişiye, zina cezasından az bir ceza uygulanır ve seksen değnek vurulur. Bu onun verdiği zararın tazmini gibidir. Çünkü dört şahit bulabilseydi, kendisi ile beş olacaktı. Bulamadığı için 100 değnek beşe bölünmüş ve şahitlerin payına düşen 80 değnek vurulmuştur. Zina cezasının beşte biri olan 20 değnek toplam cezadan düşülmüştür.

İftiracıya verilen asıl ceza, hiçbir zaman şahitlik yapamamasıdır. İftiranın izi, nasıl ölünceye kadar kadının üstünde kalırsa şahitliğin kabul edilmemesinin izi de iftiracının üzerinde kalacaktır. Bundan sonra iyi hali gözlemlenen kadına karşı tutumlar, daha sonra değişeceğinden, iyi hali gözlemlenen iftiracının cezası da kaldırılabilir. Yani tevbe eder ve iyi hali sabit olursa o zaman şahitliği kabul edilebilir. Bunu şu âyetten anlıyoruz:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

“Bundan sonra, tövbe eden ve kendini düzeltenler başka. Allah'ın bağışlaması çok, ikramı boldur.” (Nur 24/5)

4. Ceza Hukukunun Diğer Sahaları

Burada zina suçu ve dine saldırı örnek olarak verilecektir.

a- Zina Suçu

Zina yapan kişi, namuslu biriyle evlenme hakkını kaybeder. Bu, verilen zararın tazmini gibidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ.

“Zina eden erkek, ancak zina eden veya müşrik olan bir kadınla evlenebilir. Zina eden kadınla da, ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek evlenebilir. Bunlar müminlere haram kılınmıştır.” (Nur 24/3)

Zina suçunun cezası ise 100 değnektir. Konu ile ilgili geniş bilgi aşağıda gelecektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلِيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

“Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun. Eğer Allah’a ve o son güne inanıyorsanız, Allah’ın verdiği cezayı yerine getirirken onlara karşı yumuşamayın. İnananlardan bir takım da onlara yapılan azabı gözleriyle görsün.” (Nur 24/2)

Zinakâra neden 100 değnek vurulduğunu kavramak mümkün olmadığından Allah Teâlâ bunun, kendi verdiği ceza olduğunu söyleyerek tartışma kapısını kapamıştır.

Zina eden kişi tevbe eder ve ıslah olursa namuslu mümin kadınlarla evlenebilir. Bu âyetlerin devamında Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

“Bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar başka. Allah bağışlar, ikramı boldur.” (Nur 24/5)

Allah, bol ikramıyla böylelerinin günahını sevaba çevirir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا. يُضَاعَفْ لَهُ

العَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَحْلُدْ فِيهِ مُهَانًا. إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا. وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا.

“Rahmân’ın kulları Allah ile beraber bir başka tanrı çağırma, Allahın dokunulmaz kıldığı canı haklı bir sebep olmadan öldürmezler. Zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa cezasını bulur. Kıyâmet günü onun azâbı katlanır ve alçaltılmış bir şekilde ebedi olarak azap içinde kalır. Ama tevbe eder, inanır ve iyi iş yaparsa başka; Allah bu gibilerin kötülüklerini iyilikle değiştirir. Allah bağışlar, ikramı boldur. Kim tevbe eder, iyi iş yaparsa o Allah’a tevbesi onanmış olarak döner.” (Furkan 25/68-71)

b- Gayr-i Müslimlerle İlişkiler

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ. إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ.

“Allah, din hususunda sizinle savaşmayan ve sizi yurduzdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi ve değer vermenizi yasaklamaz. Allah değer bilenleri sever.³⁸ Allah sadece, din hususunda sizinle savaşmış, sizi yurduzdan çıkarmış ve çıkarılmanıza des-

38 Sözü edilen yasak, Mumtahine 1. âyetteki “sevgi gösterme” yasağıdır. Şartlar ortadan kalkınca yasak da kalktığından bu âyeteki ان تقسطوا ifadesi, “onlara sevgiden pay vermeniz” anlamına olur. Tercümeyi “değer vermeniz” şeklinde yapmamız bundandır.

tek vermiş kimselere yakınlık göstermenizi yasaklar.³⁹ Onlara yakınlık gösterenler zalimlik etmiş olurlar.” (Mümtahane 60/8-9)

Ayetler, gayrimüslimler için üç kırmızıçizgi belirlemiştir:

1. Dinimizden dolayı bizimle savaşmaları,
2. Bizi yurdumuzdan çıkarmaları,
3. Yurdumuzdan çıkarılmalara destek vermeleri.

Bu çizgileri çiğneyenlerle dostluk kuramayız. Bizimle savaşanlara karşı Allah Teâlâ şu emri vermiştir:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ
أَخْرَجْتُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ
الْكَافِرِينَ. فَإِنْ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ. وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا
تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى
الظَّالِمِينَ.

“Size savaş açanlarla Allah yolunda savaşın. Haksız saldırı yapmayın. Allah, haksız saldırı yapanları sevmez. Onları yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, öldürmeden beterdir. Mescid-i Haram⁴⁰ yanında onlarla savaşmayın; kendileri savaş açarlarsa başka. Eğer savaşarlarsa, onları öldürün. O kâfirlerin cezası işte böyledir. Savaşa son verirse Allah bağışlar, ikram eder. Onlarla savaşın ki, fitne ortadan

kalksın; din Allah'ın dini olsun. Savaşa son verilerse, zalimlerden başkasına düşmanlık edilmez.” (Bakara 2/190-193)

Müslümanlar, Bedir, Uhûd ve Hendek'te kendilerine saldıran Mekkelilerle savaşmış ve başarılı olmuşlardı. Hicretin 6. yılında, bugünkü Mekke'nin yerleşim alanında olan Hûdeybiye'de 10 yıl sürecek bir barış anlaşması imzalamışlar ama Mekkeliler anlaşmayı bozmuşlardı. Bunun üzerine Peygamberimiz hicretin 8. yılında Mekke'yi fethetmiş, anlaşmayı bozan savaş suçlularına 15 ay dokunmamıştı. Hicretin 9. yılında Hac mevsiminde inen aşağıdaki âyetler, onlara verilmiş ültimatımdı.

بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ. فَسِيحُوا
فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ
مُخْزِي الْكَافِرِينَ. وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ
الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ
وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنفُضُوا
شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتَيْتُمُوهُمْ إِلَيْهِمْ وَعَهَدْتُمْ إِلَى مِدَّتِهِمْ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ. فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ
حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْضَرُواهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ
فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ.

“Antlaşma yaptığımız müşriklere, Allah ve Elçisi tarafından yapılan son uyarıdır:

Bu topraklarda dört ay daha dolaşın. Bilin ki, siz Allah'ı yıldırmanızdır. Ama Allah, kendini görmezlikten geleni rezil eder.

Bu büyük hac gününde Allah'ın ve Elçisi'nin bütün insanlara duyurusu şudur: Allah'ın o müşriklerle bir ilişkisi yoktur; Elçisinin

39 Müslümanlardan başkasını veli edinmeyi Maide 57. âyet yasakladığı için buradaki (onları veli edinmeniz = أن تولوهم) ifadesi bir önceki âyette geçen iyilik ve sevgi ile sınırlı olur. Bunun için meâl, “onlara yakınlık göstermeniz...” şeklinde yapılmıştır.

40 Mescid-i Haram, Mekke'de Kabe'nin bulunduğu yerin adıdır.

de öyle. Ey müşrikler, tövbe ederseniz hayrınıza olur. Sırt çevirirseniz bilin ki, siz Allah'ı yıldıramazsınız. Görmezlik edenlere acıklı bir azabı müjdele.

Bu uyarı, sizinle antlaşma yapmış ve daha sonra bir kusur işlememiş, size karşı kimseye destek vermemiş olanları kapsamaz. Onlara karşı olan andınızı süresinin sonuna kadar koruyun. Allah korunanları sever.

(Dört) yasak ay⁴¹ çıkınca o müşrikleri, bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayın, onları kuşatın, onlar için her gözetleme yerinde oturun. Ama tövbe ederler, namaz kılarlar, zekat verilerse serbest bırakın. Allah'ın bağışlaması çok, ikramı boldur.” (Tevbe 9/1-5)

Ulemanın çoğunluğuna göre bu âyetlerin sonuncusu, yukarıda geçen Mümtahine 8 ve 9. âyetlerini neshetmiştir. Bu sebeple müşriklerle ilişkide bu âyeti esas almışlardır.⁴² Burada nesihi mümkün değildir. âyetler üzerinde düşünen herkes bunu kolayca anlar. Bu iddia, siyasi baskılarla ortaya çıkmış olabilir. Sebep ne olursa olsun, kabul edilebilecek bir yanı yoktur.

c- Dinden Dönme (İrtidat)

Mezhepler, dinden dönen, Peygambere söven veya hakaret eden kişilerin öldürülmesi konusunda ittifak etmişlerdir.⁴³ Peygambere hakaret konusu bundan sonraki başlıkta incelenecektir. Dinden dönüp kâfir olanlarla ilgili olarak şöyle buyrulmuştur:

41 Yukarıdaki uyarı, haram aylarının sonuncusu Zilhicce ayında yapılmıştı. Buradaki haram aylar (el-eşhuru'l-hurum) bilinen haram aylar değil, ikinci âyette belirtilen dört aydır. Haram denmesi, bu süre içinde muhatapların dokunulmaz sıyılmasından dolayıdır.

42 Ebûbekr el-Cessas, *Ahkâmü'l-kur'ân*, c. III, s. 437.

43 Vehb'ez-Zuhaylî, *el-Fıkh'ul-islâmî ve edilletuh*, 3. bas. Dımaşk 1409/1989, c. VI, s. 184, hadd'ur-riddeh.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ.

“Ey imân edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine bir toplum getirir; o onları sever, onlar da onu severler. Müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı sert olurlar. Allah yolunda savaşa atılır, kınayanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın vergisidir, onu hak edene verir. Allah'ın imkanları genişdir, her şeyi bilir..” (Mâide 5/54)

Mukatil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) bildirdiğine göre 12 kişi Müslüman iken kâfir olmuşlar, düşünceli bir şekilde Medine'den çıkmış, Mekke yolunu tutmuşlar ve Mekke kâfirlerine karışmışlardı. Sonra içlerinden Haris b. Süveyd pişman olup geri döndü ve kardeşi Cülâs'a haber gönderdi: “Ben tevbe ederek geri döndüm, Peygamberden öğren bakalım, tövbeye hakım var mı, yoksa Şam'a gideyim” dedi. Cülâs durumu Peygamberimize bildirdi ama cevap alamadı. Sonra şu âyetler indi:⁴⁴

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. أُولَئِكَ جَزَاءُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ. خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

44 *Tefstru Mukatil b. Süleyman*, Tahkik: Ahmed Ferîd, Beyrut 1424/2002, c. 1, s. 180-181.

“İnandıktan sonra kâfir olan bir toplumu, Allah hiç yola getirir mi? Üstelik onlar o Elçi'nin doğru olduğuna şahit olmuşlar ve kendilerine açık belgeler de gelmiştir. Allah zalimler topluluğunu yola getirmez.

Onlar var ya, onların cezası; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetidir. Sürekli o lanet içinde kalırlar. Sıkıntıları hafifletilmez; onlara göz de açtırılmaz. Olup bitenden sonra tevbe edip durumunu düzeltmiş olanlar başka. Çünkü Allah çok bağışlar ve ikramı boldur.” (Al-i İmran 3/86-89)

Demek ki, dinden dönüp kâfir olanın cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetidir. Tevbe eden olursa lanetten kurtulur. Hüküm bu olduğu halde mezheplerin, dinden döneni öldürme konusunda ittifak etmeleri şaşırtıcıdır. Hanefilerin bu konuda dayandıkları âyet şudur:

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدْعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ فَإِنْ تَطِيعُوا يُؤْتِكُمْ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا.

“Çöl araplarından geride bırakılanlara de ki: “Siz çok güçlü bir topluma karşı çağrılacak, onlarla savaşacaksınız veya teslim olacaksınız. Eğer emre boyun eğerseniz Allah size güzel bir karşılık verir. Bundan önce yüz çevirdiğiniz gibi yine yüz çevirirseniz sizi acıklı bir azaba uğratacaktır.” (Fetih 48/16)

Bu âyetin “onlarla savaşacaksınız veya teslim olacaksınız” bölümünü, dinden dönenin öldürülmesinin delili sayılmıştır.⁴⁵ Bu âyetten böyle bir hüküm çıkarmak imkansızdır.

d- Dine Saldırı

Din, ana imtihan sahasıdır. İnsan, herhangi bir dini kabul veya reddedebilir. Yanlış din seçerse sonucuna katlanır. Doğru-

yu tespit için tartışmak gerekir. Bu tür tartışmalar, ceza hukuku sahasına girmez. Bunun doğuracağı sıkıntılara katlanmak icap eder. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَتُبْلَوْنَ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Mallarınız ve canlarınız konusunda yıpratıcı bir imtihandan geçireceksiniz; bir de sizden önce Kitap verilenlerden ve müşriklerden üzücü çok söz işiteceksiniz; bunlardan kaçış olmaz. Eğer sabreder, korunursanız, işte bu kararlılık gerektiren işlerdendir. (Al-i İmran 3/186)

Üzücü söz ve hakaret, kırmızı çizgilerden olmadığı için böylelerine karşı; sabırlı, tedbirli ve kararlı olma dışında bir yol gösterilmemiştir.

Peygamberimiz, önce Müslüman olan, sonra dinden dönen ve problem kaynağı olan ikiyüzlülerden çok çekmiş ama onları cezalandırmamıştır. Munafikun Suresi bu açıdan önemlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنافِقِينَ لَكَاذِبُونَ. اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ. وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبْكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُسْنَدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ. سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ

تَسْتَعْفِرُ لَهُمْ لَنْ يَعْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ. هُمْ
الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تَنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفُضُوا وَلِلَّهِ
خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ. يَقُولُونَ
لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ
وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“O münafıklar sana geldiklerinde: “Biz şahidiz ki, sen, gerçekten Allah’ın elçisisin” dediler. Allah biliyor ki, sen elbette onun elçisisin. Ama Allah şahit, o münafıklar kesinlikle yalancıdırlar. Yeminlerini kalkan edip Allah’ın yolundan çekildiler. Ne kötü davranıyorlar!.. Bu, şundandır: Onlar önce inandılar, sonra kâfir oldular. Sonra kalplerinde yeni bir yapı oluştu, artık anlamazlar. Onları gördüğün zaman kalıpları seni imrendirir. Konuşurlarsa konuşmalarını dınlersin. Sanki dayalı kütükler gibidirler. Her gü-rültüyü aleyhlerine sayarlar. İşte düşman onlardır. Onlara karşı dikkatli ol. Allah canlarını alsın, nasıl da yalana sürükleniyorlar!

Onlara: “Gelin; Allah’ın elçisi sizin için bağışlanma dilesin” dendiği zaman, başlarını çevirirler. Bakarsın ki; kendilerini büyük görerek geri çekiliyorlar. İster bağışlanmalarını dile, ister dileme; sonuç değişmez. Allah onları bağışlayacak değildir. Çünkü Allah karıştırıcılar takımını yola getirmez.

Onlar şu sözü bile söylediler: “Allah’ın elçisinin yanındakilere bir şey vermeyin, dağılıp gitsinler”. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır, ama o münafıklar anlamazlar. Şöyle dediler: “Hele Medine’ye dönelim, güçlü olan, güçsüz olanı, elbette sürüp çıkaracaktır.” Oysa güç Allah’tadır, Elçisindedir ve inananlardadır, ama münafıklar bilmezler. (Münafıkun 63/1-8)

Zeyd b. Erkam bu âyetlerle ilgili şunları anlatmıştır: Peygamber sallallahu aleyhi ve sellemle birlikte bir savaşa gitmiş-tik. Ordu sıkıntılar içine girmişti. Abdullah b. Ubeyy arkadaş-larına şöyle dedi: “Allah’ın Elçisi’nin yanındakilere nafaka ver-meyin ki dağılsınlar. Hele Medine’ye dönelim, güçlü olan, güç-

süz olanı oradan çıkaracaktır.” Bunu hemen Peygamber’e haber verdim. Abdullah b. Ubeyy’i çağırıp sorguladı. O da böyle bir şey söylemedim diye yemin etti. “Zeyd yalan söyledi” dediler. Bu bana çok ağır geldi. Sonra Allah Teâlâ Munafıkun suresini indirdi.”⁴⁶

Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR özetle şu bilgileri verir:

Abdullah’ın, kavmi içinde itibarı vardı; büyük sayılırdı. Üseyd b. Hûdayr geldi. “Ey Allah’ın Elçisi!” dedi. “Ona aldırma, nazik davran. Vallahi, Allah seni gönderdiği sırada kavmi ona taç giydirmek için boncuk diziyordu. O seni, krallığını elinden almış görür”.

Abdullah b. Ubeyyin oğlu Abdullah temiz bir mümin idi. Babasının yaptıklarını öğrenince Allah’ın Elçisi’nin huzuruna geldi «Ey Allah’ın elçisi! İşittim ki Abdullah b. Ubeyy’i size ulaşan sözünden dolayı öldürmek istiyormuşsunuz. Eğer yaparsanız bana emredin, başını getireyim. Vallahi, bütün Hazrec bilir ki içlerinde babasına benden saygılısı yoktur. Korkarım ki, başka birine emredersiniz, o babamı katleder, ben de babamın katilinin halk içinde gezmesine tahammül edemem, tutar onu vururum. Bir mümini bir kâfire karşılık öldürmüş olur bu sebeble ateşe girerim” dedi. Allah’ın Elçisi şöyle dedi:

“Hayır. Biz ona nazik davranırız. Aramızda olduğu müddetçe iyi davranırız.”⁴⁷

Abdullah’ın davranışı her ne kadar çok kötü ise de üç kırımı-zı çizgiden birini çiğnemediği için yukarıdaki âyetler gereğince Peygamberimiz ona iyi davranmıştır. Bu gibileri en çok rahatsız eden, doğruların söylenmesidir. âyetlerde olduğu gibi yanlış davranışlarını sayıp döktükten ve cezayı hak ettikleri konusundaki kamu oyu oluşmasını sağladıktan sonra iyi davranılması, on-ları yalnızlığa sürükler ve yandaşları dahi kendilerini terk etmeye başlar. Nitekim peygamberimizin iyi davranışı, Abdullah’ın çevresindekileri İslam’a kazandırmıştır.

46 Buhârî, Tefsir Münafıkun Suresi. 4.

47 Muhammed Hamdi YAZIR, Hak Dini Kur’an Dili, Cilt, VI, s. 5005-5008.

I. NESİH VE RECM CEZASI

Nesih sözlükte, iki şeyi yan yana getirip birindeki yazıyı diğerine aktarma anlamına gelir. Bir şeyi uygulamadan kaldırıp yerine başka bir şey koymaya da nesih denir. Bir âyetteki hükmün başka âyetle hafifletilmesi böyledir. Birinci âyete mensuh ikincisine nâsîh denir.¹

Buna göre bir kişinin, yazdığı bir yazıyı bir başka yere aktarması nesihtir. Bu kişi o yazının bir bölümünü çıkarır, bir bölümünü değiştirir, büyük bir bölümünü de aynen aktarır. İkinci yazı birinciyi nesheder ve onun yerine geçer. Allah'ın son Kitabı, öncekilerin yerine geçmek üzere indirilmiştir. Allah, öncekilerde olan hükümlerin bir kısmını son Kitab'ına almamış, bir kısmını daha iyisi ile değiştirmiş, büyük bir bölümünü de aynen aktarmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ.

“Allah, Nuh'a buyurduğunu sizin için bu dinin şeriatı yapmıştır. Sana vahyettiğimiz, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimiz şudur: Dini ayakta tutun, o konuda ayrılığa düşmeyin...” (Şûrâ 42/13)

Kur'an'da yeni âyetler vardır. Bunlar, öncekilerde olan hükümleri hafifletmişlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ

YEDİNCİ BÖLÜM NESH VE RECM

1 el-Ayn نسخ mad.

وَيَجِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ
وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ.

“Yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı bulacakları ümmî Peygambere uyanlara; işte onlara o Peygamber iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar. İyi şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Sırtlarından ağır yükleri, boyunlarından demir halkaları kaldırır atar ...” (A’raf 7/157)

Önceki kitaplarda olduğu halde insanlardan gizlenmiş ve zamanla unutulmuş âyetler vardır. Bunların bir kısmı Kur’an’a alınmış, bir kısmı alınmamıştır. Kur’an’da olduğu halde elimizdeki Tevrat ve İncil’de olmayan âyetlerin sebebi budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ
مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ.

“Ey Ehl-i Kitap,² Kitap’tan gizlediğiniz bir çok şeyi size açıklayan bir çoğunu da affeden Elçimiz geldi. Size Allah’tan bir nur ve açık bir kitap geldi.” (Mâide 5/15)

Önceki Kitaplara, insanlar tarafından yapılan ilaveler de vardır. Bunu da şu âyetten anlıyoruz:

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
لَيْشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا
يَكْسِبُونَ.

“Vay o kimselere ki, kendi elleriyle yazar sonra biraz karşılık almak için “bu Allah katındandır” derler. Vay o ellerinin yazdığı-

dan dolayı onlara! Vay o kazandıklarından dolayı onlara!..”³
(Bakara 2/79)

Bu tür ilaveler, bütünlüğü bozduğu için onları anlamak zor olmaz. Ehl-i Kitap, bu ilavelere değil, Allah’ın kendilerine indirdiğine uymalıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا
لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّائِثُونَ وَالْأَخْبَارُ بِمَا اسْتَحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ
وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي
ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ.

“Tevrat’ı biz indirdik. Onda bir hidayet ve bir nur vardı. Allah’a teslim olmuş peygamberler Yahudiler arasında onunla hüküm verirlerdi. Hocalar ve alimler de Allah’ın kitabından hafızalarında olanla hükmederlerdi. Onlar bu hükme şahit idiler. Siz, insanlardan korkmayın; benden korkun. âyetlerimi bir kaç paraya değiştirmeyin. Her kim Allahın indirdiği hükümlerle hüküm vermezse onlar kafirlerin ta kendileridir. (Mâide 5/44)

وَلِيُخْخِمْ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ
اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.

“İncil’i bilenler, Allahın o kitapta indirdiği ile hüküm versinler. Kim Allah’ın indirdiğine göre hükmetmezse onlar fasıkların ta kendileridir.” (Mâide 5/47)

İncillerle kiliseler arasında derin kopukluk vardır. İncillerin hiçbirinde İsa’nın tanrı olduğu yazılı olmadığı halde kiliseler, aldıkları konsil kararlarıyla bugünkü Hıristiyanlığı İsa’nın tanrılığı inancı etrafında oluşturmuşlardır. Konu ile ilgili kısa bil-

2 Elinde Allah tarafından indirilmiş kitaplardan olan topluluklara verilen genel ad.

3 İnsanları din yoluyla sömürenler, kitaplarına kutsallık vermek için onların kendilerine Allah tarafından yazdırıldığı havasını verirler. Bu yolla aldatılanlar oldukça fazladır.

giler, Giriş Bölümünde “Bugünkü Hıristiyanlık” başlığı altında verilmiştir.

Önceki kitaplara yapılan ilaveleri tespit için Kur’an’a başvurmak gerekir. Çünkü o kitaplardaki doğruları koruma görevi Kur’an’a aittir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ
وَمُهَيِّئْنَا عَلَيْهِ فَاحِكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا
جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ
إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَحْتَلِفُونَ.

Kendinde olan âyetlerle⁴ öncekileri tasdik eden ve koruma altına alan bu kitabı, sana hak olarak indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen doğruları bırakıp onların arzularına uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol belirledik. (Gayretiniz olmadan) Allah (imanınızı) yaratsaydı hepinizi tek bir ümmet yapardı. Oysa verdiği hükümlerle sizi denemek için böyle yaptı. Artık hayırlı işlerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O, uyuşmazlığa düştüğünüz şeyleri size bildirecektir. (Mâide 5/48)

Bu âyetler gösteriyor ki Kur’an, Allah tarafından indirilmiş kitapların son nüshası olup önceki kitapları neshetmiştir. Artık uyulması gereken odur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

4 âyette الكتاب kelimesi muarref b'il-lâm olarak iki kere tekrarlandığı için ikisine de Kur'an anlamı verilmiştir. Çünkü Kur'an, önceki kitaplarda olup kendinde de olan âyetleri tasdik eder; yoksa onlara sokuşturulmuş şeyleri tasdik etmez. Zina edenin recmedilmesi gibi ağır hükümlerin hafifletilmesi de bir çeşit tasdikdir. Kur'an, Allah tarafından korunduğu için önceki kitapların bu tür hükümleri de korunmuş olmaktadır.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْنُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

“Yanlarındaki Tevrat'ta ve Incil'de yazılı bulacakları ümmi Peygambere uyanlara; işte onlara o Peygamber iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar. İyi şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Sırtlarından ağır yükleri, boyunlarından demir halkaları kaldırır atar. Ona iman eden, onu saygıyla destekleyen, ona yardımcı olan ve onunla beraber indirilen Nur'a (Kur'an'a) uyanlar varya, işte umduklarına kavuşacak olanlar onlardır... “ (A'raf 7/157)

Sünnetin Kur'ân âyetlerini neshedip edemeyeceği konusunda gereksiz tartışmalar yapılmıştır. Sünnet Kur'ân'a tabidir. Tabi olana ayrı bir hüküm verilemez.⁵ Allah Teâlâ şöyle buyurur:

اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ
الْمُشْرِكِينَ.

“Rabbinden sana ne vahy olunuyorsa ona uy. Ondandır başka ilâh yoktur. Sen o müşriklere bakma.” (En'am 6/106)

وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا آتِ بِمُثَرَّانٍ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِ نَفْسِي
إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ.

5 Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye), Kont. Ali Himmet Berki, İstanbul, 1978, m. 48.

“Âyetlerimiz onlara açık belgeler halinde okununca, bizimle karşılaşmak istemeyenler şöyle dediler: “Ya bundan başka bir Kur’an getir veya bunu değiştir.” De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem, olacak şey değildir. Ben, bana ne vahyolunursa sadece ona uyarım. Ben Rabbime karşı gelirim, büyük bir günün azabından korkarım.” (Yunus 10/15)

Bir âyet neshedilince, Peygamberimizin onunla ilgili söz ve uygulamalarının da neshedilmiş olacağı açıktır.

Âyetin lafzının neshedilip manasının kaldığı da iddia edilir. Bir âyet, ancak bir başka âyet ile neshedileceğinden sonraki âyet, öncekinin lafzı gibi manasını da nesheder.

Neshin tarifini veren âyet şudur:

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz bir âyeti nesheder veya unutturursak, yerine daha hayırlısını, ya da dengini getiririz. Bilmez misin, Allah’ın gücü her şeye yeter.” (Bakara 2/106)

Bir âyet de şöyledir:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.

“Bir âyeti bir başka âyetle değiştirdiğinde, ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir, şöyle dediler: “Sen sadece iftiracısın.” Yok, onların pek çoğu bilmezler.” (Nahl 16/101)

Bu âyetler, nesih için iki şeyi şart koymuştur:

1. Âyetler arasında olması.
2. Nesheden âyetin, önceki âyetle aynı hükmü veya ondan daha hayırlı bir hükmü taşıması.

Sonuç olarak Kur’an âyetlerinin büyük bir bölümü, önceki kitaplarda olan âyetlerle aynı hükümleri taşımakta, bir kısmı da hafifletici hükümler içermektedir. Hafifletmeye zina cezası örnek olabilir.

Tevrat ve İncil’de zinanın cezası ölümdür. Bunu Peygamberimiz de bir süre uygulamıştır. Kur’an o hükmü önce müebbet hapse çevirmiş daha sonra da 100 değneğe indirmiştir. Şimdi bu konu ile ilgili neshin Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’daki seyrini izleyelim.

A. TEVRAT’TA ZİNA CEZASI

Levililer Bap 20’de şu hükümler yer alır:

- 10 Biri başka birinin karısıyla, yani komşusunun karısıyla zina ederse, hem kendisi, hem de zina ettiği kadın kesinlikle öldürülecektir.
- 11 Babasının karısıyla yatan, babasının namusuna leke sürmüş olur. İkisi de kesinlikle öldürülecektir. Ölümü hak etmişlerdir.
- 12 Bir adam geliniyle yatarsa, ikisi de kesinlikle öldürülecektir. Rezillik etmişler, ölümü hak etmişlerdir.
- 13 Bir erkek başka bir erkekle cinsel ilişki kurarsa, ikisi de iğrençlik etmiş olur. Kesinlikle öldürülecekler. Ölümü hak etmişlerdir.
- 17 Bir adam anne ya da baba tarafından üvey olan kız kardeşiyle evlenir, cinsel ilişki kurarsa, utançtır. Açıkça aşağılanıp halkın arasından atılacaklardır. Adam kız kardeşiyle ilişki kurduğu için suçunun cezasını çekecektir.
- 19 Teyzenle ya da halanla cinsel ilişki kurmayacaksın. Çünkü yakın akrabasının namusudur. İkiniz de suçunuzun cezasını çekeceksiniz.
- 20 Amcasının karısıyla cinsel ilişki kuran adam, amcasının namusuna leke sürmüş olur. İkisi de günahlarının cezasını çekecek ve çocuk sahibi olmadan öleceklerdir.
- 21 Kardeşinin karısıyla evlenen adam rezillik etmiş olur. Kardeşinin namusunu lekelemiştir. Çocuk sahibi olmayacaklardır.

Tesniye Bap 22’de şu hükümler yer alır:

- 22 Eğer bir adam başka birinin karısıyla yatarken yakalanırsa, hem kadınla yatan adam, hem kadın, ikisi de öldürülecek. İsrail’den kötülüğü atacaksınız.
- 23 Eğer bir adam kentte başka biriyle nişanlı ergen bir kızla karşılaşır ve onunla yatarsa,
- 24 İkisini de kentin kapısına götüreceksiniz, taşlayarak öldürecek. Çünkü kız kentte olduğu halde yardım istemek için bağırmadı; adam da komşusunun karısıyla ilişki kurdu. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldıracaksınız.
- 25 Eğer bir adam kırdan nişanlı bir kızla karşılaşır, onu yakalayıp tecavüz ederse, yalnız tecavüz eden adam öldürülecek.
- 26 Kıza hiçbir şey yapmayacaksınız. Çünkü kızın ölümü hak edecek bir günahı yoktur. Bu, komşusuna saldırıp onu öldüren adamın davasına benzer.

B. İNCİL’DE ZİNA CEZASI

Yuhanna 8. bölümde şu olay yer alır:

- 3-4 Din bilginleri ve Ferisiler, zina ederken yakalanmış bir kadın getirdiler. Kadını orta yere çıkararak İsa’ya, «Öğretmen, bu kadın tam zina ederken yakalandı» dediler.
- 5 Musa, Yasa’da bize böyle kadınların taşlanmasını buyurdu, sen ne dersin?
- 6 Bunları İsa’yı sınamak amacıyla söylüyorlardı; onu suçlayabilmek için bir neden arıyorlardı. İsa eğilmiş, parmağıyla toprağa yazı yazıyordu.
- 7 Durmadan aynı soruyu sormaları üzerine doğruldu ve, «Aranızda günahsız olan, ona ilk taşı atsın!» dedi.
- 8 Sonra yine eğildi, toprağa yazmaya koyuldu.
- 9 Bunu işittikleri zaman, başta yaşlılar olmak üzere, birer birer dışarı çıkıp İsa’yı yalnız bıraktılar. Kadın ise orta yerde duruyordu.
- 10 İsa doğrulup ona, «Kadın, nerede onlar? Hiçbiri seni yargılamadı mı?» diye sordu.

11 Kadın, «Hiçbiri, efendim» dedi. İsa, «Ben de seni yargılamıyorum» dedi. «Git, artık bundan sonra günah işleme!»

İsa aleyhisselam bu sözüyle recmi kaldırmamış, sadece günahkar insanların şahitliğine dayanarak bu kadar ağır bir cezayı vermemiştir. Matta İncil’inde onun şu sözüne yer verilir:

- 17 Kutsal Yasa’yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.
- 18 Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa’dan ufak bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek.
- 19 Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Gökların Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Gökların Egemenliğinde büyük sayılacak. (Matta 5)

C. HADİSLERDE RECM CEZASI

Muhammed aleyhisselamın önünden yüzü karartılmış ve değnekle dövülmüş bir Yahûdi geçirildi. Onları çağırdı, dedi ki; “Kitabınızda zinanın cezası böyle midir?” “Evet” dediler. Sonra onların alimlerinden birini çağırdı ve “Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah adına soruyorum, Kitabınızda zina cezası bu şekilde midir? dedi. Dedi ki; “Eğer böyle sormasaydın söylemezdim, orada recm cezası vardır. Ama üst düzey kişiler arasında zina çoğaldı. Onlardan birini yakalarsak serbest bırakırdık, zayıfı yakalarsak ona o cezayı uygulardık. Dedik ki; gelin, üst düzeye de zayıfa da uygulayacağımız bir ceza üzerinde anlaşalım. Sonra recmin yerine yüz karartma ve değnek cezası koyduk. Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi:

“Allah’ım! Senin emrini ilk hayata sokan ben olacağım, çünkü onlar öldürmüşler.”

Hemen emir verdi, o Yahûdi recmedildi, yani taşlanarak öldürüldü. Sonra Allah Teâlâ şu âyeti indirdi:

يَحْرَفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنَّ أُوتِيْتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ
وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا.

“... Kimi Yahûdiler ... sözleri yerleşik manasından kaydırır, tah-
rif ederler. Derler ki; hakkınızda şu karar verilirse uyun, bu ka-
rar verilirse uymayın...” (Mâide 5/41)

Çünkü diyorlardı ki, “Muhammed’e gidin; yüz karartma ve
değnek cezası verirse uyun, recm yani taşlayarak öldürme cezası
verirse kaçın.” Sonra bütün kafirlerle ilgili şu âyetler indi:

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

“... kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse onlar kafirlerin ta ken-
dileridir.”

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

“... kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse onlar zalimlerin ta
kendileridir.”

وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ.

“... kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse onlar fasıkların ta ken-
dileridir.” (Mâide 5/44-47)⁶

Bir Yahûdi kadınla erkek zina etmişlerdi. Biri birine dedi ki;
“Bizi şu peygambere götürün. Çünkü o, hafifletici hükümlerle
gönderilmiştir. Eğer recmden hafif bir ceza verirse kabul ede-
riz, Allah’ın yanında bize bir dayanak olur, deriz ki; “Peygam-
berlerinden birinin kararına uyduk”. Peygamber sallallahu aley-
hi ve selleme geldiler. Mescitte ashâbı arasında oturuyordu.
Dediler ki; “Ebû’l-Kasım!⁷ Zina etmiş bir erkekle kadın hak-

6 Müslim, Hudud, 28.

7 Kasım’ın babası demektir. Araplar bir kişiyi ilk oğlunun adıyla çağırırlar.
Peygamberimizin ilk oğlu Kasım idi..

kindaki görüşün nedir?” O, hiçbir şey söylemeden Beyt-i
midraslarına yani Tevrat eğitim ve öğretimi yaptıkları kuruma⁸
geldi. Kapıda durdu ve dedi ki: “Musa’ya Tevrat’ı indiren Allah
adına soruyorum, evli iken zina edenin cezası, Tevrat’ta nedir?”
Dediler ki; yüzü kül ile karartılır, değnek vurulur ve eşeğe ters
bindirilerek dolaştırılır. İçlerinden bir genç sessiz kaldı. Pey-
gamber sallallahu aleyhi ve sellem onun suskunluğunu görünce
yemin verdirerek ısrar etti. O genç dedi ki: “Allahım! ... Sen
bize yemin verdin... Biz Tevrat’ta recm cezasını görüyoruz...”
Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle dedi: “Allah’ın em-
rine karşı ilk çıkışınız nasıl oldu?” Dediler ki: Başkanlarımızdan
birinin bir yakını zina etti. O, ona recm uygulamayı erteledi.
Sonra halktan biri zina etti. Başkan onu recmetmek istedi.
Onun kavmi araya girdi ve dediler ki, “Senin yakınına getirip
recmetmezsen bizim yakınına recmedilemez.” Sonra uygula-
nacak ceza konusunda anlaştilar. Peygamber sallallahu aleyhi ve
sellem dedi ki: “Ben Tevrat’ta olan ile hükmediyorum.” Emir
verdi, ikisi de recmedildi.

Zührî dedi ki: Bizdeki bilgiye göre şu âyet bu konuda in-
miştir:

إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ.

“Biz Tevrat’ı indirdik. Onda doğru yol ve nur vardır. Allah’a tes-
lim olmuş peygamberler onunla hükmederler.” (Mâide 5/44) Pey-
gamberimiz de onlardandır.⁹

Bir gün Muhammed aleyhisselama bir Yahûdi erkek ile bir
Yahûdi kadın getirilmişti. Birlikte suç işlemişlerdi. Allah’ın El-
çisi sallallahu aleyhi ve sellem dedi ki: Bu konuda Kitabınızda
ne buluyorsunuz? Alimlerimiz yüzlerinin külle karartılması ve
hayvana ters bindirilmeleri cezası koydu dediler.

8 Ahmet Önkal, “Beytülmidras”, DİA, c. VI, s. 95.

9 Ebû Davûd, Hudud, 26.

Abdullah b. Selam dedi ki: “Ey Allah’ın Elçisi, söyle, Tevrat’ı getirsinler.” Tevrat getirildi. Biri elini recm âyeti üzerine koydu. Öncesini ve sonrasını okumaya başladı. Abdullah b. Selam; “Kaldır elini” dedi. Elinin altında recm âyeti hemen göründü. Allah’ın Elçisi emir verdi, ikisi de taşlanarak öldürüldü.¹⁰

Allah’ın Elçisi’nin Yahûdilere hükmü, ancak Allah’ın hükmü olabilirdi. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ
وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ.

“Sana bu Kitab’ı; önceki kitapları haklı bulur ve onları güven altına alır biçimde, doğrularla dolu olarak indirdik. Öyleyse onların arasında Allah’ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen bu doğruları bırakıp onların arzularına uyma...” (Mâide 5/48)

Aşağıdaki âyetin, bu zina olayı ile ilgili olduğu bildirilmiştir:¹¹

وَكَيفَ يُحْكِمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ
بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ.

“Seni nasıl hakem yapıyorlar? Yanlarında Tevrat var ve onda Allah’ın hükmü var. Sonra bunun arkasından sırtlarını çeviriyorlar! Onlar inanan kimseler değillerdir.” (Mâide 5/43)

Bu âyet, Tevrat’taki zina hükmünün Allah’ın hükmü olduğunu kesinleştirmiştir. Yahûdilerin Peygamberimize gelmeleri, bu cezadan kaçmak içindi. Bu yüzden gönderdikleri kişilere; (إِنْ أُوْتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا) “... **Hakkınızda şu ka-**

10 Buhârî, Hudûd, 24.

11 et-Taberî, *Tefsir*, c. IV s. 583; el-Cessâs, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, c. II, s. 438; el-Kurtubî, *el-Cami li ahkâmi’l-Kur’ân*, c. VI, s. 122.

rar verilirse uyun, bu karar verilirse uymayın...” (Mâide 5/41) demişlerdi.¹²

Tevrat’taki hüküm, Allah’ın hükmü olduğuna göre Peygamberimiz başka bir ceza veremezdi. O, bir süre, zina eden Müslümanlara da Tevrat’ı uygulamıştır. Şu hadis bunu göstermektedir:

Ebû Hureyre ve Zeyd b. Halid dediler ki, Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem yanındaydık. Bir adam kalktı ve şöyle dedi: “Allah için, aramızda sadece Allah’ın kitabıyla hükmetmeni istiyorum.” Davalısı daha anlayışlıydı, o da kalktı ve şöyle dedi; “Aramızda Allah’ın kitabı ile hükmet ve beni dinle.” Peygamberimiz, “konuş” dedi, o da şöyle konuştu:

“Oğlum bunun işçisiydi, karısıyla zina etti. 100 koyun ile hizmetçi köleyi fidye olarak verdim. Bilenlere sordum, oğluma 100 değnek ve bir yıl sürgün, kadına da recm gerektiğini söylediler.”

Peygamberimiz dedi ki: Canım elinde olana and içerim, aranızda elbette şanı yüce Allah’ın kitabı ile hükmedeceğim. 100 koyun ile köle geri alınır. Oğluna 100 değnek ve bir yıl sürgün gerekir. Üneys, şu adamın karısına git, suçu kabul ederse recmet. Gitti kadın suçu kabul edince recmetti.¹³

Burada sözü edilen “**Allah’ın kitabı**”nın Tevrat olduğu kesindir. Çünkü Kur’ân’da zina ile ilgili bir âyet henüz inmemiştir. İnen âyetlerin hiçbirinde de recm cezası bulunmamaktadır.

Elimizdeki Tevrat’ta değnek cezası yoktur. Bu ceza, Medine Yahûdilerinin elindeki nüshada olabilir.

D. RECM CEZASININ KALDIRILIŞI

Nisa Suresindeki âyetlerle recm, yani taşlayarak öldürme cezası, kadınlar için ev hapsine çevrilmiş ayrıca kadın ve erkeğe,

12 et-Taberî, *Tefsir*, c. IV, s. 577.

13 Buhârî, Hudûd, 30.

kendilerini düzeltinceye kadar eziyet edilmesi, hükme bağlanmıştır. Allah Tealâ şöyle buyurmuştur:

وَاللَّاتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا. وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادَّوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا.

“Kadınlarımızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse onları evlere kapatın. Bu, ölüm canlarını alıncaya, ya da Allah onlara bir yol açıncaya kadar böyle gitsin.

İçinizden bu suçu işleyen çiftlere eziyet edin. Eğer tevbe edip kendilerini düzelterek olurlarsa bırakın. Allah tevbeleri kabul eder, ikramı boldur.” (Nisa 4/15-16)

Bu âyetler hem Tevrat’taki recm, yani taşlanarak öldürme cezasını kaldırmış, hem de bekârlara verilen 100 değnek ve sürgün cezasını hafifletmiştir. Bakire bir kadının bir yıl sürgünde kalması, yeni bir âyetle önünün açılmasına kadar evinde kalmasından zordur. Burada evli - bekâr ayrımı da yapılmamıştır.

Birinci âyette geçen, “...Allah onlara bir yol açıncaya kadar...” ifadesi, cezanın daha da hafifletileceğini gösterir. Hafifletme Nur Suresinin ikinci âyetiyle olmuştur. Allah Tealâ şöyle buyurur:

الرَّائِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ.

“Zina eden kadınla zina eden erkekten her birine yüz değnek vurun. Eğer Allah’a ve o son güne inanıyorsanız, Allah’ın verdiği ce-

zayı yerine getirirken onlara karşı yumuşamayın. Inananlardan bir takım da onlara yapılan azabı gözleriyle görsün.” (Nur 24/2)

Bu âyet, kadın-erkek, evli-bekâr ayrımı yapmadan zina cezasını 100 değnek olarak hükme bağlamıştır. Bu ceza, Nisa suresinde geçen, ölünceye kadar ev hapsinden ve kendini düzelttiği kanaati doğuncaya kadar eziyet görmekten hafiftir.

Kur’ân, Tevrat’ta yer alan, Peygamberimizin de bir süre uyguladığı zina ile ilgili hükümleri neshetmiştir. Peygamberimizin önceki uygulamalarına bakarak Nur Suresinin, bekârlara verilecek cezayı düzenlediği, Kur’ân’da evlilerle ilgili hüküm olmadığı, onlara recm cezası gerektiği kanaatine varanlar olmuştur. Halbuki üç âyette, evlilere verilecek cezanın da 100 değnek olması gerektiği açıkça gösterilmiştir.

1. Karısına Zina İftirası

وَالَّذِينَ يَزْمُونَ أَرْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ. وَالْخَامِسَةَ أَنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ. وَيَدْرَأُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ. وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ.

“Karılarına zina suçu atan ve kendileri dışında şahitleri olmayanlar... Böyle birinin şahitliği, kesinکه doğru söylediğine dair dört defa Allah’ı şahit tutması ile olur. Beşincisinde, eğer yalan söylüyorsa Allah’ın lanetine uğramayı diler. Kadından o azabı (el-azab) giderecek olan şu şekilde dört defa şahitlik etmesidir: Allah şahit, kocası kesinکه yalan söylüyor. Beşincisinde, eğer doğru söylüyorsa Allah’ın gazabına uğramayı diler.” (Nur 24/6-9)

8. âyetteki “o azab=el-azab” ifadesi, dört âyet önceki 100 değnek cezasını gösterir. “el” takısı ahd içindir; başında bulunduğu kelimeye, önceden belirlenmiş bir anlam yükler. Zina ko-

nusunda Kur'ân'da belirlenmiş azab 100 değnektir. Arapça bakımından o kelimenin başka bir şeyi göstermesi mümkün değildir. Yukarıdaki kadının evli olduğu da kesindir.

2. Peygamber Eşleriyle İlgili Âyet

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنِ يَا تٍ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ
ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا.

“Ey peygamberin hanımları! İçinizden kim açık bir fahişelik yaparsa onun için o azab (el-azab) ikiye katlanır.” (Ahzab 33/30)

Peygamber hanımlarının evli olduğu açıktır. Onlara verilebilecek bir cezanın katlanabilir cinsten olması gerekir. Ölüm cezasının iki katı olmaz ama 100 değnek ikiye katlanabilir.

Bu âyetlerde geçen el-azab kelimesi de, sadece Nur suresindeki 100 değneği gösterir. Çünkü onlardaki “el” takısı da ahd içindir.

3. Evli Cariyelerin Zinası

فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ.

“... ellerinizin altındaki mümin cariyeler... Evlendikleri zaman fahişelik yaparlarsa hür kadınlara verilen o azabın (el-azab) yarısı gerekir...” (Nisa 4/25)

Evli hür kadınların cezası recm olsa, taşlanarak öldürmenin yarısı olmaz. Çünkü bazıları tek taşla ölür, bazıları için çok sayıda taş gerekir. Yarıya bölünebilecek olan, sadece yüz değnektir.

Sonuç olarak zina suçunun tek cezası 100 değnektir. Bu kadar açık delillerden sonra bunun aksi iddia edilemez. Zaten Allah'ın Elçisi şöyle demiştir: İmkan buldukça şüphelerle had cezalarını düşürün.¹⁴ Bu kadar açık delil varken şüpheli delile dayanarak recm cezası savunulamaz.

14 Tirmizi, Hudud, 2.

Böylece Kur'ân, zina cezası konusunda hem Tevrat'ı, hem de İncil'i neshetmiş olmaktadır.

4. Recmin Kalktığını Gösteren Hadisler

eş-Şeybânî dedi ki; Abdullah b. Ebî Evfâ'ya “Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem recm cezası uyguladı mı?” diye sordum. “Evet” dedi. “Nur suresinden önce mi, sonra mı” dedim. “Bilmiyorum” dedi.¹⁵

Ancak aşağıdaki rivayet, recm uygulamasının Nur Suresi'nin inmesinden önce olduğunu göstermektedir:

Bir erkek zina itirafında bulunmuştu. Allah'ın Elçisi sopa istedi. Kırık bir sopa getirildi. “Daha iyisi olsun” dedi. Yeni bir sopa getirildi, budakları yontulmamıştı. “Bundan hafif olsun” dedi. Düzgün, yumuşak bir sopa getirildi. Allah'ın Elçisi emretti, adama sopa vuruldu. Sonra şöyle dedi:

“Ey insanlar! Artık Allah'ın koyduğu sınırlardan kaçınmanızın zamanı geldi. Kim bu pisliklerden bir şey yaparsa Allah'ın örtüsüyle örtünsün.¹⁶ Çünkü bize yüzünü gösterene Allah'ın Kitabını uyguluyoruz.”¹⁷

Burada evli, ya da bekâr olduğuna bakılmaksızın, suçluya 100 değnek vurulması, sonra Allah'ın kitabının uygulandığının söylenmesi, bütün şüpheleri kaldıracak mahiyettedir. Çünkü Allah'ın Kitabı'nda 100 değnek dışında bir ceza yoktur.

15 Buhârî, Hudûd, 21.

16 Tevbe etsin.

17 Muvatta, Hudûd, 2/12.

II. KUR'ÂN'I AÇIKLAMADA USUL

Birçok sure, “*Bunlar o açık Kitab’ın âyetleridir*”¹ diye başlar. Bir âyet şöyledir:

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى
لِّلْمُسْلِمِينَ

“Biz bu Kitab’ı sana indirdik ki; her şeyi açıklasın, doğru yolu göstersin, ona bağlananlara bir ikram ve bir müjde olsun.” (Nahl 16/89)

Kur’ân’ın açık olması, Allah’ın rızık vermesine benzer. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ.

“Sizi yaratan Allah’tır; sonra rızıkınızı vermiştir. Sonra canınızı alacak ve tekrar can verecektir.” (Rum 30/40)

Rızık, insanın yararlandığı yiyecek, içecek, barınak, evlat, yağmur ve ilim anlamlarına gelir. İhtiyacımız olan bazı şeyleri hazır bulabiliriz. Ama rızıkın bir bölümüne ulaşmak gayret ister. Bir parça ekmek soframıza gelsin diye ne emekler harcanır! Ne ekip çalışmaları yapılır! Allah; tohumu, suyu, güneşi, toprağı, kısaca rızık için gerekli her şeyi yaratmıştır. Ama onları bir araya getirip rızık elde etmek insanın işidir. O, şöyle buyurur:

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا
بَصِيرًا.

“Senin Rabbin rızıkı, çalışan ve gücü yeten için yayar.² O, kullarının işini bilir ve onları görür.” (İsrâ 17/30)

SEKİZİNCİ BÖLÜM KUR'ÂN'I AÇIKLAMADA USUL

1 Yusuf 12/1; Hicr 15/1, Şuarâ 26/2; Kasas 28/2; Duhân 44/2.

Kur'ân'dan yararlanmak, rızka ulaşmak gibidir. Bir çok âyetin açıklamaya ihtiyacı yoktur. Ama bazı âyetlerin açıklamasına ulaşmak gayret ister. Allah, Kur'ân'ı açıklamayı kendi üstlenmiş ve o açıklamalara ulaşmanın yolunu da göstermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ. فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ. ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ.

“(Ya Muhammed!) Cebrail sana Kur'ân'ı bildirirken, aceleyle dilini harekete geçirme. Onu toparlamak ve okutmak bizim işimizdir.

Biz okuduğumuzda onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da bizim işimizdir.” (Kiyâmet 75/16-19)

Geleneğimizde Kur'ân; inanç, ibadet ve ahlakla sınırlı hükümler koyan bir din kitabı sayılır. Ama bunlarla ilgili âyet sayısı bini geçmez. Bunların her biri başka konularla da ilgili hükümler taşır. Kur'ân her şeyi açıkladığını bildirdiğine göre ona sınır çizmek yanlış olur.

Kur'ân'ın açıklamalarına ulaşmak için âyetler arası ilişkileri bilmek gerekir. Bu, rakamlar arası ilişkilere benzer. 0'dan 9'a kadar toplam 10 rakam vardır. Bütün hesaplar onlarla yapılır. İnsan, rakamlar arası ilişkileri ne kadar bilirse o kadar hesap yapar. Kimi onu, günlük hesaplarını tutacak kadar bilir. Kimileri de bilgisayarın, uzay teknolojisinin ve daha nice şeylerin hesaplarını yapacak kadar bilir. Her insan o rakamlardan, kendi bilgisi ölçüsünde yararlanır. Kur'ân'dan yararlanma da öyledir. Bazıları Kur'ân'ı anlamadan, sadece seslendirir ve bir takım beklentilere girer. Kur'ân bunlara ümmî adını verir. Bazıları onun açıklamalarına ulaşabilecek donanımdadır. Onlar sağlam

2 Bkz: “Kur'ân'da Meşîet ve İrâde” başlıklı yazı.

bilgi sahipleridir.³ Bazıları da bu ikisi arasında bir yerde bulunur.

Mesela, Süleyman aleyhisselam zamanında Kitap'tan bilgisi olan bir kişi, Belkis'in tahtını göz açıp kapayıncaya kadar, Yemen'den Kudüs'e getirmiştir.

Süleyman kuş dilini bilirdi. Kuşlara, cinlere, insanlara ve bunlardan oluşan ordulara hükmeden büyük bir krallığı vardı. Saba Kraliçesi Belkis, ona karşı konamayacağını anlamış, Kudüs'e gelmek ve Süleyman'a teslim olmak üzere yola çıkmıştı. Onun, büyük ve gösterişli bir tahtı vardı. Bu haberi alan Süleyman, önde gelen adamlarını topladı ve şöyle dedi:

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ. قَالَ عَفْرَيْتُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ. قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رآه مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ.

“Ey önderler! Onlar gelip teslim olmadan önce sizin hanginiz kraliçenin tahtını bana getirebilir? Cinlerden bir ifrit dedi ki: Ben, onu sana sen makamından kalkıncaya kadar getiririm. Bana güvenebilirsin, benim buna gerçekten gücüm yeter. O Kitap'tan bir bilgiye sahip olan kişi de: Ben onu sana gözünü açıp kapayıncaya kadar getiririm dedi ve getirdi. Süleyman tahtı, yanına kurulu görünce dedi ki: Bu beni denemek için rabbimin bir ikramıdır; şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü? Kim şükrederse faydasını görür. Nankörlük eden etsin. Rabbimin kimseye ihtiyacı yoktur, onun iyiliği boldur.” (Neml 27/38-40)

3 Bkz: Mütüşâbih ve tevîl başlıkları.

Tahtı, göz açıp kapayıncaya kadar getiren kişinin bilgi aldığı kitap Tevrat'tır. İsrail peygamberlerinden olan Süleyman'ın makamında “O *Kitap=el-Kitab*” diye bahsedilen kitap başkası olamaz.

“*Kitabı bilen*” değil de “*Kitap'tan bilgisi olan*” ifadesi önemlidir. Demek ki o kişinin Kitab'ın tamamını bilmesi gerekmemiş, kendi uzmanlık sahası ile ilgili âyetleri bilmesi yeterli olmuştur. Bu, uzaktaki eşyayı getirme bilgisidir. Bugün eşyanın ışınlaması ile ilgili çalışmalar yapılıyor ama uzaktaki bir eşyayı getirmek hayal bile edilemiyor.

Kur'ân'ı, sadece din kitabı sayanlar yukarıdaki âyetleri anlayamazlar. Bu sebeple tefsir bilginleri bu konuda zorlanmışlardır. Kimisi bu olayı bir keramet, kimisi de Süleyman aleyhisselamın mucizesi sanmış ve çelişkiye düşmüşlerdir.

Mucize, bir peygamberin peygamberlik belgesi; keramet de Allah'ın bir kuluna ikramıdır. Kimse Allah adına söz veremeyeceği için keramette de mucizede de iddia olmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ.

“Hiçbir elçi, Allah'ın izni olmadan bir mucize getirme yetkisine sahip değildir.” (Ra'd 13/38)

Tahtın getirilmesi olayında iddia vardır. Kitap'tan bir bilgiye sahip olan kişi, Süleyman'a “Ben onu sana gözünü açıp kapayıncaya kadar getiririm” demiştir. Dolayısıyla bu olay ne mucizedir, ne keramet. âyette belirtildiği gibi Allah'ın kitabından alınmış bir ilimdir. Bu ilim Kur'ân'da da olmalıdır. Kur'ân'ın gösterdiği yöntemle hareket edilirse o bilgiyi bulup çıkarmak mümkün olur.

Kur'ân'ı bizzat Kur'ân açıklamış, Allah'ın Elçisi, söz ve uygulamaları ile onların önemli bir kısmını bize göstermiştir. Kur'ân bize, önceki kitaplardan yararlanma yolunu da göstermiştir. İslam- fitrat ilişkisine vurgu yapan âyetler, Kur'ân'ın an-

laşılmasında fitratın önemine işaret etmiştir. Kur'ân'ın Arapça olması da Arap dilinin önemini göstermektedir. İşte bu yöntemlerle âyetlerin açıklamalarına ulaşmak mümkün olur.

A. KUR'ÂN'IN KUR'ÂN'I AÇIKLAMASI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الر كِتَابٌ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ.

“Elif, Lâ, Râ. Bu öyle bir kitaptır ki, âyetleri muhkem kılınmış, sonra hakîm olan ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır.” (Hûd 11/1)

Muhkem; sağlamlaştırılmış, lafız ve anlam açısından şüphe doğuracak bir yanı olmayan söze denir. Muhkem âyetler Allah tarafından açıklandığına göre açıklama diğer âyetlerle olur. Buna göre Kur'ân, muhkem âyetler ve onlarla ilgili tafsilat veren âyetler olmak üzere ikiye ayrılır. Konuyla ilgili ikinci âyet şudur:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابِي

“Allah sözün en güzelini, müteşâbih mesânî bir kitap olarak indirmiştir.” (Zümer 39/23)

Birbirine benzeyen iki şeye müteşâbih denir. Mesânî (مثنائي) ise ikişer anlamına gelen mesnâ (مثنى)'nın çoğuludur.⁴ Demek ki, Kur'ân âyetleri birbirine benzer ikişerli kümelerden oluşmaktadır. Bu, bir âyetin bir çok âyetle benzeştiğini ve ikili ilişki içinde olduğunu gösterir. Benzer âyetleri herkes bulup çıkaramaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ فَرَأْنَا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ.

4 el-Beydâvî, *Tefsîr'ul-Beydâvî*, c. II, s. 323.

“Bu, âyetleri bilen bir kavim için Arapça okuyuş olarak açıklanmış bir kitaptır.” (Fussilet 41/3)

Benzer âyetleri bulup çıkarmak bilen bir kavmin işidir. Kavim; erkekler topluluğu demektir ama Kur'ân genelinde erkek ve kadınlardan oluşan toplum anlamına kullanılmıştır.⁵ Kur'ân'ın Arapça olması, içlerinde Arap dilini iyi bilenlerin olmasını gerektirir. Aşağıdaki âyette belirtildiği gibi bunlar sıradan uzmanlar değil; “الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ”=*er-râsihûne fi'l-ilm*” yani ilimde derinleşmiş, sağlam bir yer edinmiş ve bazı kesin sonuçlara ulaşmış kimselerdir. İşte Kur'ân'ın açıklamaları, böyle bir topluluk içindir.

Konuyu tam olarak ortaya koyan âyet şudur:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرَى مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

“Sana bu Kitab'ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem âyetlerdir. Onlar Kitab'ın anasıdır. Öbürleri ise müteşâbihler. İçlerinde yamukluk olanlar, fitne çıkarma isteği ve onu tevîl isteği ile müteşâbih olanına uyarlar. Oysa onun tevîlini Allah'tan başkası bilmez. Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: “Biz buna inanırız. Hepsî de Rabbimiz katındandır.” Böyle düşünenler sadece içi temiz olan kimselerdir.” (Âl-i İmrân 3/7)

Tevîl, bir şeyi hedefine çevirmektir.⁶ Müteşâbih âyetlerin hedefi muhkemlerdir. Onlardan birini diğerine çeviren ve birini diğeri ile açıklayan Allah Teâlâ'dır. Bunu başkası yapamaz.

5 Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât*, قوم mad.

6 رد الشيء إلى الغاية المرادة منه Ragıb el-İsfahânî, *Müfredât*, اول mad.

Ama “.. içlerinde yamukluk olanlar, fitne çıkarma isteği ve onu tevîl isteği ile müteşâbih olanına uyarlar.” Yani âyetler arası ilişkileri göz ardı edip onları istedikleri hedefe çevirmeye ve fitne çıkarmaya çalışırlar.

İyi niyetli olduğu halde âyetler arası ilişkiyi yanlış kuran alimler de olabilir. İçlerinde fitne çıkarma isteği ve âyetleri kendi arzularına göre tevîl isteği olmadığı için onlar, yukarıdakilerden sayılmazlar.

“Sağlam bilgi sahipleri derler ki; biz buna inanırız, hepsi de Rabbimiz katındandır”. Yani âyetleri muhkem ve müteşâbih olarak indiren, onları birbirine bağlayıp tevîl yapan odur. Biz âyetleri tevîle değil, Allah'ın tevîlini bulmaya çalışırız.

Âyetler arası ilişkiler ağını göremeyenler; tevîl, müteşâbih ve mesânî kelimelerine farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu yüzden bir çok âyet yanlış tevîl edilmiş ve bu tevîller nice İslâmî kurumu, sıkıntı kaynağı haline getirmiştir. Talak, evlenmede velâyet ve faiz konuları⁷ buna örnek olabilir. Açıklamasız kalan veya yanlış açıklanan çok sayıda âyet de vardır. Bunlara “işittik ve isyan ettik”⁸ âyeti ile Hac Suresi'nin 15. âyeti⁹ örnek verilebilir.

Âyetler arası ilişkilerin görülememesi, Kur'ân-Sünnet bütünlüğünün kaybolmasına ve hadislerle Kur'ân arasındaki bağın, gereği gibi görülememesine yol açmıştır. Bu sebeple çoğunluk Sünneti, Kur'ân'ın yanında, ondan bağımsız, ikinci delil saymış ve kopukluğu derinleştirmiştir. Bu tavır, Kur'ân ile Sünnetin zıt anlamlar içerebileceği veya farklı sahalari düzenleyebileceği iddiasını beraberinde getirmiştir. Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz satışlarını düzenleyen hadisin algılanışı ile faiz âyetleri arasındaki zıtlık buna örnek olabilir.¹⁰ Bunlar-

7 Bkz: Talak, İftidâ ve Nikahın Denetlenmesi başlıklı yazılar.

8 Bkz: Sıkı Tutma/İsyan başlıklı yazı.

9 Bkz: Şirkle İman Arasında Kararsızlık (Hac Suresi 11-16. âyetler) başlıklı yazı.

10 Bkz: “Faiz” başlıklı yazı.

dan bazıları daha ileri giderek Sünnetin Kur'ân'ı nesh edebileceğini söylemişler, bazıları da Kur'ân, Kur'ân'ı, Sünnet Sünneti nesh eder; bunlardan biri diğerini neshedemez demişlerdir.¹¹

Kur'ân-Sünnet, ilişkisinin yanlış kurulmasından doğan sıkıntılar sebebiyle kimi alimler, Sünneti dikkate almazken, kimileri de sıkıntının Kur'ân'dan kaynaklandığını sanarak “*tarihselci*” yaklaşımla Kur'ân'ı, indiği zamana ve indiği coğrafyaya veya dînî ve ahlâkî ilişkiler sahasına hapsedme gayretine girmişlerdir. Bu yaklaşımlar; hem yanlış tevillerin sahasını genişletmiş, hem de bazı âyetleri görmeme veya tarihe hapsedme gibi ağır sonuçlar doğurmuştur. Çoğunluğun ortak hatası ise, güvendikleri alimlerin kitaplarında yer alan bilgileri, olduğu gibi doğru kabul ederek Kitap ve Sünnet açısından yeteri kadar eleştirememeleridir. Ama yukarıdaki âyetlerin ortaya koyduğu metot, yanlış tavırların tamamına engel olacak niteliktedir.

Şimdi muhkem, müteşâbih, mesânî ve tevîl kelimelerine, Kur'ân'ın verdiği anlam ile ulemanın verdiği anlamı karşılaştırmalı olarak görmeye çalışalım:

1. Muhkem

Muhkem; lafız ve anlam açısından şüphe doğuracak yanı olmayan söze denir.¹² Muhkem âyet, “*şöyledir*” veya “*degildir*” diye açık ve kesin hüküm bildirir. Bunun tanımında bir ihtilaf yoktur.

2. Müteşâbih

Müteşâbihin kökü, benzerlik anlamına gelen şibh veya şebih'tir. Birbirine benzeyen iki şeye müteşâbih, aradaki ben-

11 Bkz: “Nesih ve Zina Cezası” başlıklı yazı.

12 Müfredât حکم mad.

zerliğe teşâbüh denir.¹³ Aşağıdaki sekiz âyette kelime bu anlamdadır.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأْتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا.

a. “Inanan ve iyi işler yapanlara müjde ver; içinden ırmaklar akan cennetler onlar içindir. Onun her ürününden yararlandıkça “bu daha önce yararlandığımız şeydir” diyeceklerdir. Onlara orada müteşâbih şeyler verilecektir.” (Bakara 2/25)

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ.

b. “Bizim için Rabbine sor, o nasıl bir şeydir, bize açıklasın. Bize göre, sığır sığıra müteşâbihtir, Allah'ın desteği olursa doğru olanı yaparız” dediler.” (Bakara 2/70)

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ.

c. “Kendini bilmezler derler ki: “Allah bizimle de konuşsa, yahut bize de bir belge gelse ya! “Onlardan öncekiler de bu ağzı kullanmıştı. Kalpleri müteşâbih oldu.” (Bakara 2/118)

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرَجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا

13 Lisanu'l-arab, شبه mad.; el-Halil b. Ahmed el-Ferahidi, Kitabu'l-Ayn, شبه mad.; Müfredât شبه mad.

قِنُونَ دَانِيَةً وَجَنَاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرِ
مُتَشَابِهٍ.

d. “Gökten su indiren Allah’tır. O onunla her türlü bitkiyi çıkarır.¹⁴ Yeşilliği ondan; üst üste binmiş taneleri de yeşillikten çıkarır. Hurmadan; onun tomurcuğundan sarkan salkımları, üzüm bağlarını, zeytini ve narı da müştâbih ve gayri müştâbih halde çıkarır.” (En’âm 6/99)

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوسَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوسَاتٍ وَالنَّخْلَ
وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ.

e. “Çardaklı ve çardaksız bitkileri, yenmeleri farklı hurma ve ekini; zeytini ve narı, müştâbih ve gayri müştâbih halde var eden odur.” (En’âm 6/141)

أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ
خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ

f. “Yoksa Allah’la ortak özellikte varlıklar oluşturdular ve onlar, Allah’ın yaratması gibi yarattılar da yaratılanlar kendilerine müştâbih mi göründü? De ki, her şeyi yaratan Allah’tır. O tektir, her şeye hâkimdir.” (Ra’d 13/16)

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَّثَانِي

g. “Allah sözün en güzelini, müştâbih ve mesâni bir kitap olarak indirmiştir.” (Zümer 39/23)

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ.

h. “Sana bu Kitab’ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem âyetlerdir. Onlar Kitab’ın anasıdır. Öbürleri ise müştâbihtir.” (Âl-i İmrân 3/7)

Alimler müştâbihe, yukarıdaki yedi âyette “birbirine benzeyen iki şey” anlamı vermişler ama Al-i İmrân 7. âyetteki müştâbihi, hiçbir delile dayanmadan, şöyle tarif etmişlerdir: “Anlamı kapalı olan, Kitap ve Sünnette ne kesin ne de zannî herhangi bir delil bulunmadığından alimlerin aklının onu idrake yetmeyeceği âyettir.”¹⁵

Muhkemler “Kitab’ın anası, geriye kalanı müştâbih” olduğundan, Kur’ân’ın büyük bir bölümünün müştâbih olduğu açıktır. Çünkü “ana” her zaman az, diğerleri fazla olur. Bu sebeple yukarıdaki tarif, âyetlerin büyük bir kısmının anlaşılacağı iddiasını da taşımaktadır. Bunu kabul etmek mümkün olmadığından her alim, yine bir delile dayanmadan müştâbih sayısını sınırlama gayretine girmiştir. Taberî’nin İbn Abbâs’tan nakline göre muhkem; Kur’ân’ın nâsihi, helâli, haramı, hadleri, farzları, inanılan ve amel edilen âyetleridir. Müştâbih ise; Kur’ân’ın mensuhu, geçmiş ve gelecekle ilgili haberleri, yeminleri, örnekleri ile inanılan ama amel edilmeyen âyetleridir.¹⁶

Ragıp el-İsfahanî’ye göre müştâbih üçe ayrılır:

1. Kıyâmetin vakti, dâbbe’ül-ard ve çıkış şekli gibi bilinmesi mümkün olmayan müştâbih.
2. Garip lafızlar ve muğlak hükümler gibi insanların bir şekilde bilebilecekleri müştâbih.
3. İlimde derinleşmiş alimlerin bilip onların dışında kalanların bilemeyeceği müştâbih.¹⁷

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır konuya bilimsel izah getirme gayretiyle şöyle demiştir: “İki şeyin birbirine karşılıklı ve

15 Muhammed Ebû Zehra, *Usulü’l-fıkıh*, İstanbul, tarihsiz. s. 134

16 Taberî, *Tefsir*, c. 3, s. 172 vd.

17 Ragıp el-İsfahanî, *Müfredât*, شبه mad.

14 Türkçe’de iltifat sanatı olmadığından âyetin doğru anlaşılması için bu sanat ihmal edilerek tercüme yapılmıştır.

eşit olarak benzemesine teşâbüh, benzeyenlerden her birine müteşâbih denir ki, biri diğerinden seçilemez, zihin onları ayırt etmekten aciz kalır. Teşbih ve müşabehette bir taraf eksik ve ikinci derecede, diğer taraf tam ve esas olur. Teşâbühte¹⁸ ise her iki taraf aynı kuvvette ve eşit benzerlikte olur, benzerlikler farklılıkları örter de şu âyetlerdeki gibi seçilemez olurlar: “*Muhakkak ki, o inek bize teşâbühlü oldu.*” (Bakara, 2/70), “*Kalpleri teşâbühlü oldu.*” (Bakara, 2/118), “*...ve onun müteşâbihi kendilerine verilecek.*” (Bakara, 2/25) Demek ki teşâbüh seçilememeye sebeptir. Seçilememek bunun gerektirdiği bir anlamdır.”¹⁹

Bu izahın ilmî bir yanı yoktur. Elmalılı bunu, Fahrettin Razi'den almıştır.²⁰ Yukarıdaki âyetleri, kendi tefsir ederken aynı hataya düşmemiştir. Bakara 25. âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Acaba iki âlemdeki bu meyveler gerçekte aynı çeşitten midir? Hayır aynı çeşitten değil, benzerdirler, birbirine karşılıklı olarak bir benzeyişleri vardır. Gerçekte ise aralarında büyük farklar vardır.”²¹ Yani bir karıştırma söz konusu değildir.

Bakara 70. âyetle ilgili tefsiri şöyledir: “*Bu bakara bize müteşâbih geldi, hangi bakara olduğunu kestiremedik. Biz onun özelliklerini sordukça bize başkalarında da olan özellikler açıklanıyor.*”²² Başkalarında da olan özellikler, benzer özelliklerdir.

Elmalılı'nın Bakara 118 ile ilgili tefsiri ise şöyledir: “Görürsünüz, öncekilerle bunların kalpleri tamamen birbirine benzemiş, duygu ve düşünceleri sanki birbirinin aynı olmuştur.”²³ Buradaki benzerlik de duygu ve düşünce benzerliğidir; yoksa onların birbirinden seçilememesi değildir.

18 Müteşâbih konusunda.

19 Elmalılı, c. II, s. 1037.

20 Fahu'd-Din er-Razi, *et-Tefsîru'l-kebir*, c. III, s. 138.

21 Elmalılı, c. I, s. 276.

22 Elmalılı, c. I, s. 383.

23 Elmalılı, c. I, s. 481.

Tefsir usülcüleri bir gariplik daha yapmış; Hûd suresinin ilk âyetini delil göstererek Kur'ân'ın hepsini muhkem, Zümer 23. âyeti delil göstererek hepsini müteşâbih, Al-i İmran 7. âyeti delil göstererek bazı âyetleri muhkem bazılarını da müteşâbih saymışlardır.²⁴

Peygamberimiz müteşâbihle ilgili açıklama yapmamıştır. Aişe annemiz dedi ki; Allah'ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem, Âl-i İmrân 7. âyeti okudu ve şöyle dedi: “Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerine tâbi olanları gördüğünüzde bilin ki onlar Allah'ın âyette haber verdiği kimselerdir, onlardan sakının.”²⁵

Hadiste de müteşâbihin ne olduğu açıklanmadığı için ona, sözlük anlamını vermek gerekir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ.

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki, onlara iyice açıklasın.” (İbrahim 14/4)

Görüldüğü gibi ulemanın müteşâbih anlayışı, ne Kur'ân'a, ne Sünnete, ne Arap diline ne de bilimsel bir gerekçeye dayanır. Bu anlayış Kur'ân'ın, birkaç âyet dışında anlaşılmasız olmasını da gerektirir. Halbuki o, açık bir kitaptır. Bir çok sure “*Bunlar o açık Kitab'ın âyetleridir*”²⁶ diye başlar. Bu sebeple bu anlayışın kabul edilebilecek bir yanı yoktur.

Müteşâbih, birbirine benzeyen iki şeye denir. Bu, teşbihten farklıdır. Teşbih, benzerliği göstermek için değil, güçlü ve etkili bir anlatım için yapılır. “Aslan gibi cesur adam” veya “tilki

24 Ragıp el-İsfahani, *Müfredât*, شبه mad; Fahu'd-Din er-Razi, c. IX, s: 446.

25 Buhârî, Tefsir Âl-i İmrân, 1; Müslim, İlim, 1; Tirmizî, Tefsir Âl-i İmrân, (2996); Ebû Davûd, Sünne, 2.

26 Yusuf, 12/1; Hicr, 15/1, Şuarâ, 26/2; Kasas, 28/2; Duhân, 44/2.

gibi kurnaz çocuk” derken adam cesaretle aslana, çocuk kurnazlıkta tilkiye benzetilir. Aslında ne adam aslana, ne çocuk tilkiye benzer. Yani bunların müteşâbih olmaları gerekmez. Müteşâbih olan şeyler cinsleri, neveleri ve sınıfları oluşturur. Eşya ancak bu şekilde tanınır. İlimler bu şekilde oluşturulur ve yeni hedeflere ancak bu şekilde ulaşılır.

Al-i İmran 7 ve Zümer 23. âyetler; Kur’ân âyetlerinin de müteşâbih olduğunu gösterir. Bunlar birbirini açıkladığından müteşâbih olmaları kaçınılmazdır. Öyleyse Kur’ân’ı öğrenirken, eşyayı öğrenir gibi davranmak, müteşâbih âyetleri kümelere ayırıp Kur’ân’ın açıklamasına ulaşmak gerekir. Benzerlik en az iki şey arasında olacağından Kur’ân’da ikili ilişkiler ağı vardır. Bunu âyetlerdeki mesânî kelimesi kuvvetlendirmektedir.

3. Mesânî

Mesânî (مثنائي), mesnâ (مثنى)’nın çoğuludur. *Mesnâ*, *ikişer*, *mesânî* de ikişerler anlamına gelir.²⁷ Kelime, aşağıdaki dört âyette geçer:

وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا.

a. “Yetim kızların haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız size helal olan diğer kadınlardan ikişer (*mesnâ*), üçer veya dörder nikah edin. Eşit davranamayacağınızdan korkarsanız bir kadınla veya sahip olduğunuz cariye ile yetinin. Böylesi, sıkıntıya düşmeniz için daha uygundur.” (Nisa 4/3)

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مِثْنَىٰ وَفُرَادَىٰ ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا مَا
بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ.

b. “De ki; size bir tek öğüdüm var: Allah için ikişer ikişer (*mesnâ*) ve teker teker kalkın ve iyi düşünün; arkadaşınızda bir delilik yoktur, o sadece şiddetli bir azabın öncesinde sizi uyarandır.” (Sebe 34/46)

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي
أَجْنِحَةٍ مِثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ.

c. “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri, ikişer (*mesnâ*) üçer ve dörder kanath elçiler kılan Allah, neylerse güzel eyler...” (Fâtür 35/1)

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي.

d. “Allah sözün en güzelini, müteşâbih ve mesânî bir kitap olarak indirmiştir.” (Zümer 39/23)

Muhkem ve onu açıklayan müteşâbih âyet, iki âyet eder. Bunları açıklayan iki âyet daha olur. Bazı konularda bu âyetler iki, dört, altı, sekiz... şeklinde uzar gider. Bu âyetleri bulup ortaya çıkarırlar, her konu ile ilgili en ince ayrıntıya ulaşabilirler. Birbirini açıklayan âyetler arasındaki ikişerli ilişkiyi gösteren kelime mesânî kelimesidir.

Şu âyette de mesânî geçer. “Sana o mesânîden yedi tane ve yüce Kur’ân’ı verdik.” (Hicr 15/87) Burada kelime el-mesânî şeklinde marife olduğu için Zümer suresindeki anlamdadır. Böylece Hicr 87 ile Zümer 23. âyetleri bize, bütün âyetlerin mesânî olduğunu göstermiş olur.

Hicr 87, mesânîlerden yedisine dikkat çekmiştir ki, onlar Fatiha’nın âyetleridir. Bu sebeple Fatiha, Kur’ân’dan süzölmüş bir öz ve surelerin en yücesi olmuştur. Ebû Saîd el-Muallâ diyor ki, Mescitte namaz kılıyordum, Allah’ın Elçisi sallallahu aleyhi ve sellem seslendi cevap vermedim. Sonra “Ey Allah’ın

Elçisi, namaz kılıyordum” dedim. “Allah Teâlâ; size seslendiğinde Allah’a ve Elçisine karşılık verin.” demiyor mu? Dedi ve devam etti: “Bu Mescitten çıkmadan sana bir sure öğreteceğim, o Kur’ân’ın en yüce suresidir.” Sonra elimden tuttu, mescitten çıkmak istedi; dedim ki, “Demedin mi, sana bir sure öğreteceğim ki, o Kur’ân’ın en yüce suresidir, diye?” Dedi ki; “El-hamdu lillah (Fatiha Suresi) bana verilmiş yedi mesânî ve yüce Kur’ân’dır.²⁸ Allah onun gibisini ne Tivratt’a, ne İncil’de indirmişti.”²⁹

Âyetler arası ilişkiler doğru kurulamayınca mesânîye de doğru anlam verilememiştir. Ulemanın önemli bir bölümü ona, tekrar etme, birkaç kere tekrarlama anlamı vermişler; bunu Kur’ân’da kıssaların, öğütlerin, hükümlerin, geçmişle ilgili haberlerin ve olayların tekrarlanması, rahmet âyetlerinin azap âyetlerine bitişik olması, birbirine zıt şeylerden, cennetten, cehennemden, iyi ve kötü kişilerin özelliklerinden bahsetmesi şeklinde açıklamışlardır.³⁰ Fahrettin Râzî şöyle demiştir:

“Kur’ân’da geçen her şey çifttir; emir-nehî, amm-has, mücmel-mufassal, yer ve göklerin durumu, cennet- cehennem, karanlık-aydınlık, korku ve ümit gibi çiftlerdir. Maksat Allah’ın dışındaki her şeyin çift olduğunu açıklamaktır. Bu da her şeyin zıddıyla yani kendine ters gelenle imtihan edildiğini gösterir. Tek olan sadece Allah Teâlâ’dır.”³¹

Râzî’nin sözleri güzeldir, ancak Kur’ân’ın açıklanmasına katkı sağlamamaktadır.

4. Tevîl

Tevîl sözlükte, (رد الشيء إلى الغاية المرادة منه) bir şeyi hedefine çevirmektir.³² Kur’ân’da bu anlam, mesânî prensibine uygun olarak dört yerde açıklanmıştır.

28 Buhârî, Tefsir, 1; Nesâî, İftitah, 26.

29 Tirmizi, Fedâil’ul-Kur’ân, 1.

30 Taberi, Tefsir, c. X, s. 628-629; Kurtubi, el-Cami’ li ahkâm’l-Kur’ân, c. VIII, s. 162 ve c. IV, s. 8-14.

31 Razi, Tefsiru’l-kebir, c. IX, s. 446.

32 Rağıb el-İsfahânî, Müfredât, اول mad.

a- Musa ve Hızır Olayının Tevîli

Musa aleyhisselam Hızır’la³³ yolculuk yapmış, bazı davranışlarına dayanamamıştı. Çünkü Hızır,, önce bindikleri gemiyi delmiş, sonra bir erkek çocuğunu öldürmüş ve sonra da kendilerini misafir etmek istemeyen bir kasabada yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmuştu. Ayrılmaya karar verdikleri bir sırada Hızır;

سَأْنَبْتُكَ بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا.

“... dayanamadığın işlerin tevîlini sana anlatacağım.” (Kehf, 18/78) diyerek şunları söylemişti:

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا. وَأَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ أَبُوَاهُ مُؤْمِنِينَ فَخَشِينَا أَنْ يُزْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا. فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاءَ وَأَقْرَبَ رُحْمًا. وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا.

“Gemi, denizde çalışan ve başka işleri olmayan birkaç kişinin-di; istedim ki onu kusurlu hale getireyim. Çünkü arkalarında sağlam gemilere zorla el koyan bir hükümdar vardı.”

“Oğlana gelince; ana babası inanmış kimselerdi. Onun onları azdırmasından ve inkara sürüklemesinden korktuk. İstedik ki Rableri onlara, daha temiz ve daha merhametli birini versin.”

“Duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğa aitti. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları iyi insandı. Rabbin istedi ki; onlar

33 Kur’ân’da Hızır adı geçmez. Bu şahsın Hızır olduğu hadiste yer alır. Bkz. Buhârî, İlim, 44.

reşit olsunlar ve hazinelerini çıkarsınlar. Bu, Rabbinden bir ikramdır, bunları kendiliğimden yapmış değilim. Dayanamadığım işlerin tevili işte budur.” (Kehf 18/79-82)

Her bir olayın tevîli, yani ana bağlantısı gösterilince Musa aleyhisselamın şaşkınlığı geçmişti.

b- Rüya Tevîli

Rüya yorumuna tevîl denir. Yusuf aleyhisselam zindanda iken hükümdar şöyle demişti:

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عِجَافٍ
وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي
رُؤْيَايَ إِنَّ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ
الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ. وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ
بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسَلُون. يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ
يَأْكُلُهُنَّ سَبْعَ عِجَافٍ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي
أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ. قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأْبًا فَمَا
حَصَدْتُمْ فَذَرُّوهُ فِي سُنبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ. ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ
ذَلِكَ سَبْعُ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ. ثُمَّ
يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ.

“Ben, yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Rüya yorumlamayı biliyorsanız rüyamı doğru yorumlayın.”

Dediler ki: “Bunlar karışık rüyalar; biz böyle rüyaların tevîlini bilmeyiz”.

(Yusuf ile zindanda iken) kurtulan iki kişiden biri, nice zaman sonra Yusuf'u hatırladı ve: “Ben size onun tevîlini bildireceğim,

bana müsaade edin.” dedi. Sonra, Yusuf, aleyhisselama geldi, o da rüyayı tevîl etti ve dedi ki:

“Yedi yıl süreli ekim yapın, bütün hasadı başağında bırakın; yiyeceğiniz az bir kısım başka. Sonra arkadan yedi kutluk yılı gelir, bütün biriktirdiğinizi yer tüketir; sakladığımız az bir kısım başka. Sonra arkadan, halkın rahat edeceği bir yıl gelir, o zaman da sıkıp saçarlar”. (Yusuf 12/43-49)

Rüya tevîli, günlük hayattaki olaylardan hangisinin, rüyadaki sembole benzediğine bakılarak yapılır. Bu ilgiyi kuramayanlar, o tevîli yapamazlar. Hükümdarın adamları bunu yapamamışlardı.

c- Dünyanın Tevîli

Dünya imtihan yeridir. Buradaki her olayın ahiretle bağlantısı vardır. Doğru bağlantıyı kuramayanlar umdukları cennete değil, istemedikleri cehenneme giderler. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهَا عَلَى الْكَافِرِينَ. الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نُنَسِّاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَى عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ. هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ.

“Cehennem halkı cennet halkına şöyle seslenecektir: “O sudan ve Allah’ın size verdiği rızıktan bize de aktarın. Onlar diyecekler ki: Allah Teâlâ bunları kâfirlere haram kıldı.

Kâfirler, oyunu ve eğlenceyi kendilerine bir din, bir hayat biçimi edinenlerdir. Dünya hayatı onları aldattı. Bugün biz onları unutacağız; zaten onlar da böyle bir günle karşılaşacaklarını unutmuşlar ve âyetlerimizi bile bile inkâr etmişlerdi.

Biz onlara bir kitap göndermiş ve onu bilgiyle açıklamıştık. İman edeceklere doğru yolu göstereceğini ve bir ikram olsun diye göndermiştik.

Onlar onun tevîlinden başkasını mı bekliyorlar? Tevîli geldiği gün evvelce onu unutmış olanlar şöyle diyeceklerdir: “Rabbimizin elçileri gerçekten doğruyu getirmişler. Bize şefaathane edecek kimseler var mı ki şefaathane etsinler. Ya da geri gönderilsek de yapıp ettiğimiz işlerden başkasını yapsak.” Onlar kendilerini tüketmiş kimselerdir. Uydurdukları şeyler de çekilip kaybolmuş olacaktır.” (A’raf 7/50-53)

Görüldüğü gibi dünyadaki davranışların âhiretle bağlantısı da tevîl kelimesi ile ifade edilmiştir. Asıl ve kalıcı olan âhirettir. Orada verilecek karşılık, burada yapılanların benzeri olacaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ.

“Kim bir iyilikle gelirse ona onun on katı verilir; kim de bir kötülükle gelirse ona sadece onun dengi bir ceza verilir. Hiçbirine bir haksızlık yapılmaz.” (En’am 6/160)

d- Âyetlerin Tevîli

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرَى مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ

اِبْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ.

“Sana bu Kitab’ı indiren odur. Onun bir kısmı muhkem âyetlerdir. Onlar Kitab’ın anasıdır. Öbürleri ise müteşâbihlerdir. İçlerinde yamukluk olanlar, fitne çıkarma isteği ve onu tevîl, isteği ile müteşâbih olanına uyarlar. Oysa onun tevîlini Allah’tan başkası bilmez. Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: “Biz buna inanırız. Hepsi de Rabbimiz katındandır.” Böyle düşünenler sadece içi temiz olan kimselerdir.” (Âl-i İmrân 3/7)

Yukarıdaki üç olayda olduğu gibi bu âyette de tevîl ana unsuruna değil açıklamaya bağlanmış “... Onun tevîlini Allah’tan başkası bilmez.” denmiştir. Burada ana unsur muhkem âyetler, onları açıklayanlar ise müteşâbih olanlardır. Âyetler arasında ilişki kurarak birini diğerine bağlayan Allah Teâlâ olduğu için onların tevîlini o yapmıştır. Araya benzerlik koymuş ki bağlantıları takip edip onun tevîlini bulabilelim. Âyetler arasında Allah’ın kurduğu ilişkiye bakmadan ulaşılan tevîl, Allah’ın tevîli olamaz. Bunu bilerek yapan, yoldan çıkar. Çünkü bu tavır, âyetleri bağlantılarından koparmayı ve bazı âyetleri görmemeyi zorunlu kılar. Dini kullanarak insanları yoldan çıkarmanın en kısa yolu budur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ.

“İndirdiğimiz açıklayıcı âyetleri ve ana yolu bu Kitapta insanlara açıkladığımız halde, gizleyenler var ya, Allah işte onlara lanet eder. Lanet edecek olanlar da lanet ederler.

Tevbe edip kendini düzelten ve onları açıklayanlar başka. Onların tevbesini kabul ederim. Ben tevbeleri kabul ederim, ikramım boldur.” (Bakara 2/159-160)

Tevîlde bir ana konu, bir de onun açıklaması vardır. Hızır olayında ana konu, Musa aleyhisselamın bilmediği arka plandır. Gördüğü olaylar ise onların açıklamasıdır. Melik'in rüyası da ileride olacak olayların açıklamasıydı. Onun adamları rüya ile o olaylar arasında ilgi kuramadıkları için yorum yapamamışlardı. Dünyadaki her olayın ahiretle bağlantısı vardır. Bunlar ahirette kişinin başına gelecek şeylerin habercisidir.

Demek ki tevîl; benzerlikten yola çıkarak ana unsur ile açıklayıcı unsuru bulup açıklamaya ulaşmaktır. Âyetlerin tevîli için de benzerlikten yola çıkarak ana (muhkem) âyeti ve açıklayıcı (müteşâbih) âyetleri bulmak gerekir. Bu yol bizi, âyetlerin açıklamasına götürür.

Alimler müteşâbihe “akılların onu idrake yetmediği âyetler”³⁴ dedikleri için tevîle farklı anlam vermek zorunda kalmışlar ve Al-i İmran 7'deki şu bölümü anlamada sıkıntıya düşmüşlerdir:

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا.

Kendilerine “cumhur” adı verilen çoğunluk buna, şu anlamı vermiştir: “Onun tevîlini Allah'tan başkası bilmez. Sağlam bilgi sahipleri şöyle derler: “Biz buna inanırız. Hepsi de Rabbimiz katındandır”. Bunlara göre müteşâbihler, Allah'ın kendi bilgisine has olmak üzere seçip ayırdığı âyetler olduğundan hiçbir âlim onların anlamını bilemez.

Azınlıkta kalan âlimler âyete şu anlamı vermişlerdir: “Onun tevîlini Allah ile sağlam bilgi sahiplerinden başkası bilmez. Onlar şöyle derler: “Biz buna inanırız. Hepsi de Rabbimiz katındandır.” Bunlara göre sağlam bilgi sahipleri, müteşâbihi bilirler.³⁵ Onla-

34 Muhammed Ebû Zehra, *Usulü'l-fıkh*, s.134.

35 en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-tenzil ve hakâiku't-tevil*, Beyrut 1989, c. I, s. 203.

rın bu bilgiye nasıl ulaşacakları, tevîl kelimesine verilen anlamda gizlidir.

İmam Maturidî'ye göre tevîl: Kesinlik ve Allah'ı şahit tutma olmaksızın lafzın muhtemel anlamlarından birini tercih etmektir.³⁶

Muhammed Ebû Zehra'ya göre: “Lafzı görünen anlamından alıp, başka anlam taşıyan ama görünmeyen anlamına hamletmektir.”³⁷

Zekiyyüddin Şa'ban'a göre ise “Lafzın zahir manasında anlaşılmaktan engellenmesi ve bir delile binaen zahir olmayan başka bir mananın kastedildiğine hükmolunmasıdır.”³⁸

Bu tariflere göre tevîl, bir sözü, görünen anlamından alıp, görünmeyen anlamına götürmektir. Görünmeyen anlam deyince ortaya belirsizlikler zinciri çıkar. Ulemanın tevîl anlayışının doğru gerekçelere dayanmadığı ortadadır.

B. KUR'ÂN'I ALLAH'IN ELÇİSİNİN UYGULAMASI

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ
الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا.

“Sizin için; Allah'a ve ahiret gününe umut bağlayan ve Allah'ı çok anan (Allah'ın kitabını çok okuyan) herkes için Allah'ın Elçisi'nde güzel örnek vardır.” (Ahzab 33/21)

Allah'ın Elçisinin âyetler arası ilişkileri iyi bildiğinde ve uygulamayı ona göre yaptığında şüphe yoktur. Alimler, bu ilişki-

36 Kesinlik ve Allah'a karşı şahadet olmaksızın lafzın ihtimalatından birini tercih eylemektir. Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Mukaddime, c. 1, 28.

37 A.g.e. s. 135.

38 Zekiyyüddin Şa'ban, *İslam Hukuk Ilminin Esasları*, Trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, 1990, s. 320.

leri kurmada hata edebilirler. Ama Allah'ın Elçisinin, din konusundaki tespit ve uygulamaları denetim altında olduğu için bu konuda ona tam olarak güvenilir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ. لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ. ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ. فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ.

“Eğer o Elçi bize karşı bir takım sözler uydursaydı onu en güçlü yerinden yakalardık, sonra şah damarını koparırdık, artık sizden hiçbiri bunun önüne geçemezdi.” (Hâkka 69/44-47)

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ.

“Ey Elçi! Rabbinden sana her indirilene tebliğ et, etmezsen onun elçiliğini yerine getirmiş olmazsın. Allah seni insanlardan korur. Allah kâfirleri yola getirmez.” (Mâide 5/67)

Tebliğ; görevi eksiksiz yerine getirmektir. İnen âyetleri, Allah'ın Elçisinin insanlara bildirmesi tebliğ olduğu gibi uygulaması da tebliğdir. O, Veda Hutbesinin her bölümünü, “dikkat edin, tebliğ ettim mi?” sözüyle bitirmiş ve bunu üç kere tekrarlamıştı. Dinleyenler de “evet tebliğ ettin”, diye cevap vermişlerdi.

Allah'ın Elçisi'nin, hangi sünnetinin hangi âyetlerle ilgili olduğu hemen anlaşılabilir. Kur'ân'a ters ya da kendi içinde çelişkili görülerek kenara itilmiş çok sayıda hadis vardır. Ama onların ilgili olduğu âyet tespit edilirse çelişki ortadan kalkar. Buna şufa yani önalım hakkı ile ilgili hadis örnek verilebilir:

Câbir b. Abdullah'ın bildirdiğine göre Allah'ın Elçisi, paylaşılmamış her şeyde şufa kararı vermiştir. Sınırlar çizilip yollar ayrıldıktan sonra şufa olmaz.³⁹

39 Buhârî, Şüfa, 2.

Şufa şöyle tarif edilir: Satın alınan bir taşınmazı, müşteriye kaç mal olduysa o miktar ile kendine mal etmektir.⁴⁰ Mesela bir arsada ortak iki kişiden biri kendi payını, ortağına sormadan satsa, ortak bu satışa razı değilse, maloluş fiyatını ödeyip o payı müşterinin elinden alabilir. Halbuki müşteri, arsadaki payın yeni sahibi olmuştur; onu ondan zorla almak şu âyete ters düşer:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ.

“Müminler, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; karşılıklı rızaya dayalı bir ticaretle olursa yiyebilirsiniz.” (Nisa 4/29)

Allah'ın Elçisi, Kur'ân'a aykırı davranamayacağı için şufa hakkı, istisnai bir durum olabilir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرَّرْتُمْ إِلَيْهِ.

“Allah size neyi yasaklamışsa açık açık bildirmiştir; zor durumda kaldıysanız başka.” (En'am 6/119)

Demek ki zor durumda kalan için farklı uygulama olabilir. Taşınmazdaki bir payın başkasına satılması, ortağı zora sokar. Şufa hakkı bu zorluğu giderme yoludur. Bu hakkın varlığını bilerek o taşınmazı satın alan, sonucuna katlanır. Peygamberimizin şufa ile ilgili sünneti bu ayetin uygulaması olur.

Sünnet Kur'ân'a tabidir. Kur'ân'dan bağımsız bir kaynak değildir. Allah Teâlâ Elçisi'ne şöyle buyurur:

40 Mecelle m, 950. Madde sadeleştirilmiştir, aslı şöyledir: Şüfa, bir mülk-i müşterayı, müşteriye her kaç mal oldu ise ol miktar ile temellük etmektir.

إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ
عَظِيمٍ.

“De ki: Ben sadece bana vahyolunana uyarım. Ben Rabbime karşı gelirim, büyük günün azabından korkarım.” (Yunus 10/15)

اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ
الْمُشْرِكِينَ.

“(Ey Elçi!) Rabbin'den sana ne vahyedildi ise ona uy. O'ndan başka ilah yoktur, müşriklerden de yüz çevir.” (En'am 6/106)

Sünnet Kur'ân'a tabi olduğundan onu Kurân'dan ayrı değerlendirmek olmaz. Kur'ân önde, o arkada olmak üzere her konu, Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. O zaman, Peygamberimizin genel kurala aykırı veya çelişkili gibi gözükken söz ve uygulamalarının farklı alanlarla ilgili olduğu ortaya çıkar. Sünnet konusunda aceleci davranmamalı, onun ilgili olacağı âyet, mutlaka bulunmalıdır. Bu metot, uydurma hadisler için de kalkan görevi görür. Örnek olsun diye evlenmede ve lâyet ve faiz ile ilgili açıklamalara bakılabilir.⁴¹

C. KUR'ÂN'I ÖNCEKİ KİTAPLARIN AÇIKLAMASI

Kur'ân, kendinden önceki ilahi kitapları kabul eder. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَةَ
وَالْإِنْجِيلَ. مِنْ قَبْلُ هَدَىٰ لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ.

41 Bkz. Nikahın Denetlenmesi başlıklı yazı ile Faiz başlıklı yazı.

“Allah sana bu Kitab'ı, gerçekleri içeren ve kendinden öncekileri kabul eden bir kitap olarak indirdi. Tevrat'ı ve Incil'i de o indirdi.

Onlar daha önce, insanlar için birer rehberdi. Allah hep doğruyu yanlıştan ayıran kitaplar indirmiştir. Allah'ın âyetlerini görmezlik edenler... İşte onlar için ağır bir ceza vardır. Allah güçlüdür, ölçülü ceza verir.”⁴² (Al-i Imran 3/3-4)

İlk peygamberden son peygambere kadar vahiyde bütünlük vardır. Kur'ân âyetlerinin büyük bir kısmı Nuh'a, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vahyedilene denktir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا
وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ
كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ.

“Allah Nuh'a ne buyurmuşsa onu, sizin için bu dinin seriatı yapmıştır. Sana vahyettiğimiz, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimiz şudur: Dini ayakta tutun ve o konuda ayrı düşmeyin. Senin çağırdığın şey müşriklere ağır geldi. Allah isteyen kimseyi kendi tarafına alır ve doğruya yöneleni de kendine yönlendirir.” (Şûrâ 42/13)

Kur'ân'ın bir kısmı da sadece Peygamberimize vahyedilen ve hafifletici hükümler içeren âyetlerden oluşur. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

42 Ayette geçen intikam انتقام, ukûbetle ceza verme anlamındadır. Ukûbet, işlenen suça denk olmalıdır (Nahl 16/126). Bu sebeple “ölçülü ceza verme” diye tercüme edilmiştir.

مَا نُنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

“Bir âyeti nesheder veya unutturursak, yerine ya daha hayırlısını, ya da dengini getiririz. Bilmez misin, Allah'ın gücü her şeye yeter.” (Bakara 2/106)

Kur'ân, önceki kitapları neshetmiştir. Çünkü nesih sözlükte; bir şeyi bir başka şeyle değiştirme, onun yerine başkasını koyma demektir.⁴³ Kur'ân, ilahi kitapların, Allah tarafından tasdik edilmiş son nüshasıdır. Kur'ân'a uymak; Tevrat'a, İncil'e ve peygamberlere inen tüm kitaplara uymaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ.

“Yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları ümmi Peygambere uyanlara; işte onlara o Peygamber iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar. İyi şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar. Sırtlarından ağır yükleri, boyunlarından demir halkaları kaldırır atar. Kim ki ona inanır, onu saygıyla destekler, ona yardım eder, onunla birlikte gönderilen o Nur'a uyarsa; işte onlar umduklarına kavuşurlar.” (A'raf 7/157)

Önceki kitaplar, ehl-i kitabı tanımayı sağlar ve onlarla ilişkilere yön verir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

43 İbn Manzûr, *Lisanu'l-arab*, نسخ mad.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ.

“De ki: “Ey Ehl-i kitap! Aramızda eşit seviyede olan bir söze gelin; Allah'tan başkasına kul olmayalım. Ona bir şeyi ortak koşmayalım. Bizden biri diğerini Allah ile kendi arasına rab olarak koymasın”. Eğer yüz çevirirlerse deyin ki: “Şahit olun, biz ona teslim olmuşuzdur”. (Al-i İmran 3/64)

Eski ilahî kitaplardan, önceki toplumlarla ilgili bilgiler alabiliriz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

مَا آمَنْتَ قَبْلَهُمْ مِنْ قَوْمٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ. وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ.

“Onlardan önce yok etmiş olduğumuz kasabaların halkı inanamamıştı. Şimdi bunlar mı inanacak?

Senden önce kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka elçi göndermedik. Bilmiyorsanız ehl-i zikre (o kitapları bilenlere) sorun.” (Enbiya 21/6-7)

Tevrat Kur'ân'dan hacimlidir. Kur'ân'da kısa geçen bazı konular, Tevrat'ta genişçe yer alır. Bundan yararlanılarak ilgili âyetler açıklanabilir. Mesela Tevrat'ın bildirdiğine göre, ilk Yahûdilerin bulunduğu toplumda Apis adı verilen bir boğaya tapılırdı. Bakara Suresinde de Yahûdilere, bir boğa kesmelerinin emredildiği ama kesmemek için bahane aradıkları bildirilmektedir.⁴⁴ Bu iki bilgi birleşince onları anlamak mümkün olur. Musa aleyhisselamın bir süre ayrılmasını fırsat bilerek neden buzağı heykeli yapıp taptıkları da anlaşılır.⁴⁵ Buradan hareketle

44 Bkz. Bakara 67-71.

45 Bkz. Bakara 51, 54, 92 ve 93.

kurban bayramı kurbanında, hayvanın kanını akıtmanın şart olmasının sebebi de anlaşılır.

Buna şu âyet örnek verilebilir:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَأَسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ
بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ.

“Bir gün sizden kesin söz almıştık. Tur’u da tepenize kaldırmıştık. “Size verdiğimiz şeye sıkı sarılın; dinleyin!” demiştik. “Dinledik ve sıkı sarıldık” demiştiniz. Halbuki, görmezlikten gelmeniz sebebiyle o buzağı tutkusu içinize işlemişti. De ki: “İmanınız size ne kötü emir veriyor!.. Eğer inanmış kimselerseniz.” (Bakara 2/93)

“Dinledik ve sıkı sarıldık” diye tercüme edilen (سمعنا و عصينا = semi'nâ ve asaynâ) cümlesidir. Bütün tefsir ve meallerde ona “Dinledik ve isyan ettik” anlamı verilmiştir. “İsyan ettik” diyenler söz vermiş olamayacağı için tefsirciler bu âyeti açıklayamamışlardır. Tevrat’a bakınca buradaki (عصينا = asaynâ)’nın “sıkı sarıldık” diye anlaşılması gereği ortaya çıkar. Bu, kelimenin sözlük anlamlarından biridir. Geniş bilgi “Sıkı Tutma/İsyan” başlığı alt başlığı altında verilmiştir.

Eski ilahi kitaplardan yararlanmanın en önemli tarafı, Kur’ân’ın onları nasıl tasdik ettiğini görmektir. Bu sayede, o kitaplara karışan insan sözleri ayıklanabilir.

D. ARAP DİLİNDEN YARARLANMA

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki, onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah direneni sapıklıkta bırakır, direneni

de yola getirir. Güçlü olan o, doğru karar veren odur.” (İbrahim 14/4)

وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ. نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ. عَلَى قَلْبِكَ
لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ. بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ.

“Kur’ân, gerçekten varlıkların sahibinin indirmesiyle inmiştir. Onu güvenilir Ruh, Cebrail indirdi. Senin kalbine... Uyarıcılar-dan olası diye. Apaçık Arap diliyle.” (Şuarâ 26/192-195)

Kur’ân Arapça olduğu için onu anlamada Arap dilinin önemi açıktır. Ama bugün bir çok tefsir ve mealde dil kurallarına aykırı uygulamalar vardır. Meâlini verdiğimiz İbrahim 4. âyet buna örnek olabilir. Ulaşabildiğimiz tefsir ve mealler âyete şöyle anlam vermişlerdir:

“Biz, her elçiyi kendi toplumunun dili ile gönderdik ki, onlara iyice açıklasın. Bundan sonra Allah dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini de yola getirir. Güçlü olan o, doğru karar veren odur.”

Allah dilediğini yola getirecek ve dilediğini saptıracaksa neden elçi göndersin? Bu durumda elçinin, o toplumun dili ile açıklama yapmasının ne anlamı olur? Böyle anlamsız bir iş “doğru karar veren” Allah’a yakıştırılabilir mi? İçinde ciddi çelişkiler olan ifadeler, Allah’ın sözü olabilir mi?

Çelişkiler “يَشَاءُ = ister” fiilinin faili olan “o” zamirinin, Arap dili kurallarına aykırı olarak, Allah lafzını gösterir sayılmasından kaynaklanmıştır. Halbuki zamir, yanı başında bulunan “مَنْ = men, kim”i gösterir. Uzağı göstermesi için karine yani geçerli bir sebep gerekir. Burada böyle bir karine yoktur. Âyetin doğru anlamı şöyledir: “... Bundan sonra Allah direneni sapıklıkta bırakır, kabul edeni de yola getirir...” Bu anlam ile her şey yerine oturmaktadır. Yoksa yanlış, yanlış doğurmakta ve bir yanlışlar zinciri oluşmaktadır. Bunlar tefsir ve meallerde çoktur.

E. KUR'ÂN-FİTRAT İLİŞKİSİ

Varlıkların bir yapısı vardır. İnsanı, hayvanı ve bitkiyi oluşturan, geliştiren ve değiştiren ilke ve kanunlar bu yapıyı gösterir. Buna Fıtrat denir. Bilimin, teknolojinin ve insan ilişkilerinin kanun ve kuralları da bundan çıkarılır.

Din ise insanla Allah'ın, insanla insanın ve insanla tabiatın ilişkilerini düzenler. Dinin ilkeleri, kanunları ve hükümleri de "Fıtrat"tır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ.

"Sen yüzünü dosdoğru bu dine, Allah'ın "Fıtrat"ına çevir. O, insanları ona göre yaratmıştır. Allah'ın yarattığının yerini tutacak bir şey yoktur. İşte doğru din bu dindir. Ama insanların çoğu bunu bilmezler." (Rum 30/30)

Fıtrat, âyetlerden öğrenilir. Âyetler Allah'ın kitabı ile sınırlı değildir; Allah'ın yarattığı her şey âyettir.⁴⁶ Allah Teâlâ şöyle buyurur:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ.

"Âyetlerimizi onlara, hem çevrelerinde hem de kendi içlerinde göstereceğiz, sonunda onun gerçek olduğu onlar açısından iyice anlaşılacaktır." (Fussilet 41/53)

46 İlgi duyanlar şu âyetleri inceleyebilirler: Bakara, 2/164; Ali İmrân 3/190; En'am 6/97, 99; A'raf 7/26, 58; Yunus 10/5, 6, 67, 92, 101; Yusuf 12/7, 35; Ra'd 13/2, 3, 4; Nahl 16/13, 65, 66, 67, 68, 69, 79; İsrâ 17/12; Kehf 18/9; Mer-yem 19/10; Tâhâ 20/128; Ankebût 29/ 24, 33, 34, 35; Rum 30/21, 22, 23, 24, 28; Lokman 31/31, 32; Secde 32/26; Sebe' 34/15; Zümer 39/42, 52; Mümin 40/13; Câsiye 45/3, 4, 5, 6; Zariyât 51/22, 23, 35, 36, 37; Kamer 54/12, 13, 14, 15.

İnsan bu âyetleri sürekli görür, üzerinde düşünür ve kendine göre sonuçlar çıkarır. Evrensel değerler ve ortak akıl böyle oluşur. İnsan yaşadıkça bu bilgiyi almaya devam eder. Ona zikir denir. Onu kalbe ve dile getirmek de zikirdir.⁴⁷

O bilgi ile Allah'ın kitabı arasında tam bir uyum vardır. İlâhî kitapların ortak adı da zikirdir.⁴⁸ Allah Teâlâ Kur'ân ile ilgili olarak şöyle buyurur: *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* "O Zikri biz indirdik. Ne olursa olsun onu koruyacak olan da biziz." (Hicr 15/9)

Bu sebeple Kur'ân'ı okuyup anlayan her insan, kendindeki zikir ile Kur'an'daki zikir arasında büyük bir uyum olduğunu görerek Kur'an'a karşı tam bir güven ve tatmin duygusu içine girer. Onun Allah'ın kitabı olduğu hususunda şüphesi kalmaz. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ.

"Bilin ki kalplerin yatışıp rahatlaması Allah'ın zikri ile olur." (Ra'd, 13/28)

İnsan, Allah'ın, tabiattaki ve Kur'an'daki âyetlerini kavradığı ölçüde doğru bilgiye ulaşır.

İnsanın dışındaki varlıklar fıtrata aykırı davranamazlar. Allah insanı, akıl, irade ve bazı şeyleri yapacak güçte yarattığı için onun fıtrata ters davranışları olabilir. Bu davranışlar, insanın kendisi ile diğer insanlarla, çevresi ile ve Allah ile olan ilişkilerini bozar.

İnsanı fıtrata aykırı davranışa iten; menfaatleri, beklentileri veya özentileridir. İnsan, bu gibi tutum ve davranışlardan rahatsızlık duyar. Fakat zamanla alışır, hatta zevk almaya başlar.

47 er-Ragıb el-İsfahânî (ö. 425 h.), *Müfredât* (Tahkik: Safvan Adnan Dâvûdî), Dimaşk ve Beyrut, 1412/1992 نكر mad.

48 Bkz. Al-i İmrân 3/58, A'raf 7/63, Hicr 15/6,9; Nahl 16/44, Enbiya 21/2,50,105; Furkân 25/18, Yasin 36/11, Sad 38/8, Kamer 54/25.

İçinde gizlenen rahatsızlık bazen ortaya çıkar ve onu huzursuz eder. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Kurdukları bina, içlerinde bir şüphe olmaya devam eder, kalpleri parça parça olmuş başka. Allah bilir, doğru karar verir.” (Tevbe 9/110)

Günahlar, fitrata aykırı davranışlardır. Sevap ise fitrata uygun olan ama insana zor gelen davranıştır. Yaptığı davranışın doğru mu, yoksa yanlış mı olduğunu insan, her şeyden önce kendi vücudunda hisseder . Allah Teâlâ şöyle buyurur:

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا. قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا. وَقَدْ خَابَ مَنْ
دَسَّاهَا.

“(Nefse) isyankârlığını ve takvâsını ilham edenin hakkı için, onu arındıran mutlu olur, kirletip karartan da kaybetmiş olur.” (Şems 91/8-10)

Fitrata aykırı davranan, önce irkilir, sonra ya vazgeçer ya da devam eder. İrkilmesi, Allah’ın (Nefse) isyankârlığını ilhamıdır. Bu bir uyarı; “yanlış yapıyorsun” uyarısıdır. İsyandan sonra da bir iç sıkıntısı duyar; bu da onu tövbeye teşviktir.

Takvâ, kötü duruma düşmekten korunmaktır. Takvâyâ uygun davranışlar insanın içini rahatlatır. Bu da Allah’tan ona bir ilham, “(Nefse) takvâsını ilham”dır.

Vabisa b. Mabed diyor ki; Muhammed sallallahu aleyhi ve selleme gittim; “iyilikten ve gûnahtan sormaya mı geldin?” dedi.

Evet, dedim.

Parmaklarını bir araya getirip göğsüne vurdu ve üç kere şöyle dedi: “Nefsine danış, kalbine danış Vabisa! İyilik, nefsin yatıştığı, kalbin yatıştığı şeydir. Günah da içe dokunan ve gö-

güste tereddüt doğuran şeydir. İsterse insanlar sana fetva vermiş, yaptığını uygun bulmuş olsunlar.”⁴⁹

İnsanlar, duyguları ve kısa vadeli menfaatleri yerine akıllarını öne alsalar böyle durumlara düşmezler. Çünkü (وَيَجْعَلُ) (الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَغْتَلِبُونَ) “(Allah) pisliği aklını kullanmayanların üstüne bırakır.” (Yunus 10/100)

İlmin kaynağı da fitrattır. Fen ve teknik bilimlerde uzman olanlar, kanun koymaz, âyetlerde var olan kanunları keşfe çalışırlar. Bu, onların fitrata uymasıdır. Sosyal bilimcilerden de âyetleri doğru okuyarak kanunlar keşfedenler vardır. Ama birçoğu kanun koymayı tercih eder ve topluma şekil vermeye kalkışır. Bu tavır, sosyal alanda fitrata aykırı uygulamalara yol açar. Bunun kötü etkisi zamanla ortaya çıkar ve dengeler bozulur.

Fen ve teknik bilimlerle ulaşılan sonuçları, fitrata aykırı kullanıp insanı ve çevreyi bozmak da mümkündür. Nitekim asrımızda dünya böyle bir felaket yaşamaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ
بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ.

“İnsanların kendi elleriyle yaptıkları yüzünden karada ve denizde bozulma görüldü. Bunun böyle olması, Allah onlara, yaptıklarının bir kısmını tattırsın diyerdir. Belki vazgeçerler.” (Rum 30/41)

Kur’ân’ın hiçbir hükmü fitratla çelişmez; çünkü fitrat İslâm’dır. Fitratı anlamak için Kur’ân’dan, Kur’ân’ı anlamak için de fitrattan yararlanmak gerekir. Eğer bir çelişki görülürse, Kur’ân’a gereği gibi uyulmamasındandır. Örnek olarak talak konusu ile ilgili açıklamaya bakılabilir.⁵⁰

49 Sünen-i Dârimî, Büyû’, 2.

50 Bkz. “Talak” başlıklı yazı.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ*, Beyrut 1988/1408.

Açıklamalı Mecelle (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*), Kont. Ali Himmet Berki, İstanbul, 1978.

Aynî, Bedruddin, *Umdet'ül-kârî şerhu sahihi'l-Buhari*, Mısır 1972.

Bayındır, Abdulaziz, *Duada Evliyayı Aracı Koyma ve Şirk*, İstanbul 2001, www.suleymaniyevakfi.org

Bennâ, *Bülüğ'ül-emânî min esrâri'l-fethi'r-rabbânî*, Daru's-Şihâb, Kahire trs.

Beycûrî, İbrahim b. Muhammed (ö. 1277 h./1860 m.), *Şerhu cevhereti't-tevhîd*, Beyrut 1403/1983.

Beydâvî, Kadı Abdullah b. Ömer, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-tevîl*, (Tefsîru'l-Beydâvî), İstanbul trs.

Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, 1967.

Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Âlisi*, Ankara 1997.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul 1962.

Buharî, *Sahihu'l-Buhari*, İstanbul, 1401/1981.

Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, İstanbul 1986.

Cessâs, Ebubekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, İstanbul 1917.

Cevheri, İsmail b. Hammad (ö. 393 h.), *es-Sihah*, (thk: Ahmed Abdulgafûr Atar), Beyrut 1983.

Darimî, *Sünenu Darimi*, İstanbul, 1401/1981.

Demirci, Mehmet, "Hakikati Muhammediye", *DIA*, c. XV, İstanbul, 1997.

Derdîr, Seydi Ahmed, *eş-Şerhu'l-kebîr*, (thk: Muhammed Ali), Beyrut. trs.

Dervîş, Muhyiddin, *Irabu'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânuh*, Dımaşk-Beyrut 1412/1992.

Diñç, Ali Ramazan, *İki Cihan Serveri Peygamberi Zîşânımız*, Yeni Dünya Dergisi, 58-59. sayılar, Ağustos-Eylül 1998.

Ebu Davud, *Sünenu Ebi Davud*, İstanbul, 1401/1981.

Ebu Zehra, Muhammed, *Usulü'l-fikh*, İstanbul, trs.

el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, (ö. 770 h.-1368 m.), *el-Misbah'ul-Munîr*, Lübnan 2001.

el-Mubarekfûrî, Safiyyurrahman, *er-Rahîk'ul-mahtûm*, Beyrut, 1408/1988.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, (Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul 2001.

Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Hariciler", *DIA*, c. XVI, İstanbul 1997.

Firuzâbâdi, Muhammed b. Yakub, *Besâiru zevi't-temyiz*, Beyrut trs.

Gündüz, Şinasi, *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara 2004.

Halil b. Ahmed, (100-175 h.) *el-Ayn*, (thk: Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmraî), İran 1409/1988.

Hani, Muhammed b. Abdullah, *Adâb*, (trc. Abdulkadir Akçiçek), İstanbul, 1396/1976.

Hattâbî, Hamd b. İbrahim, *Kitâbü meâlimi's-sünen*, İstanbul 1981, Ebu Davud'un şerhi olup onun hamişinde basılmıştır.

İbn Abidîn, *Haşiyetü reddi'l-muhtar ale'd-dürri'l-muhtar*, K. Kaza, Matbaa-i Âmire trs.

- İbn Hacer el-Heysemî, *Havâşî eş-Şirvânî ve İbn Kâsım el-Abbâdî alâ tuhfeti'l-muhtâc bi şerhi'l-minhâc*, İstanbul trs.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed b. Said el-Endelüsî, *el-Ihkâm fî usûli'l-ahkâm*, (Bir ilim adamları heyeti tarafından tahkik edilmiştir) Daru'l-Hadîs, Kahire 1404/1984.
- İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Beyrut 1988.
- İbn Hişam, *Siretu'n-Nebî*, (thk: M. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut, 1401/1981.
- İbn Hümam, Kemalüddin, Muhammed b. Abdilvahid es-Sivasi (ö. 681 h.) *Feth'ül-kadîr*, Mısır 1315/1897.
- İbn Hümam, *Şerhu Fethi'l-kadir*, Daru'l-Firk Beyrut, trs.
- İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut 1401/1981.
- İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1404/1984.
- İbn Mace, Sünenu *İbn Mace*, İstanbul, 1401/1981.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mukrim (630-711), *Lisanu'l-Arab*, Beyrut trs.
- İbn Rüşd, *Mukaddimât* (el-Müdevvenetü'l-kübrâ ile birlikte), Matbaa-i Hayriyye, 1324/1906.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabâkâtü'l-kübrâ*, Beyrut, trs.
- İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*, Haz: Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım el-Âsımî, Suûdî Arabistan, 13827/1962 ve 1398/1978.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillah, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Mısır 1976.
- İsfahânî, Ragıb, (ö. 425 h.), *Müfredât* (thk: Safvan Adnan Dâvûdî), Dimaşk ve Beyrut, 1412/1992.
- Karaman, Hayrettin, "Ramazanda Türbe Ziyaretleri", 10. 12. 2000 tarihli *Yeni Şafak Gazetesi*, Fıkıh Köşesi.
- Karaman, Hayrettin, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağırıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, *Kur'anı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, TDV yayınları, Ankara 2005.

- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara, 2004.
- Kâsânî, Alaüddin, *el-Bedâ'üs-sanâi fî tertibi's-şerâi'*, Beyrut 1394/1974.
- Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, (Çev. Dominik Pamir), İstanbul 2000.
- Konevî Kasım b. Abdullah Ali, *Enîsu'l-fukahâ fî ta'rifâti'l-elfâzi'l-mütedâvile beyne'l-fukahâ*, (thk. Ahmed b. Abdurrezzak el-Kubeysi), Cidde 1406/1986.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li-ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut 1988.
- Kutsal Kitap, Yeni Çeviri*, İstanbul, 2001.
- Malik b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul, 1401/1981.
- Malik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Mısır trs.
- Müslim, *Sahihu Müslim*, İstanbul, 1401/1981.
- Mütercim Asım, *Kamus Tercümesi (Firuzâbâdî'nin)*, Bahriye Matbaası, 1305.
- Nesâî, *Sünenu'n-Nesai*, İstanbul, 1401/1981.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl*, Beyrut 1989.
- Önkâl, Ahmet, "Beytülmidrâs", *DİA*, c. VI, İstanbul 1992.
- Râzî, Fâhru'd-Din, *et-Tefsîru'l-kebir*, Lübnan 1420/1999.
- Rıza, Reşid, *Tefsîru'l-Menar*, Kahire, trs.
- Sâbûnî, Nuruddin, *el-Bidâye fî usûl'id-dîn*, Ankara 1995.
- Serahsî, Şemsüddin, *el-Mebsût*, Mısır 1324/1906.
- Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Um*, Beyrut 1393/1973.
- Şevkânî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlânî, *Fethu'l-kadir el-Cami' beyne fenney er-rivâye ve'd-dirâye*, Beyrut trs.
- Şirbînî, Muhammed el-Hatib, *Muğni'l-muhtac ilâ ma'rifeti maânî elfâzi'l-minhâc*, Mısır 1958.

- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an* (Taberi Tefsiri), Beyrut 1412/1992.
- Taftazânî, Sa'd, Mes'ud b. Ömer, *Muhtasar'ul-meânî*, (Muhammed b. Abdurrahman el-Ğazvîni'in Telhis adlı kitabının şerhi) İstanbul, 1304/1887.
- Tirmîzî, *Sünenu't-Tirmizi*, İstanbul, 1401/1981.
- Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 2002.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, İstanbul 1935.
- Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli*, İstanbul 1998.
- Yusuf el- Endelüsî el-Ğırnâtî, Ebû Hayyân Muhammed b., (654–754 h.) *el-Bahru'l-muhîtt fî't-tefsîr*, Beyrut 1412/1992.
- Zebidi, Muhammed Murtaza, *Tacu'l-arus*, Mısır 1306/1889.
- Zekiyyuddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), Ankara, 1990.
- Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, Daru'l-Marife, Beyrut, trs.

KARMA İNDEKS

A

A'raf 7/188, 185
 Abbâs, 187, 293
 Abdu Yezîd, 245
Abdullah, 32, 54, 86, 196,
 199, 202, 205, 210, 226, 257,
 288, 313, 314, 327, 332, 355
Abdullah b. Abbâs, 196, 246
Abdullah b. Ebî Evfâ, 332
 Abdullah b. Mes'ûd, 246
Abdullah b. Ömer, 86, 196,
 199, 202, 205, 226, 233, 234,
 246, 288
Abdullah b. Selam, 327
Abdullah b. Ubeyy, 313, 314
 Abdulmenaf oğulları, 187
 Abdulmuttalib, 187, 293
Abdurrahman, 125, 195, 198,
 262
Abduyaleyl, 284
Abdülkays, 198
Adevî, 210
Adiyy b. Hatim, 65, 83
Ahret, 72, 73, 75, 100, 129

Ahkaf 46/3, 164
 Ahkaf 46/4, 30, 31, 90
 Ahkaf 46/4-5, 90
Ahmet Ağırakça, 85
 Ahzab 33/21, 356
 Ahzab 33/30, 331
 Ahzab 33/35, 273
Akaid, 14
 akıl, 237
Akıl, 45, 106, 112, 232, 269
Alım satım, 282, 283
Ali, 22, 31, 34, 41, 85, 107, 117,
 136, 152, 206, 210, 214, 216,
 221, 227, 251, 257, 259, 264,
 265, 312, 320, 365
Ali b. Zeyd b. Ced'ân, 210
 Al-i İmran 3/144, 35
 Al-i İmran 3/145, 175
 Al-i İmran 3/154, 175
 Al-i İmran 3/157, 179
 Al-i İmran 3/19, 41
 Al-i İmran 3/3-4, 360
 Al-i İmran 3/64, 362
 Al-i İmran 3/7, 80
 Al-i İmran 3/79, 80
 Al-i İmran 3/81, 75

Al-i İmran 3/85, 41
 Al-i İmran 3/86-89, 311
Ali Özek, 31, 85, 107, 117
Allah, 5, 13, 14, 15, 19, 20, 21,
 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37,
 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58,
 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82,
 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
 97, 98, 99, 100, 101, 102,
 103, 104, 105, 106, 107, 108,
 110, 111, 112, 113, 114, 115,
 116, 118, 120, 121, 122, 123,
 124, 126, 127, 128, 129, 130,
 132, 133, 134, 135, 136, 138,
 139, 140, 141, 142, 143, 144,
 145, 146, 147, 148, 149, 150,
 151, 152, 153, 154, 155, 157,
 158, 159, 160, 161, 164, 165,
 166, 167, 168, 169, 170, 171,
 172, 173, 174, 175, 176, 177,
 178, 179, 180, 182, 184, 185,
 186, 187, 190, 194, 195, 196,
 197, 198, 199, 200, 201, 202,
 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 209, 212, 218, 220, 221,
 222, 223, 224, 225, 226, 228,
 229, 231, 232, 233, 234, 236,
 237, 238, 239, 240, 241, 242,
 243, 245, 246, 248, 249,
 250, 251, 252, 253, 255, 256,
 257, 258, 261, 262, 263, 264,
 265, 267, 268, 269, 270,
 271, 272, 273, 274, 275, 276,
 279, 282, 283, 284, 285,
 286, 287, 288, 289, 292,
 293, 294, 295, 296, 297,
 298, 299, 300, 301, 302, 303,
 304, 305, 306, 307, 308,
 309, 310, 311, 312, 313, 314,
 316, 317, 318, 319, 320, 321,
 324, 325, 326, 327, 328, 329,
 330, 331, 332, 334, 335, 337,
 338, 339, 340, 342, 343, 346,
 348, 349, 352, 353, 354, 355,
 356, 357, 358, 359, 360, 361,
 362, 363, 364, 365, 366,
 367, 368
Altın, 281, 285, 287, 289, 291,
 340
Ammar b. Yasir, 204
 Ankebut 29/25, 62, 94
 Ankebut 29/53, 172
 Ankebut 29/7, 104
Apis, 124, 125, 362
Aracı, 31
 Aracılık, 186
Atâ b. Ebî Rebah, 197, 198

B
Baba, 25, 26, 28, 186, 258
Baba Tanrı, 25
Bahreyn, 198
 Bakara 2/106, 226, 321, 361
 Bakara 2/118, 342
 Bakara 2/133, 194
 Bakara 2/144, 97
 Bakara 2/153, 81, 96
 Bakara 2/154, 180
 Bakara 2/155-157, 89

- Bakara 2/159-160, 354
 Bakara 2/171, III, 116
 Bakara 2/178, 177, 299, 300
 Bakara 2/184, 223, 224
 Bakara 2/185, 158, 224, 231
 Bakara 2/187, 222, 223
 Bakara 2/188, 294, 301
 Bakara 2/190, 308
 Bakara 2/194, 296
 Bakara 2/196, 228
 Bakara 2/204-207, 116
 Bakara 2/205, 119
 Bakara 2/22, 78, 220, 249, 263
 Bakara 2/222, 220
 Bakara 2/228, 238, 241, 263
 Bakara 2/229, 232, 247, 249
 Bakara 2/230, 243, 259
 Bakara 2/231, 241
 Bakara 2/232, 256, 259, 261
 Bakara 2/233, 225
 Bakara 2/234, 256, 259
 Bakara 2/25, 46, 342
 Bakara 2/256, 46
 Bakara 2/261, 180
 Bakara 2/27, 37, 48, 97, 282, 284, 289
 Bakara 2/275, 282, 289
 Bakara 2/278-279, 284
 Bakara 2/28, 46, 51, 120, 122, 220, 229, 267, 284, 285
 Bakara 2/280, 284, 285
 Bakara 2/282, 267
 Bakara 2/284, 46, 120
 Bakara 2/286, 51, 122, 220, 229
 Bakara 2/30, 69, 72
 Bakara 2/34, 61
 Bakara 2/39, 166
 Bakara 2/48, 184
 Bakara 2/6, 73, 75, 101, 122, 124, 295
 Bakara 2/61, 295
 Bakara 2/62, 73, 75
 Bakara 2/67-71, 124
 Bakara 2/7, 104, 126, 132, 318, 342
 Bakara 2/70, 342
 Bakara 2/75, 132
 Bakara 2/79, 318
 Bakara 2/82, 165
 Bakara 2/8-9, 100
 Bakara 2/93, 125, 134, 363
Bedel, 92, 106
Bedir, 308
Bekir Sada, 85
 Beled 90/17, 97
Belkis, 336
Beqî, 288
Besmele, 35
Beşir Eryarsoy, 85
Borç, 267, 283, 289
 Borçlu, 284, 285
 Boşama, 235, 243, 244
- C**
- Câbir, 187, 205, 206, 208, 209, 357
Câbir b. Abdullah, 205, 206, 208, 209, 357
Cabir b. Semüre, 204, 205
Cahiliye, 157, 243, 283, 293
 Câsiye 45/23, 56, 106
Cebrail, 63, 264, 335, 364
Cemel, 22

- Cevherî, 40, 198
 Ceza, 40, 184, 304
 Cin 72/21-23, 35
 Cuma 62/9, 195, 197
Cumartesi, 200
Cülâs, 310
- D**
- Davûd**, 25, 64, 69, 122, 196
Dinar, 287, 291
Diyet, 298, 300
Dua, 30, 31, 32, 154
Dul, 258, 265
Dünya, 34, 88, 147, 153, 352, 353
- E**
- Ebû Abîd**, 135, 198
Ebû Bekr, 203, 218, 246, 283
Ebû Davûd, 153, 177, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 226, 257, 287, 288, 303, 326, 346
Ebû Hanîfe, 214, 259, 260
 Ebû Hureyre, 187, 197, 199, 200, 201, 202, 206, 208, 328
Ebû İhâb, 271
Ebû Musa el-Eşarî, 199
Ebû Saîd el-Hûdrî, 202, 285
Ebû Süfyan, 254
Ebû Umâme b. Sehl b. Huneyf, 204
Ebû Vail, 205
 Ebû's-Sâib, 185
Ebûbekr el-Cessâs, 227
Efendi Baba, 83
- Ehl-i Kitap**, 317, 318
El kesme, 302
 el-azab, 274, 330, 331
 el-hulûd, 165
el-Kâsânî, 210, 213, 215, 247, 311
Elmalılı, 85, 87, 117, 133, 285, 314, 345
 En'am 6/51, 184
 Enbiya 21/104, 14
 Enbiya 21/6-7, 362
Enes b. Malik, 203, 208
 Enfâl 8/29, 104
 Enfâl 8/48, 62
 Enfâl 8/53, 176
 Ensar, 185, 250, 276
Esmâî, 135
es-Sâib b. Yezid, 203
Evli, 331
Eyüp Sultan, 81, 89
ez-Zevrâ, 203, 204
- F**
- Faiz**, 2, 282, 283, 286, 292, 340, 359
Faizli işlem, 289
 Fakih, 247
Fas, 22
 Fâtır 35/1, 129, 166, 173, 348
 Fâtır 35/11, 129, 166, 173
 Fâtır 35/24, 63
 Fatıha 1/1, 37
Ferisiler, 323
 Fetih 48/16, 311
 Fetih 48/25, 253
Fıkıh, 2, 33, 275
Fıtrat, 45, 105, 365

fidye, 242
Fidye, 226
Firavun, 56, 57, 58, 59, 60,
 61, 112, 169, 170, 171, 172,
 173, 174
 Fuhuş, 232, 239
 Furkan 25/30, 14
 Furkan 25/43-44, 56
 Furkan 25/68-70, 190, 301
 Furkan 25/68-71, 306
 Fussilet 41/3, 52, 339
 Fussilet 41/30-33, 52
 Fussilet 41/53, 20, 42, 366
 Fussilet 41/6, 35

G

Gatafan, 206
Göz, 114
Gümüş, 31, 230

H

Habîb, 284
Habîbe, 250, 251, 253, 254, 255
Habil, 119
Hac, 80, 81, 84, 86, 87, 88,
 101, 114, 121, 126, 221, 222,
 228, 293, 297, 308, 340
 Hac 22/11-15, 81
 Hac 22/15, 84
 Hac 22/16, 84
 Hac 22/31, 84
 Hac 22/37, 126
 Hac 22/38, 101
 Hac 22/46, 114
 Hac 22/52, 121
 Hac 22/60, 297
 Hadid 57/22, 174

Hadis, 286
Hafsa, 288
Hak, 34, 59, 87, 103, 117, 133,
 285, 314, 356
Hakikat-i Muhammediye,
 33
 Hâkka 69/44-47, 357
Halife, 69
Halifelik, 68, 71
Hamd, 36, 37, 72, 197
 Hamile, 235
Hanbelî, 258, 266
Hanefî, 208, 209, 210, 211,
 212, 213, 216, 231, 246, 258,
 260, 290, 292
Hansâ, 257
 Haram, 248, 296, 307, 309
Haris b. Süveyd, 310
 Harun, 59, 125
Hasan, 85, 194, 210
Hasan Basri Çantay, 85
Hasan-ı Basrî, 210
Hatm, 107
Hattab oğlu Ömer, 202
Havariler, 23
Havf, 276
 Hayızlı, 233, 234, 246
Hayrettin Karaman, 31, 33,
 85, 230
Hazrec, 314
 helal, 242
 Helal, 238, 243
 helâl, 242
Hendek, 308
Hiristiyan, 24, 25, 72, 73, 75
Hiristiyanlar, 23, 25, 26, 27,
 28, 33, 64, 65, 74, 78, 83,
 256

Hızır, 176, 177, 243, 350, 355
 Hicr 15/28-34, 61
 Hicr 15/33, 103
 Hicr 15/36, 62
Hicr 15/87, 348
 Hicr 15/9, 13, 49, 366
Hicret, 253, 284
Hindistan, 125
Hizam, 257
 Hûd 11/1, 71, 168, 338
 Hûd 11/12, 71
 Hûd 11/1-3, 168
 Hûd 11/42-43, 170
Hûdeybiye, 252, 308
 Hum, 32
Huneyn, 255
Huzeyfe, 200
Hüküm, 311
Hüseyin, 22

I

Ismet, 254

İ

ibadet, 26, 29, 30, 31, 32, 40,
 44, 46, 65, 82, 83, 222, 335
İblis, 20, 61, 62, 102, 103
İbn Abbâs, 14, 197, 198, 226,
 245, 246, 293, 344
İbn Battal, 204
İbn Hazm, 259, 265, 266
İbn Huzeyme, 204
İbn Kesîr, 86
İbn Mâce, 197, 204, 205, 209,
 210, 250, 257, 258, 263, 264,
 265

İbn Manzur, 40, 98, 116, 160,
 161
İbn Mes'ud, 197, 207
İbn Teymiyye, 262
 İbn-i Hümâm, 247
İbrahim, 14, 31, 49, 62, 63,
 69, 94, 144, 145, 146, 147,
 152, 168, 194, 197, 230, 316,
 346, 356, 360, 364
 İbrahim 14/10, 168
 İbrahim 14/4, 145, 346, 364
 iddet, 236
 İddet, 240, 243, 249
 İddeti saymak, 233
 İftidâ, 231, 254, 340
İkrime, 226
İmam Kerhî, 214
İmam Muhammed, 212, 214
İmam Şafiî, 212, 213
İman, 46, 52, 72, 73, 75, 140,
 165, 269, 340, 353
İncil, 23, 24, 25, 29, 66, 73,
 74, 317, 318, 320, 322, 324,
 332, 349, 360, 361
İrâde, 136, 138, 335
İsa, 14, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
 33, 34, 54, 63, 64, 78, 83,
 186, 316, 318, 323, 324, 360
İsfahânî, 19, 20, 35, 37, 40,
 44, 48, 94, 157, 229, 339,
 349, 366
İsmail, 33, 40, 63, 85, 86, 194
İsmail Hakkı Baltacıoğlu,
 85
İspanya, 22
 İspât-ı Vâcib, 27
 İsrâ 17/30, 334
 İsrâ 17/33, 179, 300

İsrâ 17/56-57, 91
 İsrâ 17/67, 101
 İsrâ 17/89, 102
 İsrâ 17/9-10, 67
İsrail, 26, 57, 60, 64, 70, 74,
 125, 134, 136, 171, 323, 337
İsrail oğulları, 26, 57, 60, 64,
 70, 74, 125, 134, 171
İstifhâm, 194
İsyân, 135, 207, 340, 363
 İyi niyet, 240

K

Kabil, 119
Kadın, 215, 234, 238, 239, 243,
 249, 251, 254, 258, 260, 261,
 262, 271, 323, 324
Kadr, 289
 Kaf 50/16, 79
 Kâfir, 101, 119, 155, 252
Kahire, 125, 265
Kalp, 45, 46, 106, 112
 Karınca, 110
 Karine, 364
Katolikler, 65, 186
Kayd, 20
 Kehf 18/23-24, 153, 159
 Kehf 18/29, 140
 Kehf 18/79-82, 351
Kevnî, 22
Keyd, 98
 Kıyâmet, 14, 30, 31, 32, 38,
 93, 94, 165, 200, 209, 301,
 306, 335
 Kıyâmet 75/16-19, 335
Kilise, 23, 65

Kitap, 22, 80, 122, 125, 133,
 166, 173, 256, 265, 312, 317,
 336, 337, 341, 344
Köle, 25, 215, 298
 Kraliçe, 110
Kuddüs, 72
Kudüs, 336
Kufe, 206
Kul, 25, 54, 62, 186
Kur'an, 1, 2, 3, 5, 13, 14, 15, 19,
 21, 22, 23, 26, 27, 29, 31, 32,
 34, 35, 36, 41, 42, 45, 49, 51,
 62, 63, 65, 66, 67, 73, 83,
 84, 86, 87, 88, 96, 99, 102,
 105, 107, 108, 112, 117, 118,
 129, 132, 133, 136, 137, 144,
 152, 157, 160, 184, 195, 196,
 204, 205, 223, 227, 228, 230,
 231, 251, 256, 257, 265, 269,
 275, 283, 285, 293, 320, 321,
 322, 327, 328, 330, 331, 332,
 334, 335, 337, 338, 339, 340,
 341, 344, 346, 347, 348,
 349, 350, 356, 357, 358, 359,
 360, 361, 362, 363, 364, 366,
 368

Kur'an Yolu, 230, 231
Kurban, 126, 197, 228
 Kureyş, 187
Kutsal Ruh, 28, 63, 78
Kutsal Yasa, 324

L

Laik, 209, 256
Levililer, 322
Liân, 270
 Lokman 31/17, 95

Lokman 31/33, 39

M

Mabut, 93
Mahkeme, 250
 Mâide 5/104, 50
 Mâide 5/106-107, 268
 Mâide 5/15, 317
 Mâide 5/27-31, 120
 Mâide 5/35, 96
 Mâide 5/38, 302
 Mâide 5/39, 302
 Mâide 5/41, 325, 328
 Mâide 5/43, 327
 Mâide 5/44, 318, 325, 326
 Mâide 5/44-47, 325
 Mâide 5/45, 178
 Mâide 5/47, 318
 Mâide 5/48, 319, 327
 Mâide 5/54, 310
 Mâide 5/6, 66, 74, 220, 357
 Mâide 5/67, 357
 Mâide 5/68, 66, 74
 Mâide 5/77-78, 64
 Mâlikî, 246, 258, 264, 266
 maruf, 237
Mâruf, 177, 232, 237, 241, 256,
 263
Maturidî, 356
Medine, 198, 199, 204, 310,
 313, 314, 328
 mehir, 242
Mehir, 256, 266
Mekke, 63, 79, 199, 215, 252,
 254, 284, 307, 308, 310
Mekr, 98
 Mekruh, 248

Melik, 355
Memfis, 124, 125
Men, 31, 32, 290, 364
 Menat, 79
Merğînânî, 216
 Mervan b. el-Hakem, 246
Meryem, 26, 34, 41, 64, 65,
 69, 78, 82, 365
Meryem oğlu İsa, 64
Meryem oğlu Mesih, 34, 65,
 82
Mesânî, 338, 347
 Mesih, 24, 25, 26, 34
 Mesnâ, 347
 Meşîet, 137, 156, 161, 335
Mezhepler, 309
Mısır, 24, 40, 124, 125, 159,
 196, 210, 212, 251, 262, 283
Migdol, 125
Muaviye, 197, 200, 204
Mucize, 337
Muğîre, 284
Muhâlaa, 262
Muhammed, 27, 32, 33, 34,
 35, 40, 42, 48, 51, 54, 63,
 66, 72, 73, 85, 86, 87, 88,
 99, 117, 136, 137, 147, 156,
 159, 195, 201, 207, 210, 216,
 217, 221, 225, 251, 262, 264,
 283, 284, 285, 314, 324, 325,
 326, 335, 344, 345, 355, 356,
 367
Muhammed b. en-Nadr,
 217
Muhammed b. Yahya, 201
Muhammed Ebû Zehra,
 344, 355, 356

- Muhammed Hamidullah**, 85
Muhkem, 338, 341, 348
Muhyiddin ed-Dervîş, 92, 93
Mukatil b. Süleyman, 310
Musa, 56, 57, 58, 59, 60, 70, 112, 124, 125, 136, 157, 176, 177, 243, 295, 316, 323, 324, 326, 350, 351, 355, 360, 362
Mustafa Hizmetli, 85
Mutaffifîn 83/14, 105
Mücâhid, 246
Mülk 67/6-II, 113
Mümin 40/26-27, 60
Mümin 40/67, 165
Müminun 23/99-100, 129, 172
Mümtahine 60/10, 252
Mümtahine 60/11, 255
Münafikun 63/1-3, 99
Müşrik, 27, 39, 53, 148, 186
Mütercim Asım Efendi, 40
Müteşâbih, 336, 339, 341, 344, 345, 346
Müzeyne, 245
- N**
- Nahl 16/101, 321
Nahl 16/106, 47, 107
Nahl 16/106-108, 107
Nahl 16/126, 297, 360
Nahl 16/36, 63
Nahl 16/44, 49, 265, 366
Nahl 16/61, 173
Nahl 16/77, 130
Nahl 16/89, 334
- Necm 53/19-22, 79
Nekâl, 302
Neml 27/13-14, 56, 112
Neml 27/17-32, 110
Neml 27/38-40, 336
Nesih, 226, 316, 341
Nihle, 263
Nikâh, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 279
Nisa 4/110, 297
Nisa 4/115, 51
Nisa 4/128, 276
Nisa 4/15, 55, 270, 273, 329
Nisa 4/15-16, 329
Nisa 4/171, 64
Nisa 4/17-18, 169
Nisa 4/25, 331
Nisa 4/27, 138
Nisa 4/29, 358
Nisa 4/3, 104, 272, 347
Nisa 4/31, 104
Nisa 4/34, 272
Nisa 4/46, 133
Nisa 4/48, 46, 50, 80, 97
Nisa 4/56, 166
Nisa 4/85, 184
Nisa 4/93, 178
Nof, 125
Nuh, 69, 169, 170, 174, 316, 360
Nuh 71/1-4, 169
Nur 24/11-13, 275
Nur 24/2, 305, 330
Nur 24/3, 276, 305
Nur 24/30-31, 276
Nur 24/4, 32, 274, 303
Nur 24/5, 69, 304, 305
Nur 24/6-9, 270, 274, 330

Nüşûz, 275

O

- Oruç**, 222, 223, 224, 226, 227, 228
Osman, 22, 202, 203, 214
Osmanlı, 23, 216, 287

Ö

- Ödünç**, 282, 287
Öğüt, 123, 241
Ökümenik, 25
Ölüm cezası, 331
Ömer, 22, 85, 86, 117, 148, 195, 198, 199, 202, 203, 210, 211, 216, 217, 218, 233, 246, 250, 251, 254, 258, 271, 272, 303
Ömer b. Abdulaziz, 246
Ömer Nasuhi BİLMEN, 117, 148, 217, 271

P

- Pavlus**, 23, 24, 25, 26, 28
Putlar, 32

R

- Ramazan**, 34, 197, 223, 224, 226, 227, 228
Rebîa, 284
Recm, 226
Rızık, 334
Riba, 293
Rişâ, 294
Ruh, 28, 128, 129, 364
Rukâne, 245

- Rum 30/30, 20, 41, 105, 365
Rum 30/39, 283
Rum 30/40, 53, 334
Rum 30/40-44, 53
Rum 30/41, 115, 368
Rüşvet, 294

S

- Saba**, 336
Sabiî, 72, 73, 74, 75
Sâbit b. Kays, 250, 253
Sâd 38/26, 69
Sâd 38/76, 103
Sâd 38/79, 103
Sadukât, 263
Sâff 61/5, 108
Sâffât 37/139-148, 167
Safiyye, 187
Safvân b. Umeyye, 254
Sahabe, 22, 26
Sahih, 30, 46, 264
Sebe 34/46, 348
Secde 32/7-8, 127
Secde 32/7-9, 108
Secde 32/9, 64, 128
Sehl, 250, 251
Seleme b. el-Ekva', 203
Selmân-i Fârisî, 201
Semüre b. Cündüb, 202, 207
Serahsî, 209, 210, 212, 257, 258, 259, 260, 289, 290
Sıffin, 22
Suat YILDIRIM, 117
Sultan, 210, 211, 212, 214, 217
Süleyk, 206
Süleyman, 85, 109, 110, 336, 337

Süleyman Ateş, 85
Sünnet, 15, 265, 320, 340, 341,
 358, 359

Ş

Şafiî, 231, 246, 264, 266
Şam, 24, 197, 310
 Şefaat, 187
 Şefaat, 184, 185
 Şefaatim, 187
 Şems 91/8-10, 47, 367
Şeyh, 198
Şeytan, 21, 43, 110, 121
Şirbînî, 262
Şirk, 31, 97
 Şuarâ 26/127, 68
 Şuarâ 26/192, 364
 Şuarâ 26/23-29, 57
 Şuarâ 26/43-44, 58
 Şuarâ 26/45, 59
 Şuarâ 26/46-49, 59
Şufa, 358
 Şurâ 42/40, 297

T

Taberî, 27, 32, 86, 99, 327,
 328, 344
 Taha 20/55, 127
 Taha 20/56-59, 58
 Taha 20/66, 59
 Taha 20/72-73, 60
Tahpanhes, 125
Tahrîf, 132, 133, 136
Taif, 197, 284
Takdis, 67, 72
Takvâ, 48, 367
 talak, 242

Talak, 65, 141, 231, 232, 233,
 236, 241, 242, 243, 246,
 247, 248, 250, 262, 271,
 340, 368
 Talak 65/1, 246
 Talak 65/1, 245
 Talak 65/1-3, 233
 Talak 65/2, 246, 271
 Tanrı, 24, 25, 26, 27, 28, 42,
 54, 64, 65, 66, 82
 Tanrı Baba, 24
Taoistler, 78
Tarık b. Şihab, 195
Tarsus, 24
Tefsir, 29, 32, 87, 123, 145,
 150, 152, 230, 231, 292, 314,
 327, 328, 344, 346, 349, 365
 Teğâbün 64/II, 174
 Temizlik, 234, 246
Tesbih, 67, 72, 167
Teşbih, 345, 346
Tevbe, 36, 65, 82, 143, 155,
 284, 309, 311, 332, 354, 367
 Tevbe 9/128, 36
 Tevbe 9/1-5, 309
 Tevbe 9/31, 65, 82
Tevîl, 339, 349
Tevrat, 66, 73, 74, 125, 136,
 178, 317, 318, 320, 322, 324,
 326, 327, 328, 329, 330, 332,
 337, 360, 361, 362, 363
Teyemmüm, 177
 Tezekkür, 49
Tîn, 127, 164, 198
Tur, 125, 134, 363

U

Uhûd, 175, 308
Ukbe b. el-Harise, 271
Utbe b. Amir, 276
 Uzza, 79

Ü

Üç talak, 245, 246
Ümmü Habîbe, 220
Ümmü Yahya, 271
 Ümmü'l-Alâ, 185
Üseyd b. Hûdayr, 314

V

Vabısa b. Mabed, 48, 367
Veda Haccı, 293
Vekil, 64, 71
Veliyyülemr, 217

Y

Yahûdiler, 64, 122, 132, 256,
 295, 325
Yang, 78
 Yasin 36/51-52, 130
 Yasin 36/74-75, 91
 Yasin 36/82, 139
Yin, 78
Yuhanna, 323
Yunus, 29, 41, 50, 58, 60, 69,
 70, 95, 144, 153, 167, 169,
 170, 171, 174, 176, 321, 359,
 365, 368
 Yunus 10/100, 50, 153, 368
 Yunus 10/15, 321, 359

Yunus 10/18, 29, 186
 Yunus 10/31, 95
 Yunus 10/31-32, 95
 Yunus 10/49, 176
 Yunus 10/66, 50
 Yunus 10/79, 58
 Yunus 10/90, 60, 171
 Yunus 10/90-92, 171
 Yunus 10/98, 168
Yusuf, 24, 41, 44, 83, 98, 138,
 159, 225, 334, 346, 351, 352,
 365
 Yusuf 12/43-49, 352

Z

Zahirî mezhebi, 258
 Zâriyat 51/40, 172
 Zâriyat 51/50-60, 43
Zaviye, 198
 Zebîdî, 40, 161, 162
Zekiyyüddin Şa'ban, 356
Zemaşerî, 86, 87, 88, 92,
 93, 198
Zeyd, 197, 251, 313, 328
Zeyd b. Erkam, 197, 313
Zeyd b. Halid, 328
Zina, 304, 305, 319, 326, 330,
 331, 341
 Zuhruf 43/36-37, 19, 21, 66
 Zuhruf 43/54, 61
Zührî, 326
 Zümer 39/23, 338, 343, 348
 Zümer 39/3, 29, 78
 Zümer 39/42, 42, 128, 365
 Zümer 39/44, 185
 Zümer 39/53-54, 301